

[redacted]

THE REFORMATION

OF THE

ECCLESIASTICAL LAWS

AS ATTEMPTED IN THE REIGNS OF

KING HENRY VIII, KING EDWARD VI,

AND

QUEEN ELIZABETH.

A NEW EDITION

BY

EDWARD CARDWELL, D. D.
PRINCIPAL OF ST. ALBAN'S HALL.

OXFORD:
AT THE UNIVERSITY PRESS.
M.DCCC.L.

PREFACE OF THE YEAR 1850.

"IN this parliament [anno 1571, Eliz. 13.] was the last effort, I think, made to bring into practice in this realm, by authority of parliament, a body of ecclesiastical and civil laws, that had been carefully framed by archbishop Cranmer, bishop Goodrick, Dr. Cox now bishop of Ely, Dr. May afterwards elect of York, Dr. Peter Martyr, Dr. Rowland Taylour afterward a holy martyr, and some other civilians and common lawyers: and the rubbish of the old Popish canons and constitutions being laid aside, this, as a just and complete codex, to be used in the room thereof. Acts of parliament were passed for this end both in the time of king Henry VIII and king Edward VI. The work was closely plied and finished by the foresaid learned and excellent men under king Edward; and put into very elegant Latin by the pens of Dr. Haddon and sir John Cheke, and had certainly been ratified had God spared that king's life till another parliament. Such a body of laws to succeed the old ones had been many years desired by the learnedest and best men of the reformed religion.

And now in the present parliament, so active for the reforming of religion, it was moved, as was thought, seasonably. And care was taken to have it printed against the sitting of the parliament: which was done by John Fox, from two original MS. copies: the former archbishop Cranmer's own book (which afterwards fell into Fox's possession); wherein was much of his own hand, as likewise of Peter Martyr's and other the assistants: the other a copy belonging to archbishop Parker. Who, I verily believe, employed and encouraged Fox in preparing this book for the press. And that he made use of our archbishop's copy, appears by what Fox wrote in his own on the head of the page that contains the titles of the whole following book, viz. Ordo titulorum in Cod. D. Matth. Cant. placing those titles according to the said archbishop's copy communicated to him.

"April 6. Mr. Norton, a stirring member of the house, (charactered 'a wise and bold man and eloquent,') in a speech there mentioned this book, and propounded that consideration should be had of it; and that Mr. Fox had taken pains about it and printed it, Norton then and there producing it. And a committee was thereupon appointed for redress of sundry defects in religion. But instead of reviewing and furthering the establishment of this excellent and elaborate book, the parliament fell rather upon examining other matters of religion already established, which gave the queen great offence.

"This book thus set forth had a large preface written by John Fox, and the reason of the edition of it at this time appeared by the conclusion, 'Interim illustrissimi,' &c. The purport whereof was, 'that he could not sufficiently commend that so pious and Christian care of that most illustrious prince [king Edward VI]: and he thought the diligence of those learned men deserved no less praise, who were employed in compiling these laws, that had been received with the highest approbation and applause of those times. And no doubt was to be made, that they had been established by authority of parliament, and decreed for public use, had that good king lived a little longer. Which as it gave matter of great grief, so now it were to be wished that the happiness denied the Church by his too early death might be supplied in the more happy days of queen Elizabeth, the authority of the present parliament concurring, and the favour and countenance of learned men accompanying. And them he earnestly beseeched to construe in good part the boldness he had taken in publishing this book at this time.'

"But all that good pains is lost and fallen to the ground[a]."

The two MSS. mentioned by Strype in the foregoing extract were doubtless in the possession of Foxe when he prepared the copy for the press in the reign of queen Elizabeth; for in the

[a] Strype, Parker, vol. ii. p. 62. ed. Ox. 1821. See also Cranmer, vol. i. pp. 191. 388. 593. Annals, vol. i. pt. i. p. 98.

MS. of archbishop Cranmer, which is still extant, we find a second table of contents in a corrected form professing to be taken from the MS. of archbishop Parker, and headed by the following words in Foxe's handwriting: "Ordo titulorum in Codice D. Matt. Cant."

The MS. of abp. Cranmer appears to have continued in the possession of Foxe until his death, and at a subsequent period was transferred among other papers belonging to him to the library of the earl of Oxford. It is now preserved together with the rest of the Harleian collection in the British Museum.

This MS. possesses a singular degree of interest. Having been written out with great care, it was submitted to the archbishop for a last revision, and contains together with various supplements and suggestions of Peter Martyr and Dr. Haddon in their handwriting the final additions and alterations of abp. Cranmer written by himself. It had now reached so great a degree of completeness, having had many of its clerical errors corrected and titles supplied for all the separate chapters, partly from the pen of the archbishop and partly from that of Peter Martyr, that after one further examination from the archbishop to dispose of the observations made by Martyr and Haddon, it might be presented to the king, and receive the final ratifications prescribed by the act of parliament, under which the whole work was undertaken.

An act had been passed in the year 1549 em-

powering the king by the advice of his council to appoint thirty-two persons "to compile such ecclesiastical laws as should be thought by him his council and them convenient to be practised in all the spiritual courts of the realm." Agreeably with the provisions of three[b] similar statutes of king Henry VIII, the new code of laws was to take effect under the great seal, but the powers conveyed by the act were limited to the period of three years. Two years[c] having elapsed without any appointment of commissioners, and the number required by the statute being deemed inconveniently great, a royal commission was issued in November 1551[d] intrusting the prose-

[b] Viz. 25 Henry VIII. c. 19. 27 Henry VIII. c. 15. and 35 Henry VIII. c. 16.

[c] It may at first sight appear surprising that so long a time should have elapsed before the appointment of commissioners. But the archbishop was not idle during that interval. The compilation made in the time of king Henry VIII would require many alterations to satisfy the different views of church government maintained in the reign of king Edward VI. We have clear instances of additions made at that period at p. 102. l. 5. where reference is made to an act of parliament of king Edward's for the relief of the poor, at p. 117. l. ult. where king Edward's grammar is enjoined to be used, at pp. 118. and 119. where Latin and English Catechisms, and Latin and English copies of the New Testament are mentioned, and at p. 123. l. 4. where reference is made to the law respecting tithes enacted in the year 1548.

[d] Strype says (Cran. vol. i. p. 388), "This third year [1551] Oct. 6, a commission was issued out to the same number of persons, authorizing them to reform the canon laws; that is to say, to eight bishops, eight divines, eight civil lawyers and eight common. Whose names as they occur in an original, are as follows: Bishops; the abp. of Canterbury, the bps. of London, Winchester,

cution of the work to the archbishop, Peter Martyr and six others, all of them to be members of the greater commission, which would be appointed afterwards. We may infer from some changes made in the commissioners, and still more from the evidence afforded by our MS., that the archbishop and Martyr took the whole responsibility upon themselves, employing Dr. Haddon[e] to see that their sentiments were expressed in proper language.

Ely, Exeter, Gloucester, Bath, Rochester. Divines; Mr. Taylor of Lincoln, Cox Almoner, Parker of Cambridge, Latimer, Cook (sir Anthony, I suppose), Peter Martyr, Cheke, Joannes a Lasco. Civilians; Mr. Peter, Cecyl, sir Thomas Smith, Taylor of Hadleigh, Dr. May, Mr. Traheron, Dr. Lyel, Mr. Skinner. Lawyers; justice Hales, justice Bromley, Goodrick, Gosnal, Stamford, Carel, Lucas, Brook recorder of London. It was so ordered that this number should be divided into four distinct classes or companies; each to consist of two bishops, two divines, two civilians, and two common lawyers. And to each company were assigned their set parts; which when one company had finished, it was transmitted to the other companies, to be by them all well considered and inspected. But out of all the number of thirty-two eight especially were selected, from each rank two; viz. out of the bishops the archbishop and the bishop of Ely, out of the divines Cox and Martyr, out of the civilians Taylor and May, out of the common lawyers Lucas and Goodrick: to whom a new commission was made November 9 [11] for the first forming of the work and preparation of the matter." This statement appears to be incorrect, as it is plain from the language of the November commission (see hereafter, p. xxx.) that the greater number of thirty-four had not yet been appointed when that commission was issued.

[e] There are also a few cases of words written in an unknown hand, and two instances where the abp. has written in the margin at the head of a section, "For Mr. Morres." This is probably the person mentioned by Foxe and Strype as the abp.'s secretary.

It would appear then that they were engaged in this work during the year 1552, and that our MS. may be considered as the result of their labours during that period.

But the whole subject, growing upon them probably as they proceeded, was not yet exhausted. Eight sections of it are wanting in our MS., which are essential to the completeness of the code, and were in fact provided before it was printed in the year 1571. The archbishop therefore and his colleague had not finished their task before the powers conferred by the act of 1549, and limited to the period of three years, had expired; and though we find from the Journals of the house of lords that a bill was introduced for the renewal of the act, and made some progress in both houses, it had not passed into a law on the 15th of April 1552, on which day the parliament was dissolved[f].

[f] Strype says (Cranmer, vol. i. p. 389) "the parliament gave the king three years longer." Bp. Burnet says (Hist. of Ref. vol. ii. p. 405) "In the last session of the parliament they had three years more time offered them. But this continuation was not judged necessary." The Journals of the house of lords do not confirm either statement, though they are consistent with the latter. They shew that the bill was brought up from the house of commons, was read a first and second time in the house of lords on the 14th of April, the day before the dissolution, and make no further mention of it. We may perhaps gather a different reason for the non-extension of the time from a letter written by Cox, one of the commissioners, to Bullinger on the 5th of October, 1552, in which he states that though they had been successful in the revision of the Liturgy, they had failed in their endeavours to establish a system of Christian discipline. See Orig. Letters, vol. i. p. 123. Parker Soc. ed.

The question does not appear to have been brought before the parliament of the following year, and the death of the king, which took place a few months afterwards, put an end to that and all similar proceedings. It is not improbable that in addition to the MS. still extant a supplemental volume had been prepared by the archbishop and his colleague; and the most natural mode of explaining the fact that the whole code did not receive its final ratification from the crown before the death of king Edward, is, that he had lost the power of giving legal effect to it without further authority from parliament.

Our MS. accordingly represents the mind of the archbishop, and probably therefore of the sovereign, respecting such matters as are contained in it, at the close of king Edward's reign. Including within it matters of doctrine as well as discipline, it may be considered as exhibiting the mature sentiments of abp. Cranmer, and the avowed constitution of the Church of England at that period.

But however valuable in regard to questions of critical history this MS. of abp. Cranmer may be, it is evident that in connection with the history of ecclesiastical law a greater degree of importance belongs to the MS. of abp. Parker. This latter MS. contained the whole code as revised and approved by abp. Parker, was made public with the archbishop's consent[g] in the

[g] Foxe must have had the consent of abp. Parker for the publication of his MS., but probably, although Strype thinks other-

same year when the XXXIX Articles of Religion were finally subscribed by convocation and ratified by parliament, and represents the state and condition of the Church of England in the reign of queen Elizabeth, when the reformation may be said to have been completed.

But this MS. is not known to be in existence. It was placed in the hands of Foxe, was probably delivered to a scribe that a transcript might be taken for the use of the compositor in 1571, and cannot be traced further. Had it been returned to Foxe, it would probably have passed into the Harleian collection, together with the MS. of abp. Cranmer; had it been restored to abp. Parker, it would doubtless have been deposited together with his other papers in the Parker library [h] at Cambridge.

But the edition of 1571, for which Foxe provided a preface, making himself responsible for the accuracy of the whole work, might be assumed to be identical with the MS. from which it was printed, and so supply the place of the missing document. It does not indeed appear to have been adopted by the queen and her government, but it was published, as Foxe in-

wise, he was not employed and directed by him. Had it been so, Foxe would have made some reference to the fact in his preface, and would have abstained from certain observations on the Book of Common Prayer, which he might be well assured the archbishop would not have approved.

[h] In that library there is a copy of the edition of 1571, but it does not contain any MS. note or correction from the archbishop, although he lived several years after its publication.

timates, for the purpose of being used in parliament, it was called for by Mr. Strickland[i], and produced by Mr. Norton, eminent debaters of that period, during a discussion on religious subjects in the house of commons, was referred, together with other matters of a similar nature, to a committee of that house, and was ordered to be translated into English[k]. But it made no progress. The queen, averse to all interference of the commons in ecclesiastical matters, had conceived an especial displeasure against the individuals by whom the measure was recommended; and these individuals too might find on an examination of the book itself sufficient reasons for delaying the consideration of it to a future period. There is no notice of it in the Journals of either house; and so little does the queen[l] appear either to have approved of the book, or to have been in favour of the general measure, that no attempt apparently was made during her reign to revive the act of 1549[m].

i D'Ewes' Journal, p. 157.

k This order proceeded probably from the committee, and not from the house. It does not appear on the Journals, and the authority for the statement is an observation made by Penri to that effect in his tract "Reformation no enemy" &c. 1590. On the same principle the copy of the XXXIX Articles enacted in the same year 1571. was of the English version, printed by Jugge and Cawood in the year 1563. Synodalia, vol. i. p. 59.

l The speech, in which Mr. Strickland noticed the book, contained some severe observations on the Book of Common Prayer and the abuses of the Church, to which Mr. Norton assented; and the preface by which Foxe seeks to recommend the book calls for further reformation in the Book of Common Prayer.

m The book appears to have had little circulation. Mr. Strick-

Nevertheless the edition of 1571 is the authentic form into which the ecclesiastical laws were brought on their last revision at the time of the reformation, and has naturally therefore been adopted as the standard from which the present reprint should be taken.

But this must be understood with great limitation. Beyond the common press-errors of evil punctuation and the omission or substitution of letters or syllables, which though extremely numerous are for the most part easily corrected, the printed book contains greater mistakes sufficient to limit the use and impair the authority of the whole record. So great is the number and variety of them, that they illustrate all the causes to which such mistakes have at any time been attributed, and even baffle, in some instances, any attempt at explaining the origin of them. Besides the alterations which appear to have been made advisedly, and may be ascribed to abp. Parker, there are deviations from the older MS. attributable to either the carelessness the ignorance or the wilfulness of the transcriber, and then there still remain the many varieties of error connected with the work of printing.

land had not seen it when he called for the production of it, and Penri in the treatise noticed above, which he published in the year 1590, advertised for a copy of it, in the hope that it would promote his views of ultra-reformation. And yet these two persons were among the most prominent of the controversialists in politics and religion at that period.

The editions put forth in the years 1640[n] and 1641[o], the only other editions which seem hitherto to have been published, afford little assistance for the removal of these difficulties. In both indeed, and more especially in the latter of them, the punctuation is much improved, many of the common errors of the press have been corrected, and some of the greater errors have been omitted and their places supplied by conjectural emendations, in some instances successful[p], in others the reverse[q]. But it is evident from the many errors left unnoticed[r] that no original MS. was employed for either of the two editions.

The method then which has been adopted for the reprint of 1850 is this: the edition of 1571 was taken as the standard, and all such readings as differed from the MS. of abp. Cranmer, but might have been made advisedly and under the direction of abp. Parker, are retained, the read-

n Londini typis T. H. et R. H. An. Dom. 1640.

o Londini impensis Societatis Stationariorum. Anno Dom. 1641.

p Such as the following: p. 16, l. 15, utcunque for utrunque; p. 24, l. 26, persuasu for persuasum; p. 25, l. 9, indicia for judicia; p. 32, l. 24, damus jus for divinis; p. 48, l. 7, ejus for jus; p. 54, l. 14, non inserted; p. 57, l. 26, munerum for numerum; p. 195, l. 10, et privil. sua allegent for privil. sua allegantur; p. 228, l. 7, non inserted.

q Such as the following: p. 40, l. 21, ecclesiæ altered to ecclesia; p. 41, l. 11, inibant to ineant; p. 44, l. 9, tumque to cumque; p. 206, l. 3, auditur to audit; p. 29, l. ult. ipsis promissorum expr. to ipsis remissorum expr.

r Such are, p. 13, l. 8, regium for regnum; l. 15, et for ad; p. 17, l. 4, ulterius for uberius; p. 26, l. 9, statui for statim; p. 28, l. 23, esse for est; p. 30, l. 26, aquæ om., l. penult. illis for illa; p. 31, l. pen. corporis om.; and many others.

ings of the older MS. in those cases being recorded in the Appendix. But wherever the readings of the standard edition differ from that MS. and cannot have been corrections proceeding from abp. Parker, the readings of the MS. are placed in the text, and those of the standard edition at the foot of the page. So that the text of this reprint is the same with the edition of 1571, excepting where errors of copy or of press have been corrected from the older MS.; and those errors themselves are recorded at the foot of the page, except where they were of so palpable a nature as to be undeserving of being so noticed. The Appendix contains such readings of abp. Cranmer's MS. as appear to have been purposely altered in the MS. of abp. Parker, together with notices of the many and important changes made by abp. Cranmer and Peter Martyr in the course of their revision.

In the following sections which are wanting in abp. Cranmer's MS., viz. De Renunciatione, De permutatione beneficiorum, De purgatione, De pœnis ecclesiasticis, De suspensione, De fructuum deductione, De deprivatione, and De excommunicatione (except the Formula reconciliationis) pp. 70—80 and pp. 156—177, the text has been compared with the editions of 1640 and 1641, and manifest errors have been corrected. But there are several passages remaining where we have reason to regret the want of the original MS.

The letters patent of king Henry VIII and

king Edward VI, which partake of the general inaccuracy of the edition, have been corrected from other printed copies. In the latter document it is probable that the word vos (p. xxxi. l. 2.) is an error for nos; but without authority from some other copy it was not thought right to make the alteration.

CORRIGENDA.

p. 25. l. 6. for *legitima* read *legitimo*.
p. 297. l. 8. for *resciscum* read *rescissum*.

REFORMATIO LEGVM ECCLESIASTI-CARVM, EX AVTHORITA-te primum Regis Henrici. 8. in-choata: Deinde per Regem Edo-uardum 6. prouecta, adauctaq; in hunc modum, atq; nunc ad pleniorem ipsarum refor-mationem in lucem ædita.

LONDINI
Ex officina Johannis Daij Anno salutis humanæ, 1571.
Mense Aprili.

AD DOCTUM ET CANDIDUM LECTOREM.

PRÆFATIO. *I. F.*

QUUM nihil sit, quod vel ad communem omnium naturam, vel ad privatam cujusque salutem propius pertineat, quam ut in quaque reipublicæ societate recta religionis doctrina retineatur, tum ad hanc ipsam optimæ religionis institutionem non parum retulerit, optimarum pariter legum accedere disciplinam: quarum altera nos ad pietatem informet, altera externam hominum inter ipsos vitam moresque componat. Quæ duæ res simul conjunctæ ut plurimum in omni republica recte administranda valent, seseque mutuo juvant; ita si divellantur, perinde ac si navem seces mediam, haud ita multum video, quid aut hæc sine illa, aut utraque pars sine altera, his præsertim temporibus contulerit. Nam ut nulla quantumvis morata civitas aut regnum commode haberi possit, si absit aut aberret religionis regula; sic neque religio rursus quantumlibet exculta præstiterit ad absolvendam felicitatis perfectionem, ubi nec morum cura habetur, nec judiciorum servatur severitas. Unde non inscite ab Augustino dictum est, qui de Dei scribens Civitate, posse rempublicam fœlicem esse negat, "ubi stantibus quidem mœnibus, mores ruinam patiuntur." Ideoque non abs re a sapientissimis majoribus prospectum arbitror, qui præmia pariter cum pœnis temperantes, simulque cum religione legum colligantes instituta, omni reipublicæ parti consulendum putaverunt, quo videlicet nec bonis deesset, quo ad virtutes sincerumque Dei cultum

Cum religione conjungenda morum disciplina.

incitari possent; nec malis suppliciorum abesset metus, quo revocentur a flagitio; simulque injuriarum controversiæ, (si quæ emergerent) tolli eodem pacto et finiri possent.

Legibus condendis cautiones adhibendæ.

Ceterum diligens hic cum primis, et multiplex adhibenda cautio est. Quemadmodum enim non omnis admittenda est in cœtus politicos religio, nisi quæ ad expressam divinæ voluntatis normam quam simplicissime respondeat; ita et in condendis legibus prudenti cum primis delectu utendum censeo, ut reipublicæ accommodentur, non quæ temere cujusvis effundit temeritas, aut tyrannis obtrudit, sed quæ ad archetypum æqui et honesti atque ad perfectæ rationis regulam accedant quamproxime. Prospiciendum deinde, ne aut fisci lucrum oleant, aut privatam sapiant utilitatem, cujusmodi Epitadæ fuisse feruntur, qui cum legem tulisset, ut liberum esset cuique sua, cui vellet, relinquere, nihil interim agebat, nisi ut ipse filium, quem odisset, possit exhæredare. Porro ne crudelitatem spirent, quales erant Draconis et Phalaridis Agrigentinorum tyranni, quibus et episcopi Romani addas licebit. Profuerit et illud insuper cavere, ne leges immodica superfluitate, ac multitudine scitorum onerent magis quam ornent rempublicam.

Quanquam vero longe id præstantissimum fuerat, votisque omnibus optandum, ejusmodi omnium esse Christianorum mores, ut non paucis aut moderatis modo, sed nullis potius omnino opus esset legibus; tantumque posse religionis vigorem apud omnes, ut de nobis vere affirmari

1 Tim. 1.

posset Paulinum illud, *Lex justo posita non est*, &c.; verum quando hoc in tanta vitæ infirmitate obtinere non datur, nescio etiam an sperare liceat, in invisibili hac Ecclesia, ubi promiscue cum bonis ita permisti mali sunt, ut amplior plerumque pars vincat meliorem; idcirco legum necessario comparata sunt præsidia, ut quos ducere religio nequeat, disciplinæ saltem legumque retineat coercio. Sine quibus nullam posse humanæ societatis gubernationem constare, non modo recentiorum temporum exempla, sed vetustissimæ etiam antiquitatis, ubique comprobant

Legum necessitas.

historiæ; sive Atticam primum, sive Spartanam spectemus rempublicam. Quarum utraque post varias civilium conflictationum agitationes, tandem acceptis altera a Solone, altera a Lycurgo legibus, multo dehinc pacatior auctiorque est reddita. Sic enim de Athenis constat, quod cum sine certo aliquo jure tres simul per id tempus factiones inter se contenderent, eaque dissensio, gliscentibus magis odiis, universis exitium minaretur, Soloni respublica mandata est. Is leges tulit, quibus libertatem et otium per quingentos postea annos ei restituit reipublicæ. Porro ut non puduit Atticos ea tempestate Ægyptias leges quasdam usucapere, atque in suam transferre rempublicam, (ut testis est Herodotus,) idem et Romanis postea usu venit, quos cum publica cogeret necessitas leges in civitate sua conscribere, missi sunt in Græciam decemviri, qui ex Atticis legibus Solonis, Zaleuci apud Locros, Charondæ apud Thurinos, Lycurgi apud Lacedæmonios, Phoronei apud Argivos, certas legum formulas colligerent, et de republica instituenda summos in Græcia homines consulerent. Leges Atticæ.

Atque ex iis demum leges duodecim tabularum conflatæ sunt, quibus tantum tribuit M. Cicero, ut alicubi de optimo civitatis statu disputans a natura discedere prædicat, qui a Romanis legibus dissident. Breviter nulla gens nulla civitas aut patria tam immanis unquam aut barbara fuit, quæ non leges, etsi non ubique consimiles, non aliquas tamen habuerit, quibus si non omnia propellerentur vitia, at aliquam saltem morum honestatem retineret. Sic neque Angliæ nostræ jam olim sua defuerunt legum decreta sapienter a prudentissimis majoribus constituta. Declarant id Bracthonis nomothetica, Inæ regis, Edouardi senioris, Æthelstani, Eadmundi, Edgari, Aluredi, Ethelredi, Canuti, ceterorumque principum auspiciis institutæ sanctiones. Quæ leges quam diu suam tueri authoritatem potuerunt, viguit aliqua saltem in hoc regno morum disciplina. Tandem non multo post hæc descendit in orchestram scenicus plane artifex suam saltaturus fabulam, urbis Romæ pontifex: qui ceteris Leges Romanæ duodecim tabularum. Leges Saxonum antiquæ. Pontificiæ supremitatis invasio.

paulatim explōsis actoribus, solus ipse scenam occupare, omnesque omnium actiones sustinere voluit. Primumque profanis magistratibus ea tantum relinquens, quæ profana videbantur, reliquam partem illam de moribus universam ad se populumque suum transtulit ecclesiasticum, callidissimo nimirum commento, dum se fingit Christi in terris vicarium et apostolicæ cathedræ hæreditarium successorem. Quod simul atque semel principibus esse persuasum sensisset, hinc illico majora conandi materiam accipit. Neque porro defuit occasioni audacia. Pergens itaque in cœpta fabula mirus hic histrio, postquam exordium sibi tam pulchre videt procedere, ad reliquas similiter actionis partes se parat, quas nihilo etiam segnius tractat. Ac primum ad reges ipsos summosque monarchas affectat viam, eorum authoritatem paulatim vellicare, mox et æquare, tum superare etiam, superatamque sub jugum mittere pertentat. Hoc ubi etiam succedere intelligit, majore sumpta fiducia, ulterius adhuc progreditur sese dilatare, ac pennas nido majores distendere, nihil jam humile aut plebeium de se cogitans. Qui prius humili socco incedebat, nunc alto cothurno ingreditur, ex pontifice rex factus plane tragicus. Quin nec amplius subditi jam nomen agnoscit, qui jubetur a Christo, ne dominetur suis. Denique eousque intumescit magnitudinis hic ecclesiarcha, ut qui leges prius ab aliis accipere, atque in ordine teneri sit solitus, nunc inversa rerum scena, leges ipse imponit aliis, ac jura præscribit universis: quod jus nunc canonicum appellamus. In quo ipso jure neque ullum tamen modum tenet illius impudentia, quin leges legibus decreta decretis ac iis insuper decretalia aliis alia atque item alia accumulet, nec ullum pene statuit cumulandi finem, donec tandem suis Clementinis, Sextinis, intra et extravagantibus, constitutionibus provincialibus et synodalibus, paleis, glossulis, sententiis, capitulis, summariis, rescriptis, breviculis, casibus longis et brevibus, ac infinitis rhapsodiis adeo orbem consarcinavit, ut Atlas mons, quo sustineri cœlum dicitur, huic (si imponeretur) oneri vis ferendo sufficeret.

Jus pontificium, seu canonicum.

Atque hunc quidem in modum habuit pontificiæ hujus fabulæ epitasis satis quidem turbulenta et prodigiosa. In qua mirum quas ille turbas dedit, quos mundo ludos fecit, et quos errores involvit, foris nonnullam quidem religionis faciem obtendens, sed ita ut propius intuenti haud difficile esset videre longe aliud mysterium in animo eum instituisse, nempe ut ecclesiasticum imperium aliquod in hoc mundo eminentiæ singularis attolleret. Tum nec his contentus jus fori sui haud prius destitit hactenus dilatare, quoad totum etiam civilem gladium cum plena potestate in suam traduxisset possessionem; non huc spectans interim, ut morum disciplinam in melius proveheret (quod fortassis nunquam illi serio curæ fuit) sed partim ut sedis dignitatem omnibus munitam modis constabiliret, partim ut opes undecunque quam maximas ad explendam ipsius avaritiam converteret, haud multum dissimili exemplo, quale de Dionysio Syracusano commemorat Plutarchus, qui quum insidioso consilio quam plurimas tulisset leges, alias super alias ingerens, tum easdem pari rursus astutia a populo negligi patiebatur, quo cunctos hac ratione sibi obnoxios redderet. Nec aliud in consilio fuisse huic pontifici videtur in tot congerendis legum centonibus, quam ut plurimos canonicis suis articulis irretitos teneret, quo uberior quæstus ei ex dispensationibus et condemnationibus accresceret. Atque hanc puta catastrophen esse hujus choragii. Nam ut veteres olim comœdiæ exibant fere in nuptias, ita pontificis omnes fere molitiones desinebant in pecunias. Breviter sub hoc pontifice ita gubernata est res ecclesiastica, ut in pejori loco nec alias fuerit unquam, nec tum esse potuerit; quando nihil in religione fere rectum, in moribus nihil sanum, nihil in conscientiis liberum, nec in cultu sincerum relinquebatur, nec in legibus quicquam nisi quod ad inutiles quasdam ceremonias vel absurda dogmata, vel ad ordinis magnificentiam tuendam pertinebat. Et si in consistoriis ostendebatur nonnulla forsan justitiæ umbra et morum inspectio, sic tamen res gerebatur, ut pretio nulli non venalis foret impunitas.

Pontifex vendicat utrumque gladium.

Pontificii juris corruptelæ.

Cui et hoc porro accedebat incommodi, quod quum ab iis judiciis procul omnis politica potestas arceretur, interim tota fori tractatio nescio quibus canonistis et officialibus patebat, quorum magna pars ex litibus victitans suum magis spectabat compendium, quam virtutis ac morum rectitudinem. Ut multa hic supprimam modestiæ causa, fortassis non prætereunda, si non pudori magis consulere quam calamo indulgere hoc loco libuisset.

Postulabat sane hæc tanta rerum dissipatio necessariam emendationem. Neque fefellit Ecclesiam suam divina providentia, cujus singulari beneficio cœpit tandem utcunque scintillare, velut e crassa nebula, promicans sincerioris religionis aura, regnante auspicatissimæ memoriæ rege Henrico octavo: qui regum omnium in hoc regno primus magno reipublicæ bono pontificis hujus nomen cum superbissimis fascibus prorsus e regni finibus excusserat. Quin nec eo contentus cordatus rex, ut nomen nudosque solum titulos a se suisque depelleret, nisi et jura decretaque omnia, quibus adhuc obstringebatur Ecclesia, perfringeret; huc quoque animum adjecit, ut universam secum rempublicam in plenam assereret libertatem. Quocirca cum ex ipsius, tum ex publico senatus decreto delecti sunt viri aliquot, usu et doctrina præstantes, numero triginta duo, qui penitus abolendo pontificio juri, (quod canonicum vocamus,) cum omni illa decretorum et decretalium facultate, novas ipsi leges, quæ controversiarum et morum judicia regerent, regis nomine et authoritate surrogarent. Id quod ex ipsius regis epistola, quam huic præfiximus libro, constare poterit, quæ et serium ipsius in hac re studium et piam voluntatem aperiat. Laudandum profecto regis propositum, nec illaudandi fortassis eorum conatus, qui leges tum illas, licet his longe dissimiles, conscripserant. Sed nescio quo modo quaque occasione res successu caruit, sive temporum iniquitate, sive nimia eorum cessatione, quibus tunc negotium committebatur.

Rex Henricus octavus.

Legum ecclesiasticarum per regem Henr. 8. reformatio.

Sequitur post hæc regis tandem Henrici mors, æquo pulsans pede pauperum tabernas regumque turres. Post

quem subiit in regni habenas relictus a patre filius nunquam satis laudati nominis Edouardus sextus. Qui in emendanda primum religione, quam adhuc inchoatam reliquit pater, majores impetus ac vires addidit, nec omnino profecit infeliciter. Quo factum, ut religionis fontes multo quam antea purgatiores nativo quodammodo nitori sint restituti. Sed iniquissimi illorum temporum mores longe a professione dissidentes et religioni labem et bonis omnibus dolorem non mediocrem asperserunt. In causa creditur, quod cum doctrina reformata non item adhibita essent legum idonea repagula, quæ effrænem multitudinis impunitatem cohiberent. Durabant enim adhuc hæc ipsa, quæ et hodie regnant in curiis et consistoriis pontificii juris instituta et constitutiones provinciales, quæ præter verbosam ceremoniarum congeriem nihil fere habebant, quod corrigendæ Christianorum vitæ magnopere conduceret. Neque interim hoc nesciebat pro divina sua indole Edouardus noster. Itaque coacto mox senatu, indictoque frequentissimis comitiis parlamento, non solum in animo habuit, sed diligenter etiam curavit, paternum sequutus exemplum, ut quod ille factum prius voluisset in reformandis pontificiorum canonum decretis, id ipse absolutiori expeditione perfectum redderet.

Rex Edouardus 6. de religionis et disciplinæ cura sollicitus.

Leges ecclesiasticæ per regem Edouardum 6. renovatæ.

Quid multis? ex communi ordinum omnium suffragio datum id negotii est viris, si non iisdem, quibus superius, at pari tamen numero, nec impari excellentia præditis, triginta videlicet duobus (quod idem etiam ab Henrico prius octavo instituebatur) partim ex episcopis, partim ex theologia, partim ex utriusque juris prudentia, partim ex communis quoque juris professione, ad octenos in quatuor classes ad hoc ipsum designatis, ut ipsorum arbitrio certa quædam sanctionum capita in legum formulas redacta figerentur, quæ in locum suffecta Romanarum constitutionum, reipublicæ et moribus in melius formandis quam maxime salutares proponerentur.

Nec longum erat quin regis voluntati satisfactum sit. Res enim, tanquam pensum, in varias distributa operas felicitate non minori quam celeritate confecta est, hoc

Legum ecclesiasticarum authores et ordo

observato ordine; ut duo hi et triginta (quos diximus) in quatuor classes æqua proportione ita dividerentur, ut in singulis octonariis duo episcopi, duo item theologi, rursusque duo juris utriusque similiter et communis juris consulti totidem continerentur. Inter quos sic denique conventum est, ut quod in singulis classibus conclusum et definitum esset, id per reliquas classes considerandum atque inspiciendum transmitteretur. Quanquam vero ex hoc ipso omni numero octo potissimum selecta fuerunt capita, quibus prima operis præformatio quasique materiæ præparatio committebatur, quorum nomina regis in Edouardi epistola comprehensa videre liceat.

Tho. Cranmerus, archiepis. Gualterus Haddonus.

Atque hoc modo confectæ hæ quidem leges sunt, sive eas ecclesiasticas sive politicas appellare libeat. Quarum materia ab optimis undique legibus petita videtur, non solum ecclesiasticis, sed civilibus etiam, veterumque Romanarum præcipua antiquitate. Summæ negotii præfuit Tho. Cranmerus, archiepis. Cant. Orationis lumen et splendorem addidit Gualterus Haddonus, vir disertus, et in hac ipsa juris facultate non imperitus. Quin nec satis scio an Joan. Checi viri singularis eidem negotio adjutrix adfuerit manus. Quo factum est, ut cultiori stylo concinnatæ sint istæ leges, quam pro communi ceterarum legum more. Atque equidem lubens optarim, si quid votis meis proficerem, ut consimili exemplo, nec dissimili etiam oratione ac stylo, prosiliat nunc aliquis, qui in vernaculis nostris legibus perpoliendis idem efficiat, quod in ecclesiasticis istis præstitit clarissimæ memoriæ hic Haddonus.

Sed hæc aliorum relinquens perpensioni, ad ecclesiasticas nostras redeo, quæ quemadmodum elaboratæ fuerint, quibusque authoribus conscriptæ, jam aperuimus. Restabat nunc de illarum dignitate et æstimatione aliquid porro mihi disserendum. Sed quia nolim meo judicio ceteris præcurrere, liberam suam cuique censuram relinquo. Nobis sat erit, quoniam jampridem in superioribus monumentis nostris promissa sunt, studiosis lectoribus hæc proposuisse, non ut vim illico legum authoritatemque induant, sed ut

specimen duntaxat rei, velut ad gustum ista lectitare volentibus, exhiberemus, quæ ubi perlecta fuerint, pro suo quisque captu, quid de iis statuendum putet, libere secum pensitet. Ut nihil est, nec unquam fuit, tam feliciter humano elucubratum ingenio, cui non aliquid inhæsit nævi, ita neque hic fortasse defutura sunt, quæ δευτέρας φροντίδας et acriorem lectoris discussionem flagitare nonnullis videbuntur. In quo genere præter alia quæ brevitatis causa transilire cogor, hoc unum minime vel prætereundum mihi vel doctis judiciis admittendum videtur, quod lex ista vetat in titulo de divinis officiis, cap. 16. ne quicquam omnino præter præscripta peragatur, et formulas illius libri nostra communi lingua scripti, quem proprium et perfectum omnis divini cultus magistrum esse statuit, &c. Nos vero perfectum omnis divini cultus magistrum solum Dei verbum agnoscimus, cum interim in hoc libro non esse nulla constat, quæ per omnia minus quadrare ad amussim ecclesiasticæ reformationis videantur, multoque rectius fortasse mutarentur. Sed hæc ab aliis rectius perspici, quam a me admoneri poterint.

Interim illustrissimi principis Edouardi nostri tam piam vereque Christianam sollicitudinem nunquam satis laudare queo, nec minus præclare eorum etiam doctorum hominum navatam diligentiam arbitror, qui congerendis his legibus præfuerunt, quas summa approbatione et applausu illorum tum temporum fuisse receptas constat. Nec dubium quin parlamentari etiam authoritate eædem sanctiones istæ constabilitæ atque in publicum usum consecratæ fuissent, si vita regi paulo longior suppetisset. Quod ut valde tum dolendum est non contigisse, ita nunc vicissim optandum, quod per præmaturam mortem regis illius negatum est Ecclesiæ felicitati, per feliciora tempora serenissimæ reginæ nostræ Elizabethæ suppleatur, accedente publica hujus nunc parlamenti authoritate, simulque faventibus doctorum hominum suffragiis. Quos ut nostram hanc in edendo audaciam boni consulant, impense rogamus.

REX HENRICUS OCTAVUS.

HENRICUS octavus Dei gratia Angliæ et Franciæ rex, fidei defensor, et dominus Hiberniæ, ac in terris[1] [Ecclesiæ] Anglicanæ sub Deo caput supremum; omnibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis, ducibus, marchionibus, comitibus, baronibus, militibus, generosis, ac aliis cujuscunque generis hominibus, subditis et legiis nostris, per regnum nostrum et dominia nostra ubilibet commorantibus, salutem et evangelicæ veritatis incrementum. Cum vos optimi cives mei mihique charissimi, me nunc unum atque solum hujus regni principem, in terrisque secundum Deum hujus ecclesiæ Anglicanæ unicum supremumque caput, quemadmodum divini atque humani juris ratio postulat, potestatemque tam ecclesiasticæ quam mundanæ politiæ mihi majoribusque meis ipso jure divino concessam, (verum multis sæculis unius Romani episcopi malitia fraude dolis atque astutia ereptam,) ad me et successores meos pertinere una voce uno omnium assensu agnoscitis; non possum indies magis magisque muneris atque officii mei rationem non habere, deque illustranda Dei gloria, de Christianæ pietatis vera doctrina propaganda, de imperii hujus incolumitate et quiete tuenda, summa animi cura atque cogitatione non esse sollicitus. Occurrunt enim subinde animo meo verba illa, quæ Sapientiæ cap. 6. habentur ad hunc modum: "Audite reges, et intelligite, quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et scrutabitur cogitationes. Ad vos ergo, reges, sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et ne excidatis. Qui enim

Sapient. cap. 6.

[1] in terris Anglicanis. Strype Wilkins et Editt. 1640 et 1641.

custodiunt justitiam, juste judicabuntur, et qui didicerunt justa, invenient quid respondeant," &c. Hinc facile perspici potest, exactissime a regibus potestatis suæ reddendam esse rationem, illosque gravissimas manere pœnas, si non, ut oportuit, in republica administranda sese gesserint.

Quod si tanta cura ac sollicitudine quibuscunque regibus opus est, quam anxios igitur ac sollicitos Christianos reges esse debere censendum est, quibus non politia modo civilis, sed ecclesiastica etiam potestas data est! Hos enim non tantum quæ ad humanam societatem pertinent, sed etiam quæ divinæ Christianæque religioni maxime consentanea sunt, curare necesse est: præsentem hujus sæculi felicitatem principes Christianos ita metiri convenit, ut hac potestate sua ad Dei cultum dilatandum utantur, ut in hoc incumbant, ut recta doctrina propagetur orneturque Dei gloria.

Cum igitur a Christianis regibus justitiam in imperio, pacis tuendæ curam, pietatem, studium juvandæ et ornandæ religionis Christianæ exigi animadverterem, nihil mihi potius esse debere judicabam, quam ut omnes inirem rationes, quo minus in hoc meo regno hæc a me desiderentur, et quoad possem, muneri imposito satisfacerem. Hoc ut facilius expeditiusque præstare valeam, non ignoratis vos, quantam curam adhibuerim in illis rebus promovendis tuendisque, quæ huic negotio maxime conducere atque adjumento esse videbantur; quæ contra impedire atque obesse visa sunt, quanto studio tollere ac delere conatus sum, assidueque conor. Abunde enim vobis declaratum hactenus fuit, quam in hac nostra Britannia, multis retro seculis, episcopi Romani vis injusta ac non ferenda sacrosancto Divino Numini inimica fuit; quantopere religioni Christianæ veræ doctrinæ propagandæ adversata est; quantum hujus reipublicæ pacem ac tranquillitatem sæpissime interturbavit; potestatemque regiam divinitus constitutam labefactando, debitam omnium obedientiam a vero ac justo principis sui imperio contra omne jus divinum et humanum ad se transferre ausus est. Hujus po-

testatem huic cum divino munere sublatam esse manifestum est, et ne quid superesset, quo non plane fractam illius vim esse constaret, leges omnes decreta atque instituta, quæ ab authore episcopo Romano profecta sunt, prorsus abroganda censuimus. Quorum loco, ut facilius inposterum Dei optimi maximi gloria illustretur, et vera philosophia Christiana regnumque Christi vigere possit, et quo omnia decenter et ordine in Christi hac ecclesia gerantur; en vobis authoritate nostra editas leges damus, quas a vobis omnibus suscipi coli et observari volumus; et sub nostræ indignationis pœna mandamus, ut vestra in Deum pietas, amor erga patriam, principemque vestrum obedientia, non sine immensa divini nominis gloria omnibus conspicua sit, ac vosmetipsos non minus de vestris rationibus sollicitos ostendatis, quam ego vestra causa de officio fuerim meo; stricte præcipientes, ut his nostris constitutionibus vos omnes et singuli tam in judiciis quam in gymnasiis utamini, severe prohibentes, ne quisquam vestrum alias præter has et regni nostri leges admittere præsumat. Valete.

REX EDOVARDUS SEXTUS.

EDOVARDUS sextus, Dei gratia Angliæ, Franciæ, et Hiberniæ rex, fidei defensor, et in terra ecclesiæ Anglicanæ et Hibernicæ supremum caput, reverendissimo in Christo patri, Thomæ eadem gratia Cantuariensi archiepiscopo, totius Angliæ primati et metropolitano, reverendoque in Christo patri, Thomæ Eliensi episcopo, ac dilectis nobis in Christo, Richardo Cox eleemosynario nostro, Petro Martyr, sacræ theologiæ professoribus, Willihelmo Maye, Roulando Taylour de Hadley, legum doctoribus, nec non dilectis et fidelibus nostris, Johanni Lucas et Richardo Gooderike

armigeris, salutem: Cum vos triginta duos viros ad leges nostras ecclesiasticas perlegendas et componendas juxta vim formam et effectum cujusdam acti parlamenti, in tertio regni nostri anno apud Westm. facti, brevi assignare et deputare proponimus, et ubi numerus prædictus ad tractatum legum prædictarum describendarum et componendarum nimius videtur, tametsi id tum propter consultationem et judicium super eo habendum, tum etiam propter perfectionem et complementum earundem longe expediens existit, nobis, moventibus consiliariis nostris a secretis, consentaneum magis videtur, hujus rei initium introitum primam formam et lineaturam numero octavo, qui doctorum triginta erit portio, committere; nempe quasi præparationem quandam grandiori numero futuram.

Quapropter de prudentia scientia et diligentia vestris plurimum confidentes, de sententia concilii nominavimus et deputavimus vos commissarios nostros, et vobis authoritatem per præsentes impartimus, ut loco et tempore congruis et opportunis, celeritate conveniente qua poteritis maxima, insimul conveniatis, cursumque legum ecclesiasticarum, infra regnum nostrum in usu existentium, aut antehac uti solitarum, diligenter perlegatis consideretis et ponderetis, eoque facto, illarum loco et vice, collectionem compilationem et ordinem talium legum ecclesiasticarum inveniatis faciatis et in scripta redigi faciatis, quales in usu esse practicari et in quibuscunque curiis et jurisdictionibus nostris ecclesiasticis infra istud regnum nostrum et alia nostra dominia proponi et publicari, de scientia sapientia et judicio vestris maxime expediens fore putaveritis: habentes considerationem et respectum debitum ad tenorem statuti prædicti, pro præservatione legum nostrarum communium in suo vigore remanentium, et pro omnibus aliis articulis et ramis dicti statuti. Et quamprimum leges prædictæ per vos adinventæ fôrmatæ descriptæ et compilatæ fiunt, easdem statim nobis exhiberi et in scriptis tradi volumus, ut eas de concilii nostri sententia, de residuo triginta duorum, una vobiscum, pro ulteriore legum prædictarum ecclesiasticarum ratificatione et perfectione,

tanquam commissariorum nostrorum, juxta formam statuti prædicti, conjunctim nominandorum transmittamus.

Et quamvis vos ea modestia et sapientia præditos esse scimus, quod onus istud humeris vestris commissum et impositum haud parvi esse momenti et ponderis æstimabitis; considerantes tamen, quod propositum nostrum non est aliud quam præparationis cujusdam gratia istud a vobis effectum reddi; ita quod major numerus ad consultationem et perfectionem ejusdem magis certo et ordinate procedere valeat, certiores vos esse volumus, quod actiones et studia vestra in hac parte cum erunt nobis gratissima, tum autem benignissima et maxime favorabili interpretatione accepta.

Et præterea volumus, quod statim post receptionem præsentium una conveniatis, et hac in re celeritate et expeditione ea utamini, quam causa exposcit: mandantes et stricte præcipientes omnibus et singulis personis, quarum consilio sententia et ope in hac parte vos opus habebitis, quod illi per vos requisiti opem præstent consulant et juvent, quemadmodum nobis placere cupiunt. In cujus rei testimonium has literas nostras fieri fecimus patentes. Teste me ipso apud Westm. xi. die Novemb. anno regni regis quinto.

Marton.

Per ipsum Regem, et de data prædicta authoritate Parlamenti.

TABULA TITULORUM.

DE SUMMA TRINITATE ET FIDE CATHOLICA.

DE HÆRESIBUS.

DE JUDICIIS CONTRA HÆRESES.

DE BLASPHEMIA.

DE SACRAMENTIS.

DE IDOLOLATRIA ET ALIIS HUJUSMODI CRIMINIBUS.

DE CONCIONATORIBUS.

DE MATRIMONIO.

DE GRADIBUS IN MATRIMONIO PROHIBITIS.

DE ADULTERIIS ET DIVORTIIS.

DE ADMITTENDIS AD ECCLESIASTICA BENEFICIA.

DE RENUNTIATIONE VEL DESERTIONE BENEFICIORUM.

DE PERMUTATIONE BENEFICIORUM ECCLESIASTICORUM.

DE PURGATIONE.

DE DILAPIDATIONIBUS.

DE ALIENATIONE ET ELOCATIONE BONORUM ECCLESIASTICORUM.

DE BENEFICIIS ECCLESIASTICIS SINE DIMINUTIONE CONFERENDIS.

DE DIVINIS OFFICIIS.

DE ECCLESIA ET MINISTRIS EJUS, ILLORUMQUE OFFICIIS.

DE ECCLESIARUM GARDIANIS.

DE ACADEMIIS, ET PRIMUM DE PRÆFECTIS COLLEGIORUM.

DE DECIMIS.

DE VISITATIONIBUS.

DE TESTAMENTIS.

DE PŒNIS ECCLESIASTICIS.

DE SUSPENSIONE.

DE FRUCTUUM DEDUCTIONE VEL SEQUESTRATIONE, UT VULGO DICITUR, PROPTER VARIAS CAUSAS.

DE DEPRIVATIONE.

DE EXCOMMUNICATIONE.

DE JUDICIIS, ET UBI QUIS AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

DE CRIMINIBUS.

DE JUDICIIS.

DE OFFICIO ET JURISDICTIONE OMNIUM JUDICUM.

DE LITIS CONTESTATIONE.

DE JURAMENTIS ET PERJURIIS.

DE JURAMENTO CALUMNIÆ.

DE PROBATIONIBUS.

DE POSSESSIONE.

DE FIDE.

DE CRIMINE FALSI.

DE TESTIBUS, EORUMQUE DICTIS.

DE CONSUETUDINE.

DE PRÆSCRIPTIONIBUS.

DE VIOLENTA PERCUSSIONE CLERICORUM.

DE PRÆSUMPTIONIBUS.

DE DIFFAMATIONIBUS.

DE DILATIONIBUS.

DE EXCEPTIONIBUS.

DE SENTENTIA ET RE JUDICATA.

DE APPELLATIONIBUS.

DE SUMMA TRINITATE ET FIDE CATHOLICA. 1

Cap. 1. *De fide Christiana ab omnibus amplectenda et profitenda.*

Quoniam regni potestas, et legum administrandarum jus ad nos ex Deo pervenit, principium nobis ab eodem Deo capiendum erit. De cujus natura cum recte fuerit et ordine constitutum, facilior erit reliquarum legum provisio, quas ad confirmandum in regno nostro verum Dei cultum, et ad ipsum Ecclesiæ statum conservandum, adhiberi curavimus. Quapropter omnes homines ad quos imperium nostrum ulla ratione pertinet, Christianam religionem suscipere et profiteri volumus, et jubemus. Contra quam qui cogitationes aut actiones ullas suscipiunt, impietate sua Deum a se abalienant: nos autem qui divinæ Majestatis administri sumus, et facultates universas et ipsam denique vitam illis abjudicandam esse statuimus, quicunque tam immani se scelere impietatis obligaverint. Et hoc in omnibus valeat nostris subditis, quocunque nomine, loco, vel conditione censeantur.

Cap. 2. *De natura Dei, et beata Trinitate, quid sit credendum.*

Omnes filii Dei per Jesum Christum renati, ex corde puro, conscientia bona, et fide non ficta credant et confiteantur, unum esse vivum et verum Deum, æternum et incorporeum, impassibilem, immensæ

potentiæ, sapientiæ et bonitatis, creatorem et conservatorem omnium rerum tum visibilium tum invisibilium: et in unitate ejus divinæ naturæ tres esse personas, ejusdem essentiæ ac æternitatis, Patrem, Filium, et Spiritum sanctum: Patrem vero a seipso esse, nec ab alio quoquam vel generari vel procedere: et Filium quidem a Patre generari: Spiritum sanctum vero et a Patre et a Filio procedere: nec ullam naturæ diversitatem aut inæqualitatem in ista personarum distinctione poni, sed quoad substantiam, vel, ut dicunt, essentiam divinam, omnia inter eos paria et æqualia esse.

Cap. 3. *De Christo et mysteriis nostræ redemptionis.*

Credatur etiam, cum venisset plenitudo temporis, Filium qui est Verbum Patris, in utero beatæ virginis Mariæ, ex ipsius carnis substantia, naturam humanam assumpsisse, ita ut duæ naturæ, divina et humana, integre atque perfecte in unitate personæ, fuerint inseparabiliter conjunctæ: ex quibus unus est Christus, verus Deus et verus homo: qui vere passus est, crucifixus, mortuus et sepultus, descendit ad inferos, ac tertia die resurrexit, nobisque per suum sanguinem reconciliavit Patrem, sese hostiam offerens illi, non solum pro culpa originis, verum etiam pro omnibus peccatis quæ homines propria voluntate adjecerunt.

Cap. 4. *De duabus Christi naturis post resurrectionem.*

Credatur item Dominus noster Jesus Christus, etiam post resurrectionem, duplici natura constare; divina quidem, immensa, incircumscripta, et infinita, quæ ubique sit et omnia impleat; humana vero, 2
finita et descripta humani corporis terminis ac finibus, qua, postquam peccata nostra perpurgavisset, in cœlos

ascendit, ibique ita sedet ad dexteram Patris, ut non ubique sit, quippe quem oportet in cœlo remanere, usque ad tempus restitutionis omnium, cum ad judicandum vivos et mortuos veniet, ut reddat cuique juxta opera sua.

Cap. 5. *De tribus Symbolis.*

Et quoniam omnia ferme, quæ ad fidem spectant catholicam, tum quoad beatissimam Trinitatem, tum quoad mysteria nostræ redemptionis, tribus Symbolis, hoc est, Apostolico, Niceno, et Athanasii, breviter continentur; idcirco ista tria Symbola, ut fidei nostræ compendia quædam, recipimus et amplectimur, quod firmissimis divinarum et canonicarum Scripturarum testimoniis facile probari possint.

Cap. 6. *Quæ sint canonicæ Scripturæ, quoad vetus Testamentum.*

Ut autem quæ sint Scripturæ illæ canonicæ, ex quibus solis religionis et fidei dogmata constare et confirmari debent, non ambigant fideles, illarum catalogum hic ascribendum duximus, secuti in veteri Testamento illum, quo Hebræi utuntur, ordinem; qui sic habet.

Libri Mosis quinque.	Job.
Josuæ.	Proverbia.
Judicum.	Daniel, sepositis Apocryphis.
Samuelis 2.	Paralipomenon 2.
Regum 2.	Canticum Canticorum.
Esaias.	Ruth.
Hieremias.	Threni.
Ezechiel.	Ecclesiastes.
Prophetæ minores 12.	Hester.
Psalterium.	Esdras, et Nehemias.

Omnes isti libri, quos recensuimus, certo sunt canonici.

Cap. 7. *Libri sacri, non tamen canonici.*

Liber vero qui Sapientia Salomonis inscribitur, Ecclesiasticus, item Judith, Tobias, Baruch, tertius et quartus Esdræ, libri Machabæorum, cum Apocryphis Hester et Danielis, leguntur quidem a fidelibus, et in ecclesia recitantur, quod ad ædificationem plebis plurima in illis valeant, quibus tamen non tantum authoritatis tribuitur, ut fidei nostræ dogmata ex ipsis solis et separatim citra alios indubitatæ Scripturæ locos constitui, constabilirique, vel possint, vel debeant. Sunt ergo et cum judicio et sobrie isti tum audiendi tum legendi.

Cap. 8. *De libris canonicis novi Testamenti.*

In novo autem Testamento, pro canonicis libris agnoscit et admittit Ecclesia hos qui sequuntur.

Quatuor Evangelia, videlicet,

Matthæi. Lucæ.
Marci. Johannis.

Acta Apostolica.

Epistolas Pauli ad

Romanos. Thessalonicenses 2.
Corinthios 2. Timotheum 2.
Galatas. Titum.
Ephesios. Philemonem.
Philippenses. Hebræos.
Colossenses.

Epistolas Canonicas

Jacobi 1. Johannis 3. 3
Petri 2. Judæ 1.

Apocalypsim.

Cap. 9. *Omnia credenda ex canonicis haberi Scripturis.*

Hæc igitur generatim est sancta Scriptura, qua omnia creditu ad salutem necessaria, plene et perfecte contineri credimus, usque adeo ut quicquid in ea non legitur, nec reperitur, nec denique ex eadem aut consequitur, aut convincitur, a nemine sit exigendum ut tanquam articulus fidei credatur.

Cap. 10. *Suprema est in ecclesia Scripturæ divinæ authoritas.*

Divinæ Scripturæ tanta credatur authoritas, ut nulla creaturæ cujusvis excellentia ipsi vel anteponenda sit vel æquanda.

Cap. 11. *Ecclesia contra Scripturas nil potest constituere, nilque præter easdem obtrudere debet necessario credendum.*

Quamobrem non licet Ecclesiæ quicquam constituere, quod verbo Dei scripto adversetur, neque potest sic unum locum exponere ut alteri contradicat. Quanquam ergo divinorum librorum testis sit et custos et conservatrix Ecclesia, hæc tamen prærogativa ei minime concedi debet, ut contra hos libros vel quicquam decernat, vel absque horum librorum testimonio ullos fidei articulos condat, eosque populo Christiano credendos obtrudat.

Cap. 12. *Ad codices Hebraicos in veteri Testamento recurrendum, ac in novo ad Græcos.*

Cæterum in lectione divinarum Scripturarum si qua occurrerint ambigua vel obscura in veteri Testamento, eorum interpretatio ex fonte Hebraicæ veritatis petatur, in novo autem Græci codices consulantur.

Cap. 13. *Symbola fidei utilia sunt ad interpretandam Scripturam.*

Summa præterea fidei capita (quæ articulos appellamus) e sacris Scripturis clarissimis desumpta, et in Symbolis breviter comprehensa, in exponendo sacras literas ob oculos perpetuo habeantur, ne quid contra ea aliquando interpretemur, aut definiamus.

Cap. 14. *De conciliis quid sentiendum.*

Jam vero conciliis, potissimum generalibus, tametsi ingentem honorem libenter deferimus, ea tamen longe omnia infra Scripturarum canonicarum dignitatem ponenda judicamus: sed et inter ipsa concilia magnum discrimen ponimus. Nam quædam illorum, qualia sunt præcipua illa quatuor, Nicenum, Constantinopolitanum primum, Ephesinum, et Chalcedonense, magna cum reverentia amplectimur et suscipimus. Quod quidem judicium de multis aliis quæ postea celebrata sunt ferimus, in quibus videmus et confitemur sanctissimos patres de beata et summa Trinitate, de Jesu Christo Domino et Servatore nostro, et humana redemptione per eum procurata, juxta Scripturas divinas multa gravissime et perquam sancte constituisse. Quibus tamen non aliter fidem nostram obligandam esse censemus, nisi quatenus ex Scripturis sanctis confirmari possint. Nam concilia nonnulla interdum errasse, et contraria inter sese definivisse, 4
partim in actionibus juris, partim etiam in fide, manifestum est. Itaque legantur concilia quidem cum honore atque Christiana reverentia, sed interim ad Scripturarum piam certam rectamque regulam examinentur.

Cap. 15. *Quæ sanctorum patrum authoritas.*

Postremo, orthodoxorum patrum etiam authoritatem minime censemus esse contemnendam. Sunt enim permulta ab illis præclare et utiliter dicta. Ut tamen ex eorum sententia de sacris literis judicetur, non admittimus. Debent enim sacræ literæ nobis omnis Christianæ doctrinæ et regulæ esse et judices. Quin et ipsi patres tantum honoris sibi deferri recusarunt, sæpius admonentes lectorem, ut tantisper suas admittat sententias et interpretationes, quoad cum sacris literis consentire eas animadverterit. Maneat ergo illis sua authoritas et reverentia, sed quæ sacrorum librorum sententiæ, veritati atque authoritati cedat et subjiciatur.

Cap. 16. *Epilogus.*

Cæterum quoniam perlongum esset, et plane opus valde laboriosum, omnia nunc distincte scribere quæ catholica fide sunt credenda, sufficere judicamus quæ breviter de summa Trinitate, de Jesu Christo Domino nostro, et de salute per eum humano generi parta diximus.

Cap. 17. *Pereunt qui catholicæ fidei adversantur, vel ab ea deficiunt.*

Hoc ipsum tamen silentio præterire non possumus, eos omnes misere perire qui orthodoxam catholicamque fidem amplecti nolunt; et longe gravius eos esse damnandos, qui ab ea semel agnita et suscepta defecerunt.

DE HÆRESIBUS.

Cap. 1. *Qui sint hæretici, et qui non sint.*

Hæreticos statuimus omnes, quicunque communis nostræ fidei decretum aliquod secus accipiunt, quam sacra Scriptura determinatum est, et in errore sic habitant, ut omnino se non sinant ab illo removeri. Nec illud in hoc genere spectandum est, utrum aliquis ipse sibi erroris fuerit author, an illum aliunde acceptum ipse sequatur et defendat. Qui vero non commorantur in hæresi, nec illam[1] defendunt, sed inquirunt in[2] veritatem, et cum a legitimis judicibus plene fuerint instructi, suam ipsi culpam agnoscunt, et in eo se corrigi facile patiuntur, in hæreticorum numero poni non debent.

Cap. 2. *Schismatici et hæretici quomodo differant.*

Schismaticos plerique cum hæreticis confuderunt. Sed tamen magna inter illos est differentia. Nec enim schismatici fidem aliam habent quam cæteri; sed a communi illa, quæ inter Christianos esse debeat, societate se distinguunt. Itaque nonnunquam usu venit, ut cum longe a piis aliorum institutis et officiis peregrinati sunt, tandem ad aliquam hæresim dilabantur, ut se vehementius a recepta bonorum communitate segregent.

Cap. 3. *De iis qui sacrarum Scripturarum authoritatem rejiciunt.*

Capitalis Christiani nominis hostis Satan ad salutare divinarum Scripturarum semen in Dei ecclesia

[1] non illum. [2] in *om.*

sparsum, tam pestilentem hæresum vim[1], quasi loliorum et zizaniorum, infudit[2], ut universæ vix enumerari possint hæ faces, quibus Ecclesia conflagravit, et adhuc miserabiliter ardet, diabolo majorem quotidie falsarum opinionum materiam accumulante[3]. Nos igitur his constitutionibus nostris breviter per illas hæreses prætervehemur, quarum præsens pestis in[4] perniciem religionis nostrorum temporum adhuc incubat. In quo genere teterrimi illi sunt, (itaque a nobis primum nominabuntur,) qui sacras Scripturas ad infirmorum tantum hominum debilitatem ablegant et detrudunt, sibi sic ipsi interim præfidentes[5], ut earum authoritate se teneri non putent, sed peculiarem quendam spiritum jactant, a quo sibi omnia suppeditari aiunt, quæcunque docent et faciunt.

Cap. 4. *De iis qui vetus Testamentum aut totum rejiciunt, aut totum exigunt.*

Deinde quomodo priscis temporibus Marcionitarum sordes, Valentinianorum et Manichæorum fluxerunt, et aliæ similes earum multæ fæces, a quibus vetus Testamentum ut absurdum malumque, et cum novo dissidens, repudiabatur; sic multi nostris temporibus inveniuntur, inter quos Anabaptistæ præcipue sunt collocandi, ad quos si quis vetus Testamentum alleget, illud pro abrogata jam et obsoleto penitus habent, omnia quæ in illo posita sunt ad prisca majorum nostrorum tempora referentes. Itaque nihil eorum ad nos statuunt pervenire debere. Aliorum autem contrarius est, sed ejusdem impietatis error, qui usque adeo vetus ad Testamentum

[1] pestilentem hæresim. [2] infundit. [3] acculante. [4] in *om.* [5] præsidentes.

adhærescunt, ut ad circumcisionem et a Mose quondam institutas ceremonias necessario nos revocent.

Cap. 5. *De duabus naturis Christi.*

Circa duplicem Christi naturam perniciosus est et varius error: ex quibus alii sunt ex Arianorum secta, Christum ita ponentes hominem ut Deum negent. Alii eum sic Deum judicant ut hominem non agnoscant, et de corpore nugantur de cœlo divinitus assumpto, et in virginis uterum lapso, quod tanquam in transitu per Mariam quasi per canalem aut fistulam præterfluxerit. Quidam Verbum in carnis naturam conversum asserunt, quam, quamprimum a morte in cœlum fuit recepta, rursus volunt in naturam divinam reversam et absorptam esse. Quorum illi delirium imitantur, qui corpori Christi tam latos fines dant, ut illo credant aut omnes locos simul, aut innumeros[1] obsideri. Quod si confiteremur, humanam e Christo naturam eximeremus. Quemadmodum enim Dei natura sibi hoc assumit, ut per omnia permeet, sic humanæ semper illud attributum est, ut certis locorum finibus circumscripta sit. Quidam corpus ipsum sæpe dicunt, et subinde factum esse. Qui errores omnes sacrarum Scripturarum authoritate sic corrigendi sunt, ut Christus meliore natura Deus sempiternus accipiatur, et quidem æqualis sit Dei Patris; humana vero corpus habeat ex tempore factum, neque sæpius quam semel, neque ex alia materia quam ex Mariæ virginis vera et sola substantia, ac quemadmodum reliqua humana corpora suis loci finibus circumscriptum.

[1] aut numeros.

Cap. 6. *De Spiritu sancto.*

Quomodo vero hæc putida membra sunt ab Ecclesiæ corpore segreganda, quæ de Christo capite tam perverse sentiunt, sic illorum etiam est execrabilis impudentia, qui cum Macedonio contra Spiritum sanctum conspiraverunt, illum pro Deo non agnoscentes.

Cap. 7. *De peccato originis, libero arbitrio, et justificatione.*

In labe peccati ex ortu nostro contracta, quam vitium originis appellamus, primum quidem Pelagianorum, deinde etiam Anabaptistarum nobis vi- 6
tandus et submovendus est error, quorum in eo consensus contra veritatem sacrarum Scripturarum est, quod peccatum originis in Adamo solo hæserit, et non ad posteros transierit, nec ullam afferat naturæ nostræ perversitatem, nisi quod ex Adami delicto propositum sit peccandi noxium exemplum, quod homines ad eandem pravitatem invitat imitandam et usurpandam. Et similiter nobis contra illos progrediendum est, qui tantum in libero arbitrio roboris et nervorum ponunt, ut eo solo sine alia speciali Christi gratia recte ab hominibus vivi posse constituant. Deinde nec illi sunt audiendi, quorum impietas salutarem et in sacris Scripturis fundatam justificationis nostræ doctrinam oppugnat[1], in qua tenendum est, non operum momentis, justitiam hominum collocari.

Cap. 8. *De perfectione justificatorum, et de operibus supererogationis.*

Illorum etiam superbia legibus nostris est frangenda, qui tantam vitæ perfectionem hominibus jus-

[1] oppugnant.

tificatis attribuunt, quantam nec imbecillitas nostræ naturæ fert, nec quisquam sibi præter Christum sumere potest; nimirum ut omnis peccati sint expertes, si mentem ad recte pieque vivendum instituerint. Et hanc volunt absolutam morum perfectionem in hanc præsentem vitam cadere, cum debilis ipsa sit, et fragilis, et ad omnes virtutis et officii ruinas præceps. Tum et illorum arrogantia comprimenda est, et authoritate legum domanda, qui supererogationis opera quædam importaverunt, quibus existimant non solum cumulate Dei legibus, et explete satisfieri, sed aliquid etiam in illis amplius superesse quam Dei mandata postulent, unde et sibi mereri, et aliis merita applicari possint.

Cap. 9. *De casu justificatorum, et peccato in Spiritum sanctum.*

Etiam illi de justificatis perverse sentiunt, qui credunt illos, postquam justi semel facti sunt, in peccatum non posse incidere, aut si forte quicquam eorum faciunt, quæ Dei legibus prohibentur, ea Deum pro peccatis non accipere. Quibus opinione contrarii, sed impietate pares sunt, qui quodcumque peccatum mortale, quod post baptismum a nobis susceptum voluntate nostra committitur, illud omne contra Spiritum sanctum affirmant gestum esse et remitti non posse.

Cap. 10. *De missis et purgatorio.*

Quorundam nimis est curiosa perversitas, qui veniam quidem peccatorum expectant, sed hanc morte Christi per solam fidem ad nos[1] accommodatam plene non credunt et omnibus partibus impleri. Quapropter alia conquirunt sacrificia, quibus perpurgari

[1] vos.

possint, et ad hanc rem missas exhibent in quibus sacrificium Deo Patri credunt oblatum esse, nimirum corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi vere, quomodoque illi dicunt realiter, ad veniam peccatorum impetrandam, et salutem tam mortuorum quam vivorum procurandam; quibus etiam regnum[1] tam latum dant ut illis aliquando minui, nonnunquam omnino tolli purgatorii tormenta statuant. Qua in re sacrificium illud unicum (quod Christus Dei Filius in cruce Deo Patri repræsentavit et plenissime exhibuit) largiter imminuunt, et sacerdotium quod unius Christi proprium est, ad miserabilem hominum conditionem devolvunt. Verum sacræ Scripturæ solam Christi mortem nobis ad[2] delictorum purgationem reservant, nec ullum ponunt aliud sacrificium quod ad hanc rem valere possit, imo de purgatorio sane ipsorum ne una quidem syllaba sacris in Scripturis invenitur.

Cap. 11. *De incredulorum et impiorum damnatione.* 7

Horribilis est et immanis[3] illorum audacia, qui contendunt in omni religione vel secta, quam homines professi fuerint, salutem illis esse sperandam, si tantum ad innocentiam et integritatem vitæ pro viribus enitantur juxta lumen, quod illis prælucet a natura infusum. Authoritate vero sacrarum literarum confixæ sunt hujusmodi pestes. Solum enim et unicum ibi Jesu Christi nomen nobis commendatum est, ut omnis ex eo salus ad nos perveniat. Nec minor est illorum amentia, qui periculosam Origenis hæresim in hac ætate nostra rursus excitant; nimirum omnes homines (quantumcunque sceleribus se contaminaverint) salutem ad extremum consecuturos cum de-

1 regium. 2 nobis et delic. 3 inanis.

finito tempore a justitia divina pœnas de admissis flagitiis luerint. Sed sacra Scriptura damnatos sæpe pronunciat in perpetuos[1] cruciatus et æternas flammas præcipitari.

Cap. 12. *De animarum interitu vel somno et de resurrectione.*

Quidam impie philosophantur animas hominum ex hac vita migrantium, quando semel ex corporibus excesserunt, usque ad supremum ultimi judicii tempus vel somno involvi, vel prorsus ad nihilum recidere; tum autem cum extremi judicii dies erit, illas rursus vel a somno excitari, vel cum propriis corporibus ab interitu resurgere. Affinis est iis error de resurrectione quam multi (cum Hymenæo[2] consentientes et Phileto) perfectam jam esse dicunt et conclusam; quia solum debet ad animum referri quem Christus (affusa nobis beneficio suæ mortis gratia) prorsus ex morte peccatorum excitavit. Sed hæc illorum abrupta est et curta doctrina. Quemadmodum enim ipse Jesus Christus a morte ad vitam corpore integro, vero et perfecto revocatus est, nec ejus interim animus aut interiit aut dormivit; ita nos qui membra sumus Christi post mortem quidem animo vivimus, caput vero nostrum secuti, cum animis et corporibus ad extremum illud judicium consurgemus.

Cap. 13. *De magistratibus.*

Quin et Anabaptistarum profligandus est agrestis stupor, qui negant licere Christianis magistratum gerere, quasi propterea Christus in terras descenderit, ut rerum publicarum administrationem[3] aboleret.

[1] imperpetuos. [2] hymæno. [3] administrationes.

Imo vero Spiritus sanctus statuit principes et magistratus esse Dei ministros, ut benefactis favorem suum impartiant, et maleficia suppliciis constringant; quæ duo si rebus humanis abessent, maxima sequeretur omnium rerum confusio.

Cap. 14. *De communitate bonorum et uxorum.*

Excludatur etiam ab eisdem Anabaptistis inducta bonorum et possessionum communitas, quam tantopere urgent, ut nemini quicquam relinquant proprium et suum. In quo mirabiliter loquuntur, cum furta prohiberi divina Scriptura cernant, et eleemosynas in utroque Testamento laudari videant, quas ex propriis facultatibus nostris elargimur; quorum sane neutrum consistere posset, nisi Christianis proprietas bonorum et possessionum suarum relinqueretur. Emergunt etiam ex Anabaptistarum lacunis quidam Nicolaitæ, inquinatissimi sane homines, qui fœminarum, imo et uxorum disputant usum per omnes promiscue pervagari debere. Quæ fœda illorum et conscelerata libido primum pietati contraria est et sacris literis, deinde cum universa civili honestate, et naturali illa incorruptaque in mentibus nostris 8
accensa luce vehementer pugnat.

Cap. 15. *De juramentis et participatione dominicæ Cœnæ.*

Præterea nec juramentorum Anabaptistæ legitimum relinquunt usum, in quo contra Scripturarum sententiam et veteris Testamenti patrum exempla, Pauli etiam apostoli, imo Christi, imo Dei Patris procedunt; quorum juramenta sæpe sunt in sacris literis repetita. Deinde ab Ecclesiæ corpore se ipsi[1] segregant, et ad sacrosanctam Domini mensam cum

[1] seipsos.

aliis recusant accedere, seque dicunt detineri vel ministrorum improbitate, vel aliorum fratrum; quasi prius excommunicatio possit in quoquam intelligi, quam Ecclesia sententiam excommunicationis contra illum direxerit, in qua pronunciatur illum non secus vitandum, quam ethnicum et publicanum.

Cap. 16. *De ministris et ordinibus.*

Similis est illorum amentia, qui institutionem ministrorum ab Ecclesia[1] disjungunt, negantes in certis locis certos doctores, pastores atque ministros collocari debere; nec admittunt legitimas vocationes, nec solemnem manuum impositionem, sed per omnes publice docendi potestatem divulgant, qui sacris literis utcunque[2] sunt aspersi, et Spiritum sibi vendicant; nec illos solum adhibent ad docendum, sed etiam ad moderandam Ecclesiam, et distribuenda Sacramenta; quæ sane universa cum scriptis Apostolorum manifeste pugnant.

Cap. 17. *De sacramentorum natura.*

Magna quoque temeritas illorum est, qui sacramenta sic extenuant ut ea pro nudis signis, et externis tantum indiciis capi velint, quibus tanquam notis hominum Christianorum religio possit a cæteris internosci, nec animadvertunt quantum sit scelus, hæc sancta Dei[3] instituta inania et vacua credere[4]. Quæ cum inter nos dispertiuntur, vi divini Spiritus fides confirmatur, erigitur conscientia, promissio etiam veniæ peccatorum per Christum facta intrinsecus exhibetur, extrinsecus vero istis sacramentis quasi sigillo quodam consignatur. Præterea verbo Dei quod intercedit, et symbolorum adhibitorum naturis

[1] Ecclesiam. [2] utrunque. [3] Dei *om.* [4] reddere.

erudiuntur fideles de pretio nostræ redemptionis per Christum comparatæ, Spiritus sanctus et gratia in mentibus fidelium uberius[1] instillatur, tum etiam fœdus quod per Christum inter Deum et nos ictum est, corroboratur, ut nobis ille proprius sit Deus, nos illi peculiaris populus, et astringimus nosipsos ad peccatorum abolitionem, et integritatem vitæ suscipiendam. Quæ si recte ponderentur, necesse est ut obmutescat illorum calumnia, qui Sacramentorum inopem volunt, et nudam naturam relinquere.

Cap. 18. *De Baptismo.*

Deinde crudelis illorum impietas in baptismum irruit, quem infantibus impartiri nolunt, sed omnino nulla ratione. Nec enim minus ad Deum et Ecclesiam pertinent Christianorum infantes, quam liberi quondam Hebræorum pertinebant, quibus in infantia cum circumcisio adhiberetur, nostris etiam infantibus debet baptismus admoveri, quoniam ejusdem promissionis et fœderis divini participes sunt, et a Christo sunt etiam summa cum humanitate suscepti. Plures item ab aliis cumulantur errores in baptismo, quem aliqui sic attoniti spectant, ut ab ipso illo externo credant elemento Spiritum sanctum emergere, vimque ejus omnem[2], et virtutem, ex qua recreamur, et gratiam et reliqua ex eo proficiscentia dona in ipsis baptismi fonticulis innatare. In summa totam regenerationem nostram illi sacro puteo deberi volunt, qui in sensus nostros incurrit. Verum salus animarum, instauratio spiritus, et beneficium adoptionis quo nos Deus pro filiis agnoscit, a misericordia divina per Christum ad nos dimanante, tum etiam ex promissione sacris in Scripturis apparente prove-

[1] ulterius. [2] nomen.

niunt. Illorum etiam impia videri debet scrupulosa superstitio, qui Dei gratiam et Spiritum sanctum tantopere cum sacramentorum elementis colligant, ut plane affirment nullum Christianorum infantem æternam salutem esse consecuturum, qui prius a morte fuerit occupatus, quam ad baptismum adduci potuerit; quod longe secus habere judicamus. Salus enim illis solum adimitur, qui sacrum hunc baptismi fontem contemnunt, aut superbia quadam ab eo, vel contumacia resiliunt; quæ importunitas cum in puerorum ætatem non cadat, nihil contra salutem illorum authoritate Scripturarum decerni potest, immo contra cum illos communis promissio pueros in se comprehendat, optima nobis spes de illorum salute concipienda est.

Cap. 19. *De transubstantiatione in Eucharistia, et impanatione, ut vocant, corporis Christi.*

Obrepsit etiam in eucharistia periculosissimus error eorum qui docent, concionantur, et contendunt, virtute certorum verborum quæ minister ad symbola hujus sacramenti insusurrat, panem converti vel (ut ipsi loquuntur) transubstantiari in Christi corpus, et itidem vinum in sanguinem. Quod sane dogma quoniam sacris literis adversatur, a natura sacramenti discrepat, et verum Christi corpus ita depravat, ut vel divinam in illud inducat naturam omnibus locis diffusam, vel ex eo spectrum aut machinam quandam comminiscatur, totum hoc papisticæ fæcis somnium auferri volumus, et naturam veram panis et vini in eucharistia remanentem plane agnosci, quomodo Spiritus sanctus apertis verbis attestatur. Itaque nec in altum tolli sacramentum hoc, nec circumferri per agros patimur, nec conservari in crastinum, nec ado-

rari; denique nullam relinquimus majorem eucharistiæ venerationem, quam baptismi et verbi Dei. Symbola vero panis et vini nisi pium et institutum a Scripturis usum communicationis retineant, non majorem æstimationem habere volumus, quam panis et vinum habent, quæ quotidie inter nos in usu habentur. In eodem luto hærent, qui panis et vini substantiam in eucharistia ponunt, sed vi consecrationis per ministrum appositæ corpus et sanguinem Christi verum et naturalem adjungi putant, et cum symbolorum naturis permisceri, et subter eas subjici, usque adeo ut sive pii sint sive impii, qui ad Domini mensam se admovent, verum et naturale Christi corpus, et expressum ejus sanguinem, una cum pane et vino sumant. Verum symbola sacramentorum quoniam res quas significant, non intra se clausas realiter et substantialiter (ut loquuntur) continent; deinde cum sacris Scripturis determinatum sit Christum suam in cœlum humanam naturam invexisse, nec cum illa sit in terras ante tempus extremi judicii descensurus; præterea cum hæc commentitia naturalis corporis Christi præsentia nullum habeat majus momentum ad ædificationem nostræ religionis quam hæc Christi præsentia quæ fide percipitur[1], imo multas secum afferat quæstiones inexplicabiles, ac assertiones falsas et portentosas: absurdam hanc doctrinam qua Christi corpus et sanguis naturaliter et substantialiter (ut illi loquuntur) ad eucharistiam adrepunt, et in eam includuntur, prorsus aboleri volumus. Peregrinum enim est, et alienum a sacris literis; deinde contrarium humanæ naturæ veritati, quam Christus assumpsit,

[1] præcipitur.

et a conditione sacramentorum longe dissidens; postremo communis quædam sentina superstitionum multarum in Ecclesiam Dei comportatarum.

Cap. 20. *De matrimonio.*

Jam inde a primis Ecclesiæ temporibus magna fuit hæreticorum turba, quæ matrimonium aversabatur ut fœdam rem et inquinatam, et vel funditus e cœtu fidelium auferebant, vel, si semel imbecillitati nostræ permitteretur[1], tamen illud nullo modo repetendum esse putabant; quorum sententia quoniam a regula pietatis, quæ sacris in literis lucet, vehementer abhorrebat, Ecclesiæ censura veteri jam olim explosa est. Sed diabolus pro hac impietate aliam subjecit, nimirum ut omnes qui solitariam vitam profiterentur, aut ad Ecclesiæ administrationem aggregarentur, matrimonii contrahendi facultatem in omne tempus amitterent. Quod eorum iniquum institutum, quoniam pugnat cum sacris scriptis, aboleri penitus, et pro nullo volumus haberi.

Cap. 21. *De Romana Ecclesia, et potestate Romani pontificis.*

Etiam illorum insania legum vinculis est constringenda, qui Romanam ecclesiam in hujusmodi petra fundatam esse existimant, ut nec erraverit, nec errare possit; cum et multi possint ejus errores ex superiore majorum memoria repeti, et etiam ex hac nostra proferri, partim in his quibus vita nostra debet informari, partim etiam in his quibus fides debet institui. Quapropter illorum etiam intolerabilis est error, qui totius Christiani orbis universam Ecclesiam solius episcopi Romani principatu contineri volunt. Nos enim eam quæ cerni potest Ecclesiam sic defi-

[1] præmitteretur.

nimus, ut omnium cœtus sit fidelium hominum, in quo sacra Scriptura sincere docetur, et sacramenta (saltem his eorum partibus quæ necessariæ sunt) juxta Christi præscriptum administrantur.

Cap. 22. *De prædestinatione.*

Ad extremum in Ecclesia multi feris et dissolutis moribus vivunt, qui cum re ipsa curiosi sint, differti luxu, et a Christi spiritu prorsus alieni, semper prædestinationem, et rejectionem, vel, ut usitate loquuntur, reprobationem in sermone jactant, ut cum æterno consilio Deus vel de salute, vel de interitu aliquid certi constituerit, inde latebram suis maleficiis et sceleribus, et omnis generis perversitati quærant. Et cum pastores dissipatam illorum et flagitiosam vitam coarguunt, in voluntatem Dei criminum suorum culpam conferunt, et hac defensione profligatas admonitorum reprehensiones existimant: ac ita tandem, duce diabolo, vel in desperationis puteum[1] abjiciuntur præcipites, vel ad solutam quandam et mollem vitæ securitatem, sine aut[2] pœnitentia, aut scelerum conscientia dilabuntur. Quæ duo mala disparem naturam, sed finem videntur eundem habere. Nos vero sacris Scripturis eruditi, talem in hac re doctrinam ponimus, quod diligens et accurata cogitatio de prædestinatione nostra et electione suscepta, (de quibus Dei voluntate determinatum fuit antequam mundi fundamenta jacerentur;) hæc itaque diligens et seria, quam diximus, his de rebus cogitatio, piorum hominum animos Spiritu Christi afflatos, et carnis et membrorum subjectionem persentiscentes[3], et ad cœlestia sursum tendentes, dulcissima quadam et jucundissima consolatione permulcet, quoniam fi-

[1] desperationem præsentem. [2] sive aut. [3] præsentientes.

dem nostram de perpetua salute per Christum ad nos perventura confirmat, vehementissimas charitatis in Deum flammas accendit, mirabiliter ad gratias 11
agendas exsuscitat, ad bona nos opera propinquissime adducit, et a peccatis longissime abducit, quoniam a Deo sumus electi, et filii ejus instituti. Quæ singularis et eximia conditio summam a nobis salubritatem morum, et excellentissimam virtutis perfectionem requirit: denique nobis arrogantiam minuit, ne viribus nostris geri credamus, quæ gratuita Dei beneficentia et infinita bonitate indulgentur. Præterea neminem ex hoc loco purgationem censemus vitiorum suorum afferre posse; quia Deus nihil ulla in re injuste constituit, nec ad peccata voluntates nostras unquam invitas trudit. Quapropter omnes nobis admonendi sunt, ut in actionibus suscipiendis ad decreta prædestinationis se non referant, sed universam vitæ suæ rationem ad Dei leges accommodent; cum et promissiones bonis, et minas malis, in sacris Scripturis generaliter propositas contemplentur. Debemus enim ad Dei cultum viis illis ingredi, et in illa Dei voluntate commorari, quam in sacris Scripturis patefactam esse videmus.

Epilogus.

Posset magna colluvies aliarum hæresum accumulari, sed hoc tempore illas nominare solum voluimus, quæ potissimum hisce nostris temporibus per Ecclesiam diffunduntur; fideles omnes in nomine Dei et Domini nostri Jesu Christi obtestantes, ut ab his opinionibus pestilentissimis se longissime abducant: et ab illis etiam vehementer contendimus qui rem publicam et Ecclesiam administrant, ut istas hæreses ex regno nostro penitus evellendas et radicitus extirpandas (quantum in se est) curent.

DE JUDICIIS CONTRA HÆRESES.

Cap. 1. *Sub quibus judicibus cognoscatur de hæresi.*

Judicium de hæresibus informatur quatuor rationibus, inquisitione, vel accusatione, vel evangelica denunciatione, vel exceptione. Is qui vel accusatione, vel inquisitione, vel evangelica denunciatione reus fit, quod aliquam hæresim, aut affirmaverit, aut defenderit, aut prædicarit, aut docuerit, coram episcopo vel archiepiscopo causam dicet. Qui vero loci privilegium habent, et exempti dicuntur, apud illos vel episcopos vel archiepiscopos causam dicent intra quorum diœceses illorum exempti loci constiterint. Appellatio tamen reo conceditur, ab episcopo ad archiepiscopum, et ab archiepiscopo nostram ad regalem personam.

Cap. 2. *Modus procedendi contra hæreticos.*

Primum autem crimen hæresis quoties per inquisitionem intentatur, sive fama plene contra reum comprobata fuerit, sive reus in eo nullam exceptionem opposuerit, quantuncumque postea negaverit illos ad se articulos pertinere, tamen nisi fidejussores idoneos exhibeat, quod juri stare velit, tantisper in carcere potest ab episcopo detineri, donec lis ad finem pervenerit. Si vero de errore confiteatur, et dicat se ab eo paratum esse decedere, dimittendus erit; hac tamen adhibita cautione, ut si quos vel sermone vel doctrina offenderit, aut corruperit, illis ordinarii arbitratu satisfaciat, ne contagio serpat

erroris, et foras ad multitudinem emanet. Præterea 12
qui propter crimen hæresis in judicium a legitimo judice vocatus fuerit, si negligat, et animi contumacia non adfuerit in tempore, primum in pœnam excommunicationis incurrat: deinde quamprimum investigari potuerit ab ordinario, et prehendi, conjiciatur in carcerem, donec locupletes interposuerit fidejussores, quod juri stare velit. Cum vero crimen hæresis per inquisitionem aut evangelicam denunciationem procedit, summatim tractatur, sine[1] solemni rerum ad judicia pertinentium apparatu.

Cap. 3. *De hæreticis resipiscentibus.*

Cumque omnia fuerint in utramque partem in judicia disputata, sive reus fuerit convictus, sive crimen ipse confiteatur, primum admonendus est ut ab errore desistat; quod si facturum se sposponderit, juramento se ad id astringet. Deinde pœnitentiæ fructus edet, et ita demum dimittetur; hoc tamen proviso, fratrum ut offensioni (si quæ fuerit), quantum in se est, medeatur, et quibus in locis errorem prius disseminavit, in eisdem publice fateatur se in hæresi versatum esse. Quod si suam ad hæresim pertinaciter adhæserit, amandetur aliquandiu ad homines scientia præditos, qui illum in viam revocare possint. Et si illorum persuasu[2] sententia decedat, juramento interposito quod hæresim velit relinquere, liberari potest, illa semper repetita conditione quam ante posuimus, nimirum ut pœnitentiæ certa signa det, ac contraria doctrina fratres in illis locis erudiat, in quibus eos prius hæresi contaminaverat.

[1] sive. [2] persuasum.

Cap. 4. *De contumacibus hæreticis.*

Qui vero nec admonitionem nec doctrinam ulla ratione admittunt, sed in hæresi prorsus induruerunt[1], primum hæretici pronuntientur a judice, deinde legitima feriantur excommunicationis supplicio. Quæ sententia cum lata fuerit, si infra spatium sexdecim dierum ab hæresi recesserint, primum exhibeant publice manifesta pœnitentiæ indicia[2]. Deinde solenniter jurent in illa se nunquam hæresi rursus versaturos. Tertio contraria doctrina publice satisfaciant, ac his omnibus impletis absolvantur; sed illis seria prius et vehemens adhibeatur exhortatio, ut post illud tempus cum a præsenti errore, tum etiam ab omnibus aliis hæresibus se longissime disjungant. Cum vero sic penitus insederit error, et tam alte radices egerit, ut ne sententia quidem excommunicationis ad veritatem reus inflecti possit, tum, consumptis omnibus aliis remediis, ad extremum ad civiles magistratus ablegetur puniendus.

Cap. 5. *De his qui abjurant hæresim.*

Qui vero juramento se obligaverit ad repudiandam hæresim, primum profiteri debet se ab hac hæresi separatim abhorrere, de qua præsens tractatio sit; deinde contrariam opinionem publice affirmabit, et aperte testificabitur se tota ea in re hoc sequi, et firme tenere, quod sancta et universa Dei Ecclesia sacrarum Scripturarum authoritate sequitur, et tenet, nec in hæresim, a qua jam destiterit, unquam rursus ullo modo relapsurum.

[1] induraverunt. [2] judicia.

Cap. 6. *Hæresis quomodo probari debeat.*

Et quoniam crimen hæresis magnam atrocitatem et summam contumeliam habet, sola fama plene convinci non potest, nec aliis ejus generis semiplenis (ut lex vocat) et curtis probationibus, sed tamen hæc ipsa tantam vim habent, ut reo necessitatem afferant se purgandi; quæ sane purgatio, si rite non possit ab eo impleri, condemnari reum in eo ipso statim[1] 12
oportet.

Cap. 7. *Judicum iniquitas quomodo punienda.*

Quemadmodum hæreses ex regno nostro prorsus (quantum fieri potest) excludendæ sunt, ita[2] summopere cavendum est ne quisquam in periculum tam horribilis et invidiosi criminis sine justa causa vocetur. Itaque si judex, sive quod oderit quempiam, sive pecuniam ut eliciat, aut ut illi molestiam exhibeat, inique litem hanc hæresis intenderit, et in eo judicis culpa legitimis probationibus constiterit, arbitrio superioris judicis supplicium de eo sumetur.

Cap. 8. *Quomodo ferenda sententia sit, et quomodo interrogandi testes.*

Cum hæresis crimen cognoscetur, judices in ferenda sententia theologorum, et jureconsultorum aliquot utentur consilio, qui prius omnia causæ acta diligenter perscrutati fuerint. Et testes qui adhibebuntur, ab ipsis judicibus interrogari par est, nisi forte morbus, aut aliqua justa causa, judices impediverit. Qui si ipsi forte impediuntur, duos substituant pro se viros honestos, quibus hoc testimoniorum interrogandorum munus tuto committi possit.

[1] statui. [2] ita *om.*

Cap. 9. *Cum lis in hæresis causa pendet, et reus fugerit, quid sit faciendum.*

Si lis in hæresis controversia pendeat[1], et interim reus in alium locum dilabatur, ubi prior judex in jure dicendo pergere nequit[2], postulabit judex aut a vicecomite aut præfecto oppidi (quem majorem vocant) illius loci in quo reus versatur, ut sibi reum et proprio foro restituendum curet; vicecomes autem, sive major, cum judicis sententiam intellexerit, in literis judicis perscriptam, et ejus signo communitam, statim providebit ut reus apprehendatur, eumque ad proprium judicem relegabit. Quod si vicecomes aut major facere neglexerit, in eo ipso quod neglexit protinus excommunicatus, et ab Ecclesia separatus esse judicabitur.

Cap. 10. *De his qui confessi aut convicti sint quid statuendum sit.*

Qui de crimine fuerit hæresis confessus, aut qui sic convictus fuerit ut sententia judicis contra illum processerit et pronunciata fuerit, si nec appellaverit, nec intra tempus appellationi concessum resipuerit, et arbitratu sui judicis pro crimine satisfecerit, ex illo tempore sit hac ipsa contumacia factus infamis; nec ad officia publica gerenda, nec ad consilia, nec ad testimonium dicendum ullo tempore assumatur; imo nec testamentum illi condere fas erit; præterea quodcunque negotium illi cum aliis intercesserit, ipse quidem omnibus, illi vero nullus cogatur in judicio respondere. Crimen enim hæresis publicum esse statuimus; quoniam Dei religio communis inter omnes cum violatur, in eo publice videtur omnibus injuria fieri.

[1] pendet. [2] nequeat.

Cap. 11. *De ministris Ecclesiæ resipiscentibus.*

Si contingat Ecclesiæ ministros hæresis esse reos, et si in eadem convicti sententiam passi fuerint, et post deponant errorem, et resipiscant, tamen communi jure suam ad priorem administrationem Ecclesiæ non redibunt; quoniam Ecclesiæ ministros integra fama esse oportet, non solum apud domesticos et suos, verum etiam externos. Quod licet jure communi sic procedere debeat, tamen si hujusmodi tempora inciderint, ut Ecclesia bonis ministris admodum denudata sit, aut quietis et con- 14
cordiæ causa id requirat, ecclesiastico judici id permittimus, ut quos vere suorum errorum pœnituerit, suos ad gradus et officia redire sinat, ut ita necessitatibus Ecclesiarum succurri possit, neque pax impediatur: in quo tamen hoc teneri[1] volumus, ut ad ampliorem in Ecclesia locum quam prius habuerint, nunquam ascendant, nisi summa necessitas urserit, cui non possit ulla alia ratione occurri.

DE BLASPHEMIA.

Cap. 1. *Quibus in rebus versetur blasphemia.*

Ex omni peccatorum genere nullum est[2] horribilius, nec in quo Dominus Deus noster vehementius indignatur, aut majore afficitur contumelia, nec in quod acerbum ultionis telum citius intorquet, quam illud blasphemiæ scelus, quando vel superbissimo con-

[1] tenere. [2] esse.

temptus proposito Deum aversantes, vel fervescente furoris impetu contra illum elati, convitium vel in illum, vel in illa quæ ad ejus divinam majestatem pertinent, evomimus. Et hæc est inter blasphemiam et hæresim differentia, quod blasphemia contemptu contumelias in Deum projicit, et iracundia, sed hæresis errore falsas opiniones suscipit, et inscienter.

Cap. 2. *Quomodo punienda sit blasphemia.*

Sit igitur hoc a nobis constitutum, ut hæc execrabilis blasphemiarum impietas, quam primum de ea rite constiterit, ab episcopis nulla ratione tolleretur, sed eodem supplicio confixa sit quo pertinax hæreticorum insania plectitur. Nec immerito; cum ira Dei contra hunc blasphemiæ furorem sic priscis temporibus exarsit, ut ad opprimendum et obruendum hujus criminis reum, populorum et integræ multitudinis concursus esse voluerit, ut sic publica lapidatione facta, conterreretur. Et ipse Deus invectas a se publicas sæpe calamitates attestatur, ut in illis blasphemiæ flagitium ulcisceretur.

DE SACRAMENTIS.

Cap. 1. *Quid sit Sacramentum.*

Sacramentum (quomodo nos illud in hoc loco capimus) signum est institutum a Deo quod videri potest, quo gratia Christi promissis et meritis ad nos profecta, condonatioque peccatorum ipsis promissorum verbis[1] expressa consignatur; quod dupli-

[1] verbis *om.*

cem in animis nostris vim habet. Primum enim horum externorum sumptio signorum[1], et attributarum proprie illis virtutum, nobis recuperatæ salutis nostræ pretium in memoriam revocat, et id ut aperte profiteamur efficit. Deinde fidem acuit et exsuscitat, et illi robur addit. Præterea charitate nos mutua conserit, et in mentibus nostris Dei timorem diffundit. Postremo vitam ad sinceram et integram exstimulat. Ex hoc genere circumcisio priscis temporibus erat. Nunc baptismus et eucharistia successerunt.

Cap. 2. *Quid in Sacramento quærendum sit.*

Ad sacramenti perfectionem tria concurrere debent. Primum evidens est et illustris nota, quæ manifeste cerni possit. Secundum est Dei promissum, quod externo signo nobis repræsentatur et plane confirmatur. Tertium est Dei præceptum, quo necessitas nobis imponitur, ista partim faciendi, partim commemorandi[2]: quæ tria cum authoritate Scripturarum in Baptismo solum occurrant, et Eucharistia, nos hæc duo sola pro veris et propriis novi testamenti sacramentis ponimus.

Cap. 3. *Quid sit Baptismus.*

Baptismus est sacramentum, quo secunda generatio nostra nobis externa consignatur aquæ[3] conspersione, veniaque peccatorum indulgetur, et Spiritus sancti virtus infunditur, quemadmodum Divini promissi[4] verbis comprehensum est in baptismo propositis, ut erectior in nobis et perfectior esset fides. Dum autem in aqua demergimur, et rursus ex illa[5] emergimus, Christi mors nobis[6] primum et sepultura

[1] signorum *om.* [2] commorandi. [3] aquæ *om.*
[4] divini promissi *om.* [5] illis. [6] nobis *om.*

commendantur[1], deinde suscitatio quidem illius, et reditus ad vitam; ut istis[2] mortis et vitæ monumentis recordemur, et palam testificemur peccatum in nobis mersum[3] mortuum et sepultum jacere, sed novum et salutarem Dei Spiritum reviviscere in nobis, et reflorescere, tinctoque foras externis aquis corpore, nostras intus animas, abstersis peccatorum sordibus, puras et perpurgatas ad æternas et cœlestes oras se attollere.

Cap. 4. *Quid sit Eucharistia, quos fructus habeat.*

Eucharistia sacramentum est, in quo cibum ex pane sumunt, et potum ex vino, qui convivæ sedent in sacra Domini mensa: cujus panis inter illos et vini communicatione obsignatur gratia Spiritus sancti, veniaque peccatorum, ad quam ex eo perveniunt, quod fide comprehendunt et percipiunt Christi sacrosanctum corpus respectu[4] nostræ salutis ad crucem fixum, et cruorem pro tollendis fusum nostris peccatis, ut Dei promissa palam ipsa loquuntur. Deinde etiam his illustribus signis, quæ coram cerni possunt[5], instruuntur, et ad confitendum adducuntur, quod Christus illos enutriat, et in illis remaneat; et ipsi vicissim in Christo collati sint[6]. Præterea discunt summam debere esse suam cum ceteris fidelibus viris omnium officiorum conjunctionem; quoniam omnes membra sunt ad unum et idem Christi corpus agglutinata. Cum autem ad hæc omnia nec transubstantiatione opus sit, nec illa quam fingere solebant reali præsentia corporis[7] Christi, sed potius[8] hæc curiosa hominum inventa primum contra natu-

[1] commendatur. [2] istius. [3] mersum *om.*
[4] respectum. [5] possint. [6] sunt.
[7] corporis *om.* [8] sed quidem pot.

ram humanam sint a Filio Dei nostra causa sumptam, deinde cum Scripturis divinis pugnent, et præterea cum universa sacramentorum ratione confligant[1], ista tanquam frivola quædam[2] somnia merito desecanda curavimus, et oblivione obruenda, præsertim cum magnum ex illis et perniciosum agmen superstitionum in Ecclesia Dei importatum fuerit.

Cap. 5. *Qui sint*[3] *admittendi ad mensam Domini.*

Neminem ad mensam Domini volumus admitti, donec fidem in Ecclesia professus fuerit.

Cap. 6. *Impositionem manuum esse retinendam.*

In præficiendis Ecclesiarum ministris (quales sunt diaconi, presbyteri, et episcopi) ceremoniam manuum imponendarum retineri placet; quoniam illius in sacris Scripturis mentio sit, et perpetuum habuerit usum in Ecclesia.

Cap. 7. *Nuptias solemniter celebrandas esse.*

Nuptiarum solemnes ritus in oculis omnis Ecclesiæ summa cum gravitate et fide collocari statuimus, quibus si quicquam absit eorum, quæ nos in illis sancivimus[4], pro nullis statim haberi placet.

Cap. 8. *Quo tempore Confirmatio esse debeat*[5].

Episcopis nostris negotium damus[6] illos confirmandi qui Catechismum didicerint; quod in his temporibus nostris præcipue fieri debet, in quibus infantes baptizati suam ipsi fidem ac voluntatem adhuc profiteri non possunt. Itaque confirmationis eorum tempus hanc ad rem aptissimum erit.

[1] confligunt. [2] quædam *om.* [3] sunt.
[4] nullis sancimus. [5] debet. [6] nostris divinis illos.

Cap. 9. *Pastores visitare debent afflictos.*

Pastores Ecclesiarum debiles, afflictos, et ægros diligenter visitent, et precibus illos ac solationibus quantum possunt in difficillimis illorum et periculosissimis temporibus sustentent.

Cap. 10. *Quomodo sit in his procedendum.*

Horum formulas universorum officiorum inclusimus in unum librum, qui de ceremoniis proprie tractat Ecclesiarum nostrarum. Ex eo volumus rerum administrationem singularum[1] depromi.

DE IDOLOLATRIA ET ALIIS HUJUSMODI CRIMINIBUS.

Cap. 1. *Quæ vitia vitanda sint in Ecclesia.*

Deviteutur prorsus et exterminentur idolorum cultus, magia, divinatio, sortilegium, et superstitiones: quibus se criminibus si quisquam contaminaverit, arbitratu judicum ecclesiasticorum pœnas det, quas si repudiaverit, ejiciatur excommunicationis fulmine ex Ecclesia; a quibus ut facilius nos abstineamus, singula separatim per se collocata definiemus.

Cap. 2. *Quid idolorum cultus sit.*

Idololatria[2], quomodo vulgo loquimur, cultus quidam[3] est in quo non Creator sed creatura vel hominis aliquod inventum[4], adoratur.

[1] singularem. [2] idolotaria. [3] quidem. [4] inventu.

Cap. 3. *Quid magia sit.*

Magia pactum est vel fœdus cum diabolo percussum, et ejus ministris, carminibus, precibus, characteribus, vel similibus impietatis instrumentis conflatum, quod vel ad futurorum casuum investigationem refertur, vel ad certarum rerum quas expetimus conquisitionem[1].

Cap. 4. *Quid divinatio sit.*

Divinatio rerum est secretarum prænuntiatio, mali cujusdam et[2] impii spiritus instinctu proveniens, et ex auguriis coagmentatur, auspiciis, et ominibus[3], et reliqua hujusmodi prava levitate: quam in reprehensionem illorum etiam incidit curiosum ingenium, qui specie figurarum astrologiæ præceptis delineatarum[4], ut videri volunt, rerum, vel furto, vel alia ratione quacunque summotarum, deinde etiam actionum in omni vita susceptarum, vias et eventus se scire profitentur.

Cap. 5. *Quid sortilegium sit.*

Sortilegium intelligitur cum per sortes cujuscunque generis abditæ res patefactæ sunt, vel futurus præsentium factorum aliquis finis præsignificatur[5].

Cap. 6. *Quid superstitio sit.*

Superstitio cultus est ad Deum relatus immenso quodam proficiscens humano studio, vel animi certa propensione, quam vulgo bonam intentionem vocant, 17
et ortum semper habet ex hominis ingenio separatim sine Scripturarum divinarum authoritate.

Cap. 7. *Pastoris in his criminibus officium.*

Pastores diligenter populum commonefaciant ut

[1] conquestionem. [2] et *om.* [3] omnibus. [4] delimatorum. [5] persignificatur.

ab his flagitiis, tanquam gravissimis quibusdam Christianæ fidei pestibus, se longissime abducant, nec ullo respectu quarumcunque rerum (sive lucrum exempli causa sit, sive voluptas, sive sit honor aut sanitas, aut rerum abstrusarum intelligentia, sive quisquam alius in animis obstrepat aut tumultuetur pravus affectus) unquam hujusmodi impulsu vitiosorum motuum diaboli vinculis se teneri patiantur, et a[1] suavissima Christiana libertate desciscere[2].

Cap. 8. *Qui propter hæc crimina puniendi sint.*

Pœnas autem gravissimas non solum illis denuntiamus qui curiosis utuntur et pestiferis artibus, verum etiam illis qui tam sceleratos artifices de rebus suis interrogant, vel illorum ullam operam quacumque ratione suas ad causas accommodant.

Cap. 9. *Damnum his artibus datum esse compensandum.*

Si quisquam sceleratis istorum artibus damnum ullum in frumento, fructibus, ædificiis, pecoribus, aut quibuscunque bonis suis acceperit, id universum plenissime cogantur restituere.

DE CONCIONATORIBUS.

Cap. 1. *Concionandi munus quale sit, et quomodo suscipi debeat.*

Quoniam concionandi munus populo Dei maxime necessarium est, Ecclesia nunquam illo[3] destitui debet. Illud tamen diligentissime providendum est, ne quisquam ad officium tam præclarum assumatur, nisi

[1] a *om.* [2] desistere. [3] illo *om.*

pietatem ad illum locum, et convenientem doctrinam secum adferat. Quod ut melius sciri possit, præsulum authoritatem ad concionatores in Ecclesiis disponendos[1] intercedere volumus. Nec ulli permittimus ut hoc concionandi munus suscipiat, aut in eo se ipse collocet, nisi legitima potestate eorum quorum interest, fuerit ad illud advocatus. In quo tantam episcoporum diligentiam esse volumus, ut temere non omnes adsciscant quicunque se[2] Spiritu Dei jactant afflatos, sed illorum vitam et eruditionem considerent et perpendant, ut ex eo cognosci possit an illorum spiritus a Deo proficiscantur.

Cap. 2. *Concionatoribus errores esse cavendos, et errorum libros.*

Quibus vero concionandi potestas conceditur, hi vehementer advigilare debent, ne vel errores disseminent in Ecclesia, vel inutiles quæstiones, hominum inventa et commenta, voces novas, aut ulla denique superstitionum fermenta: nominatim autem nec Anabaptistarum libellos authoritate publica toto damnatos in nostro regno, nec aliorum quorumcunque quos sectarios vocant, vel jam explosa volumina, vel quæ posthac explodentur, aut ullo modo doceant, aut tradant, aut illorum nomina proferant, ad aliquam[3] illius doctrinæ partem confirmandam, de qua publice concionantur[4].

Cap. 3. *Concionatorum mores et doctrinæ quales esse debeant.*

In concionatoribus, vitæ magistris, hujusmodi placabilitas et modestia debet inesse, nunquam ut acerbe contendant [5] inter se, nec alter in alterum

[1] disponendis. [2] de. [3] aut antequam.
[4] concionatur. [5] nec inter.

maledicta intorqueat. Quod si forte quispiam ex illis sit qui doctrinam impiam in concione pervulgaverit, admoneri debet, ut publice suum errorem agnoscat; quod si recusaverit facere, judex illum afficiat hæretici pœna, nisi de sententia decesserit, et hoc etiam accuretur, ut ubi perniciosam hanc doctrinam consevit, ibi sanus et pius aliquis concionator ejus hæresim convincat, ne populus erroris venenum hauriens a vera desciscat et communi fide. Concionatores acriter vitiorum improbitatem objurgent, sed in eo sic illis oratio progrediatur, nullius ut hominis occulta maleficia separatim et proprie demonstrent; nec quenquam nominatim reum coram multitudine citent, nisi tam importunus quispiam fuerit, ut ecclesiasticas admonitiones antegressas contempserit. Evidens etiam et apertus sit concionatorum sermo, non obscurus nec perplexus; nec verba sponte sic involvant et implicent, ut æque possint in utramque partem distorqueri.

Cap. 4. *Ad quos proprie concionandi munus pertineat.*

Archiepiscopi in hoc concionandi munere principatum habere debent. Succedant episcopi, decani, et quicunque sunt in dignitatibus (ut vocant) constituti. Nec hi solum in hac occupatione sanctissima debent esse, sed pastoribus etiam et parochis eadem potestas in suis gregibus concedi debet, nisi justæ causæ subsint, ob quas episcopi sui silentium illis[1] indixerint.

Cap. 5. *De convocandis per episcopum concionatoribus.*

Et ut concionum sit uberior fructus, et concionatorum major consensus, episcopus omnes conciona-

[1] illi.

tores quibus speciale privilegium, hoc est, præcipuam et peculiarem potestatem indulsit, late per universam diœcesim suam concionandi, certis temporibus ad se singulis annis congreget, cum illis de concionibus communicet, ac ex illis perdiscat[1] quæ vitia, quibus in locis maxime frequententur, et quibus remediis possit illis facillime occurri, ut communi quadam conspiratione concionatorum improbitas coerceatur, et pietas dilatetur.

Cap. 6. *De his qui interesse debent concionibus.*

Quoniam præcipuus sabbatorum cultus in [2]percipienda sacrarum Scripturarum scientia consistit, illos ecclesiasticis pœnis[3] feriri volumus, qui concionibus interesse nolunt, aut negligunt, nisi morbus illos impediat, vel necessarium iter, vel alia pietatis exercitia, vel aliqua hujusmodi negotia quæ omnino necesse est statim obiri. Et hoc in loco primæ partes nobilium et principum virorum esse debent, ut suo pulcherrimo et honoratissimo exemplo studia plebeiorum et inferiorum invitent. Deinde præcipimus, ut propter majorem hujus rei disciplinam sanciendam, magistratus, justiciarii, præfecti civitatum, et reliqui quocunque jurisdictionis nomine censeantur, concionibus intersint, nisi magna illos et omnino non prætermittenda causa detineat.

Cap. 7. *Quid de his statuendum sit qui in concione obstrepunt.*

Si qui tanta importunitate sint, ut concionatore adhuc ex pulpito loquente, vel interfari vel obstrepere velint, vel ad illum aliquomodo allatrare, ab Ecclesia segregentur, et communionis sint expertes,

[1] prædiscat. [2] præcipienda. [3] pœnis *om.*

donec palam crimen agnoverint et resipuerint. Itidem quicunque vel otiose obambulando, vel intempestive garriendo, vel ex cœtu sacro sic emigrando, concionis ut contemptus in eo vel concionatoris deprehendi possit, vel quacunque alia ratione populum ad concionem attentum scientes et volentes averterint, aut interturbaverint, meritas hujusmodi sceleratæ levitatis pœnas dabunt, et Ecclesiæ in eo satisfacient, quod eam suo[1] pravissimo exemplo offenderint.

DE MATRIMONIO.

Cap. 1. *Matrimonium quid sit.*

Matrimonium est legitimus contractus, mutuam et perpetuam viri cum fœmina conjunctionem Dei jussu inducens et perficiens, in quo tradit uterque alteri potestatem sui corporis, vel ad prolem suscipiendam, vel ad scortationem evitandam, vel ad vitam mutuis officiis gubernandam. Nec ullis[2] promissis aut contractibus matrimonium posthac procedere volumus, quotcunque verbis et quibuscunque concurrentibus, nisi fuerit hac formula celebratum[3], quam hic subjiciendam esse curavimus.

Cap. 2. *Matrimonium quomodo contrahatur.*

Principio, qui minister est Ecclesiæ, tribus Dominicis, aut saltem tribus festis diebus, publice futuras nuptias in Ecclesia populo denuntiet. Deinde sponsus et sponsa se palam in Ecclesia collocabunt, et coram ea[4] ceremonias et ritus obibunt, quæ nostræ de rebus divinis sanctiones in hoc genere postulant.

[1] sub. [2] Nam nullis. [3] celebratum *om.* [4] eas.

Huic autem formulæ tantam authoritatem damus, ut quicquid præter eam dictum gestumve fuerit, quacunque ratione matrimonium in eo non[1] possit existere, sed omnia hujusmodi præparationes sint, aut prælusiones quædam ad matrimonium, non autem ipsum matrimonium in illis inest. Itaque liberæ solutæque sunt[2] utræque personæ, nec altera potest ab altera matrimonii jus ullum postulare, donec adhibito legitimo ceremoniarum apparatu mutuam fidem coram Ecclesia certis verbis dederint et acceperint.

Cap. 3. *Corruptores mulierum quomodo puniendi.*

Nec tamen illorum fœda libido gravi pœna carere debet, qui simplicitatem puellarum et mulierum innocentiam circumveniunt, et illarum castitatem promissis et blanditiis obsident[3], donec turpissime corporibus earum tandem illudant. Nam cum pudicitiæ thesaurum illis detrahant[4], omnibus reliquis opibus et copiis pretiosiorem, in graviorem[5] illós æquum est pœnam incidere, quam fures, quorum in rebus externis peccat improbitas. Ex ecclesiis[6] igitur illos excommunicationis telo præcipimus exturbari; nec ullum ad eas reditum illis esse, nisi velint illas uxores ducere, quibus abutebantur prius ut scortis. Verum hoc si forte fieri non potest, judices illorum bona agnoscent, et ex eorum diligenti consideratione tertiam partem ad mulieres sevocabunt, quæ libidine sunt illorum inquinatæ. Quod si bona partitionem hanc non ferant, tamen ad prolem suis impensis sustentandam damnabuntur. Et præterea tantas sibi pœnas impositas habebunt, quantas judex ecclesiasticus ad Eccle-

[1] non *om.* [2] libere soluteque sint. [3] obsiderint.
[4] detrahunt. [5] graviores. [6] Ecclesiæ.

siæ tollendam offensionem satis esse putabit, si divulgatum crimen eorum fuerit.

Cap. 4. *Matrimonium sine consensu parentum non valere.*

Quoniam sacræ Scripturæ, pietati, justitiæque conveniens est, ut matrimonia damnentur, et pro nullis habeantur, quæ vel liberi vel orphani, nec scientibus nec consentientibus aut parentibus aut tutoribus, contrahunt, præcipimus, ut nec liberi nec orphani uxores ducant aut nubant[1], nisi authoritas illorum intercesserit in quorum potestate sunt; quod si fecerint, tales nuptias omnino non valere sancimus, et ad nihilum recidere. Quod si parentes vel tutores in providendis nuptiarum conditionibus nimium cessaverint, aut in illis proponendis nimium duri et acerbi extiterint, ad magistratum ecclesiasticum confugiatur, a quo partes eorum in hujusmodi difficultatibus agi volumus, et ejus æquitate totam causam transigi.

Cap. 5. *Ætas, tempus, et locus matrimonii*[2] *quæ sint.*

Sequitur, ut certam ætatem ponamus in qua nuptiæ concludi possint, et tempora designemus ad quæ revocari debeant. Igitur fœmina cum ad duodecimum annum plene pervenerit, virum sponsum, vir cum ad annum decimum quartum ascenderit, fœminam sponsam, accipere potest. Nec annos his[3] inferiores ullo modo nuptiarum participes esse sinimus. Tempora vero nulla sint[4] excepta ad celebrandas nuptias, modo sint hujusmodi, ceremonias[5] ut admittant[6] in hac lege nostra comprehensas[7]. In loco vel (ut vocant) parœcia semper hoc servari placet, ut is sumatur ad nuptias in quo vel sponsa vel sponsus inhabitat. Et si quis

[1] inibant. [2] matrimoniis. [3] hic. [4] sunt. [5] ceremoniæ. [6] admittunt. [7] comprehensæ.

minister illos in alio loco matrimonio conjunxerit, in pœnam[1] excommunicationis incurret.

Cap. 6. *De prohibendis nuptiis.*

Cum in Ecclesiam[2] sponsus et sponsa convenerint ut matrimonio conjungantur, si se quispiam interposuerit eo tempore, causamque afferat, aut afferre posse dicat, cur in matrimonio esse non possint, et hanc rem intra mensem proxime consecuturum se probaturum esse spondeat, et nisi ita faciat satisfacturum se plene pro omni apparatu qui fuerat in celebratione nuptiarum futurus, et ad id non solum se, sed etiam pro se fidejussores locupletes obligaverit, tum demum audiatur, et matrimonium totum mensem differatur. Hæc tamen dilatio quoniam aliquando dolum malum habere potest, et fraudem, ut interim novis nuptiis locus esse possit, ad tollendam astutiam omnem hoc ista lege præcavetur, ut pendente controversia prioris matrimonii, totum mensem exitum illius expectent, nec ad ullas interim novas nuptias divertant. Quam constitutionem nostram si levitate sua violaverint, novum[3] omne hujusmodi matrimonium[4] damnamus et tollimus, et persona, quæ rea fuerit hujus defectionis, excommunicationis pœnam sustinebit, donec personæ satisfecerit a qua descivit.

Cap. 7. *Quæ matrimonium impediant.*

Quorum natura perenni aliqua clade sic extenuata est, ut prorsus Veneris participes esse non possint, et hoc[5] conjugem lateat, quanquam consensus mutuus extiterit, et omni reliqua ceremonia matrimonium fuerit progressum, tamen verum in hujusmodi conjunctione 21

[1] conjunxerit, pœnas. [2] Ecclesia. [3] nomen. [4] matrimonii. [5] hoc *om.*

matrimonium subesse non potest; destituitur enim altera persona beneficio suscipiendæ prolis, et etiam usu conjugii caret. Verum si nota sit utrique perversitas hæc corporis, et tamen mutuus perduret de matrimonio consensus, nuptiæ procedant, quoniam volentibus nulla injuria potest fieri. Par est ratio corporum maleficis artibus excantatorum et enervatorum, in quibus quoniam fructus nuptiarum tollitur, ipsas quoque nuptias detrahi necesse est. Præterea matrimonium dissolvetur, si uni personæ de altera non constiterit, vel quæ fuerit, vel qua conditione fuerit, conditionem autem hoc in loco capimus vel pro libertatis statu, vel servitutis.

Cap. 8. *Quæ difficultates non impediant matrimonium.*

Mutis et surdis, qui mente consistunt, matrimonium permittimus, quoniam signis inter se voluntatem et consensum testificari possunt: furiosi vero, nisi quædam habeant furoris intervalla, quibus res suas ratione moderari possint, omnino sunt[1] a nuptiis summovendi. Cum his qui non sunt Christiana fide, Christianis matrimonium non instituetur. Nam cum liberos Christianos in fide Christiana par sit enutriri, magnus est metus, ne id, nisi utroque Christiano parente, ita esse non possit. Sed si contingat, ut eorum qui jam sunt conjuges diversa religio fuerit, non temere distrahentur hujusmodi personæ, sed juxta Pauli doctrinam respectu Christianæ charitatis tam diu cohærebunt, quam diu persona quæ aliena religione est una vivere ac cohabitare sustinebit.

Cap. 9. *Omnibus permittendum esse matrimonium.*

Quoniam matrimoniorum[2] legitimus et pius usus

[1] sunt *om.* [2] matrimonium.

est, et turpitudinem multorum flagitiorum excludit, illa quoties opus erit, modo rite fiant, repeti posse volumus. Nec ullas personas, cujuscunque sint conditionis, ordinis, aut ætatis, a nuptiis abarcemus. Tamen Christianis fœminis quæ grandes sunt, et ætate multum provectæ, consilium damus, et illas etiam magnopere cohortamur, ne se velint cum adolescentibus matrimonio conjungere, tum quia[1] liberos ex illis habere non possint, tum quia[2] in illa levitate magna sit et multiplex perversitas.

Cap. 10. *Polygamiam esse vitandam.*

Polygamiam autem profligari legibus nostris volumus, et in eisdem nuptiis solum ponimus unum, atque adeo unicum par; sic enim matrimonium fuit a Deo primo fundatum. Itaque si quis plures uxores acceperit, omnes posteriores amandet[3], et solum retineat quam sumpsit primam, (si maritum velit illum agnoscere;) ceteris vero, quibus abeundum est, singulis dotem dispertiat, et Ecclesiæ præterea satisfaciat, affectus illa pœna quam judex tanto sceleri convenire existimabit. Tum mulierum etiam nequitia supplicio castigabitur, si scientes ad eundem se virum contulerint, et si illarum in eo maleficio culpa ulla[4] deprehendi possit.

Cap. 11. *Propter contentiones et rixas non tolli matrimonium.*

Concluso jam matrimonio, si tales rixæ, contentiones, injuriæ, concertationes, acerbitates, contumeliæ, luxus, pravitates multiplicis generis tam vehementer exæstuant, ut in eisdem ædibus conjuges commorari nolint, nec cetera matrimonii jura sibi mutuo præ-

[1] tumque. [2] possunt, tumque. [3] amendet. [4] illa.

stare, pœnis implicentur ecclesiasticis, et in easdem ædes compellantur, et etiam revocentur ad pia inter se communicanda matrimonii officia, modo nulli tales casus inciderint, propter quos ipso jure divortium petere liceat.

Cap. 12. *Matrimonia vi et metu contracta non valent.* 22

Summatim hoc ad omnia matrimonia pertinere volumus, ut si vis et metus illa coegerint, modo tanta fuerint ut in viros constantes juxta juris civilis doctrinam cadere potuerint, omnino tales violentes nuptiæ distrahantur, et pro nullis habeantur. Quanquam difficillime quidem et vix hæ difficultates ad matrimonium irrumpere possunt, si legitimos omnes ritus habeat, et tota perpolitum sit illa forma quam ante posuimus, tamen vis et metus, si ulla ratione irruerint, matrimonium ex illis expressum prorsus dissolvi placet.

Cap. 13. *Ut matres propriis uberibus infantes alant.*

Inveteravit in uxorum moribus nimium mollis et delicata consuetudo, suam ut prolem a propriis uberibus ablegent, et ad alias nutrices amandent. Quæ res cum plerumque nullis probabilibus causis nitatur, sed tenera quadam suorum corporum indulgentia fiat[1], ut sibi ipsæ parcant, et honestos et naturales educationis labores subterfugiant, et cum hæc inhumana matrum et degener ignavia multorum causam malorum afferat, ad officium concionatorum nostrorum arbitramur pertinere, matres ut cohortentur ne prolem in lucem editam inhumaniter destituant, et beneficium illis uberum suorum negent, quibus paulo ante beneficium impartiverunt suorum uterorum et viscerum.

[1] fit.

DE GRADIBUS IN MATRIMONIO PROHIBITIS.

Cap. 1. *Inter personas non legitimas non debere matrimonium esse.*

Quoniam matrimonium est legitima viri cum fœmina conjunctio, magna cautio adhiberi debet, ne tales personæ contra jus et fas ad nuptias accedant, et earum vinculo colligentur, quales divinæ leges ad hujusmodi convictus[1] societatem admitti nolunt. Nam id si contingeret[2], regnum nostrum et Ecclesias in illo dispositas incestus contaminaret, deinde personas ipsas nefariis congressibus turpificatas, necesse esset in Dei summum odium incurrere.

Cap. 2. *Consanguinitas et affinitas quid sint.*

Multiplices consanguinitatis et affinitatis gradus sunt, in quibus matrimonium consistere non potest. Primum autem ut ipsa capita cognoscantur, consanguinitas in illis intelligatur qui majoribus eisdem procreati sunt, quibus nos generati sumus, vel propagatione carnis et sanguinis a nobis[3] descenderunt. Affinitas vero per conjunctionem maris et fœminæ ingreditur. Hæc autem duo capita consanguinitatis et affinitatis sic comparata sunt, ut primum divinæ leges, deinde civiles certos[4] in utroque genere gradus, annotarint, in quos matrimonium intrare nullo modo debet.

[1] conjunctionis. [2] contigerit. [3] a nobis *om.* [4] certos *om.*

Cap. 3. *Divinum jus in matrimonio prohibendo quale sit.*

Deus in[1] his gradibus certum jus posuit Levit. xviii. et xx. capite; quo jure nos et omnem nostram posteritatem teneri[2] necesse est. Nec enim hæc illorum capitum præcepta veteris Israelitarum reipub. 23
propria fuerunt, (ut quidam somniant,) sed idem authoritatis pondus habent, quod religio nostra decalogo tribuit, ut nulla possit humana potestas quicquam in illis ullo modo secus[3] constituere. Itaque pontifex Romanus illam impie sibi facultatem arrogat: et conscientias suas graviter consauciant, quicunque vel a pontifice Romano, vel a quocunque alio, tales in hac causa dispensationes (ut vocant) conquirunt. Hoc tamen in illis Levitici capitibus diligenter animadvertendum est, minime ibi omnes non legitimas personas nominatim explicari. Nam Spiritus sanctus illas ibi personas evidenter et expresse posuit, ex quibus similia spatia reliquorum graduum et differentiæ inter se facile possint conjectari et inveniri. Quemadmodum, exempli causa, cum filio non datur uxor mater, consequens est, ut ne filia quidem patri[4] conjunx dari possit[5]. Et si patrui non licet uxorem in matrimonio habere, nec cum avunculi profecto conjuge nobis nuptiæ concedi possunt.

Cap. 4. *Regulæ observandæ in jure Levitico.*

Ut ergo pellantur omnes errores, reliquæ nobis enumerandæ sunt et intexendæ personæ, quæ paribus graduum finibus conjunctæ sunt cum illis personis quarum sacræ Scripturæ mentionem apertam[6] faciunt. In quo duas regulas magnopere volumus attendi;

[1] id. [2] tenere. [3] secus *om.* [4] patris. [5] potest. [6] certam.

quarum una est ut qui loci viris attribuuntur, eosdem sciamus fœminis assignari, paribus semper proportionum et propinquitatum gradibus. Secunda regula est, ut vir et uxor unam et eandem inter se carnem habere existimentur, et ita quo quisque gradu consanguinitatis quemquam contingit, eodem ejus[1] uxorem continget affinitatis gradu, quod etiam in contrariam partem eadem ratione valet. Et istis finibus si nos tenebimus, plures non inducemus illegitimas personas quam sacræ Scripturæ constituunt, et illos gradus integros et inviolatos conservabimus de quibus nobis Deus præcepit.

Cap. 5. *Enumeratio personarum in Levitico prohibitarum.*

In Levitico dispositæ personæ citantur his nominibus, mater, noverca, soror, filia filii, filia filiæ, amita, matertera, uxor patrui, nurus, uxor fratris, filia uxoris, filia filii uxoris, filia filiæ uxoris, soror uxoris. Personæ vero quas prætermittit Leviticus hæ sunt: socrus, avia, et quæ supra eam[2] sunt directa via, quoniam omnes hujusmodi matrum loco nobis esse videntur. Et ex altera parte filia proneptis, et quæcunque infra sunt et ex illis procreantur; a quibus quoniam filiarum similitudinem habent[3], nos abstinere debemus. Adjiciuntur fratris filia, sororis filia, et quæ recta linea descendendo ex eis procreantur, uxor filii fratris, uxor filii sororis, filia fratris uxoris, filia sororis uxoris, soror patris uxoris[4], soror matris uxoris, filius leviri, filius gloris, maritus sororis patris, maritus sororis matris, maritus filiæ fratris, filius privigni, filius privignæ.

Cap. 6. *Quæ consideranda sint in superiore catalogo.*

Et hi superioris legis antegressi gradus duplicem

[1] jus. [2] ea. [3] habeant. [4] soror patris uxoris *om.*

considerationem habent. Primum enim non solum in legitimis matrimoniis talem habent dispositionem qualem jam posuimus, sed eundem in corporum illegitima conjunctione locum habent. Filius enim quo jure matrem non potest uxorem sumere, eodem nec patris concubinam habere potest, et pater quomodo filii non debet uxorem contractare, sic ab illa se removere debet, qua filius est abusus. Qua ratione mater nec cum filiæ marito jungi debet, nec etiam cum illo congredi qui filiam[1] oppresserit. Secunda 24
ratio[2] est, non solum istas maritis adhuc superstitibus disjungi personas quas diximus, sed etiam illis mortuis idem perpetuo valere. Quemadmodum enim horribile flagitium est in vita patris, fratris, patrui, aut avunculi, audere illorum uxores violare, sic post mortem illorum matrimonium cum illis contrahere parem turpitudinem habet.

Cap. 7. *Cognatio spiritualis non impedit nuptias.*

Spiritualis illa quæ vulgo dicitur necessitudo, cum nec inducta sit sacris Scripturis, nec ullis fulciatur solidis et firmis rationibus, matrimonii cursum prorsus impedire non debet.

DE ADULTERIIS ET DIVORTIIS.

Cap. 1. *Adulteria severe punienda esse.*

Turpitudo tam horribilis adulteriorum est, ut aperte decalogi præcepto confossa sit, et etiam veteribus divinis legibus per Mosen latis publica populi lapidatione obruta et consepulta esset; denique jure

[1] quæ filium. [2] cautio.

civili etiam capite plecteretur. Rem igitur Deo tam odiosam et a sanctissimis majoribus nostris singulari cruciatu confixam[1], ecclesiastici judices nostri non debent sine gravissima pœna dimittere.

Cap. 2. *Ministri de adulterio convicti quomodo puniendi sunt.*

Ordiamur ab ecclesiarum ministris, quorum vitæ præcipua quædam integritas esse debet[2]. Itaque si quis ex illis adulterii, scortationis, aut incestus convictus fuerit, si propriam habuerit uxorem, omnes ejus opes et bona devolventur ad eam et ad liberos, si qui sint ex ea, vel ex aliquo priore matrimonio legitime nati. Si vero nec suam uxorem nec liberos habeat, omnes ejus facultates, arbitratu judicis, vel inter pauperes dispertientur, vel in alia pietatis officia conferentur. Deinde si quod illi beneficium fuerit, postquam adulterii vel incestus vel scortationis convictus fuerit, ex eo tempore protinus illud amittat, nec illi potestas sit[3] ullum aliud accipiendi. Præterea vel in perpetuum ablegetur exilium, vel ad æternas carceris tenebras deprimatur.

Cap. 3. *Laicus quomodo puniendus.*

Laicus adulterii damnatus uxori suæ dotem restituito; deinde bonorum universorum dimidiam partem eidem uxori concedito. Præterea, vel in perpetuum exilium ito, vel æternæ carceris custodiæ mancipator.

Cap. 4. *Uxores sive ministrorum sive laicorum quomodo puniendæ.*

Uxores, ex contraria parte, tam laicorum quam ministrorum, si crimen adulterii contra illas pro-

[1] crucifixam. [2] deberet. [3] sit *om.*

batum fuerit, et judex adversus illas pronunciaverit, dotibus carebunt, et omnibus emolumentis quæ vel ex[1] ullo regni nostri jure vel consuetudine vel pacto vel promisso poterant ex bonis maritorum ad illas descendere, tum etiam vel in sempiternum exilium ejicientur, vel perpetuæ carceris custodiæ mandabuntur.

Cap. 5. *Integra persona transit ad novas nuptias.*

Cum alter conjunx adulterii damnatus est, alteri licebit innocenti novum ad matrimonium (si volet) progredi. Nec enim usque adeo debet integra persona crimine alieno premi, cœlibatus ut invite possit obtrudi. Quapropter integra persona non habebitur adultera, si novo se matrimonio devinxerit, quoniam ipse causam adulterii Christus excepit.

Cap. 6. *Reconciliationem esse optandam.*

Quoniam in matrimonio summa conjunctio rerum omnium est, et tantus amor quantus potest maximus cogitari, vehementer optamus ut integra persona damnatæ veniam indulgeat, et illam ad se rursus assumat, si credibilis melioris vitæ spes ostendatur. Quam animi mansuetudinem licet nullæ possint externæ leges præcipere, tamen Christiana charitas sæpe nos ad eam adducere potest. Quod si damnata persona non possit ad superiorem conditionem admitti, nullum illi novum matrimonium conceditur.

Cap. 7. *Nemo conjugem arbitratu suo potest relinquere.*

Magna res est et ingentem affert totius familiæ perturbationem, cum uxor a viro distrahitur. Quapropter adulterii respectu, nemo suam a se conjugem

[1] ex *om.*

authoritate propria removeat, et aliam adsciscat, nisi judex ecclesiasticus totam causam rite prius cognoverit et definiverit. Quod si facere quispiam ausus fuerit, jus omne agendi adversus conjugem amittat. Judex autem, quoties alterum conjugem adulterii condemnat, alteri sinceræ personæ libertatem denunciare debet ad novum matrimonium transeundi; cum hac tamen exceptione, certum ut tempus assignet, in quo superiorem ad conjugem (si velit) redire possit; quod si tempore jam absumpto recuset facere, tum ad aliud matrimonium descendere potest. Et hoc tempus quod judex indulgebit, omnino volumus anni spatio vel sex mensibus definiri.

Cap. 8. *Divortium propter desertum matrimonium.*

Cum alter ex conjugibus aufugerit, seque abalienarit ab altero, si persona absens possit inveniri, consiliis, hortationibus, et pœnis cogatur ut ad conjugem se rursus adjungat, et una cum illo convenienter vivat. Quam ad rem si nulla ratione potest adduci, contumax in eo persona debet accipi, legumque divinarum et humanarum contemptrix: et propterea perpetuæ carceris custodiæ dedatur, et deserta persona novarum potestatem nuptiarum ab ecclesiastico judice sumet. Cum autem conjunx[1] non possit absens investigari nec erui, ne[2] locus ullus in hoc crimine levitati vel temeritati relinquatur, primum absentem personam nominatim requiri volumus illa juris formula, quam viis et modis appellant; quo tempore si se non ostenderit aut ejus aliquis vicarius qui causam ejus velit agere, judex illi biennium vel trien-

[1] contumax. [2] nec.

nium indulgebit, in quo persona possit absens se repræsentare. Quo tempore consumpto, si se ipse non sistat et justas afferat absentiæ tam diuturnæ causas, destituta persona nuptiarum vinculis liberabitur, et novum sibi conjugem (si velit) assumet[1]. Desertrix autem persona, si, judicio jam peracto novisque consecutis nuptiis, sero post biennii vel triennii spatium expletum sui potestatem fecerit, in æternas carceris tenebras detrudatur, et secundum matrimonium plenissimo jure valeat.

Cap. 9. *Divortium propter nimis longam conjugis absentiam.* 26

Quando non aufugerit conjunx, sed militiam aut mercaturam aut aliquam habet hujusmodi legitimam et honestam peregrinationis suæ causam, et abfuerit diu domo, nec illius vel de vita vel de morte[2] quicquam certo sciatur, largientur alteri conjugi judices (si quidem hoc ab illis requirat) biennii vel triennii spatium, in quo mariti reditum expectet. Quo tempore toto si non revertatur, nec de vita possit illius aliquid esse explorati, cum diligentissime de ea fuerit interim perquisitum, alteri conjugi novas concedi nuptias æquum est; cum hac tamen conditione, prior ut maritus si tandem se repræsentet, uxor illum rursus ad se recipiat, si quidem ostendere possit culpa sua factum non esse, quod foras tam diu peregrinatus sit. Tantam enim et tam longi temporis absentiam nisi plene[3] magnaque cum ratione possit excusare, custodiam in perpetuam carceris dimittatur, nullum ad uxorem reditum habeat, et illa secundis in nuptiis rite permaneat.

[1] sumat. [2] de morte *om.* [3] plena.

Cap. 10. *Inimicitiæ capitales divortium inducunt.*

Inter conjuges si capitales intercedant inimicitiæ, tamque vehementer exarserint, ut alter alterum aut insidiis aut venenis appetat, aut aliqua vel aperta vi vel occulta peste vitam velit eripere, quamprimum tam horribile crimen rite in judicio probatum fuerit, divortio volumus hujusmodi personas distrahi. Majorem enim conjugi facit injuriam persona, quæ salutem et vitam oppugnat, quam ea quæ ex consuetudine se conjugis eximit, aut corporis sui potestatem alteri facit. Nec inter illos ullum consortium esse potest, inter quos capitale periculum cogitari cœpit et metui. Cum igitur una non possint[1] esse, juxta Pauli doctrinam matrimonium[2] dissolvi par est.

Cap. 11. *Malæ tractationis crimen tandem divortium inducit.*

Si vir in uxorem sæviat, et acerbitatem in ea nimiam[3] factorum et verborum expromat, quam diu spes ulla placabilitatis est, cum illo judex ecclesiasticus agat, nimiam ferociam objurgans; et si non potest monitis et hortationibus profici, pignoribus oblatis, aut fidejussoribus acceptis, eum cavere compellat de nulla vehemente[4] conjugi inferenda injuria, et de illa tractanda quomodo matrimonii intima conjunctio postulat. Quod si ne pignoribus quidem aut fidejussoribus coerceri potest maritus, nec asperitatem velit isto modo deponere, tum capitalem illum conjugis inimicum esse existimandum est, et illius vitam infestare. Quapropter divortii remedio periclitanti succurrendum erit, non minus quam si vita manifeste fuisset oppugnata. Nec tamen præterea juris dempta

[1] una possunt.
[2] matrimonium *om.*
[3] nimia.
[4] vehementi.

esto[1] potestas coercendi uxores quibus modis opus fuerit, si rebelles, contumaces, petulantes, acerbæ sint et improbæ; modo rationis et æquitatis fines mariti non egrediantur. Et cum in hoc, tum in[2] superioribus delictis hoc teneri placet, ut solutæ personæ novas (si velint) nuptiarum conditiones legant, convictæ vero priorum criminum vel exiliis perpetuis, vel æterna carceris custodia plectantur.

Cap. 12. *Parvæ contentiones, nisi perpetuæ sint, divortium non inducunt.*

Si minores quædam contentiones aut offensiones obrepserint in matrimonio, Pauli sententia moderatrix earum esse debet, ut aut uxor marito se reconciliet, quod omnibus pœnarum et hortationum ordinariis et extraordinariis viis procurari debet, aut 27
absque novo conjugio maneat; id quod et viro pariter faciendum statuimus.

Cap. 13. *Perpetuus morbus non tollit matrimonium.*

Si forte conjugum alteruter perpetuum aliquem morbum contraxerit, cujus nulla levatio possit[3] inveniri, tamen matrimonium in omnibus hujusmodi difficultatibus perdurabit. Quoniam hoc unum esse debet præcipuum et eximium matrimonii commodum, ut mutua[4] mala mutuis conjugum officiis sedari lenirique possint.

Cap. 14. *Durante lite quomodo rea persona sustentabitur.*

Quoniam sæpe magnam controversiam habent et longissimi sunt temporis lites adulteriorum, veneficiorum, capitalium insidiarum, et malæ tractationis,

[1] est. [2] in his sup. [3] potest. [4] multa.

vir uxorem interim honestis et convenientibus impensis sustentet, habita ratione dignitatis et conditionis in qua est.

Cap. 15. *Pœna falsæ accusationis.*

Multorum libidines hujusmodi pruritum habent, ut nova subinde matrimonia consectentur, et ad varias uxores devolare concupiscant. Quapropter falsas innocentibus calumnias struent adulteriorum, et aliorum hujus generis criminum, nisi sceleribus illorum suppliciorum acerbitate fuerit occursum. Itaque si vir uxorem adulterii vel veneficii ream fecerit, et post causa cadat, dimidia bonorum pars ad uxorem sevocetur: nec in illis vendendi, distrahendi, legandi, permutandi, donandi, vel alienandi quacunque ratione jus ullum habeat, nisi uxor in id consentiat. Et uxor ex altera parte, si maritum adulterii [1], veneficii, capitalis injuriæ, vel malæ tractationis postulaverit, et litem amittat, dote primum careat; deinde orbetur omni emolumento, quod jure per maritum debuit ad illam pervenire, nisi maritus illi sponte voluerit aliquid aspergere. Postremo matrimonium inter illos ita ut erat integrum conservetur.

Si non conjunx conjugem, sed alterum ex his externa quædam persona reum faciat, et in judicio succubuerit, ecclesiasticus judex illum arbitratu suo magna tamen et acri pœna feriat, et etiam conjugi satisfaciat cui damnum dedit. Denique calumniatores hujusmodi nec ad Ecclesiam redeant, nec admittantur ad sacramenta, nisi famam ejus personæ, quam calumnia et mendacio dedecoraverunt, plene restitu-

[1] adulterii, vel.

erint quantum possunt[1], et pœnitentia scelere digna perfuncti fuerint. Et has in hoc genere pœnas omnibus sive laicis sive clericis communes esse volumus.

Cap. 16. *Mariti pœna suadentis uxori adulterium.*

Si maritus uxori suasor aut author ulla ratione fuerit adulterii committendi, damnabitur illa quidem adulterii, sed et maritus lenocinii reus pronunciabitur, et matrimonii conjunctione neuter liberabitur. Quod et de uxore similiter intelligi volumus.

Cap. 17. *Quæ pœna sit cum par adulterium est in utroque conjuge.*

Si persona quæ fuerit adulterii convicta, crimen in altero conjuge possit idem ostendere, et ostenderit, priusquam conjunx ad novas nuptias diverterit, utriusque conjugis culpa par in pares incidet pœnas, et prius inter illos firmum manebit matrimonium.

Cap. 18. *Receptatorum et fautorum adulterii quæ* 28
pœna sit.

Ne illi quidem judicum[2] ecclesiasticorum diligentiam subterfugere debent qui receptatores sunt adulterorum[3], aut illorum flagitia ope, opera, vel consilio quacunque ratione procurant. Quo in genere sunt, exempli causa, qui domum adulteris scientes expediunt, vel locum qualemcunque, qui sermonum, literarum aut munerum[4] cujuscunque generis sint internuncii. Quapropter omnem hominum[5] hujusmodi fæcem quæ cœnum adulterii quacunque parte commovet, ecclesiasticis pœnis et arbitrariis etiam judicis constringendum esse decernimus.

[1] possint. [2] judicium. [3] adulteriorum. [4] numerum. [5] hominum *om.*

Cap. 19. *Separatio a mensa et thoro tollitur.*

Mensæ societas et thori solebat in certis criminibus adimi conjugibus; salvo tamen inter illos reliquo matrimonii jure. Quæ constitutio cum a sacris literis aliena sit, et maximam perversitatem habeat, et malorum sentinam in matrimonium comportaverit, illud authoritate nostra totum aboleri placet.

Cap. 20. *Incestus et scortationes laicorum quomodo puniuntur.*

Incestus omnis[1], nominatim autem is qui primum ad gradum ascendit, afficietur pœna sempiterni[2] carceris. Deinde scortationes et vagæ licentiosæque libidines omnis generis magna suppliciorum acerbitate comprehendantur[3], ut tandem aliquando radicitus ex regno nostro extirpentur. Ecclesiastici igitur judices diligenter evigilent, ut quascunque personas et cujuscunque sexus flagitiosis et impuris libidinum congressibus implicatas in excommunicationem ejiciant, nisi mature moniti resipuerint. Et licet se ipsi correxerint, tamen publice cogantur Ecclesiæ satisfacere. Præterea decem libras in pauperum cistam Ecclesiæ suæ propriam imponant, vel si minores illorum facultates sunt, tantum imponant quantum de bonis illorum commode detrahi potest.

Cap. 21. *Filius non legitimus quomodo sit alendus.*

Filius ex adulterio susceptus, aut ex simplici scortatione, quemadmodum appellant, patris impensis alatur, si quidem is inveniri poterit. Qui si non poterit erui, mater suum ipsa fœtum propriis impensis sustentet.

[1] omnis *om.* [2] sempiterna. [3] comprehendatur.

DE ADMITTENDIS AD ECCLESIASTICA BENEFICIA.

Cap. 1.

Quemadmodum reipublicæ status ruit, cum a stupidis et flagitiosis et ardentibus ambitione viris temperatur, sic Ecclesia Dei nostris hisce temporibus gravissime laborat, quoniam illorum curæ committitur, qui tam præclarum ad munus obeundum omnino sunt inepti: qua in re multum et longe longeque plurimum ab illis beati Pauli formulis recessum est, de quibus ad Titum et Timotheum præscripsit. Quapropter huic tam insigni nostrarum Ecclesiarum cladi maturum aliquod remedium a nobis inveniendum est.

Cap. 2. *Diligenter in ministros inquirendum esse*[1].

Omnes quibus aliqua ratione sacerdotium obvenit, diligentissime ritu et præscripto legum nostrarum
explorentur et pernoscantur, ne temere cuiquam 29
episcopus manum imponat, et alienorum criminum particeps sit; nec admittatur ullus ad Ecclesiam administrandam, nisi prius rite fuerit examinatus.

Cap. 3. *Patronorum officium.*

Præterea, patronis beneficiorum ecclesiasticorum præcipimus, ut omnibus seclusis vel necessitudinum vel quorumcunque respectuum affectibus, illorum rationem habeant qui munus hoc sacrum, ad quod adhibendi sunt, possint et velint omnibus partibus implere. Nec enim sacerdotia delata sunt ad pa-

[1] esse *om.*

tronos, ut illa circumciderent, aut de illis deprædarentur, sed ut in[1] illorum præsidio et fide tuto conquiescerent.

Cap. 4. *Patronorum delinquentium pœna.*

Vehementer patronorum interest, ne turpiter et avare sibi quacunque conventione præcaveant in beneficiorum collationibus, de retinendis ædificiis, subducendis decimis, aut ullo se contaminent flagitioso quæstu. Quod[2] si quicquam in hoc genere fuerit contra leges nostras quacunque ratione conventum, patronus collocationis jus illius temporis amittet; deinde, qui jure fuerat collocationis usurus, quoniam ad iniquam transactionem suam voluntatem accommodavit, et sacerdotio carebit, quod illi designabatur, et ab aliis omnibus, quæ consequi poterat, excludetur.

Cap. 5. *Sacerdotia vacua non esse oportere, neque antequam vacaverint*[3] *conferri.*

Sacerdotia diu vacua jacere non debent. Itaque nisi spatio sex mensium, postquam vacua facta sunt, patroni novos illis ministros designaverint, ipso beneficio designationis illo quidem tempore carebunt; et tamen in collocandis sacerdotiis nimium properari nolumus, nec patimur ut patroni certam illorum spem cuiquam ulla scriptorum, aut pignorum, aut pactorum cautione faciant, priusquam vacua sint. Nam hujusmodi conventiones magnam secum vim incommodorum afferunt. Itaque qui talem ullam sacerdotiorum minime vacuorum spem faciunt, jus collocationis illius temporis amittent, et qui ad nondum vacua sic adspiraverunt, ne ad vacua quidem post

[1] in *om.* [2] Quorum. [3] vacuerint.

assumentur, et etiam ab omnibus aliis submovebuntur.

Cap. 6. *Jus designationis a patrono ad quos devolvatur.*

Quoties patronus designationis jus amittit, illud in episcopum transire placet, qui spatio sex mensium si neglexerit in vacuum sacerdotium idoneum aliquem imponere, jus in archiepiscopum transferetur; qui sex mensibus (a quo tempore certior factus est) illo jure si non utatur, nos illud ipsi nobis sumemus. Et si nobis etiam, ex quo id novimus, sex menses effluxerint sacerdotium vacuum non collocantibus, ad patronum rursus jus suum devolvetur, et sic in eodem semper orbe circumferatur, illis quas nominavimus personis mutuo sibi succedentibus, donec tandem aliquis eorum præscripto tempore jus collocationis exequatur.

Cap. 7. *Cognitores adhibendos esse.*

Quoniam explorandam esse diximus et excutiendam illorum doctrinam et probitatem, qui sacerdotiorum participes erunt, primum episcopus ipse certos cognitores eligat; deinde quoniam hæc cura peculiaris archidiaconorum esse debet, illos in jure suo nolumus interpellare, sed universum hoc cogni- 30
tionis negotium illis informandum et pertractandum relinquimus; hoc interim proviso, collegas ut vocent ad se, quos episcopus cognitores designaverit, quorum perspecta fuerit[1] gravis morum integritas, et in quibus sacrarum Scripturarum scientia cum usu conjuncta sit, et peritia gubernandarum ecclesiarum. Et etiam episcopum in primis optabile est ipsum (si

[1] fuit.

fieri potest) in hoc cognitionis negotio versari. Munus enim hoc unum est ex omnibus summum et maximum, in quo status ecclesiarum præcipue fundatus est. Quare si minutioribus in plerisque causis ecclesiarum episcoporum præsentia flagitatur, eam in hoc sane principali munere desiderari minime convenit.

Cap. 8. *Juramentum cognitioni præponendum esse.*

Nolumus ad cognitionem descendi, donec juramentum a petitore fuerit requisitum, ut vere sincereque respondeat ad omnia, quæ fuerint ab illo quæsita, modo præsentem ad cognitionem pertineant. Deinde in omnes vitæ partes diligenter inquiretur, et in doctrinam penitus intrabitur, ne forte vel inscitia vel scientia perversa laboret aut corrupta.

Cap. 9. *In doctrina quid quærendum sit.*

Quantum autem ad doctrinam illorum spectat, qui sunt ad ecclesiarum moderationem admovendi, his potissimum viis cognitionem procedere volumus, ut eorum sententiæ de fide catholica pervestigentur, et sacrosancto Trinitatis mysterio, quantum quidem in illis necessario credendum est[1]; proximo loco de sacrarum Scripturarum libris, quos canonicos appellant, qualemque credant et quantam sacrarum Scripturarum authoritatem. Succedant controversiæ præsertim[2] recentiores nostrorum temporum. In summa catechismum membratim et per partes explicent, in quo præcipua religionis capita breviter decursa sunt.

Cap. 10. *Cognoscendum esse an hæretici sint.*

Quoniam autem plane sciri debet an ulla sint

[1] est *om.* [2] præsertim *om.*

infecti falsa doctrina, quærendum ex illis erit quid de materiis universis sentiant, quas in caput De hæreticis conjiciendas esse curavimus. Et ad has interrogationes qui non convenienter et recte responderint, cognitorum judicio, vel qui sacrarum scripturarum scientiæ sunt expertes, repudientur. Si vero fuerint hæc in illis bene constituta, tum demum ad reliqua pergendum erit.

Cap. 11. *Cognitores quid primum requirent.*

Et primum quidem cognitores ex illo sciscitentur, an ad illa beati Pauli præcepta se velit accommodare quæ sunt[2] ad Timotheum his verbis, *Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac evangelistæ, ministerium tuum imple,* ut Ecclesiam suam ad quam apponetur, quantum vires ferent, assiduitate semper administret, et deinde suum illi plane et aperte declaretur officium, quod in sacerdotio debet exercere.

Cap. 12. *Unicum esse oportere sacerdotium unius ministri.*

Quoniam multis sacerdotiis in unum ministrum concurrentibus, singulis minus[3] recte perfecteque satisfieri necesse est, et minus viris doctis (qui adhuc egent neque illis prospectum est) consuli potest, percontentur a candidato cognitores an ullum habeat præsens sacerdotium; et si confiteatur habere se, secundum non impetret quod ab illis petit: alioqui
prius sacerdotium volumus vacuum fieri, ac si pos- 31
sessor ejus obiisset, eritque patroni jus et officium loco ejus alium quempiam designandi.

Cap. 13. *Privilegia pluralitatum, ut vocant, tollenda.*

Privilegia quorum authoritate multa sacerdotia

[1] esse *om.* [2] sint. [3] munus.

possunt[1] in unum ministrum confluere, posthac nemini volumus indulgeri. Attamen his qui hactenus impetrarunt ut plura sibi permitterentur[2] administranda sacerdotia, nostram hanc legem fraudi esse nolumus, quo minus acquisitis privilegiis libere fruantur.

Cap. 14. *Absentiæ quæ possint esse causæ.*

Quicunque vel annis fuerit gravis, vel morborum incursione multum extenuatus, ut suo munere fungi non valeat, vel si quamcunque justam aliam habeat temporariæ cujusdam absentiæ causam episcopo approbandam[3], propter quam illum aliquandiu sacerdotio necesse sit abesse, tamen hoc interim illi[4] prospiciendum[5] erit, ut probum et laudabilem vicarium suo in loco collocet. Et diligenter episcopi vigilent, ne cujuscunque rei respectu dolose quisquam aut astute diutius quam necessitas urget a sacerdotio suo sinatur abesse.

Cap. 15. *Quo tempore sit adeundum sacerdotium.*

Quoniam hoc a nobis prius constitutum est ut unusquisque suo in sacerdotio permaneat, nisi temporaria quædam privilegia nonnullos aliquando liberaverint[6], hoc etiam adjunctum sit, ut cum peracta cognitione quisquam per ordinarii literas ad sacerdotium adhibetur, duorum mensium spatio continue subsequentium in sacerdotium commeet, nisi morbus aut vehemens necessitas, cui parendum sit, illum distineat; quod si secus fecerit, et sacerdotium præsens illi peribit, et etiam ab aliis omnibus submovebitur.

Cap. 16. *Officium præbendariorum.*

Immunitatem quandam omnium munerum habere

[1] possint. [2] permittantur. [3] opprobandum. [4] illi *om.*
[5] perspiciendum. [6] liberaverit.

solebant qui beneficiis prius ecclesiasticis fruebantur, curarum (ut ipsi interpretati et etiam loquuti sunt) expertibus. Nos autem perdidicimus[1] ecclesiarum utilitatibus omnes inservire debere, quicunque vivunt Ecclesiæ proventibus. Igitur tum canonicis tum præbendariis, qui certa sibi non habent in ecclesiis dispertita munera, negotium hoc damus, ut ecclesias docendo, concionando, morbis vel rebus adversis depressos solando, reliquaque pietatis officia communicando sublevent, vel aliis quibuscunque viis legitimis et rectis quas episcopus et decanus Ecclesiæ præscripserint.

Cap. 17. *Quinquennii absentiam præbendariis indulgeri.*

Hoc autem illis indulgemus, qui vel ad præbendas, vel ad canonicatus, vel ad beneficia certorum munerum expertia sunt adsciti[2], quinquennium ut doctrinarum studiis in academiis impendant, hoc adjecto, singulis ut annis literas scribant cum ad episcopum tum ad integram societatem, quam capitulum vocant, in quibus fideliter rationem vitæ reddant et morum et progressionis in doctrina. Cum autem absumptum est quinquennium, in sua beneficia vel ecclesiastica munera rursus introire cogantur.

Cap. 18. *De natalibus ministrorum.*

Postquam de vita plene cognitum est, de religione, de scientia, de voluntate sacerdotium administrandi, et in eo remanendi, tandem etiam ad natales et ortus illorum descendatur. Et quanquam stupris parentum et adulteriis filii non premuntur, quantum quidem ad immortalitatem vitæ cœlestis et[3] futuræ pertinet, tamen Deus quoniam immenso

[1] prædidicimus. [2] adserti. [3] et *om.*

quodam et grandi stuprorum et adulteriorum et 32 flagitiosarum libidinum odio liberos vitio procreatos vehementer interdum affligit, et successores eorum obterit, et propter eandem patrum impuritatem filios in veteri testamento ab Ecclesiæ administratione depulit; nos divinæ severitatis exemplum sequuti, tales vitio generatos filios a contrectatione munerum ecclesiasticorum abarcemus, nisi forte singulares quidam existant eximiis donis instructi, quæ sic in illis luceant, ut priores natalium sordes obscurentur, aut virtutum præstantia compensentur, aut nisi summa sit in Ecclesia ministrorum paucitas.

Cap. 19. *Patronorum nothos ab ecclesiarum cura removendos esse.*

Quorundam tanta est patronorum impudentia, suos ut liberos ex adulteriis et stupris susceptos in illas ecclesias intrudant, quarum ad illos jus designationis pertinet, qui cum paternarum libidinum intempestivi testes sint, potius quam ecclesiarum apti ministri, peccandique quandam authoritatem afferat tam ingens illorum habita ratio, hujusmodi omnes beneficiorum collocationes prorsus irritas esse volumus, et patronum[1] pro eo tempore collocationis jure privari.

Cap. 20. *Vitiis quibusvis corporum ministros non arceri a sacerdotiis.*

Offensiones corporum, quæ prius homines a susceptione munerum ecclesiasticorum secludebant, tantum posthac momentum non habebunt, ut illis, cujuscunque generis fuerint, vir doctus et probus ab administrando sacerdotio summoveatur. Illarum[2] tamen diligens erit habenda consideratio, quæ[3] gerendi

[1] patronos. [2] Illorum. [3] qui.

muneris ecclesiastici facultatem vel omnino perimunt, vel[1] plane corrumpunt, ut cæcitas lectionis officium tollit, ad quod Paulus Timotheum incitat. Rursus in ministro si lingua sic titubaverit, vel adhæserit, vel quacunque calamitate tantopere vitiata fuerit, ut in concione a suis non possit[2] intelligi, fructum in illo maximum sui muneris interire necesse est. Præterea si vultu minister sic distorqueatur[3], aut[4] spiritum adeo tetrum habeat et aspernabilem, ut homines ab illius consuetudine colloquioque resiliant, et ita nec publicum nec privatum, vel consilium vel solationem, aliorum necessitatibus impartire possit, desiderari pæne omnia in illo videmus, quæ suum ad officium pertinent. Igitur has grandes et immanes corporum clades qui sic inustas habent, ut sacrarum in illis rerum libera non possit administratio procedere, minime ad dignitatem sacerdotiorum gubernandorum perveniant: sed minutiores offensiunculæ, licet inspersæ sint, illos a sacerdotiis non distinebunt, nec earum deformitatem pecunia redimere debent.

Cap. 21. *Ætas ministrorum.*

Sequitur ætas; quæ non est in Ecclesiæ ministris negligenda, quoniam annorum maturitas authoritatem affert, et adolescentiæ temeritas occupationi sanctissimorum munerum et severitati vix convenire potest. Igitur in episcopis, decanis ecclesiarum cathedralium, et archidiaconis, quorum maxima perfectio morum esse debet, tricesimum annum expectari volumus, in parochis[5], ut vocant, vicesimum quintum, in præbendariis eundem, siquidem cura sit

[1] ut. [2] poterit. [3] detorqueatur.
[4] aut *om.* [5] parochiis.

illis ulla certorum hominum commissa, quos et concionandi laborem, et sacramentorum communicandorum oportet subire, quoties vel episcopi vel præsides hæc illorum curæ munera[1] committunt. Itaque volumus illos respectu studiorum ad academias ablegari; doctrinam enim et omnem reliquam facultatem illos secum oportet adferre, priusquam ingredian- 33
tur ad ecclesiastica munera.

Cap. 22. *Ætas liberorum præbendariorum.*

In liberioribus illis et solutioribus præbendis quæ certos greges non curant, juvenes collocari possunt qui vicesimum primum annum impleverint[2], si cætera cognitores in illis animadverterint recte comparata. Quibus hoc etiam indulgeri potest, ut si diaconi fuerint, addiscendarum causa sacrarum scripturarum ad academias aliquandiu diversentur; sed ille secessus omnino debet quinquennii spatio definiri, quo exacto nisi presbyterii gradu initientur, et præbenda jam adepta privabuntur, et ad restituendos fructus superioribus annis ex ea perceptos censuris ecclesiasticis adigentur.

Cap. 23. *Cognitorum qualis diligentia requiratur.*

Cognitores ipsi magna vigilantia summaque debent assiduitate et integritate suum munus[3] implere. Quod si quisquam eorum prævaricatus fuerit, et vel quæstu vel gratia de jure formularum decesserit in hac universa cognitione præstitutarum, non solum ea de re Christo summo judici respondebit, verum etiam episcopi, cum requisitus fuerit, cogetur judicium censuramque subire.

[1] munera *om.* [2] impleverunt. [3] munus *om.*

Cap. 24. *Forma juramenti ministrorum.*

Extremo loco cum finis erit totius cognitionis, si persona videbitur ad suscipiendum sacerdotium apta, juramento tenebitur ad illa quæ sequuntur præstanda. Principio, se permansurum in recepta fide veraque religione toto vitæ spatio, piorumque semper institutorum retinentissimum fore: monarchiam et tyrannidem Romani pontificis non agniturum: regem Angliæ culturum, et veneraturum Ecclesiæ Anglicanæ summum caput in terris post Christum: deinde reverentiam, fidem, et summissionem suo exhibiturum episcopo, quoad[1] omnia honesta et sancta illius mandata: nihil de jure diminuturum Ecclesiæ sibi commissæ: præterea nec antea dedisse quicquam, nec postea daturum, aut de dando pactum intercessisse, vel intercessurum, vel ipso authore, vel alio quocunque procuratore aut vicario, respectu præsentis sacerdotii quod jam sumit: et si quisquam illum celans hoc in genere quicquam molitus est, se quamprimum norit episcopo renunciaturum, et ejus arbitrio cessurum parto sacerdotio: tum autem non gravaturum se Ecclesiam suam novis aut auctioribus pensionibus: postremo, si forte sacris ordinibus adhuc imbutus non sit, spatio sex mensium continue subsequentium, diaconum, et deinde spatio succedentis anni presbyterum esse futurum, vel quamprimum vicesimum quintum annum perfecerit, si forte ante illud ad præbendam liberiorem (ut supra diximus) admissus fuerit.

Cap. 25. *De iis qui temere in beneficia irrumpunt ecclesiastica.*

Et ne quis præceps in dignitatem aut beneficium

[1] quod.

irruat ecclesiasticum, volumus ut quicunque absque ordinarii authoritate, et literis illius sub scripto authentico[1], beneficium aliquod ecclesiasticum occupaverit, non tantum excidet[2] a beneficio quod injuste invasit, absque spe ulla illius recuperandi, verum etiam nullum aliud imposterum consequi poterit, et, ut ejus contumacia requirit, excommunicabitur, et a ministerio ecclesiastico suspendetur.

DE RENUNTIATIONE VEL DESERTIONE BENEFICIORUM.

Cap. 1.

Hujusmodi causæ possunt incidere, sacerdotiis ut vel cedi sponte possit, et ut vulgo loquuntur, illis renuntiari, vel eorum etiam ut permutatio fiat: sed hoc quoties usu veniet, omnem dolum, et avaritiam, et simoniam, non solum crimen sed etiam suspicionem, quantum fieri potest abesse præcipimus.

Cap. 2. *In renuntiatione et permutatione consensus ordinarii necessarius est, et sine illo paciscens simoniacus est.*

Nunquam vel cedi placet beneficiis ecclesiasticis cujuscunque generis fuerint, vel permutatione moveri propter ullam lucri vel emolumenti spem objectam; nec ullum in hujusmodi negotiis factum valeat, donec ordinarius illius Ecclesiæ proprius totam rem consideraverit, et eam authoritate sua confirmaverit. Quod si quis temere provectus ordinarii consensum in hac causa non adhibuerit, aut de lucro pactus

[1] subscripta auctenticis. [2] excidit.

fuerit, in eo ipso simoniæ reus erit, nec ullum dimissi beneficii emolumentum unquam percipiet.

Cap. 3. *Resignationis negotium non potest inchoari sine authoritate ordinarii.*

Et quoniam vehementer placet omnes non solum causas, sed occasiones maleficiorum amputari, nullam dimittendorum aut aliis permittendorum beneficiorum mentionem fieri patimur, ex qua pactum possit cum quoquam consequi, donec ordinarius hoc potestate sua liberum fecerit. Nec ordinarius ex altera parte rem hanc procedere sinat, nisi ipse, qui beneficio cessurus est, juramentum interponat, nec lucrum in hac re, nec ullam simoniacæ perversitatis particulam intercessisse vel intercessurum.

Cap. 4. *Non licet sententiam cessionis mutare.*

Si quis semel beneficio cesserit, et post consilium mutans ad illud reditum habere voluerit, frustra sit hæc illius secunda et sera voluntas, nisi forte talis aliqua subsit causa, superiorem ut ordinarius cessionem retexendam, et pro nulla putet habendam.

Cap. 5. *Cedi non posse beneficiis ecclesiasticis per procuratores.*

Et ut omnia prorsus in hoc negotio sincera sint, procuratores excludimus, nec eos ullo modo patimur ad sacerdotiorum dimissionem admitti. Quod si aliquando contra constitutionem hanc nostram obrepserint vel irruperint, frustra sit illorum cessio, vel (ut vulgo loquuntur) resignatio.

DE PERMUTATIONE BENEFICIORUM ECCLESIASTICORUM.

Cap. 1. *Quomodo permutatio procedat.*

Ecclesiastica beneficia, quocunque nomine censeantur, sine patronorum et ordinariorum authoritate permutari non licebit. Verum quando locorum et ecclesiarum ratio postulabit, ut qui uno loco minus utiles esse videntur, alibi se valeant utilius exercere, 3
potest episcopus unum ministrum in alterius locum imponere, si voluntas id ministrorum ferat, et uterque locus in ditione sit episcopi quam diœcesim vocant.

Cap. 2. *Quomodo beneficia diversarum diœcesum permutari possint.*

Si quando vero contingat ecclesiastica beneficia quæcunque diversis in diœcesibus poni, de quibus commutandis cœptum est, ad exitum causa non perveniat, donec utriusque ditionis, vel diœcesis, ordinarius authoritatem suam conjunxerit. Qua[1] in re ut permutationum impensæ minuantur, et etiam in toto sit negotio minus molestiæ, cujus in ditione minus beneficium inest ecclesiasticum, is suum jus in alterum ordinarium transferat, qui suam ad propriam alterius delegatam, et quasi fidei commissam, potestatem infundens, sua sententia totam permutationis causam concludet.

[1] Quia.

Cap. 3. *Quæ beneficia possunt in omne tempus permutari.*

Ecclesiastica beneficia quæ sic comparata sunt ut ecclesiæ vel collegia jus in illis proprietatis habeant, ordinariorum interposita rite sententia, permutatione possunt in omne tempus ab una societate in aliam transferri.

Cap. 4. *Permutatio, si bona fide non fiat, nulla est.*

Quoniam iniquum est homines in eo circumveniri quod illis pro beneficio jus indulget, præsertim cum sanctum est causæ genus, et ad Ecclesiam pertinet, instituimus ut quoties beneficiis ecclesiasticis cessum est, si veros ad dominos et permutationum authores non perveniant, sed ad alios astute detorquentur, omnis hujusmodi fraus quæ non directis fidei, sed fraudis obliquis viis incedit, prorsus tollatur, et ad nihilum recidat, talesque permutationes omnibus modis pro nullis habeantur.

DE PURGATIONE.

Cap. 1. *Cur legitima purgatio sit instituta.*

Quoniam omnes leges et instituta debent ad hæc duo capita referri, virtus ut venerationem et remunerationem habeat, vitium ut contumelia notetur et supplicio, quemadmodum his legibus nostris procuratum est, nimirum malorum ut improbitas pœnarum acerbitate devinciretur, ita nunc tempus est ad secundum ut descendamus, scilicet ut defensionem et præsidium innocentiæ comparemus et integritati. Tolerabilius enim est reum præteriri, quam bonum circumveniri, nec diligentius scelera peccatorum

quam calliditates detractorum, ex republica debent excludi. Primum enim hoc in causa purgationis sit, ut si quis in suspicionem ecclesiastici criminis venerit, et apud bonos et laudabiles viros publice infamis esse cœperit, licet plane non possit de crimine constare, tamen arbitratu judicis infamata persona suam defensionem instruat.

Cap. 2. *Quando purgationi locus est.*

Defensio, quam vulgo purgationem dicunt, habet proprie duo tempora, quorum alterum est cum adversus aliquis infamis rumor publice dimanavit de aliqua persona, præsertim ad honestos et bene
moratos homines, alterum est quando reus aliquis 36
in judicio factus est, et tamen legitimis probationibus convinci non potest, sed magnis interim et verisimilibus præjudiciis urgetur.

Cap. 3. *Quando purgatio non indicitur.*

Manifesto crimine nullus est defensioni locus, nec rursus ad purgationem reus tradi debet, cum infamia probabilibus causis non nititur, sed mendacio et calumnia; sed tamen reus ipse si suæ confisus innocentiæ cupiat publicos honestatis suæ testes in judicium deducere, æquum est hoc illi concedi.

Cap. 4. *Damnatis in civili judicio non est opus ecclesiastica purgatione.*

Magnam indignitatem nobis habere videtur, ut ecclesiasticæ personæ, cum a civilibus nostris legibus capitalis criminis pronunciantur, rursus ad ecclesiastici fori judicium relegentur et purgentur. Nam acies in eo nostræ videtur authoritatis præscindi, et retundi. Etenim cum omnibus regni nostri ordinibus

præficiamur, et imperitemus, quare nostra judicia ab ecclesiasticis rescinduntur? Quisquis alterius retexit judicium, illum oportet majore esse superiorique loco. Non igitur nostra possunt judicia foro ecclesiastico tolli, nisi nostra quoque authoritas intelligatur ecclesiasticis judicibus subjacere. Proinde ne talis posthac instituatur purgatio mandamus, quum non solum in eo antehac regali nostræ potestati largiter detrahebatur, verum etiam a justitia recedebatur, quoniam nulla potest ibi purgationis defensio superesse, certum ubi crimen antegressum est.

Cap. 5. *Quando præmonendus sit reus ante purgationem.*

Si quis adversa fama fuerit, et quotidie de illo minime belli rumores increbrescant, sed tamen admodum suspiciosi, et is tum suæ famæ negligens fuerit, episcopus terrorem ecclesiasticarum pœnarum objiciens, omnibus denunciet, qui quicquam scire videntur, ut id proferant. Et si nullus hac ratione potest accusator elici, personam infamatam ipse primum separatim ad officium adhortetur: si non ita perficietur, duos aut tres testes adhibeat, quibus si non potest flecti, publice cum illo agat: ad extremum si nec ita potest ad officium duci, illum vel a munere ecclesiastico submoveat, vel abarceat ab ecclesiæ ingressu, donec legitimam suam infamiam perpurgaverit, ne ulla communis in eo sit offensio ecclesiæ. Si vero peccatum erit atrocius, nimirum perjurii vel adulterii, commissumque jam ante peccatum dicatur, et magna fuerit in eo Ecclesiæ offensio, tum protinus præcisa monitorum mora, judex illum ad defensionem vel purgationem adigere potest. Monitorum enim locum in solutiore vita, mollioreque quam convenit habitu et consuetudine, ceterisque rebus sus-

piciosis potius quam malis esse placet. Purgationem vero judex præscribere potest, licet solennes legum ritus non antegrediantur, vel certi temporis ad accusandum præparandi, vel suspiciosæ personæ criminibus inquirendi.

Cap. 6. *Purgationem legitimam aliquando publica denunciatio præcedit.*

Cum defensio vel purgatio personæ adversa fama laborantis instituitur, judex vel propriam ejus ecclesiam, vel aliquam aliam illi maxime familiarem deligat, in qua maxima populi frequentia divinorum officiorum tempore coram omnibus proponatur, ut si quis institutæ defensionis ordinem aut cursum impedire velit, aut ullo modo se in hoc negotio interponere, loco, die, et tempore constitutis se ostendat, et ibi quicquid ulla ratione velit in hac causa purgationis afferre, coram judice rite et progressu juris
expromat. Et licet judex præmittendam existimet 37
hujusmodi proclamationem, tamen is qui adversa est fama si remedium hoc valde flagitaverit, et suis impensis id procurare velit, illi concedi placet.

Cap. 7. *Quando suspenduntur nondum purgati.*

Relegatio ab ecclesia, quam suspensionem vocant, nunquam statim ante purgationem distringenda est, nisi sit immane facinus quod in suspicione est, aut ipse reus cui se defendendo supina fuerit et dissoluta negligentia.

Cap. 8. *Ratio purgationis.*

Hæc formula purgationis esto. Defensor se crimen non admisisse jurato: defensoris liberatores, vel ut vulgo dicunt compurgatores, credere se verum ejus juramentum fuisse, juramento et ipsi affirmanto.

Cap. 9. *Quales esse debent purgatores.*

Purgatores omnes (ut usitatum vocabulum sumamus) optimæ sint existimationis et perspectæ virtutis, ne perjurii cadat in illos ulla suspicio. Et qui pro aliena innocentia, præsertim suspecta, juramento spondebunt, debent talem cum illo habuisse consuetudinem et usum, ut illius vitam et conversationem norint, præsertim a tempore quo crimen commisisse dicitur.

Cap. 10. *Numerus purgantium.*

Numerus purgatorum judicis arbitratu constituetur, hoc tamen retento, quod celebrior persona pluribus, obscurior paucioribus utetur integritatis suæ testibus. Et episcopus aliquos episcopos, et presbyter presbyteros, et similiter omnis defensor ex suo ordine pro se testem adferat.

Cap. 11. *Nemo debet cogi ad alium pergandum.*

Quanquam homines in certis causis ad testimonium dicendum inviti possunt trahi, tamen neminem volumus ad purgandum aliquem nolentem trudi.

Cap. 12. *Quando possit ab indicta purgatione appellari.*

Cum episcopus plures congregari jubet purgantes liberatores quam æquitas aut defensoris conditio fert, potest appellatione judicis acerbitatem declinare.

Cap. 13. *Quomodo purgandi sint infames.*

Qui superiorum criminum convicti jure fuerint infames effecti, quoniam ad jurandum adhiberi non possunt, juramento non liberabuntur, sed illa ratione quæ judici videbitur optima.

Cap. 14. *Rite purgatus per judicem famæ bonæ restituatur.*

Cum is qui reus sit criminis factus legitime se liberaverit, judex debet illum integrum et innocentem publice pronuntiare, communem ut hominum improborum et licentiosam dicacitatem authoritate solemnis sententiæ refutet. Itaque cum persona, quæ rea fuit, judicio plane satisfecerit, diploma judex conficiat muneris sui signo conclusum, in quo satisfactio reæ personæ continebitur. Et cum reus hoc postulaverit, judex primo quoque commodo tempore tradendum curet.

Cap. 15. *Occasiones criminum prohibendæ sunt.* 3

Quoniam ad maxima scelera gradibus quibusdam ascenditur, judex hos ipsos gradus incidat, et causas amputet, quibus flagitia proficisci solent. Nominatim qui suspectus est adulterii, judex domus omni usu interdicat, quæ[1] possit cum hujusmodi fœmina intercedere; quod judicis mandatum si neglectum fuerit, pœnam a se prius institutam sine ullo favore contemptori infligat.

Cap. 16. *Pœna se non rite purgantis.*

Si defensor purgationem omnibus partibus implere non possit, convictus existimetur ejus criminis cujus ante quæstio fuit.

Cap. 17. *Pœnarum varietas.*

Cum reus accusatione convincitur, illum gravis pœna subsequatur; sed inquisitione si reus est evictus, nonnihil illi debet parci; et magis etiam adhuc

[1] domus omnis———quo Edd. 1640. et 1641.

impensiusque indulgeatur cum plene se non potuit purgare. Quanquam enim in his omnibus culpa deprehenditur, tamen ut peccatorum, ita pœnarum gradus constitui debent.

Cap. 18. *Quantum efficiat purgatio.*

Qui purgationem inchoatam et curtam adducit, si causa sit hæresis, non statim illum ad civiles magistratus oportet abripi, quoniam hujusmodi destitutio, præsumptio aut præjudicium potius quam judicium est, et non directam veritatem, sed obliquam habet probabilitatem.

Cap. 19. *Defensor quando sit beneficio privandus.*

Si quis ex ecclesiastica secta, cum adversa fama laboret, se purgare debet, ecclesiastico beneficio non excludatur, donec defensionem instituerit. In ea vero si defecerit, tum demum illi beneficium eripi potest, si peccati magnitudo tantam pœnam requirat.

Cap. 20. *Judex purgantibus se potest aliquando subvenire.*

Cum pauper, obscura, vel ignota persona non potest satis copiose defensionem instruere, judex, et hominis et causæ conditione perspecta, potest illum sublevare. Nam aut pauciores viros aut fœminas judex, si velit, admittet, aut etiam solò rei juramento contentus esse poterit.

Cap. 12. *Superstitiosas purgationes non valere.*

Quoniam quantum licet veritatem consectamur, illa prisca defensionis remedia non admittimus, quæ ratione et probabilitate non nituntur, sed in omnes partes æque propendent, et insontes plerumque condemnant, ac sontes absolvunt; qualia sunt singularia certamina, flammæ, ferrum candens, vel effervescens

aqua. Nam isto modo primum Dei tentabatur omnipotentia, deinde non certitudinis hæc aut veritatis indicia sed casus erant, et fortunæ ludibria. Omnis igitur hujusmodi pellatur anilis et superstitiosa defensio; quam si quis posthac attulerit, arbitratu judicis ab illo pœna sumetur. Et tamen legitimam idem defensionis formulam post adhibere cogetur.

DE DILAPIDATIONIBUS. 39

Cap. 1. *In propriis ecclesiis proprietarii debent vicario domum providere.*

Ecclesia quæ certum aliquem habet ac hæreditarium possessorem, si nec ædes habeat in quibus se vicarius collocare possit, nec convenientem aream in qua domus ante posita fuerit, si hæreditarius possessor vel ædibus aliis, vel prædiis quibuscunque fuerit instructus ad jus Ecclesiæ pertinentibus, vel ipsas ædes vel solum, in quo domus ædificari possit, episcopus ad vicarium authoritate sua sevocet, providens in hoc, ut vicarius omni ex parte satis apte commodeque habitet[1]. Et hæc quidem habitatio vicarii procedat impensis hæreditarii possessoris ecclesiæ, ut intra triennium postquam ab episcopo admonitus fuerit perfecte extruatur. In quo si possessorem episcopus repugnare viderit, et duræ tractationis causam esse crediderit, vel ecclesiæ fructus ab illo distineri[2] curet, vel pœnis illum ecclesiasticis devinciat. Quod si forte nec proprius episcopus satis ipse vigilaverit, primarius episcopus, quem metropolitanum vocant, hanc causam, cum ad se perferetur, cognoscet ac dijudicabit.

[1] habitabit. [2] destineri.

Cap. 2. *Quomodo ruinosæ domus sint*[1] *reficiendæ.*

Quibus autem in parœciis domus pastoribus aut eorum vicariis præparatæ aliquando fuerint, sed priorum ministrorum vel negligentia vel nuditate aut plane ruerint ad terram, aut diuturnitate temporis collabi incipiant, nec quicquam in priorum fortunis[2] sit reliquum quo refici possint, episcopus septimam annui portionem emolumenti apud sequestros faciet seponi, donec aut domus nova omnibus ministri necessitatibus apta denuo construatur, aut ruinosæ ædes sartæ tectæ[3] fiant.

Cap. 3. *Qui silvas ecclesiarum vastant quomodo corrigendi sint*[4].

Si quis arbores, arbusta, lucos, nemora, silvas, saltus, fruticeta, vel hujusmodi quascunque lignorum opportunitates ullius ad se beneficii ecclesiastici jure pertinentes, licentiosius quam necessitas tulerit sine consensu proprii illius ditionis episcopi vendiderit, succiderit, amputarit, asportarit, aut quocunque modo corruperit et vastarit, pretium is universum, et æstimationem omnium hujusmodi lignorum distractorum et eversorum, in cistam pauperum attributam plene conferet. Præterea tantum in hac re successori satisfaciet, quantum episcopus æquum esse putabit: et prorsus talis erit hujus causæ ratio qualis prius ædificiorum reficiendorum a nobis posita est.

Cap. 4. *De illis qui morientes ædificia relinquunt ruinosa aut eversa.*

Itidem qui præsens est ecclesiæ præfectus cum migrat e vita, si superiorem templi partem quam

[1] sunt. [2] collabi. . . . fortunis *om.* [3] sartetectæ. [4] sunt.

cancellam vocant, aut alias quascunque domos ad ecclesiæ jus spectantes, ruinosas aut vitiosas reliquerit, aut prorsus eversas, successori licebit vel hæredes vel bonorum administratores quocunque nomine censeantur, propter damna talium[1] ruinarum et vitiorum jure convenire. Spatium tamen possessionis erit considerandum. Quod si totum annum non impleverit, nihil postulabitur: quantum autem anno fuerit amplius, ad id æquitas judicis ecclesiastici satisfaciendi rationem accommodabit. Denique si quicquam in talium ædificiorum impensas quacunque ratione collatum fuerit, et id nunquam in eo minister collocarit, hæredes vel administratores annumerent successori, ut is in tam bona causa superioris fidem liberare possit.

Cap. 5. *Ruinæ ædificiorum ad ecclesias cathedrales, collegia, et xenodochia pertinentium, quomodo resarciendæ sunt.*

Eadem quoque sit lex de reædificandis et reparandis domibus, quæ assignantur illis ecclesiarum beneficiariis, quos vulgo decanos, præbendarios, magistros collegiorum aut hospitalium vocant, sive in urbibus sive ruri sitæ fuerint. Illos tamen ad ædificia ruri sita, vel denuo extruenda vel reficienda astringi nolumus, quæ citra viginti recentissimos annos inhabitata non fuerint.

1 talium *om.*

DE ALIENATIONE ET ELOCATIONE BONORUM ECCLESIASTICORUM.

Cap. 1. *Nihil alienari posse ab Ecclesia sine consensu ordinarii et patroni.*

Qui gubernandis ecclesiis admoti sunt, nec domos, nec agros, nec ullas ecclesiarum possessiones aut fructus vendent, permutabunt, donabunt, aut quocunque genere contractus vel conventionis in omne tempus abalienabunt, nisi suum patronus et episcopus consensum interposuerint.

Cap. 2. *Elocatio quemadmodum fieri debeat.*

Omnis emolumentorum ecclesiasticorum locatio consistat intra decem annos, vel ultra decennium non excurrat, nec successorum tempus occupet. Nam experientia sæpissime tales locationes coarguit, quod successorum in illis jus aperte violatur ab his, qui priores in illo munere versati sunt; nisi forte necessaria fuit vel utilis locandi causa propter ædium ruinas, aut agrorum sterilitatem, et conductores se obligaverint ad domos reficiendas et agros excolendos. Et interim integrum ecclesiæ pendant annuum vectigal, quod superioribus temporibus repræsentari solebat. Sed nec ista quidem ullo modo procedant, nisi patronus in illis et episcopus consenserint.

Cap. 3. *Quatuor alienationis causæ.*

Nolumus ad alienationem bonorum ecclesiasticorum descendi, nisi subjectis ex quatuor causis sit ali-

qua quæ[1] necessitatem alienationis afferat. Prima tum intelligetur, cum ecclesia sic obruitur ære alieno, legitimis ut vectigalibus annuis se ipsa[2] sustentare non possit: deinde, si grandis et evidens utilitas invitabit, statum enim[3] ecclesiarum meliorem fieri facile patimur. Pietatis etiam accedat[4] tertia causa liberandorum ex[5] servitute Christianorum populorum cum in potestatem hostium nostræ religionis inciderint. Quarta ponatur alienationis et ultima ratio, cum aliquid desecatur hujusmodi in quo premebatur Ecclesia potius quam adjuvabatur. Neque tamen ex his ipsis causis alienationem Ecclesiæ bonorum sequi placet, nisi sententiam episcopus suam et patronus ad eam[6] accommodaverint.

Cap. 4. *Pœna contra leges alienantium.*

Quoties autem permutatio, locatio, vel alienatio bonorum Ecclesiæ secus instituitur quam his legibus nostris constitutum est, primum ipsas conventiones universas ad nihilum recidere volumus, deinde clericos ipsos hujusmodi conventionem ulla ratione participes sacerdotiis suis[7] excludi placet.

DE ELECTIONE.

Electionum vel in principibus ecclesiis quas cathedrales vocant, vel in collegiis et scholasticorum cœtibus institutorum, prorsus eadem formula sit quæ domesticis singulorum collegiorum institutis sancita est, nisi forte quicquam in[8] illis reperiatur, quod reformatæ in hoc regno nostro religioni, aut his nostris constitutionibus ecclesiasticis repugnet.

[1] subjecta sit aliqua causa quæ. [2] seipsam. [3] annuum.
[4] accedit. [5] et. [6] causam. [7] suis *om.* [8] in *om.*

DE BENEFICIIS ECCLESIASTICIS SINE DIMINUTIONE CONFERENDIS.

Cap. 1. *Nullæ debent esse mercaturæ ecclesiasticorum munerum.*

Frustra legum est omnis præstantia, nisi flagitiosa quorundam et immanis avaritia, juris salubritatem ad sua commoda detorquentium, certis pœnarum vinculis cohibeatur. Etenim cum hoc a majoribus nostris præclare constitutum fuerit, ut ecclesiarum ministris uberes, et illorum conditioni convenientes, fructus suppeditarentur ex illis locis, ad quorum moderationem appositi fuerint, recentioribus hisce temporibus multorum tanta cupiditas patronorum invenitur, opes undique colligendi, beneficiis ut ex suis cum illa collocant, aliquam vel ad se vel ad suos particulam sevocent.

Cap. 2. *Quotuplex sit mercatura munerum ecclesiasticorum.*

Quidam fructus beneficiorum ipsi colligunt universos, et eorum omnia emolumenta vel sibi vel suis ex pacto reservant[1], ecclesiæ ministris pensiones certas quasdam aspergentes, et illas multo minores quam ratio beneficiorum postulat: alii, paulo mitius agentes, solam hujusmodi terram sibi pacto seponunt, quæ censeri potest et vulgo gleba dicitur: nonnulli domos accipiunt et ædificia quæ solebant ministris concedi: reliqui pæne omnes a misellis ministris vel annuam pensionem comportant, vel

[1] reservantur.

quas ipsa ratione terrarum[1] debent decimas deducunt, vel aliquam certe[2] beneficiis illorum plagam vel apertam vel occultam injiciunt, usque adeo propemodum, ut nulli sint qui beneficia integra et illibata cum universo jure commodorum omnium gratis in ministros ecclesiarum conferant.

Cap. 3. *Pacta in muneribus sacris interposita non valere.*

Superiorum igitur difficultatum ut aliqua possit esse levatio, volumus et jubemus, ut sive beneficia, sive quæcunque sint aliæ dignitates ecclesiasticæ, gratis condonentur, nec quicquam in illis sit ulla ratione præcisum: et quicquid ullo[3] modo pactum aut conventum fuerit inter patronos ipsos, et illos quorum futura beneficia vel dignitates sunt, sive sit inter illos solos actum, sive per alios irrepserit, utrinque suam ad id operam interponentes, omnia hujusmodi pacta et conventa vel ab ipsis vel ab aliis, illorum respectu, quacunque ratione vel jam instituta, vel quæ posthac instituentur, præsentis authoritate legis tolli præcipimus et ad nihilum recidere.

Cap. 4. *Inquisitio pactorum qualis esse debeat.*

Placet etiam quoties aliquis ordinario se repræsentat, ut priusquam ab illo fuerit ad ullam dignitatem ecclesiasticam admissus, in illum ordinarius inquirat, et quantum[4] potest odoretur et pervestiget, an ulla fuerint pacta vel conventa hujusmodi qualia prius posita sunt, et in illo volumus ab ordinario requiri juramentum ejus, qui admitti postulat, et non ejus solum, sed quorumcunque aliorum,

[1] terrarum *om.* [2] certis. [3] illo. [4] quantam.

quos aliquid in hoc negotio credit intelligere, nec[1] solis juramentis ordinarius sed aliis omnibus viis rectis et legitimis veritatem hac in re persequatur.

Cap. 5. *Ordinarius ex probabilibus conjecturis purgationem judicet.*

Quum ordinarius ad plenam et perfectam probationem ministrorum pactorum pervenire non potest, et tamen ex negotii progressu vel ipse per se probabiliter suspicatur illa subesse, vel id ex credibilibus aliorum sermonibus conjectat, personam se offerentem non admittat, donec canonum præscriptis se rite perpurgaverit.

Cap. 6. *Pœna paciscentium qualis sit.*

Ordinarius si certo cognoverit ulla ratione quod quisquam vel beneficium vel quamcunque dignitatem ecclesiasticam iniquis pollicitationibus redemerit, primum evocabit ad se tam patronum aut patroni vicarium, quam ipsum qui vel beneficio vel dignitate sit donatus ecclesiastica: deinde, cum illorum mercaturam manifestis argumentis coarguerit et convicerit, personam donatam beneficio vel dignitate statim de loco dejiciat[2] ad quem deviis et perversis itineribus obrepserat, quoniam quum simoniæ labem in se conceperit, in sacris rebus pretium interponens, non solum præsente conditione per scelus occupata carere debet, sed etiam nullius ex tempore illo beneficii vel dignitatis vel muneris ecclesiastici particeps erit.

[1] ne. [2] ejiciat.

DE DIVINIS OFFICIIS.

Cap. 1. *De temporibus divinorum officiorum in cathedralibus ecclesiis et collegiis celebrandorum.*

In principalibus ecclesiis, quas cathedrales vocant, et in collegiis, divina volumus officia quotidie peragi, quemadmodum ratio dierum postulabit, vel profestorum vel festorum. Quapropter antemeridiano quopiam convenienti tempore preces, quas appellant matutinas, recitari placet, appositis etiam illis, quæ pro communionis officio præscripta sunt. Et intercurrat in singulis diebus Mercurii et Veneris illa solemnis supplicatio, quæ litania nominata est. Similiter tempore pomeridiano vespertinæ preces adhibeantur.

Cap. 2. *Qui divinis officiis interesse debeant.*

Omnes quos canonicos vocant et clericos, qui quidem ecclesiarum impensis sustentantur, ad statas preces conveniant, tam matutini quam pomeridiani temporis, et illis indies intersint, nisi justam absentiæ possint excusationem afferre. Ceteri vero 43
si non comparuerint, arbitratu decanorum, vel illis absentibus suorum vicariorum, certa pecuniæ summa plectantur. Sed tamen diebus profestis illorum sane studiis parcimus, qui doctrinæ causa se collocaverunt in academiarum collegiis, quos tamen et ipsos in omnibus feriis universos in sacris officiis adesse præcipimus, nisi ob concionandi munus abfuerint.

Cap. 3. *De sacra communione administranda in dominicis et festis diebus.*

Diebus dominicis et festis ecclesiarum, quas cathedrales vocant, hunc in divinis officiis ordinem esse jubemus, ut absolutis precibus matutinis, et decursa supplicatione quam appellant litaniam, communio succedat: in qua facilius ut procedi possit, in nomine Dei cohortamur, et per ejus gloriam vehementer obtestamur, primum episcopus ipse si fieri potest ut adsit, deinde decanus et archidiaconus, cum ipsis canonicis et reliquis omnibus clericis, qui participes sunt bonorum illius ecclesiæ, pariter ad communionem cum ministro ut[1] se congregent, tum ut exemplo suo ceteros ad idem officium invitent, tum ut hac[2] nota sciri possit, quod ipsi viva veraque sint Christi et Ecclesiæ membra.

Cap. 4. *De sacrarum concionum tempore.*

Conciones autem in his ecclesiis antemeridianas[3] sane omnes tollimus, ne quisquam illarum occasione legitime desit suæ ecclesiæ: pomeridiani vero temporis hora secunda concionibus usque ad tertiam serviat, et statim ad vespertinas preces descendatur.

Cap. 5. *De sacrarum lectionum pronuntiatione, et psalmorum cantu.*

In divinis capitibus recitandis, et Psalmis concinendis, ministri et clerici diligenter hoc cogitare debent, non solum a se Deum laudari oportere, sed alios etiam hortatu et exemplo et observatione illorum ad eundem cultum adducendos esse. Qua-

[1] ut *om.* [2] ut in hac. [3] antemeridianis.

propter partite voces et distincte pronuntient, et cantus sit illorum clarus et aptus, ut ad auditorum omnia sensum et intelligentiam perveniant[1]. Itaque vibratam illam et operosam musicam, quæ figurata dicitur, auferri placet, quæ sic in multitudinis auribus tumultuatur, ut sæpe linguam non possit ipsam loquentium[2] intelligere. Tum auditores etiam ipsi sint in opere simul cum clericis et ministris certas divinorum officiorum particulas canentes, in quibus Psalmi primum erunt, annumerabitur fidei symbolum, et Gloria in excelsis, decem solemnia Dei[3] præcepta, ceteraque hujusmodi præcipua religionis capita, quæ maximum in communi fide nostra pondus habent. His enim piis divini cultus exercitationibus et invitamentis populus se ipse[4] eriget, ac sensum quendam habebit orandi; quorum si nullæ nisi auscultandi partes sint, ita friget et jacet mens, ut nullam de rebus divinis vehementem et seriam cogitationem suscipere possit.

Cap. 6. *Ordo servandus in parochiis urbanis.*

Eadem parochiarum in urbibus constitutarum erit omnis ratio festis et dominicis diebus, quæ prius collegiis et cathedralibus ecclesiis (ut vocant) attributa fuit, nisi quod concionandi partes antemeridiano tempore, si fieri potest, obibuntur, aut homilia saltem concionis locum occupabit, deinde cœna Domini sumetur. Temporibus autem pomeridianis concio solis in cathedralibus ecclesiis instituetur, aut hujusmodi convenientibus locis, ad quam ab omnibus undique concurri volumus. Itaque mane parochiarum ministri suum populum

[1] proveniant. [2] loquentem. [3] Dei *om.* [4] seipsum.

commonefaciant ut ad id se præparent. Sed in 44 frequentissimis et celeberrimis urbibus, ubi magnus est parochiarum numerus, et immensum inter eas intervallum, et spissæ populorum catervæ, pomeridianis ibi[1] concionibus propter parochiarum situs et hominum abundantiam locum concedimus.

Cap. 7. *De cœna Domini sumenda.*

Hoc erit omnium ecclesiarum commune, quod, nisi gravis aliqua causa aliud[2] postulet, cœna[3] Domini solum in dominicis diebus et ad aliquam Domini propriam memoriam spectantibus sumetur; et nec eo quidem tempore procedi sinimus, donec legitimus numerus se obtulerit illorum, qui Domini cœnæ participes erunt. Qui vero communionem accepturi sunt, pridie debent in præsentia ministri se collocare, tempus ut sumere possit ad excutiendas illorum conscientias, et cum illis ut agat, si quid ab illis improbe vel suspiciose[4] gestum fuerit, in quo Ecclesiæ communis aliqua fuerit offensio: deinde fidem etiam illorum exploret, ut vel inscitiam illorum corrigat, vel contumaciam terreat, vel dubitationem confirmet. Nam ad sacrosanctam Domini mensam nemo debet assumi, cujus fides omnibus partibus perfecta non sit. Itaque si quis ex illis, qui se ad Domini mensam præparant, in aliqua religionis parte vacillet, aut conscientia sauciatus[5] sit, liberum aditum ad ministrum habeat, et ab illo consolationem et levationem ægritudinis capiat, et si plene se ministro probaverit, crimine[6], si opus fuerit, solvatur.

[1] ibi *om.* [2] aliud *om.* [3] cœnam.
[4] superstitiose. [5] sauciata. [6] crimine *om.*

Cap. 8. *Deficiente cœna Domini quid faciendum sit*[1].

Si mensæ Domini legitimus[2] convivarum numerus defuerit, nullam potius quam solitariam esse volumus: sed minister ingratam et impiam populi negligentiam acriter objurgabit, quod ab usu saluberrimi pretiosissimique sacramenti se removeant, nec ullo modo convenire, solus ut in convivio propter multos instituto sedeat, sed has a Domino singulares animorum delicias ad Christianam quandam omnium communitatem piorum relictas fuisse docebit. Quod si divinissimum hoc mentis pabulum immani scelere contemnant, vel horribili ingratitudine deserant, suam nullam, sed illorum maximam et flagitiosam esse improbitatem, a se quidem omnia suppeditata esse, cœlestis ut iste cibus expediretur, angique se vehementer quod illorum barbarus et profanus vel stupor vel fastus epulas tam pias et necessarias distulerit, et se ab illis maximopere contendere, proximum ne diem dominicum ullo modo prætermittendum existiment. Præterea pauperum illis causam diligenter commendet, ut illorum necessitates sublevent.

Cap. 9. *Pomeridiano tempore quid faciendum sit.*

Pomeridiani temporis horam primam minister explicando catechismo tribuat, et in ea re vel integram horam ponat, vel aliquid eo amplius, si videbitur, modo concioni non sit impedimento, quam in ecclesia cathedrali populus expectabit; omnino enim illam[3] præteriri non placet aut destitui. Catechismum pertractet vel ipse parochus, vel ejus

[1] sit *om.* [2] legitimis. [3] illum.

vicarius, et magnam in eo diligentiam adhibeat; summam enim utilitatem et præstantem usum habet in Ecclesia Dei frequens inculcatio catechismi, quem non solum a pueris edisci, sed etiam ab adolescentibus attendi volumus, ut in summa religionis erudiantur, et puerorum piam assiduitatem sua præsentia cohonestent. Catechismo concluso, statim succedat baptismus, si qui fuerint ad id præparati pueri.

Cap. 10. *Precibus vespertinis ratio collationum et disciplina succedunt.* 45

Confectis precibus vespertinis, ad quas ab omnibus post concionem in propriis ecclesiis attendendas concursus erit, principalis minister, quem parochum vocant, et diaconus, si forte præsentes fuerint, vel absentibus illis, ministri vicarius et seniores, cum populo rationem pecuniarum ineant ad pios usus sepositarum, quomodo possint[1] rectissime collocari; et ad idem tempus disciplina reservetur. Quorum enim publica fuit aliqua perversitas, quæ communem in Ecclesiæ[2] offensionem incurrerit, ad peccatorum agnitionem[3] revocentur, et eorum pœnas publice dent, ut Ecclesia illorum salutari correctione conformetur. Deinde minister cum senioribus nonnullis secedens consilium capiet, quomodo ceteri, quorum pravi mores esse dicuntur, et flagitiosa vita deprehenditur, primum fraterna quadam charitate juxta Christi præscriptum in evangelio conveniantur a sobriis et frugi viris; quorum monitis si se ipsi correxerint, Deo gratia diligenter est habenda: quod si perrexerint in scelere, pœnarum ea sunt acerbitate comprehendendi, quam in[4] evangelio videmus illorum contumaciæ præparatam esse.

[1] possit. [2] Ecclesia. [3] cognitionem. [4] in *om.*

Cap. 11. *Excommunicatio quomodo sit exercenda.*

Quum autem excommunicationis fulmen vibrandum[1] erit, primum episcopus adeatur, et ejus intelligatur sententia: qui si consenserit, et authoritatem suam apposuerit, excommunicationis formula coram universa peragatur Ecclesia, disciplinam ut in eo veterem, quantum fieri potest, rursus[2] introducamus.

Cap. 12. *Ecclesiarum rusticanarum ritus.*

In ecclesiis rusticanis festorum dierum matutinis temporibus homiliam in communionem intexi volumus. Pomeridiano tempore descendetur ad catechismum, ad quem ab illis etiam qui grandiores sunt attendi placet, et explicationem catechismi relegamus ad vicarium. Principalis autem minister, quem parochum dicimus, post conclusum catechismum statim ad populum concionabitur, et, illa finita, preces vespertinæ succedent[3], et ad extremum adjicientur disciplinæ et procurationes nummorum publice collectorum.

Cap. 13. *In sacellis sacra non sunt tractanda.*

Nolumus in sacellis, nisi singularis quædam necessitas urserit, administrari sacramenta, nec reliquam in illis adhiberi sacrorum officiorum rationem; quoniam ita futurum esset, ut proprias homines ecclesias destituerent, et in solitudine relinquerent. Convenientissimum autem est fidei nostræ communitati, singulas oves ad proprios pastores suos[4] sevocari, separatimque ab illis omnia pietatis et divini cultus adjumenta requiri.

[1] urbandum. [2] rursus *om.* [3] succedant. [4] suos *om.*

Cap. 14. *In privatis domibus communio non celebrabitur.*

Communionis officium in domibus separatim non instituetur. Nam sæpe fit ut in angulis privatarum ædium errores et pestilentes opiniones insusurrentur, et ita sæpenumero contingit, ut sacrosancta Domini[1] cœna, quæ singularis est per se amoris, conjunctionis, et charitatis testis et nota, quum in secessus privatarum ædium distrahatur, non solum omnem propriam amittat et insitam vim, sed etiam hominum immani scelere degeneret in litis occasionem et discordiæ.

Cap. 15. *Quid in ægrotis et familiis nobilium teneri debeat.* 46

Ægrotantibus tamen et vehementer debilitatis, cœnam Domini flagitantibus, negari nolumus. Principibus etiam et honoratis personis, quorum affluens est[2] in ædibus et copiosa multitudo, quibusque non licet ipsis occupatione publica districtis[3] in communibus ecclesiis versari, cœnam dominicam domi percipere licebit, et omnem ibi reliquam sacrorum officiorum rationem cum domestico ministro pertractare. Proviso quod hoc privilegium nullam communis Ecclesiæ pastoris utilitatem impediat.

Cap. 16. *Quæ communiter in omnibus ecclesiis observanda sunt.*

Diligens autem inprimis cautio semper adhibeatur in ecclesiarum omni genere, tum etiam in nobilium hominum familiis, denique locis in[4] universis in quibus sacra peraguntur officia, ne quicquam contra præscripta procedat, et formulas illius libri nostra communi lingua scripti, quem proprium et perfectum

[1] Dei. [2] est *om.* [3] distractis. [4] in *om.*

omnis divini cultus judicem et magistrum esse jussimus. Qua in re quicunque peccaverint[1], ecclesiasticorum judicum arbitratu pœnas culpæ magnitudini[2] pares sustinebunt. Si quæ vero alia incurrent vacua tempora, præter hæc quæ nos posuimus, divini cultus, visitatione et consolatione debilium, ægrotarum, et afflictarum personarum cujuscunque generis, et reliquis hujusmodi charitatis muneribus ea consumantur. Ad hæc accedat institutio domesticorum, disciplinæ labor, et opera lectionis; et omnino talis in summa festorum temporum partitio sit, ut universa meditatione tractationeque rerum sacrarum et divinarum abeant.

DE ECCLESIA ET MINISTRIS EJUS, ILLORUMQUE OFFICIIS.

Cap. I. *De æditus.*

Æditus parochianorum[3] alatur stipendio. Hujus erit pueritiam omnem parochiæ suæ sibi oblatam in alphabeto et catechismo vulgari lingua scripto[4] informare, ut pueri cognoscere incipiant et quid sit credendum, ac quomodo orandum, ac bene beateque vivendum. Qui autem id facere recusaverit, et per duos menses officium hoc suum neglexerit, per episcopum aut loci illius ordinarium semel atque iterum admonitus, amoveatur. Porro si parochiani consuetum stipendium vel subtractum vel imminutum detineant, censura ecclesiastica ad id præstandum per episcopum aut loci illius ordinarium cogantur. Sin autem stipendii summa videbitur episcopo nimium exigua, ejus erit pro arbitratu suo, amplitu-

[1] peccaverit. [2] magnitudine. [3] parochiarum. [4] scripto *om.*

dinis parochiæ ratione habita, ex parochianorum
sumptibus facere auctiorem. Et hujus etiam munus
est templa purgata conservare, Biblia sacra, et para-
phrasin, ac reliquos libros ecclesiæ, ne vel lacerentur
vel corrumpantur diligenter curare: campanas, qui-
bus populus vel ad conciones vel ad preces publicas
evocantur, vel quando pro agente animam orandum
est, vel gravis alioqui ratio aut necessitas humano-
rum casuum urget, apto tempore pulsare: vestes, et
pocula, et alia quævis ecclesiæ[1] ornamenta sacris
usibus assignata, ut pura et nitida sint prospicere:
et si quid sit vel vetustate confectum, vel casu detri-
tum, vel necessitate aliqua immutandum, gardianos
ejus rei in tempore admonere: aquam ad baptismum
adhibere: panem et vinum ad sacrosanctam cœnam
Domini celebrandam præparare: ac pastori tam in
conjugii ritu[2] celebrando, quam in cura et visitatio- 47
nis et funeris, et reliquis sacris functionibus omnibus,
continenter ministrare et studiose inservire. Quibus
in officiis tuendis si parum diligens deprehendatur,
parochi et gardianorum erit, eum ad munus suum
aut revocare, aut alium, cum semel atque iterum
admonitus fuerit, in ejus locum substituere. Et ad
eosdem, parochum inquam et gardianos, pertinebit,
cum munus hujusmodi vacaverit, idoneum ad illud
assumere. Qua in[3] electione si consenserint, ipsorum
judicio res definiatur.

Cap. 2. *De œconomis sive gardianis ecclesiarum et sacellorum.*

Res omnes in templo necessarias œconomi parochianorum sumptibus parabunt, et easdem[4] sic æditui

[1] ecclesiæ *om.* [2] ritu *om.* [3] in *om.* [4] et easdem *om.*

tradent, ut omnino provisum sit ne quid detrimenti ecclesiæ bonis adferatur. Populum Dei sic in ordinem redigent, ut cum aut precationes publicæ aut conciones verbi Domini, aut lectiones sacræ in Ecclesia fiant, utque dum aut injunctiones nostræ, sive episcopi, aut statuta aut mandata quæcunque recitentur, aut sacramenta Domini ministrentur, prorsus nullus audiatur in cœtu obambulantium, altius legentium, precantium vel loquentium, aut quoquo modo aliter obstrepentium, tumultus. Quod si quispiam concionatori in ecclesia obstrepere, aut presbytero ministranti obsistere, aut ordinem quemcunque a nobis in ecclesia institutum impedire ausit, gardianorum erit eum ab ecclesia extrudere, nec illi reditus[1] ad ecclesiam nisi per episcopum concedetur. Episcopi vero debent censura quavis ecclesiastica, tanquam freno injecto, præfractos ejusmodi majorem ad morum gravitatem et modestiam contorquere, et gardianos, nisi id fecerint, ecclesiasticis pœnis devincire. Gardiani a parochianorum majori parte eligentur, ac singulis annis circa festum natalis Domini rationem pastori ac parochianis acceptorum et expensorum reddent. Et quam[2] penes se detinent Ecclesiæ supellectilem, quæque ipsi ab aliis qui ante se fuerunt in eo munere acceperunt, integra et illibata successoribus consignata relinquant. Et confectis rationibus si quicquam apud illos æris ecclesiastici resideat, per censuras ecclesiasticas id omne citra festum paschæ proxime futurum cogantur restituere. Gardianorum officium per parochianos impositum qui recusaverit, primo quoque tempore decem solidos, secundo viginti, tertio quadraginta,

1 redditus. 2 quoniam.

ad ecclesiæ operas persolvet. Ad visitationem ordinariam quamcunque vocati si non accesserint et officium suum præstiterint, arbitratu visitatoris punientur.

Cap. 3. *De diaconis.*

Diaconus erit patronus pauperum, ut languidos confirmet, soletur vinctos, inopes juvet; eritque pater orphanis, patronus viduis, et solatium afflictis et miseris, quantum in illo est, omnibus. Nomina etiam pauperum parocho diligenter deferet, ut ejus suasu Ecclesia tota permota necessitatibus illorum prospiciat, ne mendicantes late fratres obambulent, eodem et cœlesti Patre nati et pretio redempti. Pastoribus suis a quibus adsciti fuerint in sacris precationibus et officiis perpetuo adsint. Lectiones ex verbo Domini quotidianas populo recitabunt, et si quando necessitas incumbat, concionabuntur, et sacramenta (modo id episcopi aut ordinarii permissione faciant) administrabunt. His officiis nisi diligenter eos invigilasse per presbyteros Ecclesiæ demonstratum sit, episcopi illos ad altiorem gradum non promoveant.

Cap. 4. *De presbyteris.*

In presbytero mores eluceant a D. Paulo descripti
prima[1] ad Tim. iii. et ad Titum primo. Gregem
Dei sibi commissum verbo vitæ subinde nutriant, et
ad sinceram tum Deo tum magistratibus[2] in digni- 48
tate positis obedientiam assidue alliciant[3], et ad benevolentiam mutuam Christianos omnes sedulo invitent. Non sint compotores, non aleatores, non aucupes, non venatores, non sycophantæ, non otiosi, aut supini; sed sacrarum literarum studiis et prædi-

[1] prima *om.* [2] magistratui ac. [3] eliciant.

cationi verbi et orationibus pro Ecclesia ad Dominum diligenter incumbant. Nullus expers conjugii mulierem sexaginta annis natu minorem in ædibus sinat diversari, nisi sit ejus mater, aut amita, aut matertera, aut soror. Presbyter quivis Biblia sacra habeat propria, non Anglice modo, verumetiam Latine. Vestis sit decens et gravis, quæ ministrum deceat, non militem, juxta arbitrium episcopi.

Cap. 5. *De archipresbyteris sive decanis ruralibus.*

Decanatus quilibet archipresbyterum rusticanum habeat, vel ab episcopo vel ecclesiæ ordinario præficiendum. Munus autem ejus erit annuum. Hic tanquam in specula presbyteris, diaconis, gardianis, et æditituis, ut singuli quæ ad eorum munus attinent, præstent, perpetuo invigilabit. De idololatris et hæreticis, de simoniacis, de lenonibus et meretricibus, de adulteris et fornicatoribus, de his qui duas uxores simul habent, aut quæ[1] maritos duos, de magis et veneficis, de calumniatoribus et blasphemis, de sodomiticis et ebriosis, de ultimarum voluntatum corruptelis et perjuriis, de injunctionum aut nostrarum aut episcopi violatoribus, inquirat. Et vocandi ad se, et[2] examinandi horum scelerum suspectos authoritatem habeat. Omnem accusationis ortum, sive per famam publicam, sive deferentium testimonio probatum, vel suspectum, episcopo aut ejus loci ordinario infra decem dies in scriptis prodet. Qui autem venire ad eum recusaverit, per apparitorem vocatus tanquam contumax episcopi puniatur arbitratu[3]. Episcopi voluntatem omnibus ejus decanatus ecclesiis sibi per literas significatam, quanta poterit celeritate subinde exponi curabit: alioqui subibit

[1] atque. [2] et *om.* [3] episcopi puniatur arbitratu *om.*

supplicium contemptus. Officii sui sexto quolibet mense episcopum aut loci ordinarium certiorem faciet, quot in ejus decanatu[1] conciones eo temporis spatio fuerint habitæ.

Cap. 6. *De archidiaconis.*

Archidiaconus sit proximus post episcopum et ejus vicarium minister Domini, salvo tamen jure decani quod ad cathedralem ecclesiam spectat. Ac propterea sit presbyter, et in perpetuis excubiis, ut qui in functionibus sunt inferioribus, diligenter suum officium faciant. Sint itaque oculi episcopi. In archidiaconatu[2] resideant, concionentur, pascant, visitent. Quæ si non præstiterint, nisi justam episcopo reddiderint causam, ab eo censuris et pœnis ecclesiasticis ad hujusmodi trudantur officia. Annis autem singulis bis, aut ad minimum semel, archidiaconatum suum perlustrabit; archipresbyteros, et inferiores reliquos ministros omnes non solum suorum admonebit officiorum, sed rationem etiam ab eis repetet, et de templorum ac ædificiorum ruinis, et de thesauri pauperum distributione, et de bonorum ecclesiæ vel accessione vel decessione. Quod autem sive in his rebus, sive in illis quæ ad archipresbyteri explorationem referuntur, peccatum erit, per censuras ecclesiasticas corrigetur. Ipse, si se recte non gerat, ab episcopo castigandus pro meritorum ratione est. Archidiaconus etiam ante viginti dies post visitationem ejus absolutam, omnes populi querelas, omnes offensiones, omnes inferiorum ministrorum errores, omnem denique actionum suarum seriem, episcopo deferet, ut per eum tanquam per oculi organum, quid recte, quid secus, per universam diœcesin gera-

[1] decanatum. [2] archidiaconatum.

tur, episcopus videat. Et inter cetera illius erit episcopo diligenter significare, quænam in diœcesi 49
parochiæ sint, ubi miseris, egenis et ægrotis non subveniatur, prout in parliamenti constitutionibus nuper decretum est: ut ad officium sedulo ac diligentius faciendum, cum ordinarii tum concionatorum monitionibus acrius incitari possint.

Cap. 7. *De ecclesiis cathedralibus.*

Ecclesia cathedralis sit sedes episcopi. Fundatorum statuta jam abhinc antea recepta retinebuntur[1] pura et integra, quamdiu[2] verbo Dei non adversantur, et nostris constitutionibus de religione vel editis vel edendis non repugnant. Hic episcopum visitare, morum vitia emendare, flagitiosos punire, et aperte reluctantes de loco dejicere, fas esto.

Cap. 8. *De decanis.*

Decani quoque, cum in clero amplam dignitatem et locum honoratum in Ecclesia sortiantur, presbyteri sunto, viri graves, docti et magna prudentia insignes: cathedrales ecclesias juxta illarum constitutiones regant: collegio tum canonicorum tum aliorum clericorum ecclesiæ majoris præsint, neque disciplinam labi sinant: provideantque summa diligentia ut in sua ecclesia sacri ritus ordine ac justa ratione peragantur, utque omnia cum[3] ordine ac convenienti gravitate ad fratrum utilitatem fiant: utque[4] archidiaconi foras, sic illi domi, hoc est in ecclesia cathedrali et ejus canonicis et clericis, episcopo sint adjumento, quasi duo ejus membra utilissima et necessaria. Quare neque decani abesse debent a sua

[1] retinebunt. [2] quemadmodum. [3] cum *om.* [4] que *om.*

ecclesia, sine maxima et urgentissima causa per proprium episcopum approbanda.

Cap. 9. *De præbendariis.*

Præbendariorum erit non modo sacris ecclesiæ cathedralis interesse, ac ea vicissim juxta constitutiones collegii peragere, sed etiam efficere ut in suo collegio per doctum virum et peritum theologum sacrarum literarum interpretatio suscipiatur, atque id ter in hebdomada frequentetur. Hoc vero munus aut[1] ipsi per se obeant, aut si quem ad id conduxerint, viginti libras annuatim suppeditent, sive ex communibus collegii proventibus, sive ex fructibus singularum præbendarum; aut si commodius hoc videatur, certam quandam præbendam huic muneri addictam perpetuo habeant. Decanus item et præbendarii concionem habeant in ecclesia cathedrali singulis dominicis diebus, nec ab ea neque a theologica lectione licebit cuiquam ecclesiæ cathedralis clerico (si domi fuerit) abesse. Si vero absit, stipendii unius mensis[2] mulcta feriatur, nisi decano, vel, si absit, ejus vicario, causam absentiæ suæ probaverit.

Cap. 10. *De episcoporum gradu ac dignitate in Ecclesia.*

Episcopi, quoniam inter ceteros Ecclesiæ ministros locum principem tenent, ideo sana doctrina, gravi authoritate, atque provido consilio debent inferiores ordines cleri, universumque populum Dei regere ac pascere, non sane ut dominentur eorum fidei, sed ut seipsos vere servos servorum Dei exhibeant; sciantque authoritatem et jurisdictionem ecclesiasti-

[1] aut *om.* [2] mensis *om.*

cam non alia de causa sibi præcipue creditam esse, nisi ut suo ministerio et assiduitate homines quam plurimi Christo jungantur, quique jam Christi sunt, in eo crescant et exædificentur, atque si nonnulli deficiant, ad pastorem Christum Dominum reducantur, et per salutarem pœnitentiam instaurentur.

Cap. 11. *De obedientia episcopis exhibenda.*

Omnes in Ecclesia cum pacem sectari debeant, et ad concordiam quantum licet incumbere, episcopo qui Ecclesiæ præficitur, non solum decanus, archidiaconus, archipresbyter, et reliqui ministri parebunt, sed omnia etiam Christi membra ejus curæ commissa sic ad ejus se voluntatem accommodabunt, ut et in his quæ juxta verbum Dei præcipiunt, et in illis etiam quæ mandabunt ad Christianam disciplinam, et ad nostras ecclesiasticas leges pertinentia, paratissime morem gerant.

Cap. 12. *De variis et multiplicibus episcopi muneribus.*

Verbi Dei sanam doctrinam cumprimis tum per seipsum, tum per alios, episcopus tradat in sua ecclesia, quanta diligentia et sedulitate fieri potest: sacros ordines opportuno tempore conferat: sed nemini vel mercede conductus vel temere manus imponat: idoneos ministros ad ecclesiastica beneficia instituat: indignos vero, ubi graves causæ ac morum perversitas id requisierint, submoveat, et ab Ecclesiæ administratione dejiciat: Ecclesiæ testimonia et querelas de suis pastoribus audiat: rixas inter ministros et ecclesias subortas componat: vitia et contaminatos mores censuris ecclesiasticis corrigat: edicta ad meliorem vivendi formam præscribat: eos qui pertinaciter et obstinate reluctantur excom-

municet: pœnitentes vero in gratiam recipiat: diœcesim totam, tam in locis exemptis quam non exemptis[1], tertio quoque anno visitet, et consuetas procurationes accipiat: ut vero aliis temporibus, quoties visum fuerit, visitet propter novos casus qui incidere possint, ei liberum esto, modo suis impensis id faciat, et nova onera stipendiorum aut procurationum ab ecclesiis non exigat: statis temporibus annuatim synodos habeat: illi quoque sit curæ ut in catechismo instructos certo anni tempore confirmet: testamenta quoque approbet: et demum omnia et singula episcopis curæ sunto, quæ ad eos ex Dei præscripto spectant, et nostræ leges ecclesiasticæ illorum cognitioni et judiciis commiserunt.

Cap. 13. *De familia episcopi.*

Quemadmodum necessarium est ut episcopus sit gravibus et sanctis moribus ornatus, ita quoque familiam ejus gravem, modestam et sanctam esse oportet, et, quantum officia domestica patiuntur, verbi Dei studiosam, quoniam potest Ecclesiæ Dei ad varias opportunitates esse utilis. Nam ex illius domo, tanquam ex quodam[2] thesauro, sunt depromendi viri qui muneribus ecclesiasticis præficiantur. Et certe apud episcopum (si fuerit is qui decet esse) dogmata fidei probe ac solide cognoscere poterunt, et Ecclesiæ regendæ illius exemplo magnam scientiam colligere. Caveat autem ne otiosos, vanos, impudicos, aut aleatores nutriat. Alioquin si domui suæ præesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit? Et sacellanos habeat circa se concionatores, qui non tantum sacram Scripturam dis-

[1] exemptis *om.* [2] quodam *om.*

seminent, rusticanorum negligentiam et cessationem explentes, sed qui etiam ad illud munus obeundum alios ex familia, quantum ingenio quisque contendere potest, instituant. Hæc sane una est ratio inter alios subveniendi tantæ inopiæ bonorum atque fidelium Ecclesiæ ministrorum. Sic instituta fuit Augustini domus, et ceterorum patrum qui populo Christi sancte præfuerunt. Sint ad hæc uxores episcoporum nequaquam leves, otiosæ, voluptatibus implicatæ, nec[1] pretiose nimis exornentur. Nam his rebus pii homines mirum in modum offenduntur, et impii evangelicæ doctrinæ insolenter insultant. Et quod est positum in uxoribus, ad filios etiam et ad filias eorum[2] attinet. Quæ vero comprehendimus isto præsente decreto de uxore, liberis et familia episcopi, pertinere volumus eadem æquabiliter ad decanos, archidiaconos, canonicos, parochos et ceteros Ecclesiæ ministros. Et in summa vetent 51
omnem superbiam, fastum, luxum, et ineptias omnis generis, quibus eorum prædicatio et authoritas minui possit.

Cap. 14. *De collegiis episcoporum curæ in academia commissis.*

Ad hæc nonnulli episcopi habent aliqua collegia scholasticorum defensioni atque tutelæ suæ commissa. Ideo necessarium est ut ea quam diligentissime curent; nam ibi quoque Ecclesia habet suorum ministrorum alterum seminarium. Videant igitur diligenter, ut præfecti salubris[3] in sacra Scriptura, et sinceræ doctrinæ retinentes sint, eamque inter socios collegii sui dilatent, hostes maxime pertinaces reprimendo et coercendo. Nam si hoc faciant, et ex

[1] ne. [2] eorum *om.* [3] salubres.

altera parte studiosos evangelicæ pietatis tueantur, sublevent, et juvent, brevi spatio temporis collegia perpurgabuntur. Non sinat episcopus in hujusmodi collegiis lectionem theologicam, si qua ibi sit, intermitti. Neque ad illam patiatur admitti prælectorem, qui aut alienam doctrinam profiteatur, aut sit nutantis et incertæ sententiæ. Exploret an justus numerus theologorum in collegio servetur. Inspiciat interdum qui eorum proficiant, qui sint ignavi, ut sciat quos et quot ministros possit habere paratos, cum necessitas Ecclesiæ postularit.

Cap. 15. *De residentia episcoporum.*

Nec etiam ullo modo episcopi a suis diœcesibus aut ecclesiis debent abesse, nisi causa ecclesiastica eos abducat, vel maxima reipublicæ necessitas. Et ubi in cathedrali ecclesia consederint, parum convenit ut dominicis diebus in suis sacellis officia sacra tractent, vel ipsis intersint. Potius eant ad cathedralem ecclesiam; ibi vel ipsi concionentur, aut concionantem audiant, et sacramenta in communione vel ipsi ministrent vel cum aliis percipiant. Sic enim coram eis res gravius gerentur, et conventum sacrum præsentia sua ornabunt.

Cap. 16. *De coadjutoribus dandis.*

Quemadmodum episcopi ministris inferioribus, cum jam vel propter morbum desperatum, vel propter senectutem, ecclesiam administrare[1] diutius non possint, adjutores apponere debent, sic etiam illis ob easdem causas ab archiepiscopo dabuntur, modo noster consensus interveniat. Et sicut ipsi possunt

[1] ministrare.

in sua diœcesi ministros pravos, gravibus causis id postulantibus, loco movere, ita ipsi sciant se, si corruptam doctrinam tradiderint, ac pertinaciter defenderint, aut Ecclesiam flagitiosis et dissolutis moribus offenderint, neque moniti resipuerint, authoritate nostra deponendos fore, et ab ecclesia submovendos.

Cap. 17. *De archiepiscopis.*

Omnia quæ de episcopis constituta sunt ad se pertinere archiepiscopi quoque ipsi agnoscant; et præter illa munus eorum est in sua provincia episcopos collocare, cum a nobis electi fuerint. Utque totius provinciæ suæ statum melius intelligat archiepiscopus, semel provinciam suam universam, si possit, ambiet et visitabit. Et quoties contigerit aliquas vacare sedes episcopales, episcoporum locos non modo in visitatione, sed etiam in beneficiorum collocatione, et omnibus aliis functionibus ecclesiasticis implebit. Quin et ubi episcopi sunt, si eos animadvertat in suis muneribus curandis, et præsertim in corrigendis vitiis, tardiores et negligentiores esse quam in gregis Domini præfectis ferri possit, primum illos paterne monebit: quod si monitione non profuerit, illi jus esto alios in illorum loco collocare. Appellantium etiam ad se querelas causasque audiet 52
et judicabit. Episcopi suæ provinciæ, si qua de re inter se contenderint aut litigarint, judex et finitor inter eos esto archiepiscopus. Ad hæc audiet et judicabit accusationes contra episcopos suæ provinciæ. Ac denique si ullæ contentiones aut lites inter episcopum et archiepiscopum ortæ fuerint, nostro judicio cognoscentur et definientur. Archiepiscopi quoque munus esto synodos provinciales nostro jussu convocare.

Cap. 18. *De synodis.*

Si contigerit in Ecclesia gravem aliquando exoriri ausam, quæ sine multorum consilio episcoporum aud facile possit finiri, tum archiepiscopus, ad cujus rovinciam ea causa pertinet, suos episcopos ad pro-inciale concilium[1] evocabit. Nec eorum quisquam ecusabit venire, modo valetudine adversa non im-ediatur; quod si morbo gravatus fuerit, alium pro e mittat, qui et suam excuset absentiam, et de his uæ tractabuntur pro se respondeat et definiat. Ve-um concilia hæc provincialia sine nostra voluntate c jussu nunquam convocentur.

Cap. 19. *De synodo cujuslibet episcopi in sua diœcesi.*

Quilibet episcopus in sua diœcesi habeat synodum, n qua cum suis presbyteris, parochis, vicariis et lericis, de his agat rebus quæ pro tempore vel onstituenda sunt vel emendanda. Etenim aptissima rofecto medicina synodus est ad castigandam ne-ligentiam, et tollendos errores, qui subinde in ec-lesiis per diabolum et malos homines disseminan-ur; fietque ut per hujusmodi synodos conjunctio et haritas inter episcopum et clerum augeatur et ervetur. Nam ille suos clericos proprius cognoscet t alloquetur; atque illi vicissim coram eum audient, t quando rei natura postulabit, interrogabunt.

Cap. 20. *De tempore et loco synodi episcopalis.*

Singulo quoque anno synodus ab episcopo indica-ur, curetque diem condictam omnibus pastoribus ui sunt in agro per decanos ruri sparsos indicari, ua vero in civitate per concionatorem ecclesiæ

[1] consilium.

cathedralis, et schedas foribus affixas, diem hujusmodi pervulgari mandabit, toto mense priusquam synodum instituat. Liberum vero ei sit quemcunque diem voluerit ad id accipere post dominicam secundam quadragesimæ. Et nihilominus prævideat ut parochi et vicarii tam mature possint redire, ut die dominica palmarum a suo populo non absint. Locum vero in sua[1] diœcesi deliget sibi episcopus quem omnibus, qui accessuri sunt, judicaverit esse commodissimum. A synodo vero nulli ex clericis abesse licebit, nisi cujus excusationem episcopus ipse approbaverit. Et ipse cum primis præsens adesto episcopus, et (quemadmodum par est) synodo præsit: quem si gravissima causa fortassis abesse coegerit, ejus loco synodo præsit archidiaconus.

Cap. 21. *De forma habendæ synodi.*

Ad locum quem episcopus assignaverit die con-
dicta clerus adsit, et mane hora septima ad templum
conveniat, primumque in medio templo preces, quæ
Litaniæ vocantur, solemni ritu decantabuntur. De-
inde archidiaconus, vel episcopus ipse, si adsit, con-
cionabitur, idque lingua materna, nisi aliter causa
legitima suaserit. Concione vero absoluta, commu-
nio celebrabitur; qua peracta, episcopus ad locum
aliquem interiorem cum toto clero migrabit, exclusis
omnibus laicis, iis exceptis quos ipse manere jus-
serit, omnibusque ordine considentibus, maxima cum 53
gravitate summaque pace de his agetur, quæ max-
ime necessaria visa fuerint.

[1] sua *om.*

Cap. 22. *De rebus in synodo episcopali tractandis.*

Si qua corruptio veræ doctrinæ obrepserit, coarguatur. In Scripturis quæ cum animarum offensione perperam exponuntur, juxta fidei orthodoxæ convenientiam explicentur; et quæ fortassis non intellecta conscientias perturbant, fideliter excutiantur et declarentur. Ceremoniæ impiæ et superstitiosæ, si quæ illapsæ sint, auferantur. Ecclesiasticæ querelæ atque controversiæ audiantur, et quantum tempus ferat[1], definiantur. Et inquiratur quam diligentissime an ritus omnium sacrorum officiorum, juxta formam a nostris legibus præscriptam, in ecclesiis instituantur. Et in summa quæcunque ad utilitatem populi Dei visa fuerint pertinere, integra fide ac singulari diligentia tractentur. Ibi de quæstionibus rerum controversarum interrogabuntur singuli presbyteri. Episcopus vero doctiorum sententias patienter colliget, neque dicentes, quoad finem fecerint, ab ullo assidentium sinat temere interturbari: nam (ut inquit apostolus) Deus non est confusionis Deus, sed pacis.

Cap. 23. *De synodo concludenda.*

Non permittat episcopus ad multos dies perferri synodum, sed illi, quam primum fieri possit, finem imponat; quia neque pastoribus neque gregibus conducit ut a se diu utrinque disjungantur. Sententiam itaque feret de litibus et querelis, quæ illo brevi spatio temporis definiri poterunt: alias, quæ cognitione longiori opus habent, aut alio tempore ad suum tribunal judicabit, aut per archidiaconum cum Septembri mense ad visitandum diœcesim pro-

[1] feret.

ficiscetur, quid decreverit, significabit. De quæstionibus quæ ad doctrinam et ceremonias spectant, canones partim tunc publice proponet, partim archidiacono visitaturo publice proponendos committet. Decreta vero illius et sententias vel in synodo per ipsum vel per archidiaconum in visitatione divulgatas, inferiores ministri ut validas et firmas retinebunt. Quod si quid in eis vel injustum vel absurdum contineri arbitrati fuerint, id ad archiepiscopum deferant, cujus erit, ab episcopo constitutum, decretum aut sententiam vel confirmare vel emendare, ita tamen ut qua parte illa non correxerit archiepiscopus, vigorem suum et robur retineant. Episcopus itaque in synodo suis promulgatis decretis atque sententiis, ad curam et solicitudinem commissi gregis clerum adhortabitur, et cum pace et Spiritu Domini eorum quemque ad suas ecclesias reverti jubebit.

DE ECCLESIARUM GARDIANIS.

Gardianorum munera hæc sunto, nempe ecclesiarum bona, jura, debita et legata petere et administrare : adulteros, scortatores, incestuosos, obloquutores, divinatores, hæreticos, simoniacos, perjuros, et alios gravi infamia notatos in parochia morantes vel delinquentes, ac in ecclesia vel cœmeterio rixantes sive pugnantes, necnon eos qui divinis precibus, cultui sacro, vel divinis mysteriis, diebus dominicis et festivis, nullis propediti legitimis impedimentis, interesse noluerint, loci ordinario denunciare: alios vero inter divina in ecclesia tumultuantes, et confabulatione vel strepitu sacra mysteria perturbantes,

duabus vicibus ut sileant adhortari. Quod si eo- 54
rum, vel unius eorum hortatibus non quieverint, infra mensem id loci ordinario, vel per seipsos, vel per literas, aut a rectore aut a vicario subscriptas, significari curabunt. Quæ crimina sic[1] per gardianos delata et legitimis modis probata, pœnis ordinariorum judicio infligendis puniri volumus absque dilatione.

Præterea, ad gardianos spectabit cancellæ, mansionum et domorum ad rectorem, vicarium, præbendarium, collegii vel hospitalis magistrum spectantium, ruinas et ceterarum rerum dilapidationes, defectus, et curatorum seu ministrorum negligentias et errores loci ordinario significare: necnon ecclesiæ parochialis navem, turrim, campanas, libros, et alia ecclesiæ ornamenta, ac sacræ Scripturæ sententias parietibus inscribendas, de pecuniis ecclesiæ quoties opus fuerit reparare, vel ut fiant procurare: nec non cœmeterium clausura decenti cingere. Et si ecclesiæ pecuniæ ad præmissa perficienda sufficere non valeant, licebit eis, cum consensu quatuor graviorum parochianorum, per eos ad hoc deligendorum, collectam singulis parochianis, (modo seipsos ante alios ad justam portionem solvendam obligent,) pro ratione facultatum imponere. Quod si parochiani collectam hujusmodi ad diem per eos constitutum solvere distulerint, seu contumaciter recusaverint, et per gardianos loci ordinario delati[2] fuerint, ad solvendam collectam hujusmodi cum expensis moderatis per censuras ecclesiasticas erunt per ordinarium compellendi.

Pecunia in pauperum cista piorum largitione reposita, ad festa Nativitatis Domini et Pentecostes,

[1] si. [2] dilati.

ac aliis temporibus, si necessitas postulaverit, per gardianos prædictos, de consilio rectoris, vicarii, vel parochi, et aliorum quatuor ex primoribus parochiæ per eos ad hoc[1] vocandorum, inter pauperes parochiæ aut in alios pios usus, prout necessitas postulat, fideliter distribuatur. Gardiani ad ordinariorum visitationes, synodos, et capitula vocati, ut suarum administrationum rationem reddant, si necesse fuerit, et peccata in parochiis in quibus degunt commissa referant, per se ipsos comparare non detrectent.

Si vero gardiani in denuntiandis vel reparandis præmissis, vel in aliquibus aliis faciendis quæ ad ipsorum officium spectabunt, negligentes extiterint, et loci ordinario per facti evidentiam, famam publicam, vel alicujus fide digni relationem constiterit, aliquid in parochia corrigendum esse aut reformandum, id (mulctatis ante omnia gardianis negligentibus pœna pecuniaria, arbitratu suo pauperum cistæ parochiæ illius persolvenda) ordinarius ipse ratione sui officii, licet a nullo instigetur, si voluerit, corrigere et reformare poterit.

In capellis vero ultra unum milliare ab ecclesia parochiali distantibus, eodem modo et forma gardianos eligi et creari volumus atque fit in parochiis, paremque per omnia potestatem exercere valeant, et pœnis similibus subjacebunt. Capellas vero ab ecclesiis parochialibus ultra unum milliare non distantes (nisi incolæ per inundationem aquarum ecclesiam parochialem multoties adire non valeant) penitus sublatas esse volumus, et ad ecclesiarum parochialium usum omnia illarum[2] bona converti.

[1] hæc. [2] illorum.

De parochiarum limitatione.

Si in foro ecclesiastico de finibus parochiarum sit contentio, ea per judicem ecclesiasticum, testibus et aliis probationibus legitimis, terminabitur. Et quo magis parochiarum limites omnibus semper innotescant, decernimus ut singulis annis minister ecclesiæ, cum gardianis et aliis quatuor viris per gardianos nominandis, in hebdomada Pentecostis totam parochiam circumeant, limitesque et terminos pervideant, observentque præsentes antiquos singularum parochiarum fines, in libroque conscribi faciant quem in Ecclesiæ cista tuto reponent. Et si minister vel alius ex prædictis huic nostro decreto contumax et inobediens unquam reperiatur, simulatque de ejusmodi inobedientia visitatori aut alii judici cuicunque idoneo constiterit, in decem libris mulctabitur communi ecclesiæ scrinio persolvendis. Ecclesias[1], quæ per fructuum exilitatem idoneum ministrum sustentare nequeant, per locorum episcopos de consensu patronorum (salvis nobis decimis per ecclesiam cui fuerit adjuncta annuatim solvendis) vicinioribus ecclesiis uniri et annecti permittimus. Quod si patronus ecclesiæ annectendæ prædictæ unioni consentire noluerit, tantum de suo patrimonio impartiat ecclesiæ indigenti, quantum ad sufficientem sustentationem idonei rectoris, vel vicarii sufficere videatur; et ad id per loci ordinarium compellatur. Latas insuper et spatiosas parochias, in quibus magna parochianorum pars ultra quatuor milliaria ab ecclesia parochiali distare dinoscitur, dividi et separari per locorum ordinarios volumus, et inter diversos rectores vel vicarios distribui, ut

[1] Ecclesiæ.

magis expedire visum fuerit, salvis semper nobis ecclesiæ decimis prius taxatis, ac patroni ecclesiæ jure conservato.

Cap. 1. *De scholis habendis in ecclesiis cathedralibus.*

Ut verbi Dei cognitio retineatur in Ecclesia, quod absque linguarum peritia vix fieri potest, ut inscitia inter nostros homines, et præsertim ministros Ecclesiæ non regnet, doctrina deinde quæ donum Spiritus sancti est ut quam latissime propagetur, et denique ut feliciora ingenia literarum institutione nutriantur et crescant, volumus ut quælibet ecclesia cathedralis per universum nostrum regnum scholam habeat, ut pueri qui prima jam elementa præceptorum labore perdidicerunt in scholis publicis deinceps erudiantur. Atque decano et capitulo erit curæ, ut vel ex communibus ecclesiæ redditibus, vel ex propriis fructibus præbendarum, singulo quoque anno viginti libræ numerentur ludimagistro; aut si hoc fieri non possit, certa aliqua præbenda ad hoc destinetur, ut integri ejus fructus scholæ præceptori cedant. Qui licet a suis discipulis nullam mercedem capiat, non tamen prohibebitur a ditioribus accipere si quid obtulerint; a pauperioribus vero[1] nihil omnino sumet, cum maxime ad eorum inopiam snblevandam in ecclesiis hoc institutum servari decreverimus[2].

Cap. 2. *A quo scholæ præceptor sit eligendus.*

Examinatio et admissio ludimagistri ad episcopum pertineat, quamvis in aliquibus ecclesiis fortassis aliter fuerit hactenus constitutum. In eo vero probando hæc inprimis observentur. Sit in evangelica doctrina sincerus, moribus integris, vita

[1] vero *om.* [2] decrevimus.

gravis, grammatices et humanarum literarum peritus, atque valetudine tam firmus ut docendi labores ferre valeat. Quæ si deesse viderit episcopus, aut si prius quidem ad tempus affuerint, postea vitiata esse et corrupta intellexerit[1], oblatum sibi ad munus docendi non admittet, aut jam admissum summovebit.

Cap. 3. *De visitatione scholæ.*

Bis unoquoque anno loci ordinarius puerorum progressus in studiis explorabit, atque tunc ingenia quæ videbuntur ad literas nimis inepta excludet; libros parum idoneos doceri non sinet, sed utiliores
præscribet; præceptorem vero ignaviæ aut nimiæ 56
cessationis suspectum coram decano, vel, eo absente, vicedecano et duobus præbendariis arguet. Quod si bis frustra fecerit, tertio delinquentem loco movebit.

Cap. 4. *Quæ in arbitrio sunt ludimagistri quoad scholam regendam.*

Rationem docendi servabit præceptor, quam ad ingenium et indolem puerorum judicabit esse commodissimam; tot lectiones habebit quot esse utiles existimaverit; pro conditione ac progressione scholasticorum distinguet classes. Reliqua vero docendi, interrogandi, repetendi, stylum exercendi, tempora sic dispartiet, quemadmodum ratio videbitur illorum eruditionis et ingenii postulare.

Cap. 5. *Quæ institutio grammatices retinenda sit.*

Mandamus etiam, ut in singulis scholis non alia ratio grammatices in usum assumatur, quam quæ jam olim a nobis proposita fuit et approbata.

[1] intellexit.

Cap. 6. *De catechismo ante omnia tractando.*

Statim post primorum perceptionem rudimentorum, singuli discipuli catechismum Latinum discant, neque ad sedes prius transferantur sublimiores, quam ad catechismi quæstiones respondere valeant.

Cap. 7. *Quid in schola sit agendum in primo ingressu matutino, et postremo egressu vespertino.*

Quamprimum hypodidascalus aut ludimagister ingreditur mane in scholam, recitabunt omnes discipuli simul clara voce lingua vernacula duodecim capita fidei, orationem Dominicam, et decem præcepta legis, et ad finem cujusque præcepti dicent Domine miserere, et hæc nostris suggere cordibus. Atque hoc itidem sub noctem facient priusquam scholam egrediantur.

Cap. 8. *De cura in discipulos diebus festis.*

Dominicis autem et festis diebus conveniant pueri mane ad scholam, atque inde a ludimagistro ad templum deducantur, ac illic sub ejus custodia maneant, quoad sacra fuerint absoluta: idemque pomeridiano tempore fiet, quando vel ad catechismum, vel ad vespertinas preces eundum erit: sic enim cavebitur ne pueri temere a sacris absint, neve in templo strepant aut discurrant dum sacra peraguntur.

Cap. 9. *De ætate puerorum admittendorum in scholam.*

Cum pueri sunt in scholam recipiendi, non sint minores octo annis, neque natu majores quatuordecim.

Cap. 10. *De conditionibus admittendorum discipulorum.*

Nullus puer in scholam recipiatur, qui non possit Anglice apprime legere, atque catechismum Anglice editum memoriter recitare, atque suum nomen propria manu scribere. Puer item qui non habet novum Testamentum Anglicum ne admittatur; nam ludimagister curare debet, ut dominicis diebus in eo se pueri ad annum exerceant. Quod idem fiet post annum in novo Testamento Latine conscripto. Cetera vero de ludimagistris et puerorum institutione a statutis ecclesiæ cathedralis petantur, si qua ibi sint, modo his nostris legibus non repugnent.

DE ACADEMIIS, ET PRIMUM DE PRÆFECTIS COLLEGIORUM. 57

Cap. 1.

Curent fundatores ut præfecti posthac sint presbyteri, veramque religionem colant, et sanam doctrinam omnibus modis amplificent, et unoquoque anno singuli præfectorum in ecclesia academiæ propria aliquando concionentur.

Cap. 2. *De justo scholasticorum numero in collegiis retinendo.*

Scholasticorum præscriptus numerus a statutis non imminuatur: qui tamen, si quando vel annonæ nimia difficultate, vel alia quapiam necessitate maxima retineri non poterit, attamen in theologica facultate omnino plenus et integer servetur.

Cap. 3. *Scholasticorum negligentia coerceatur.*

Qui theologiæ aut aliis generibus doctrinarum sunt addicti, si lectiones ad suam facultatem perti-

nentes tum publicas, tum sui collegii privatas neglexerint, parte sui annui stipendii ad arbitrium præfecti collegii mulctentur, nisi valetudine adversa impediantur.

Cap. 4. *De theologis admittendis ad gradus.*

Quando scholastici theologi vel baccalaurei, vel doctores creabuntur, de capitibus in religione controversis diligenter interrogentur, neque ad hos gradus admittantur, nisi legitimam veramque intelligentiam in capitibus propositis et sermone et subscriptione velint agnoscere.

Cap. 5. *Ut in academiis non commorentur qui habent sacerdotia.*

In academiis et collegiis non remaneant, qui sacerdotia sunt assecuti quibus animarum cura conjuncta est, cum illorum ad pascendum gregem sibi commissum præsentia requiratur. Quia tamen primitiæ ab eis solvendæ sunt, primi anni respectu, cum fuerint socii collegiorum, inde tantum emolumenti accipiant, quantum eis daretur ad anni totius impensas sustentandas, si in collegiis adessent. Qui vero præbendas nacti fuerint absque cura animarum, si primitias cogantur solvere, primo anno impensis collegii sui vivere poterunt, deinde suis ecclesiis inservire cogantur, nisi fortasse ab episcopo et capitulo suo potestatem impetraverint commorandi ad aliquod tempus in academia, ut in capitibus de admittendis ad ecclesiastica beneficia, et de præbendariis antea cautum est; quo tempore suis ipsorum vivent impensis, neque a collegiis impensas accipient, cum illis aliunde prospectum sit.

Cap. 6. *De adjuvandis scholasticis pauperibus.*

Providendum est etiam ut ex legatis ad pias caussas, et ex eleemosynis extraordinariis aliquid subinde scholasticis pauperibus distribuatur, his præsertim qui operam suam ecclesiastico ministerio addixerunt, et præter sui collegii stipendium nihil habent, quod est sæpenumero admodum tenue. Quoniam si rationibus his non foveantur et excitentur illorum studia, facile suas voluntates ad alia detorquebunt, et ecclesia ministris aptis destituetur.

DE DECIMIS. 58

Cap. 1. *Decimas esse solvendas.*

Quoniam Dominus noster Jesus Christus hanc ipse legem sancivit, ut qui doctrinam inter homines evangelii conserunt[1], ex docendi labore præsidia vitæ metant, et ejusdem Domini nostri testificatione, digni sunt mercede quicunque sunt in opere, porro divinum jus scriptum bovi trituranti cum os obligari non sinat, nobis exemplum divinæ clementiæ repetendum est, et valide videndum ne vel nimia nostrorum hominum avaritia vel negligentia fiat, ut ecclesiarum nostrarum ministris justi et convenientes fructus ex sanctissimorum occupatione munerum non suppeditentur.

Cap. 2. *Decimæ prædiales quomodo solvi debent.*

Igitur authoritate nostra constitutum sit, ut omnes singulique subditi nostri, locis et temporibus desig-

[1] conferunt.

natis et legitimis, decimas omnium rerum ex prædiis provenientium ministris seponant, sive fœnum sit[1], sive fruges qualescunque quorumcunque locorum, sive crocum, sive cannabis, sive linum, sive sint olera, vel arborum fructus, vel aliæ cujuscunque generis ex fundis utilitates exortæ; semper enim quamcunque rationem aut conditionem hæ commoditates habeant, decimas earum[2] universarum[3] integre et explete rebus ex ipsis exemptas, eadem specie qua prius ex fundis colligebantur, ministris repræsentari placet, exceptis robustis et proceris arboribus quæ vicesimum ad annum excreverunt[4], et ædificiis aut melioribus reservatæ propositis, ad focum non præparantur. Ex molendinorum fructibus, ex cæspitibus[5] effossis, ex lapidicinis, et aliis omnibus hujus generis opportunitatibus decimæ sevocentur ad ministros. Similiter ex pascuis, vel ceteris quibuscunque terris, decimæ ministris eximantur, in quas equi, juvenci, boves, et effœta quæcunque animalia sunt immissa[6]. Decimæ deriventur etiam ex fœcundorum animalium quibuscunque fœtibus aut fructibus: et in hoc numero sunt, exempli causa, vaccæ, sues, oves, equæ, cygni, gallinæ, anseres, columbæ, cuniculi, damæ, pisces, apes, et alia paris conditionis animalia. Fructus ex iisdem animalibus, butyrum, caseus, lac consideratum sua natura, cum nec in butyrum nec caseum infunditur, lana, mel[7], cera, quibus quidem ex fructibus universis, non minus quam ex ipsis fœtibus, decimas plene et particulatim, nullo nec dolo nec astutia, volumus ad ministrorum utilitatem secerni.

Denique totum jus decimarum ex omnibus et sin-

[1] sint. [2] earum *om.* [3] universorum. [4] excreverint. [5] cæspitibus carbonibus. [6] missa. [7] vel.

gulis[1] prædiorum commodis et opportunitatibus percipiendarum ad rationem et formam in parliamento præscriptam, quod anno secundo et tertio regni nostri celebratum est, determinari volumus, et iisdem modis et pœnis procedere, quæ definita sunt in nominati parliamenti tertio decimo capite. Quod parliamenti decretum, et ejus singula verba ac sententiæ præsentem ad concludendam decimarum causam authoritatem firmam et prorsus inviolatam habebunt, non minus quam si fuissent huc infusa; nisi forte sit in illis aliquid hujusmodi, quod cum præsentibus his legibus nostris manifeste pugnet. Verum illa parliamenti decreta quoniam omnes decimarum repræsentandarum formulas in se non comprehendunt, et multæ dubitationes in hanc quotidie causam decimarum incidunt, de quibus in parliamento nihil determinatum fuit, ad minuendas quæstiones ista curavimus intexi, quæ sunt ordine consequutura.

Cap. 3. *Animalium decima annua quomodo juxta numeri rationem solvatur.* 59

Si cuiquam obvenerint tantum sex vituli, vel pauciores sex, pro singulis vitulis duos denarios respectu decimæ ministro pendat: si septem erunt, unum ministro segregabit, et minister vicissim sex denarios, æqualitatis constituendæ causa, personæ refundet a qua vitulum accepit. Eodem modo cum octo vituli fuerint, unus eximetur ministro: sed ille rursus cum quatuor denariis exuberantem decimam compensabit. Si vero novem vituli reperiantur, vitulum accipiens duos tantum denarios minister exhibebit. Quod si decimarum malit plenum beneficium minister expectare, nec suo jure velit uti, donec legitimus decem vitulorum numerus expletus sit, commodum dilationis,

[1] et ex singulis.

ut multis in rebus jure civili constitutum est, aliqua ex parte feret, hoc est, cum tempus legitimi numeri venerit, uno aut duobus exceptis, ex reliquis sumet decem vitulis quem voluerit. Et eandem illos rationem sequi volumus in pullis equinis et consimilibus. De agnis vero, cygnis, et aliis animalibus quibuscunque quorum similis est æstimatio, pro singulo quoque denarius ultro citroque dabitur, cum pauciora quam decem fuerint. In ceteris autem minutioribus animalculis, quæ tam exile momentum habent, ut illorum decimæ certa ratione non possint iniri, consuetudine locorum stari debet. Qui tales animantes alienaverit, priusquam ab illis decimæ perciperentur[1], decimam pretii partem ministro concedat. Cum autem possessor vel ad usum illa familiæ suæ peremerit, vel amiserit casu, tantum pro decimis minister feret, quantum loci consuetudo postulabit.

Cap. 4. *Divisio decimarum qualis sit.*

Si forte contingat ut equi, boves, et illius generis animalia, quæ jus decimarum superioribus nostris legibus efficiunt, ab unius parœciæ pascuis in alia dimigrent, æquabilem decimarum partitionem inter illorum locorum ministros esse volumus, in quibus animalia se pabulo sustentaverunt, inita temporum in utriusque pascuis consumptorum justa ratione. Sed in hoc partitionis jure nolumus ex ovibus quicquam pro decima exigi a pastore, nisi triginta dies in illius parochia restiterint. Quod si fines ac limites parochiarum, in quibus oberrant animalia, incerti sunt, et liquere non possit, quem ad locum jus decimarum infundi debeat, aut tempore colligendarum decimarum non constet alteri parochiæ juste satisfactum fuisse, in qua prius fuerint, illius loci ministro deci-

1 percipiantur.

mas adjudicari placet, in quo deprehensa sunt animalia legitimo decimarum tempore. Cum autem communia duabus aut pluribus parochiis pascua sunt, in quibus sparsim animalia degunt, aut si terræ vastæ sint et publicum usum habentes, quas nostro sermone dicimus *waste grounds*, in quibus nullum sit proprietatis jus ullius certæ parœciæ; aut quando talis est vicinarum parœciarum inter se pascuorum communicatio, mutuis ut vicibus in illis pascuorum jus obambulet, certis anni temporibus humano quodam et commodo suæ propinquitatis respectu, tum segregetur ad illum locum decimarum jus in quo possessor animalium inhabitat.

Cap. 5. *Decima rerum alienatorum quomodo recuperetur.*

Multi decimarum vitandarum et eludendarum causa, vitulos, agnos, oves, et ceterarum rerum fructus, inter liberos, cognatos, et necessarios spargunt, priusquam legitimum tempus decimarum advenerit. Quorum astutia quoniam ecclesiarum nostrarum ministros iniquum est circumveniri, libertatem illis damus in hujusmodi decimarum injusta divisione vel a divisoribus ipsis decimas integras jure repetendi, vel ab his qui fructus ab illis acceperunt.

Cap. 6. *De commodis quæ proveniunt a sacris ritibus.*

Omnes oblationes, fructus, et utilitates quæ solent ex ritibus matrimoniorum, gratiarum[1] levatarum puerperarum, funerum, et bonis defunctorum, et aliis quibuscunque religiosis officiis, ad ministros ecclesiæ Anglicanæ venire, non adversante consuetudine locorum, et præscripta constitutione a nobis prius ad has res accommodata, maxima fide volumus ad ministros

[1] gratiarum *om.*

affundi: quique deliquerint in hoc genere satisfactionis, illorum ab ordinario plectatur avaritia, donec officium plene præstiterint.

Cap. 7. *De jure vicariorum.*

Vicarius, quoniam habitat in parœcia, et in illius curam sedulo incumbit, decimas, oblationes, pensiones, jura, fructus ecclesiasticos omnis generis, quæ vel a primo illius muneris fundamento, vel ex pacto, consuetudine, vel temporis beneficio, quod præscriptionem vocant, jure vendicari potest, accipiat. Et illi præterea generatim omnia largimur, quæ spatio decem annorum ante nostrarum divulgationem istarum legum sine contentione percepit et controversia. Nec vel pastor, nec quisquam alius, illum ab eorum[1] possessione depellet. Deinde terras exaret, si quas ad arandum aptas habet, nec decimas ex illis ullas repræsentabit, sive pastori ipsi, sive cuicunque alteri.

Cap. 8. *Quando minister ecclesiæ ex proventibus ecclesiæ ali non potest.*

Pastor cum exilitate fructuum necessitates suas commode sustentare non potest, sive contingat illorum scelerata cupiditate, qui decimas illi subtrahunt aut præcidunt, sive quod tam minutæ sunt decimæ et fructus, ut etiamsi juste persolverentur, minime illum possent alere, suam in hujusmodi pastorum difficultatibus pietatem episcopus et authoritatem interponat, ut illis et illorum familiis possit convenienter prospici. Quod expediri sic poterit, si vel episcopus omnibus necessitatem imponat pastoribus in causa decimarum et aliorum fructuum juste satisfaciendi. Quod si adhuc satis non fuerit, hominibus

[1] illorum.

rœciæ suadeat pro viribus, ut e facultatibus quæ ppetunt præter decimas tantum sponte attribuant, antum necessarium esse videbitur. Atque iis s si non proficitur, tertia reperiatur minutorum quot sacerdotiorum, quæ sunt in propinquis locis, unum corpus et unam ecclesiam conjungendi, o pastor rem suam familiarem bene alere et nure possit. Sin vero ministri qui egent[1], vicarii fueıt, tum episcopus illos adhortetur, qui quacunque usa fructus ecclesiarum possident, viam ut aliquam periant, inopem vicarium ac ejus familiam quantum tis erit sublevandi.

Cap. 9. *De decimis colligendis in aliena parochia.*

Si quis in[2] aliena parœcia certum locum ad decias colligendas, aut certam decimarum portionem i præscriptione legitima vendicarit[3], ei præcipius, ne ullo prætextu alium quempiam locum ad lligendas decimas, neve alias decimas in illa parœı, usurpare audeat.

Cap. 10. *Parœciæ solvendas decimas, non sacello.*

Si forte sacellum aliquod in parochia situm fuerit, lationes, decimæ, ceterique fructus ecclesiastici n derivabuntur in sacellum, sed in parœciam con- 28
ient. Si tamen quicquam secus rite convenerit, uum est ut fides pactorum servetur.

Cap. 11. *De locis qui sunt a decimis liberi.*

Pro agris, fundis, et solo[4] quocunque, sive hæreario jure, sive quavis alia justa ratione possideatur, cimas persolvere nemo cogatur, si loca hujusmodi r leges, constitutiones hujus regni, legitima pri-

[1] eguerint. [2] in *om.* [3] vendicat. [4] loco.

vilegia, seu præscriptionem, et justa pacta a decimis libera et immunia fuerint, modo ea de re fides ecclesiastico judici evidenter fiat.

Cap. 12. *Consuetudo compensationis tenenda.*

Quibus in[2] locis consuetudo fuit ut pro decimis aliæ res subministrarentur, eandem posthac teneri placet, si equalis pro decimis compensatio fiat.

Cap. 13. *Decimæ prædiales et personales quibus solvendæ.*

Decimæ prædiorum, hoc est, quæ ratione prædiorum aut fundorum debentur, in illas parœcias immigrabunt, in quarum finibus prædia vel fundi constiterint. Decimæ vero personarum, hoc est, quæ personarum ratione sumi debent, et oblationes omnes, in illas parœcias commeabunt, in quibus personæ decimas conferentes inhabitant, et rerum divinarum et sacramentorum participes fiunt; nisi vel privilegio, vel longi temporis consuetudine secus observatum fuerit. Cum autem de prædiorum finibus ambigitur, quæ ad parœciam proprie spectent, episcopus ad illam ecclesiam fructus convertat decimarum, ad quam æquitate credit eas et jure pertinere.

Cap. 14. *Solvendas esse decimas personales juxta consuetudinem urbis London.*

Magnam indignitatem habet a tenuibus et laboriosis agricolis decimas annuas ecclesiarum ministris suppeditari, mercatores autem opibus affluentes, et viros scientiarum et artificiorum copiis abundantes, nihil ferme ad ministrorum necessitates conferre, præsertim cum illis ministrorum officio non minus

[1] in *om.*

opus sit, quam colonis. Quapropter, ut ex pari labore par consequatur merces, constituimus ut mercatores, pannorum confectores, et artifices reliqui cujuscunque generis, ac omnes qui scientia vel peritia qualicunque[1] lucrum percipiunt, hoc modo decimas persolvant: pro domibus nimirum atque terris quibus utuntur, et illarum ratione decimas prædiales non solvunt, quolibet anno dabunt annuæ pensionis decimam partem.

Cap. 15. *Proprietarii quomodo decimas solvent.*

Quod si mercator, aut artifex, aut qualiscunque negotiator, aut scientia vel peritia se sustentans, proprietatis jus vel in ædibus habet, in quibus inhabitat, vel in terris circumfusis, quibus ad mercaturam, artificium vel peritiam utitur, hanc cum illis rationem iniri volumus, ut ex una parte minister, et ex altera parte possessor, singuli singulos arbitros sumant, et arbitri sumpti definiant quanti domus et terræ sint, et quo pretio locari possunt, et illius pretii decimam a possessore minister accipiet. Et inter duos arbitros si forte convenire non possit, ordinarius illius ecclesiæ proprius tertium assignet virum gravem, et hujusmodi controversiarum callentem, et quod illi videbitur, id in hoc negotio teneri placet.

Cap. 16. *Decimas utriusque generis solvendas esse.*

Mercatores autem, artifices, et reliquæ personæ quas diximus, cum decimas personales contulerint ea forma, quam ante posuimus, illas tamen prioris 62
generis, quas prædiales vocant, adjicient. Nam si

[1] qualecunque.

K

domini sint agrorum, ovium, vaccarum, aut aliorum hujusmodi commodorum, quæ superioribus nostris legibus decimarum jus efficiunt, pro illorum respectu ministris plene volumus satisfieri.

Cap. 17. *Causa decimarum inter ipsos ministros non progredietur.*

Quoniam ecclesiarum ministri summa debent inter se charitate conjungi, pacatamque vitam et tranquillam degere, magnum habet dedecus, ut propter decimarum fructus turpissimis altercationibus et immanibus etiam impensis inter se conflictentur. Ut igitur hujusmodi morum labes et perniciosa discordiarum exempla tollantur et exterminentur, hanc decimarum causam nullo modo patimur inter ministros ipsos consistere, nec unus illorum ab altero decimas ullorum respectu ecclesiasticorum fructuum excipiat.

Cap. 18. *Consuetudo non solvendi decimas invalida sit.*

Cum decimæ omni humano jure sine aliqua diminutione solvendæ sint, et salvatoris nostri Christi pastoribus ubique terrarum debeantur; et cum pluribus in locis propter non solutas decimas animarum curam habentibus adeo exiguum pretium, ut ex eo nequeant congrue sustentari, relinquatur, itaque fiat ut pauci inveniantur pastores, qui ullam vel[1] modicam habent peritiam sacrarum literarum; cumque inter cetera quæ ad salutem populi Christiani spectant, pabulum verbi Dei maxime noscatur esse necessarium, osque bovis ligari non debeat triturantis, sed qui altari servit de altari vivere debeat; sta-

[1] et.

tuimus, ut, consuetudine qualibet non obstante, integræ cujusque rei decimæ solvantur, omnemque contrariam consuetudinem irritam esse decernimus.

Cap. 19. *De pensionibus.*

Quoniam pensiones, quæ ad illos deferuntur, qui aliis suis cedunt sacerdotiis, solent ignaviam illorum et avaritiam nutrire, qui laboris expertes lucri participes esse volunt, hujusmodi fucos aliorum sudores depascere non feremus. Itaque nullum cuiquam censum hujusmodi annuum relinquimus, nisi cujus vel propter morbum, vel propter senectutem habenda sit ratio. Quæ cum occurrunt impedimenta, proprius illorum locorum episcopus adeatur. Is tantam[1] constituet pensionem, quantam æquam esse putabit; quam summa fide successor persolvet. Sed ætas et valetudo quamdiu ferent, omnino nullum a sacerdotio ministrum discedere patimur, alioqui nullum ex relicto sacerdotio fructum cujuscunque generis jure vendicabit. Vicarii, quoniam in laboribus parœciæ assidue versantur, et tenues proventus ad se alendos et familiam plerumque habent, par est ut omni genere pensionum solvendarum eximantur. Statuimus itaque ut nullus pastor, patronus, aut quivis alius, ab eis posthac nomine pensionis annuæ quicquam omnino exigat.

[1] tantum.

DE VISITATIONIBUS.

Cap. 1. *Cur ecclesiæ visitandæ sint*[1].

Archiepiscopi, episcopi, archidiaconi, denique reliqui quorum interest, et qui jus ecclesiasticum dicere possunt, ecclesias suas visitent et considerent, et solemnes ac usitatos[2] in illis cœtus in tempore celebrent, ut populus illorum curæ commissus salubriter a pastoribus et ordine gubernetur, et ut as- 63
siduis ac piis ministrorum officiis ecclesiarum ipsarum status recte conservetur.

Cap. 2. *Quæ sint*[3] *in visitationibus quærenda.*

Hæc autem in statis hujusmodi congressibus potissimum quærantur: An sacræ Scripturæ diligenter et sincere pertractentur: an apta sit et recta sacramentorum administratio: deinde disciplina qualis ecclesiarum sit, et quantum habeat roboris: ac postremo, formulæ publicarum supplicationum an recte et tempestive conserventur: et an cetera rite peragantur universa, quibus ecclesiarum procuratio continetur.

Cap. 3. *Forma visitationis.*

Jam ut ista facilius procedant, universa multitudo, quemadmodum usitate fieri solet, maximeque videbitur convenire, in unum aliquem locum congregetur, et interpositis syndicorum, et aliorum juramentis solennium testium, crimina diligentissime pervestigentur personarum omnis generis, quæ ad

[1] sunt. [2] visitatos. [3] sunt.

jus pertinent ecclesiasticum; et cum plene fuerint intellecta, justas legibus pœnas dent, et acerbum ab illis supplicium capiatur.

Cap. 4. *Quæ sint, et a quibus præstanda.*

Deinde providendum erit, ut qui beneficiis ecclesiasticis utuntur, omnes domos ad se pertinentes emendent et reconcinnent, hoc excepto, quod superiorum in ecclesiis locorum, quæ cancella vocantur, instaurationem et refectionem non ad vicarios devolvi, sed ad rectores ipsos perpetuo referri volumus. Reliquæ vero templorum partes his qui in parœcia habitant tuendæ corrigendæque relinquentur. Præterea, cœmeteriis undique communiendis, vasis et instrumentis omnibus ecclesiasticis perpurgandis, et suo in loco collocandis, invigilabunt.

Cap. 5. *Punienda in syndicis negligentia.*

Videndum etiam erit an in rebus fidei suæ commissis juste sint et diligenter versati. Quique non paruerint, aut officio functi non fuerint in omnibus illis causis, quas ante posuimus, in excommunicationis pœnam incidant, aut ordinarii puniantur arbitratu.

Cap. 6. *Solvendam*[1] *visitatoribus*[2] *justam mercedem.*

Quoniam autem labor præmio carere non debet, archiepiscopus si provinciam, vel episcopus diœcesim, vel archidiaconus proprias sui muneris ecclesias, aut alii suas, quocunque præfectorum ecclesiasticorum nomine censeantur, visitent et perlustrent, et cœtus ibi solemnes et usitatos habeant, reliquosque visitationis legitimos ritus adhibeant; omnibus fruantur

[1] solvendum. [2] visitationibus.

emolumentis, quæ pertinent ad communium[1] hujusmodi negotiorum administrationem. Nec in hoc genere quicquam minuatur illorum, quæ vel consensu, vel consuetudine, vel quacunque legitima ratione, solebant ad illos deferri. Et ut hac in re facilior sit progressio, si qui negligant, aut nolint hujusmodi mercedem expedire, qualem visitationis munus postulat, potestas erit his qui visitandi labores obeunt, beneficiorum fructus segregare, reliquamque omnem impedire utilitatem, imo vero pœnas etiam alias ecclesiasticas expromere, donec plene[2] sibi fuerit ab illis satisfactum.

Cap. 7. *Privilegia locorum exemptorum moderanda.* 64

Quoniam libertates et immunitates ecclesiasticas licentiosam videmus sæpenumero afferre peccandi securitatem, volumus ut episcopis liceat in omnia collegia, societates et cœtus, quæ quidem in diœcesibus illorum constiterint, quantumcunque privilegiis præmuniantur, inspectare, pœnasque peccatis illorum assignare, non solum communibus visitationum, sed omnibus aliis temporibus, cum magnitudo criminum postulabit; et eandem archiepiscopus in sua provincia potestatem habebit.

Cap. 8. *Pœna peccatorum in collegiis et hujusmodi cœtibus unde proficisci debeat.*

Cuicunque tamen hoc peculiare jus tribuitur, quod prærogativum vocatur, ut in aliquo collegio, vel certo cujuscunque generis cœtu separatim juris dicendi potestatem habeat, et in coercendis maleficiis sit fas ei jure suo uti; ita tamen ut disciplinam vel archiepiscopi vel episcopi non impediat. Qua-

[1] communem. [2] plene *om.*

propter hanc rem ita moderamur, ut si primum ille de suorum criminibus indicaverit, ejus sit omnis illorum castigatio, nisi reus illam appellatione vitaverit. Si vero peccata prius ad episcopum vel archiepiscopum perferantur, et illi cœperint causam cognoscere, illorum judicio stari placet. Et hanc sane cautionem in solis criminum controversiis dijudicandis ita teneri placet, ut cetera immunitatis jura et consuetudines inviolata et salva remaneant.

DE TESTAMENTIS.

Cap. 1. *Quid sit testamentum.*

Testamentum est nostræ voluntatis et perfectæ mentis definita sententia de rerum nostrarum post mortem collocatione, quod nominat et instituit certum hæredem, qui nunc executor vulgo dicitur. Testamenta vero quisquis vel universa retexit, vel ullam illorum partem quacunque ratione sciens violat, anathemate percutiatur, et ex communitate Christianæ societatis exturbetur.

Cap. 2. *De testibus adhibendis.*

Testamentum legitimis testibus communitum sit, et ii nominatim ponantur, ipse minister, et ecclesiæ syndici, quos gardianos appellant, aut duo vel tres asciscantur[1] viri spectatæ probitatis et exploratæ fidei, aut denique testamentum ipsum manu testatoris, et duorum vel trium testium, consignetur[2].

[1] assistantur. [2] consignetur *om.*

Cap. 3. *De testamento nuncupativo.*

Si quis ex vita subito migraverit, trium probatæ fidei testium consensus accipietur, licet testamentum scriptis mandatum non sit. Et in utroque testamenti genere, tam scripto quam sermone testatoris excepto, quod nuncupativum vocant, satis erit si testamenti sui testator hæredem nominaverit.

Cap. 4. *Quod testamentum valere debeat.*

Semper hoc teneri placet, ut omnis authoritas ad postremum testamentum accommodetur, et quæcunque sint[1] antegressa pro nullis habeantur, nisi certarum in illis positarum rerum testator aperte jusserit in postremo testamento rationem haberi. 65
Quod si contigerit, illæ solum res consistant[2], de quibus separatim testator cavit.

Cap. 5. *De codicillis.*

Quoniam sæpe contingit ut, perfecto conclusoque testamento, multa testatori veniant in mentem, de quibus in testamento non præcaverit, et quæ vehementer ad illud apponi velit, propterea concedimus ut ista posteriora non minus habeant roboris, quam ea quæ sunt in testamento collocata; si literis illa custodiri providerit, aut a præsentibus duobus aut tribus probatæ fidei testibus petat, ut illa velint attestari.

Cap. 6. *Quo tempore liceat contra testamentum agere.*

Si quis contra testamentum in judicio quicquam afferre velit, vel id interponat cum tempus est comprobandi testamenti, vel anni spatio tempus hoc con-

[1] sunt. [2] consistent.

sequentis. Si vero longius expectarit[1], excludatur causa, nisi forte vel ætatis excusationem, vel longinquæ peregrinationis, ut de testamento nihil audierit, afferre et probare possit. Has autem excusationes ita volumus definiri, primum quibus ætas est impedimento, tum demum illos audiri placet, cum grandes erunt et ad agendum maturi. Primum autem ætatis legitimæ sumant[2] annum: quem si prætermiserint, agendi jus universum amittant. Qui vero mare transmiserunt, iis post reversionem sex menses indulgemus: cujus beneficio temporis si non utantur, illis etiam actio nulla relinquetur.

Cap. 7. *Quibus liceat vel non liceat testamentum facere.*

Omnes, cujuscunque sexus vel conditionis sint, potestatem habebunt testamentorum instituendorum, nisi fuerit in his aliquid, quod præsentibus his legibus nostris adversetur. Illos autem principio summovemus, qui sui juris non sunt, sed in aliena potestate detinentur, quales sunt nominatim uxor, servus, liberi minores annis quatuordecim. Deinde furiosos non admittimus, nec mente captos, nisi forte sanitatis hujusmodi tempora quædam intercurrant, in quibus ratione res suas moderari possunt. Arceantur præterea qui nec fari ipsi possunt, nec aliorum sermones intelligere, nec cogitationes suas literis mandare, nisi nutibus et signis utantur tam evidentibus et perspicuis, ut[3] idonei testes afferri possint illorum certæ voluntatis et indubitatæ sententiæ. Porro nec hæreticis testamentorum libertatem concedimus, nec his qui mortis vel exilii perpetui, vel sempiternorum vinculorum sententiam acceperunt. Careant etiam hoc beneficio qui concubinas ante extrema non dimi-

[1] expectat. [2] sument. [3] ut *om.*

serint tempora. Fœminarumque ex altera parte similis sit pœna, quoties similis est causa. Quas ad personas annumerentur, qui duas uxores eodem tempore comprehenderint, vel fœminæ duos maritos sumentes, nisi legitimum in priore persona divortium antegressum posterioris jus conditionis firmum effecerit. Ablegentur etiam quicunque famosorum damnati sunt scriptorum quomodocunque compositorum, qui meretriciam vel lenoniam exercitarint, nisi publicas publicorum criminum pœnas subierint. Ad extremum et fœneratores, aut (ut crassissime vulgari modo loquamur) usurarii, nisi forte vel usuras refuderint, vel de refundendis plene caverint, aut propter illas aliqua ratione alia integre satisfecerint. His igitur omnibus positis personis nec testamentum[1] componendi, nec hæredem instituendi jus erit. Et generatim hoc intelligendum erit, testatorum illam esse conditionem excutiendam et sequendam, quæ jam morientium, non quæ longe ante testantium fuerit.

Cap. 8. *Quomodo qui communi jure testamentum condere non possunt, tamen ad pias causas legata relinquant*[2]. 66

Ad extremum vitæ tempus qui concubinam asservant, vel duas retinent uxores, itidem mulieres quarum similis pravitas est, ad pias causas bona sua possunt accommodare. Similiter qui meretriciam vel lenoniam publice exercuerint, aut fœneratores fuerint, nec ad bonam frugem unquam se revocaverint, tamen si piis officiis extrema voluntate sua quicquam impendant, honestas has etiam in malis personis cogitationes valere placet.

[1] testamenti. [2] relinquunt.

Cap. 9. *Quæ sunt piæ causæ.*

Ad pias autem causas hæ annumerantur; quum aliquid ad vinctorum levationem, ad pauperum recreationem, ad[1] orphanorum, viduarum et afflictarum omnis generis personarum sustentationem confertur, nominatim et maxime quum ad puellarum tenuium nuptias, ad scholasticorum in academiis degentium nuditatem propellendam, ad publicarum viarum refectionem quippiam testamento designatur. Quum autem quicquam superstitiose potius quam pie legatum fuerit, episcopus authoritatem suam interponat, ut legatum pias in causas distribuatur.

Cap. 10. *Qualis distributio bonorum esse debeat, vel ex testamento, vel ab intestato.*

Bonorum vel testamento collocandorum, vel sine testamento relictorum, hujusmodi partitio sit. Qui conjugem et liberos[2] habet, tertiam bonorum partem ad uxorem segreget, liberis[3] deinde suam tertiam assignet, et adhuc tertiam quæ superest portionem arbitratu suo collocet. Quod si decesserit sine testamento, suas æquales tertias habebunt uxor primum, deinde liberi, reliquam vero solam administratores tertiam partem ipsi[4] dispartient. Quod si proles testatori defuerit, apud uxorem dimidia bonorum pars resideat, et quod erit reliqui, quomodo voluerit, de eo constituat. Et si moriens testamento destitutus fuerit, hoc idem reliquum in administratorum potestate solum erit, uxoris salva semper et illibata sorte. Si vero testator sobolem ex uxore susceperit, et uxor, illa superstite, sit mortua, tum ad hanc ipsam sobolem dimidium placet omnium bonorum

[1] ad *om.* [2] liberis. [3] liberos. [4] ipsi *om.*

revocari, residuum autem ad voluntatem referatur testatoris; quem si forte mors sine testamento deprehenderit, jure sobolis inviolato, quod relinquetur ad authoritatem devolvatur administratorum. Fortunarum autem talis ratio debet iniri, semper ut æs alienum, et omnes funeris impensæ deducantur. Liberorum vero jus, quoniam propter variam eorum multitudinem incertum esse potest, æqualitatis perpetua regula definiatur, ut quotcunque sint, suam quisque propriam habeat pro facultatum ratione particulam, nisi forte pater in testamento nominatim aliquid secus posuerit. Et quum tenuior erit parentum conditio, licebit filiis in tertia bonorum parte, cujus integrum jus habent, tantum parentes sublevare quantum illis videbitur. Quæ res ut facilius possit progredi, reliquas portiones, quas uxoribus et liberis reservavimus, si locus eorum vacuus fuerit, ad parentes collocupletandos infundi posse placet. Denique si testatoris[1], vel cum testamento vel sine testamento morientis, filium etiam mors oppresserit, et is filius liberos habeat, quantum ex avi bonis ad filium erat descensurum ad nepotes proveniat, ut latissime legum nostrarum humanitas ad omnes[2] dimanare possit.

Cap. 11. *Qui filii portione legitima carere possint.* 6

Nullus filius in testamento patris prætermitti debet, nisi quem prius vel ante conclusum testamentum, vel in ipso testamenti condendi tempore disertis verbis pater exhæredaverit. Abdicatio tamen ipsa non valebit, nisi justam aliquam habuerit causam appositam: quas, ut plane cognoscerentur, hic ordine subjecimus. Itaque primum et gravissimum est, si

[1] testatores. [2] ad omnes *om.*

filius patri manum injecerit; deinde si gravi aliqua et insigni injuria volens et sciens violaverit; si criminis in foro coarguerit non reipublicæ causa, sed vel malicia vel odio intestino; si cum incantatoribus illi vel maleficis usus fuerit; si patris[1] saluti tetenderit insidias; si cum noverca vel patris concubina incestum commiserit; si calumnia famam patris oppugnaverit, aut ejus facultates obtriverit; si pro patre requirente vel fidejussor esse, vel vadimonium obire negaverit; si patri sit impedimento ne vel testamentum instituat, vel quacunque ratione corrigat. Filia vero testamenti beneficio careat, si meretriciis institutis vixerit, vel corpus pervulgaverit, cum interim pater honestam nuptiarum conditionem obtulerit. Nam pater si vicesimum quintum annum in filia neglexerit, et matrimonium non præparaverit, negligentia patris culpa filiam exsolvet, aut saltem quam ipse tam grandem suo vitio virginem apud se detinuerit, eam nec familia nec testamento potest excludere. Plectatur[2] etiam exhæreditationis pœna filiorum ingratitudo, qui patres vel furiosos vel mente captos non (quantum res illorum ferent) sustentaverint, vel si captivos aliquam non reperirint liberandi viam; si prolabantur in hæresim et in ea permanserint; si lenoniis vel meretriciis artibus usi fuerint.

Cap. 12. *Parentes etiam pauperes cur a filiis in testamento præteriri possint.*

Parentes, ex altera parte, si turpiter liberos destituant, aut execrabili quodam et immani odio a se projiciant, vel in magnum vitæ periculum ejiciant, ab illis in testamento præteriri possunt. Si venenis aut artibus quibuscunque magicis salutis damnum

[1] patris aut matris. [2] Plectetur.

filiis inferre moliantur, aut uxorum[1] pudicitiam ex
pugnent; itidem si filiis testamentorum libertater
instituendorum interceperint; si furiosos illos no
curaverint; si convicti fuerint hæresis, et ab ea nc
lint removeri; causis omnibus iis filii possunt a
parentes in testamento prætereundos uti, provis
semper in iis duobus capitibus quod nomine patri
etiam mater intelligatur.

Cap. 13. *Cur uxores præterire liceat in testamento.*

Semper etiam uxorum in testamentis mariti ratio
nem habere debent, nisi justa possit offensionis caus
proferri, quam nec ipsam admitti volumus, nisi firmi
argumentis nitatur. Nec enim illis per calumniar
jus suum eripi debet; quam et in filiorum et i
tenuium parentum causis æquitatem teneri volumu
ne ulla injuria jus suum amittant. Uxores auter
mariti propter hæc excludere possunt; si vi in illo
incurrerint; si quicquam ad eorum perniciem machi
natæ sint; si maleficis aut magicis artibus se con
taminaverint; si prudens et sciens uxor famam au
fortunas mariti calumnia vel accusatione falsa per
verterit; si viro fuerit impedimento ne testamentur
vel perficeret vel emendaret, aut quacunque ration
commutaret; vel illum si furiosum, delirum, aut im
plicatum gravi morbo non foverit; si salutem eju
prodiderit ulla alia[2] nisi reipublicæ causa; si cap
tivum vel pecunia vel aliqua ratione non recupera
verit, quantum quidem in se fuerit; si arripiat hære
sim nec ab ea dimoveri velit; si filiam vel aliam
quamcunque domesticam quorumcunque libidini pa
tefecerit aut objecerit; denique si digressa fuerit
viro, nec ad illum revocari possit.

[1] uxoris. [2] alia *om.* [3] aliam *om.*

Cap. 14. *Qui nec hæredes institui, nec legatorum participes esse possunt.*

Nec hæredes instituentur, nec ullo beneficio utentur testamentorum, qui pertinaces sunt hæretici, nec qui mortis sententiam acceperunt, aut exilii perpetui vel æterni carceris, nec qui concubinatu se polluunt, nec duas qui conjuges uno tempore contra omne jus et fas conservant; nec fœminæ quarum in crimine pari par est culpa. Annumerabuntur huc qui procuratorum ullo modo vel sparsorum damnati sunt scriptorum infamium, quæ lex civilis famosa vocat, qui lenoniis vel meretriciis institutis palam utuntur. Pellentur etiam fœneratores ab omnibus testamentorum emolumentis. Tempus autem illud minime spectetur, in quo testamentum est institutum, vel in quo testator est ipse mortuus, sed in illo tempore personarum mores excuti placet, in quo vel hæreditas ab illis est adeunda, vel legata iis[1] incipiunt deberi.

Cap. 15. *De iniqua vel impossibili conditione legati.*

Si quis rem certam in testamento cuiquam leget, conditionem vel[2] iniquam vel impiam apponens, legatarius rem amittet, nisi fidem suam interposuerit se conditionem repudiaturum. Ad quod si nolit adduci, legata res episcopi arbitratu in pium aliquod institutum impendatur. Si vero talis fuerit conditio quæ non possit præstari, frustra debet addita videri. Quapropter hujusmodi conditiones nec hæredum jura nec legatariorum impedient, præsertim hoc si ostenderint, se quidem, quantum in ipsis positum esset, elaboravisse conditiones ut procederent, nec illorum diligentiæ quicquam abfuisse.

[1] ejus. [2] vel *om.*

Cap. 16. *Quando hæredes bona testatoris capere possunt.*

Hæredibus ad bona mortuorum aditus non erit nisi commentarium ut quendam eorum conficiant quem indicem vocant, et tantum ut sumant quantum funeris impensis satis erit, donec testamenta vel episcopo, vel ejus ditionis proprio judici, quem ordinarium sæpissime communi nomine dicimus, plene probata fuerint; et donec ab hæredibus apud ordinarium syngrapha obligatoria præcautum fuerit, se toto in hoc negotio commissorum sibi bonorum integre et sincere progressuros, et rationem illi reddituros suæ fidei cum eam ordinarius poposcerit, et ipsum ordinarium omni ratione salvum et quietum semper præstituros. Nam episcoporum est proprium testamenta confirmare, bonorum administrationem etiam designare, si testamenta mortuorum non extiterint. Itaque nolumus hoc illorum jus loco moveri nisi singulare privilegium intercurrerit, aut aliquo consensu legitimo secus constitutum fuerit, vel aliqua consuetudo recta, vel spatium temporis jure definitum (quam præscriptionem vocant) hanc authoritatem ad alios aut homines aut locos deducat.

Cap. 17. *De mercede judicis et ministrorum.*

Quum bona testatorum summam quinque librarum non transcendunt, nihil vel judici vel ejus administr pro confirmatione testamentorum rependetur: scrib tantum sex denarios percipiet, qui[1] judicis sententiam et testamenti exemplar in acta retulerit. Jude autem hujusmodi testamentum, quando firmum e solidum esse statuit, apposito signo gratis muniet membranæ vero, ceræ, scripturæque sumptus a

[1] quod.

illos æquum est devolvi, ad quos ex eisdem utilitas perveniet. Si vero testatorum facultates ultra quinque libras ascendant, et tamen intra quadraginta libras subsistant, ad judicem et ministros quadraginta denarii seponentur, ex quibus duodecim eximentur scribæ, reliquum judici remanebit et suis administris. Cum autem res testatoris pretium quadraginta librarum superant, ad judicem et ministros quinque solidi corrivabuntur, de quo dimidium ad scribam perveniet: at in eo si non acquiescat[1], hanc conditionem sumet, ut pro decimo quoque testamenti versu denarium percipiat, proviso quod singuli versus decem pollicum latitudinem longitudine[2] exæquent.

Cap. 18. *Quod hæredes et administratores rationem reddent bonorum.*

Nulli privilegio tantum tribui volumus, ut vel[3] hæredes bonorum (quos executores vocant) vel administratores a reddenda legatorum ratione abducat, quam in omnibus, qui vel cum testamento vel sine testamento moriuntur, constare placet. Quapropter qui talibus privilegiis præmuniti sunt, eorum nisi beneficium deponant et repudient, nolumus illos ullum in tractandorum bonorum negotio jus habere, nec ad eorum administrationem quacunque ratione adhiberi.

Cap. 19. *De sigillo defuncti.*

Quoniam multa solent astute fieri quando signum hominis mortui interceptum est, jubemus ut quamprimum aliquis excesserit e vita, signum ejus qualecunque sit quod ad scripta solebat affigere, quandam in arculam vel crumenam seponatur, ubi tuto conservari possit, et præterea trium signis honestarum

[1] acquiescet. [2] longitudine *om.* [3] vel *om.*

personarum illa crumena vel arcula obfirmetur, ut ita signum testatoris salvum ad judicem primo quoquam tempore deducatur. Quum vero[1] hæredes vel executores signum ad judicem deportaverint, ille statim imaginem et formam signi pervertat et deleat, materiam vero illis restituat, nec ullo modo sibi reservet.

Cap. 20. *De bonorum indicibus conficiendis.*

Hæredes vel administratores duos evocabunt ad se, qui vel aliquid testatori debebant, vel nonnihil ex ejus testamento percipient, aut hi si vel non[2] affuerint negaverintve, duos existimationis honestæ, qui defuncto necessarii fuerint, vel, omnibus iis absentibus, duos cujuscunque conditionis, modo probos et integros; et ii rationes omnium rerum scriptis mandandas curent plene et perfecte: quorum scriptorum, vel ut vulgo dicunt inventariorum, sibi reservent unum exemplar, alterum judicis fidei committant[3], qui cum juramentum ab illis de scriptorum fide et sinceritate poposcerit et acceperit, ipsa scripta prompte sumet, comprobabit, et in tuto loco conservabit. Nam et testamentorum et indicum[4] vel inventariorum (ut vocant) exemplaria diligenter a judice vel a judicis administris custodiri præcipimus, ut ii quorum intererit, quoties illa requisiverint, præsto esse possint. Quum autem hæc scripta postulabuntur, statim illa placet et alacriter exhiberi, et merces iis rebus transcribendis illa sit, quam ante posuimus; aut, ita si scriba sibi voluerit satisfieri, numerum sequutus versuum pro decimo quoque[5] singulos denarios excipiat, et illa versibus longitudo constet, quam ante præscripsimus. Quod si vel judicis

[1] vero vel. [2] vel omnino aff. [3] committent.
[4] indicium. [5] quoquam.

vel administrorum avaritia plus ad se derivaverit quam nos assignavimus, et merces primum omnis ipsa detrahatur, deinde jactura ferientur decem librarum, de quibus dimidium in cistam pauperum secedet, reliquum ad eum perveniet, cujus negotium fuit, si reos facere velit et causam jure persequi.

Cap. 21. *Hæredes vel administratores solam indicum*[1] *fidem sequi debere.*

Æquum non est ut vel hæredes vel bonorum administratores plus exhibere cogantur, quam in illis scriptis reperitur, quos indices dicimus, si tamen ipsis indicibus plene fides constiterit.

Cap. 22. *Dubitatio cum incurrit de testamento vel hæredibus, quid sequendum sit.*

Quum nec de testamenti pondere, nec de personis qui bonorum ad moderationem adhibendi sint, in ecclesiastico foro jure possit constare, judex, ut interim de facultatibus nihil intercidat, illas fidorum sequestrorum custodiæ committet, donec aliquid in iis rebus certi possit intelligi. Hæres autem si tempus ad cogitandum sumpserit, nec statim credat negotium tam implicatum debere suscipi, literas ordinarius illi curet confici, quarum authoritate dissipatas testatoris facultates recolligere possit; modo scriptis legitime cautum sit, ut hæres sex mensium spatio proxime consequuturorum, rationem omnium rerum reddat ullo jure testatoris a se conquisitarum, nec secus ad opes testatoris contrectandas intret, nisi perfecto bonorum omnium incorrupto veroque indice, eo modo quo paulo ante est præscriptum. Hanc etiam rationem administratores sequentur, qui sine testamentis ad hominum facultates admoventur.

[1] solum indicium.

Cap. 23. *Pœna recusantium hæredum quæ sit.*

Qui nominatim in testamento constituuntur hæredes, quum ordinarius illos admonuerit, et certum tempus posuerit, in quo debent testamenti tractationem suscipere, vel ordinarii monita licet non intercesserint, nec is quicquam in hac re cum illis egerit, si totos sex menses effluere sinant mortem testatoris excipientes, et ad testamenti pertractationem se non adjungant, nec causam afferant justam qua coguntur[1] ab illo abesse, statim ordinarius illos a testamento discludat, nec quicquam ex eo patiatur ad illos emolumenti pervenire. Restituant autem et reponant plene et integre si quicquam prius de[2] testamento delibaverint: et mortui propinquis hoc negotium a judice committatur.

Cap. 24. *De distributione bonorum inter hæredes vel administratores.*

Quum plures hæredes vel administratores fuerint, æquas sibi bonorum particulas sument, ut alter ab altero quum injuriose tractabitur, singulis ad suum jus recuperandum via esse possit. Ordinarius igitur hoc vehementer providebit, ut hæc inter illos bonorum æqualitas semper conservetur, nisi forte secus ipsi inter se pacti fuerint, aut propter viduam et filiorum causam aliud[3] consilium ordinarius capiendum esse putet.

Cap. 25. *Quæ legantur piis causis, quando solvenda sunt.*

Quamprimum æs alienum fuerit dissolutum, statim hoc in pias causas collocetur, quod illis testator impendit. In qua re si illi quorum interest ultra sex

[1] cogantur. [2] in. [3] aliud *om.*

menses a testamenti approbatione tardaverint, episco-
pus aut ordinarius ecclesiasticarum authoritate cen- 71
surarum universam non solum sortem, sed accessiones
etiam quascunque comportari curet, et ad testatoris
voluntatem accommodari, nisi tempus solvendorum
legatorum in testamento diserte sit expressum.

Cap. 26. *Moriens legatarius quando legatum transmittit ad hæredem.*

Postquam res legata deberi cœpit, si legatarius e vita prius excedat quam hæreditas adita fuerit, in legati jus hæres legatarii succedet. Sed res legata tradi non potest, donec testamentum per judicem confirmetur.

Cap. 27. *Quando legatum ab hærede non solvitur.*

Hæres necessitate solvendæ rei legatæ non tenetur, quum ea, donatione legatario primum obveniens aut ulla lucrosa causa, post in ejusdem legatarii possessione collocetur; nec enim bis in eodem beneficio quisquam adjuvari debet: sed quam rem legatarius ante pretio comparaverat[1], eam si dempto pretio testator donaverit, ejus benevolentiam emptio non impedit, quoniam in ea non lucrum sed onus inesse videtur.

Cap. 28. *Quando legata non valent.*

Legata valere non possunt nec præstari debent, quum legatarius a testatoris proposito recedit; aut si conditio non extiterit ad quam legatum referebatur; aut ipsa si legata quocunque casu vel fortuita calamitate prius effluant et colliquescant, quam hæreditas adeatur; aut si legata fuerint quæ ædificiis sunt conjuncta, nisi vel corruant vel diruantur ædificia.

[1] comparaverit.

Cap. 29. *Quando legata minui possint*[1].

Quum hæreditas sic extenuata fuerit, ut omnia legata plene si repræsentarentur, vel uxori vel liberis suum non possit jus integrum relinqui, tantum ex ea volumus decerpi, quantum ad explendam uxoris et liberorum sortem satis erit.

Cap. 30. *Quid a legatariis promittendum sit.*

Cuicunque quicquam expresse legatum sit[2], id illi non tradatur, nisi legitime præcaverit se restituturum quod acceperit, si curta[3] fuerit hæreditas, et onera sustentare non possit.

Cap. 31. *De fidei commissis.*

Quoties vel hæreditas vel legata in testamento cujuscunque personæ fidei committuntur, hoc est, illi sic ad tempus mandantur, ut eadem post voluntate testatoris alio transferantur, fideicommissarii nec ad hæreditates ullo modo, nec ad legata admitti debent, donec vel fidejussionibus idoneis vel etiam pignoribus caverint, se salvas hæreditates et inviolata legata prorsus eisdem conditionibus esse repræsentaturos, quas testator in suprema voluntate sua legitime vel significavit vel expressit.

Cap. 32. *Quomodo sit utendum mortui bonis.*

Hæredes ex bonis testatoris nihil ad se vel pretio sevocent, vel inter se mutua donatione spargant, aut alio respectu cujuscunque generis invadant, et quasi proprium assumant, nisi quod vel in testamento fuerit illis aperte attributum, vel pro quo justum pretium numeraverint coram idoneis testibus. Qua for- 72
mula bonorum etiam administratores uti placet.

1 possunt. 2 est. 3 certa.

Cap. 33. *Sine consensu nihil esse alienandum.*

Distrahi nihil aut alienari patimur ex facultatibus testatoris, cujuscunque generis res aut possessio sit, nec scriptis quicquam acceptum ferri, vel, ut vulgo loquuntur, acquietantiam ullam dari vel ab hæredibus vel a bonorum administratoribus, nisi communis sit omnium in eo consensus, qui juramento se prius obligaverint. Et qui secus fecerint, illos excommunicationis pœna coerceri volumus.

Cap. 34. *Testamentum annuo spatio impleri debet.*

Hæredes vel administratores, cum ad testamentorum collocationem semel admoti sunt, intra spatium proximi succedentis anni, vel, ut planius loquamur, intra duodecim menses ex eo[1] tempore quo testamentorum administrationem susceperunt, omnes rerum legatarum particulas emetientur, et quantum testatoris voluntas ac hæreditatis ratio ferent, totum hoc negotium illis commissum plenissime conficient. Quod si definito tempore munus hoc suum non concludant, cum ordinarius illorum diligentiam excitarit, si illi poscenti justam non ostenderint causam suæ cessationis, ecclesiasticis suppliciis comprehendantur, et etiam omnibus careant fructibus, qui fuerunt[2] ad illos ex testamentis perventuri.

Cap. 35. *Quando separatim hæredes in testamento versari possint.*

Si complures fuerint hæredes vel administratores eodem jure constituti, contingatque quempiam ex illis vel morte tolli, vel necessaria causa[3] peregrinari, vel sic impediri, ut intra sex menses aut nolit aut

[1] eo *om.* [2] fuerant. [3] necessaria nostra causa.

non possit operam cum aliis suam communicare, reliquis licebit totum pertractare testamentum, et omnes res ad exitum perducere. Nec enim tutum aut æquum est testatorum voluntatem ex uno religatam diu suspendi, et res ejus incertas relinqui.

Cap. 36. *De successoribus hæredum et administratorum.*

Quum solitaria mulier (quam viduam appellamus) vel hæres vel bonorum administratrix instituta sit, et eadem post virum sumpserit, vir, sive mortua sive superstite conjuge, per judicem qui administrationem vel exequutionem illam commisit, trudetur ad omnem testatoris implendam voluntatem. Et hoc adeo in omnibus legitimis hæredum et administratorum[1] successoribus teneri volumus, et quæcunque priores onera testamentorum agnoscebant, eadem intelligant posteriores ad se pertinere, quantum quidem hoc angustia bonorum et hæreditatum fieri sinet ad se quacunque ratione perlatorum.

Cap. 37. *Hæredes diversarum diœcesium quomodo jure convenientur.*

Quum plures hæredes ad unum testamentum confluxerint, licet in oris diversis et diœcesibus, ut vocant, dissiti sint, tamen ad illum judicem revocabuntur, qui testamentum confirmavit, et ejus authoritate suscipient omnia munera, quæcunque ad hæredum fidem et officium pertinent. Quod etiam de bonorum administratoribus intelligi volumus.

Cap. 38. *Quomodo ratio sit ab hæredibus reddenda.*

Ordinarii vel alii quicunque judices, quibus confirmare licet ac consignare testamenta, quibusque[2]

[1] et administratorum *om.*

[2] quibus bonorum.

bonorum sine testamento relictorum commissa est 73
authoritas administrationis restituendæ, post annum ab hæredibus et administratoribus sui muneris gesti rationem flagitare possunt et debent. In quo si vident integre illos et incorrupte versatos esse, prorsus illos in omne tempus dimittant. Hoc tamen excipimus, ut si forte quicquam ex mortui fortunis non fuerit, ut oportet, distributum quod adhuc collocatum[1] non sit, vel ad eos deferatur, qui in eo jus habent, vel hæredes aut administratores arbitratu judicis id ad sanctum aliquod propositum accommodent.

Cap. 39. *Pœna eorum qui testamenta violant.*

Testamentarii qui falsa testamenta subjecerint aut obligaverint, vel testamentum per se verum ulla ratione perverterint, vel addendo, vel demendo, vel mutando, vel interlinendo[2], vel quocunque genere fraudis aut depravationis utendo, si tam atrocis flagitii manifeste convincantur, pellantur tanquam falsarii omnibus in jure concessis muneribus, et omni careant emolumento corruptorum testamentorum.

Cap. 40. *Qui sint*[3] *sine testamento.*

Testamentum non dicuntur relinquere, primum qui scriptis non mandant, nisi subitanea irruat mors; deinde qui nominatim hæredem aliquem non ponunt; vel si negant hæredes qui relinquuntur et suscipere nolunt, aut hujusmodi sint ut suscipere non possint. Et sine testamento judicandi sunt esse, quum testamentum tam male comparatum est, ut a judice legitimo confirmari non possit.

[1] collatum. [2] interlineando. [3] sunt.

Cap. 41. *Testamentum vitiosum impleri debet.*

Quando testamentum pro nullo capitur et facultates distribuendæ sunt ab administratoribus, hoc a judice debet summe provideri, tantam ut testatoris habeat voluntatis rationem, quanta omnino maxima esse potest. Quanquam enim legitimum non fuerit testamentum, tamen legum civilium humanitatem libenter sequimur, ut in propriis bonis ultimas hominum voluntates et judicia nunquam ad se reditura (quantum fieri potest) firma et inviolata conservemus.

Cap. 42. *Quibus administratio bonorum committenda sit, et quid mercedis habere debeant.*

Quoties aliquis sine testamento moritur, ad bonorum ejus administrationem uxor primo loco sumatur, secundo qui cognatione fuerint propinquissima, vel, si judex ita[1] censebit, una potest illos in hoc munere cum uxore conjungere. Hoc tamen perpetuo stet, ut quibuscunque fuerit munus administrationis attributum, fidejussores afferant prius, aut etiam pignora deponant, quibus plene possit et legitime præcaveri, quod in hoc negotio sincere sint et sine ulla fraude processuri, quod ordinarii omnibus partibus incolumitatem præstabunt, postremo quod rerum gestarum rationem reddent[2] quandocunque judex eam legitime poposcerit. Quod si forte nonnunquam evenerit, ut propter æqualem cognationis propinquitatem multorum ad facultates administrandas concursus sit, quoniam in illorum pari causa par videtur jus requiri, tum judex tanquam honorarius arbiter litem determinet, suoque arbitratu

[1] ita *om.* [2] reddet.

munus hoc administrationis aut uni illorum aut
pluribus collocet. Cum autem in pari multorum
cognatione aliquis unus existit, qui beneficium ad- 74
ministrationis petit, vel in dispari cognatione si
multi cupiunt ad hoc negotium assumi, judex uxorem mortui potest et vel illum singularem virum, si velit, in hoc munere copulare, vel ex ceteris quoslibet designare suo arbitratu, modo merces in hac re nulla interveniat. Nec judici ex administratorum designatione lucri quicquam debet esse, nisi bona supra quinque libras ascenderint; scriba etiam in iis fortunis, quæ ad quinque libras non perveniunt, sex denarios accipiet. Quod si facultates quinque librarum æstimationem vincant, et tamen quadraginta libris angustiores sint, ad judicem et ejus administros triginta denarii confluent.

Cap. 43. *Quæ desunt huic capiti unde petenda sint*[1].

Quoniam acervi dubitationum et controversiarum in hoc testamentorum caput comportari solent, dum infinita virorum avaritia mortuorum voluntatem circumvenire molitur, omnibus partibus illorum perversitati placet occurri. Quapropter quarum rerum in iis constitutionibus medicina vel levatio non potest inveniri, de illis ad juris Cæsarei authoritatem confugiendum erit; cum hac tamen exceptione, nihil ut inde sumatur hujusmodi, quod vel cum decretis hisce nostris ecclesiasticis pugnet, vel a municipali jure regni nostri dissideat.

[1] sunt.

DE PŒNIS ECCLESIASTICIS.

Cap. 1. *Pœna culpæ par esse debet.*

Quoniam pœna culpæ par esse debet, ecclesiastici judices diligentissimam cautionem adhibeant, ut in criminibus plectendis locum, personam, tempus et ceteras omnes flagitiorum circumstantias considerent, et æquitatis regula supplicii magnitudinem definiant.

Cap. 2. *Idem crimen non debet bis puniri.*

Æquum non est ut in idem crimen bis animadvertatur. Itaque qui semel peccati pœnam his legibus nostris dedit, non debet ab ullo judice ecclesiastico, quocunque nomine appelletur, rursus ad supplicium vocari, nisi forte rursus ad eandem peccandi licentiam devolvatur; tum enim nova culpa novam pœnam requirit.

Cap. 3. *Clerici quomodo puniendi.*

Qui sunt ex ordine ecclesiastico, quos vulgo clericos dicunt, si de suis ipsi criminibus confiteantur, aut in illis legitime convincantur, illorum proprii judices cum personarum omnes et causarum circumstantias perquisiverint, vel temporariis vel perpetuis vinculis illos arbitratu suo mandare posse concedimus.

Cap. 4. *Ætati nulli parcendum esse.*

Impunitas delicti propter ætatem non detur, si quis ea sit ætate, in quam crimen quod intenditur cadere potest.

Cap. 5. *Pœna debet authorem sequi.* 75

Pœna semper authorem sequatur, et in illo terminetur, ut non ulterius progrediatur metus quam inveniatur delictum.

Cap. 6. *Judices in veneratione esse debere.*

Quicunque judicum dignitatem sermone, facto, vel actione violat, aut quicunque de illorum æstimatione decerpit, ipsorum judicum arbitratu contumaciæ pœnas et impudentiæ dent.

Cap. 7. *Gravidis fœminis parcendum ad tempus.*

Gravidarum mulierum uteris parci volumus, qui donec subsidant, nec grave supplicium ab illis sumatur, nec ad tribunal ita pertrahantur, ut ullum ex eo fœtui periculum creari possit.

Cap. 8. *Ubi legitima deest, ibi sit arbitraria pœna.*

Si quorum hujusmodi peccata fuerint, ut his legibus nostris certæ pœnæ non constituantur, arbitratu judicis supplicium ab illis sumatur.

Cap. 9. *Pœna minui potius quam augeri debet.*

Interpretatio legum pœnas minuere debet potius quam augere, benignissimam ut etiam in hac re juris civilis regulam sequamur, quæ dubiis in causis clementiorem sententiam eligit.

Cap. 10. *Institutio carceris qualis sit.*

Quoniam homines ad peccandum facile solent accedere, carcerem unum aut alterum, vel plures etiam, si res poposcerit, in propria ditione, quam diœcesim vocant, episcopus habeat; ut eo dimittantur, qui se vitiis in his legibus positis obstrinxerint, vel contumeliose aut irreverentes contra judicem pro tribunali sedentem se gesserint.

Cap. 11. *Pecuniaria pœna quomodo admitti possit.*

Pœnitentias ecclesiasticas nolumus in pœnas mutari pecuniarias, nisi aliqua gravis intercesserit et necessaria causa. Quoties autem ita fiat, omnes rei nummos, quibus crimen ejus plectitur, in communem thesaurum, quem cistam pauperum vocant, comportari placet, et eos ibi deponi ubi habitat, aut ubi crimen commissum est. Idque testatius ut esse possit, æditui vel syndicis præsentibus geratur, et tempus sumatur celebrationis divinorum officiorum, et pecunias ibi manibus ipse[1] suis collocet qui peccavit, et dies quidem sit festus, ut plures reus testes facti sui colligat. Et is sit dies, quem judex illi præscripserit, vel ordinarius reo certas constituat pias causas, in quibus pecunia omnis expromi possit. Si quis autem culpam eandem geminaverit, nullum illi præsidium in pecunia relinquimus.

[1] ipsi.

DE SUSPENSIONE. 76

Cap. 1. *Suspensionis varietas.*

Principio genus ipsum suspensionis ad utrumque ordinem pertinebit, ecclesiasticum et popularem, vel (ut res notior communibus vocabulis esse possit) ad ecclesiasticos et laicos, et hujus pœnæ moderationis varietas erit, ut aliquando rei prorsus in ecclesiam non introeant, nisi forte velint ad comminationem subauscultare, nonnunquam ut ab usu sacramentorum abarceantur, et interdum ab administratione sacramentorum excludantur. Cum igitur varia sunt suspensionis genera, judex nominatim et expresse dicet, cum hac pœna ream personam afficit, quam ex iis potissimum velit intelligi. Nunquam tamen a familiari hominum commercio arcet suspensio.

Cap. 2. *Quæ causæ sunt suspensionis.*

Quidam suis vitiis in pœnam suspensionis incurrunt, cum ad bonam frugem se ipsi revocant, aut impositas sibi criminum pœnas suscipiunt. Ii donec omnem explerint integre judicis voluntatem et ecclesiæ satisfecerint, si peccati magnitudo satisfactionem requirit, in hoc supplicio detinentur. Aliquando pertinacia vel negligentia reorum hanc a rebus sacris relegationem pati cogitur, cum judex in minore delicto fulmen excommunicationis vibrandi non portat, et sæpe contingit, ut licet crimina non possunt ipsa deprehendi, tamen suspiciones, præ-

sertim atrocium peccatorum, si modo longo tempore inveteraverint, et infamiam attulerint, ab ecclesiis amandandæ sint, quoniam magna sequeretur bonorum perturbatio, si cum hujusmodi personis infamibus sacramenta communicarent.

Cap. 3. *Quomodo terminatur suspensio.*

Quum homines ad tempus a sacris ablegantur, vel ut crassissime loquamur, cum talis est ratio suspensionis, ut certum tempus habeant reditus ad ecclesiam, quamprimum advenerit, absque ulla relaxatione vel absolutione reus liber erit. Sed tempus si non fuerit constitutum, sed institutum aliquid quod reus suscipere debeat, nullo modo reum mitti placet, donec ordinarius ex eo perfecte intellexerit omnia rite et ordine a se gesta esse, quæ illi mandata sunt. Quam rem si judici plene probaverit, tum demum culpa illum evolvi patimur. Cujus autem in quæstionem bona fama vocatur, is tantisper hæreat in judicio, donec legitime suspensiones amolitus sit, quibus oppugnatur.

Cap. 4. *Suspensus totum annum excommunicatur.*

Si quis a sacris relegatus adeo judicis sententiam contemnat, ut relegatus annum integrum maneat, pellatur cœtu Christianorum, et in horribile supplicium excommunicationis detrudatur, et sacerdotio, si quod habuerit, excludatur.

Cap. 5. *Quomodo puniri debent qui judicis sententiam violant.*

Si quando minister ecclesiæ vel loco motus a' episcopo, vel in formulam suspensionis prolapsı fuerit, et quicquam eorum audeat facere quæ su

illi negata, nec se mature corrigat, cum episcopus illum officii admonet, et excommunicationis pœna plectetur et desecrationis acerbitate vel degradationis, ut vulgo loquuntur, ut omnibus exuatur 77
ornamentis status ecclesiastici. Si vero minister non fuerit, sed ex ordine laico, excommunicatione ferietur.

Cap. 6. *Pœna illorum qui suspensis aut excommunicatis contra leges favent.*

Quicunque publicas preces, sacramenta, aut ceremonias ecclesiasticas vel ipsi administrant, vel aliis administrandi authores fuerint, coram iis qui pœna vel suspensionis vel excommunicationis correpti sunt, aut illos in ecclesia quicunque retentant, cum a ministris legitime admonentur, nisi a ministro reprehensi temeritate destiterint, excommunicationis et ipsi supplicio reprehendantur

Cap. 7. *Pœna suspensorum et excommunicatorum si pertinaciter templum exire recusent.*

Qui vero ab ecclesia religati, vel quibus ecclesia prorsus est interdictum, aut, ut usitate loquamur, qui suspensi vel excommunicati sunt, si (quando supplicii ratio postulet) se ab ecclesia non abalienant, isto modo contra illorum pertinaciam procedi jubemus. Si sunt ex ordine ecclesiastico et beneficia habeant ulla ecclesiastica, illorum emolumentis ad tempus denudentur ordinarii arbitratu. Si fructus ad illos ex ecclesia nullus redeat, omnes actiones ecclesiasticorum munerum erunt eis interdictæ; et licet prioribus vinculis liberentur suspensionis vel excommunicationis, tamen integrum annum in hac munerum ecclesiasticorum intermissione permane-

ant. Qui vero sunt ordine laico si talis pertinaciæ rei fuerint, arbitratu judicis gravissime puniantur.

Cap. 8. *Quomodo ferenda suspensionis et excommunicationis sententia.*

Cui (qui plus est) excommunicare licet, illi (quod minus est) suspendere licebit, sed nullus harum pœnarum sententiam publice recitabit, nisi literis comprehensam et judicis legitimo signo munitam.

Cap. 9. *In morte sacramenta sunt concedenda.*

Qui criminum ecclesiasticorum rei sunt, licet ab ecclesiæ sacramentis removeantur, tamen ex hac vita si forte migraturi sint, et veræ pœnitentiæ signa dederint, Christianæ charitatis est sacramentorum illis usum exhibere. Qui vero mortis sententiam acceperunt, si in carcere detenti cœnæ Domini participes esse non possunt, diligenter ab aliquo pio viro instrui debent Christum sacramentis alligatum non esse, sed ab illo sacramentorum authoritatem et vim proficisci. Quapropter ad illum si mentem sursum erigant, et in illius mortem stabili ac immota fide dirigant, Christi carnem manducaverunt, et ejus sanguinem combiberunt. Qua in re ut melius confirmari possint, aliquem pium et doctum ecclesiæ ministrum ad eos adhiberi mandamus, qui unum vel duos dies ad illorum fidem confirmandam et exædificandam sumat, priusquam ad mortem trudantur, ut alacrioribus animis ex hac vita decedant, et patientiam ac solatium ex sacris scripturis colligentes, scelerum desperatione sublata, fidenter ac certa spe ad Deum misericordiæ patrem et Christum nostræ salutis authorem pergant.

DE FRUCTUUM DEDUCTIONE VEL SEQUESTRATIONE, UT VULGO DICITUR, PROPTER VARIAS CAUSAS. 78

Cap. 1. *Ratio sequestrationis qualis esse debeat.*

Quicunque beneficiis ecclesiasticis fruuntur, superiorem templi partem, quam cancellam vocant, sartam tectam conservare debent, et ceterorum etiam ædificiorum convenientem rationem habere, quæ suam ad ecclesiam pertinent. Præterea quæcunque impensæ ad illorum curam referuntur ecclesiæ respectu, illas debent omnes facultatibus suis facere et sustentare, sive jus ita scriptum postulet, sive legitima loci consuetudo. Quod si recusent facere, deducantur ecclesiæ fructus, et ab illis tantisper detineantur, donec integre suum officium et explete præstiterint: et cumulentur aliis etiam ecclesiasticis pœnis, si judicibus id illos promereri videbitur. Quo in loco nullum ut illis profugium relinquatur, fructus ecclesiarum erui volumus, sive proprietarius eos, sive colonus, sive quis illos alius aut perceperit aut percepturus sit. Cum autem hæc fructuum erit deductio (quam vulgo sequestrationem vocant) illi quorum fidei fructus committuntur, vel illorum legitimi vicarii, possunt eos distrahere, et pecuniam ita collocare quomodo necessaria postulat ecclesiæ ratio. Et hoc etiam provideant fructuum distractores, ut omnia interim ecclesiæ divina suppeditentur officia. Tandem vero

cum omnibus legitimis impensis abunde satisfactum est, fructus ad priorem dominum revolvantur. Colonus autem, vel conductor, de vectigali annuo tantum ad se derivabit, quantum potest cum omni deductorum fructuum damno compensari, quantumcunque scriptis locator de mercede integra sibi præcaverit.

Cap. 2. *Sequestratio locum habet in litigioso beneficio.*

Si jus incertum sit ecclesiastici beneficii, nec adhuc, cum vacuum sit, constare possit ad quem beneficium pervenire debeat, quamdiu controversum est, fructus de beneficio deduci per judicem ecclesiasticum debent, et quamprimum causa legibus determinata fuerit, statim ad legitimum dominum pariter cum omnibus emolumentis beneficium commeet, exceptis impensis quibus ecclesiæ necessitatibus interim subservitum est. Si quis autem ex litigatoribus beneficium præoccupaverit et possederit, et post sententia judicis contra illum possessorem proferatur, ille vero sententiæ plagam appellationis remedio declinaverit, hujusmodi beneficii fructus quantumcunque possessi jure videntur deduci posse, etiam appellatione adhuc pendente, et minime terminata. Quanquam enim legum authoritas civilium multa possessoribus indulget, tamen ea contra judicis sententiam in causa ancipiti valere non placet.

Cap. 3. *De sequestratione mulierum in causa nuptiarum.*

Cum de matrimonio lis incidit, et mulier loci vel incolarum difficultatibus oppressa, metu vel mercede vel aliqua prava causa videtur nonnihil subticere aut occulere, potest ecclesiastici judicis autho-

ritate novas in ædes aut aliud in oppidum transmoveri, donec de toto negotio conclusum sit.

Cap. 4. *Pœna delinquentium contra sequestrationem.* 79

Si quisquam sequestratione rite facta se interponat, aut contra legum in hac re constitutionem quocunque modo tumultuetur, ecclesiasticis pœnis ejus importunitatem constringi oportet.

Cap. 5. *De sequestratione fructuum post mortem possessoris.*

Quoties vacuum fuerit beneficium ecclesiasticum, judex legitimus efficiet ut omnes vacui beneficii fructus deducantur, et ad tempus in tuto loco seponantur: quos universos plene et integre reddet is, in cujus custodia conquieverunt, et quantum illis aberit, tantum et amplius etiam duabus partibus restituet: quæ simul omnia novum ad dominum statim, nulla nisi necessaria interposita mora, comportabuntur. Illas tamen impensas judex æstimet, quibus legitima præsidia cujuscunque generis ecclesiæ subministrata sunt, sive jus illa constituit, sive legitima consuetudo recepit.

DE DEPRIVATIONE.

Cap. 1. *Deprivatio flagitiis atrocibus convenit.*

Dejectio de dignitate, vel, ut vulgo loquuntur, deprivatio, quoniam singularem quandam inter pœnas ecclesiasticis legibus constitutas acerbitatem habet, maximis et teterrimis vitiis est reservanda.

Quapropter ista securis in homicidis, adulteris, et hujusmodi consceleratis personis defigatur, cum manifestis indiciis deprehensa fuerit illorum immanitas.

Cap. 2. *Deprivatio qualis sit in episcopo.*

Cum episcopus in amittendi status sui periculum venit, archiepiscopum et duos episcopos alios arbitratu nostro sumi volumus, moribus et doctrina præstantes viros, qui judicium hoc exercebunt; et ii totam rem diligenter inspectam et consideratam prudentia et pietate sua definiant.

Cap. 3. *Deprivatio qualis sit in dignitate vel beneficio.*

Quando cuiquam vel diripi dignitas, vel eripi beneficium ecclesiasticum formula deprivationis debet, principio proprius illum episcopus ad se rite evocet; deinde ad reliquum omne negotium pertractandum episcopus adsit, et duos ad se doctos et integros presbyteros asciscat, quorum authoritate et decreto stari placet.

Cap. 4. *Nunquam judex deprivationis sententiam pronunciet, nisi re apertissima.*

Sententia deprivationis, quoniam cruenta est, et totum hominem conficit, tam horribile telum nec in venerandum episcopi statum intorqueatur, nec in sanctum ordinem quarumcunque personarum ecclesiasticarum mittatur, nisi reus vel trium vocibus idoneorum et locupletum testium convincatur, vel se ipse judicet, vel re tam evidenti et perspicua coarguatur, ut nullam omnino dubitationem habere possit.

DE EXCOMMUNICATIONE. 80

Cap. 1. *Quid sit excommunicatio.*

Excommunicatio (melius est enim parum Latine quam parum apte loqui) potestas est et authoritas ad Ecclesiam a Deo profecta, quæ facinorosas personas, vel de religione nostra corrupte sentientes, et ad suam improbitatem adhærescentes, a perceptione sacramentorum, et etiam Christianorum fratrum usu, tantisper summovet, donec sensus sanos recollegerint, et salutarium cogitationum apta signa dederint, et pœnas etiam ecclesiasticas adierint, quibus ferocia carnis comprimitur, ut spiritus salvus fiat.

Cap. 2. *Quibus excommunicatio committitur.*

Ecclesia claves accepit a Christo, quibus ligandi potestas et solvendi continetur. Quoniam autem ad hæc recte debet et ordine procedi, quemadmodum administratio sacramentorum, et ex sacris scripturis concionandi munus, certis viris deferuntur, ita potestas excommunicationis in ministris et gubernatoribus ecclesiarum consedit, ut illi sacrarum scripturarum sententia et regula disciplinam in sacrosancta Domini cœna sanciant, et dijudicent quæ personæ mensa pellendæ divina, quæ sint ad eam assumendæ. Nominatim vero moderatores et ecclesiarum duces sunt archiepiscopi, episcopi, archidiaconi, decani, denique quicunque sunt ab Ecclesia ad hoc munus adhibiti.

Cap. 3. *Quibus in causis excommunicatio debet adhiberi.*

Non debet excommunicatio minutis in delictis versari, sed ad horribilium criminum atrocitatem admovenda est, in quibus ecclesia gravissimam infamiam sustinet, vel quod illis evertatur religio, vel quod boni mores pervertuntur. Illius autem generis sunt de quibus Paulus dicit, qui talia faciunt in regnum Dei non introibunt, vel regni Dei non erunt hæredes, vel quod propter hæc venit ira Dei in filios incredulos. Hæc immania facinora telo debent excommunicationis confringi, ut qui sunt illorum rei, in hoc supplicium incurrant, nisi mature bonam ad frugem se revocaverint, et cum arguuntur, se ab hujusmodi sceleribus quamprimum alienent, ac etiam plene velint omne damnum luere, quod ecclesia in illorum peccatis passa est. Etenim excommunicationis acerbitas nunquam expromi debet, nisi cum homines in sceleribus obduruerunt: quod duobus modis evenit, vel cum a salubribus se monitis avertunt, et vocati se non ostendunt, vel si præsto sint et judicum decretis stare nolint.

Cap. 4. *Excommunicanda persona debet ante sententiam admoneri.*

Nullus judex excommunicatione quemquam percutiet, nisi semel atque iterum, et etiam tertio, si res id requirit, illum præmonuerit, ut se ipse, si fieri potest, tempestive corrigat. Tum etiam reo certum tempus ad deliberationem relinquatur, in quo secum ipse constituat, utrum sanis consiliis obsequuturus sit. Sed qui rite fuerit evocatus, si tempore suo non adfuerit, hujus pertinacia statim in excommunicationem incidat.

Cap. 5. *Universitas aut collegium non potest excommunicari.*

Integri cœtus, quos universitates vel collegia vocant, excommunicationis pœna comprehendi non debent. Cum enim ibi varietas magna sit personarum cujusque generis, aliquorum innocentia violaretur: 81
nostra vero clementia potius malis parcit quam bonos plectit. Itaque soli pœnis plectentur, quicunque in hujusmodi cœtu soli peccaverunt.

Cap. 6. *Excommunicatio prudenter et deliberate debet institui.*

Quoniam ex pœnis omnibus ecclesiasticis acerbissimam ponimus excommunicationem, acutissimum ejus mucronem sine magna maturaque deliberatione distringi nolumus. Ut autem in hac re vitiosissimos superiorum temporum ritus emendare possimus, primum in nulla permittimus una persona potestatem excommunicationis collocari. Totius autem ecclesiæ consensus quanquam imprimis esset optabilis, tamen quoniam difficillime colligi potest et conquiri, sic excommunicatio procedat, ut archiepiscopus vel episcopus vel alius quicunque legitimus judex ecclesiasticus unum ad se publicæ pacis nostræ custodem, quem vulgo justitiarium vocant, aggreget, ac proprium illius ecclesiæ ministrum in qua reus inhabitat, vel aliquem cui minister suas vices committat: deinde sumantur etiam duo vel tres, arbitratu judicis, docti beneque morati presbyteri, quorum in præsentia, cum res ipsa diligentissime tractata gravissimeque ponderata fuerit, tandem ad decernendam excommunicationem descendatur.

Cap. 7. *De excommunicatione scriptis mandata.*

Sententia non valeat excommunicationis, nisi scriptis mandata fuerit: cujus exemplum incorrupte sincereque transcriptum judex reo tradat, quo id tempore postulaverit, atque adeo intra sex dies sine ulla exceptione scriptum hoc reo requirenti concedatur.

Cap. 8. *Pœna judicis non legitime excommunicantis.*

Quicunque judex vel reum non præmonuerit, vel ceteras cautiones non adhibuerit, quas nos in hanc causam contulimus, primum in ecclesiam toto mensis spatio non introeat, nisi sacræ communionis percipiendæ causa; deinde judex superior, a quo petenti reo succurretur, priorem contra leges progressam excommunicationem universam retexet, excommunicationis authorem ad solvendas omnes impensas injustæ litis damnabit, et etiam alias pœnas arbitratu suo cumulabit, ut metu judices conterreantur, ne tam magnam in calamitatem homines sine gravissimis causis detrudant. Cum autem judex intellexerit, quod cæcus et præceps in illo judicio ferebatur, et propterea sententiam vel temere latam ipse per se tollere, priusquam ad superiorem judicem reus digressus fuerit, nec tamen is assentiri velit, qui procuravit excommunicationem, nisi reus illi satisfaciat, et ad hoc auxilium superioris judicis imploret, judex inferior hanc ejus duram et acerbam appellationem negligens, sui potius commodi memorem quam communis inter Christianos charitatis, sententiam suam dissolvat, in qua manifestum animadvertit priorem suum errorem. Nam si addubitaverit, pignoribus a

reo datis, quod sententiæ et decreto superioris judicis, quem appellavit, obediet, ita tandem judex indictam a se prius excommunicationem rescindat et aboleat. Quæ cum omnia rite fecerit, omni se legum nostrarum pœna liberabit.

Cap. 9. *Excommunicatorum denuntiatio.*

Quum legitimus judex excommunicationis sententiam pronunciaverit, statim id significet ecclesiæ, in
qua reus inhabitat, ut omnes ab illo tanquam a putri 82
et projecto membro se abstineant. Nec una tantum rei propria ecclesia rei gestæ certior sit, sed disseminetur et emanet ad vicinos ministros et ecclesias, ut majore sentiat ille pudore se undique exclusum et destitutum. Minister autem ecclesiæ propriæ, cum iis qui legitime sunt ad hoc negotium adhibiti, consequente dominico die, formula qua illi præscriptum est, evangelio recitato, protinus excommunicationem, quibus verbis præscriptum est, apte et publice coram ecclesia expediat et legat, et populum condocefaciat excommunicationis fulmine perstrictam personam ex ecclesia quasi cadaver ejici debere, nec cœnæ Domini participem, nec divinorum officiorum, nec Christianæ societatis, sed a sinu communis Christianorum matris Ecclesiæ revulsam, et abruptam a corpore Christi, cœlo simul et terra esse exturbatam, diabolo et ejus consceleratis ministris mancipatam, et sempiternis flammarum cruciatibus addictam, nisi mature suam salutem satanicis ex vinculis expediat, vitam suam salubribus institutis ad probitatem revocet, maximum ex superioribus peccatis dolorem capiat, et, quantum in se est, omne damnum illius flagitiis ecclesiæ datum nova innocentia

et integritate compenset. Donec igitur Deo reconciliatus et Ecclesiæ fuerit, ea formula, quam post subjiciemus, pro Christiano fratre non accipiatur, sed tanquam extorris et naufragus et advena ignoti orbis obambulet, expers cœnæ Domini et sacramentorum et divinorum quorumcunque officiorum. Idem in aliis fiet ecclesiis, ad quas mandatum judicis perveniet.

Cap. 10. *Excommunicatorum pœna.*

Cum excommunicato non resipiscente nec in Domini mensa scienter communicandum est, nec in ullis cum illo divinis officiis versandum. Atque ista quidem pœna nullam exceptionem habeat. Deinde ne cibum quidem aut potum una cum illo capere, vel osculari, vel salutare, vel ad ædes tuas invitare fas erit. In quo tamen debet indulgeri; nam reus licet in ædes alienas commeare non debet, tamen propria ejus domus solitaria non relinquetur, nec a pactis civilibus excludetur, et usitatis negotiis, quibus necessariæ res humanæ vitæ suppeditantur: et si quis illum admonendi causa visitaverit et ad probitatem reflectendi, non debet in officio tam pio impediri. Nec illos ad ecclesiastica beneficia sumi fas est, quos ad mensam vel ad colloquium adhibere nefas existimatur. Et beneficiorum authores illius temporis jus amittant. Quod si reus ipse, priusquam legitime liberatus fuerit, ad sacramenta vel communicanda vel administranda irrumpere audeat, si ex ordine ecclesiastico clericus fuerit, beneficio careat et officio dejiciatur: si ex promiscuo populo, et, ut vulgo dicitur, laicus, arbitratu legitimi judicis gravissime puniatur.

Cap. 11. *Pœna communicantium cum excommunicatis.*

Quicunque cum excommunicatis non resipiscentibus in ullis actionibus se commiscet, nisi quas excipiebamus, pœnam cum illis communem habebit, si semel admonitus ab illis non deflexerit.

Cap. 12. *Quamdiu vitandi sunt excommunicati.*

Qui excommunicatione fuerint ab ecclesia dimoti, tam diu ad societatem Christianorum fratrum non admittentur, quamdiu ecclesiæ quantum possunt non satisfecerint, et beneficiorum liberationes a legitimo judice impetraverint, aut ad minimum fidem judici obstrinxerint suam, legitimis se illius mandatis obtemperaturos.

Cap. 13. *Quid obstinatis debeat excommunicatis fieri.* 83

Quum in excommunicationis acerbissima solitudine quadraginta dies reus jacuerit, et nullam levationis honestam et piam rationem exquisiverit, ordinarius qui prius excommunicationi præfuit, literas nostro munitas ecclesiasticarum causarum proprio signo nostrum ad forum æquitatis transmittat, quod vulgo cancellariam vocant, in quibus more regni nostri pertinacia reæ personæ perscribatur. Nos autem, quamprimum literas nostras, ut in hujusmodi causis fieri solet, ad ministros legitimos, nimirum vicecomites et ballivos, ut vocant, perferri volumus, qui spatio quindecim dierum si reos non eruerint, comprehenderint, et in carcerem condiderint, sed illis vel avare propter lucrum, vel injuste propter gratiam pepercerint, et jus longius indulserint, quam hujus ratio decreti nostri fert, si fuerint apud legitimum judicem in hac re convicti, triplum expensarum

omnium in excommunicationis universo negotio collocatarum exsolvent, et in illum ecclesiæ thesaurum, quem vulgo cistam pauperum vocant, illud deponent, quem ordinarius hoc beneficio dignissimum esse judicaverit. Quod si per alios quindecim dies eorundem ministrorum nostrorum culpa cessatum fuerit, illud triplum, quod solvere debent, conduplicabunt. Deinde si prehensos reos et in carcere inclusos, nulla interveniente nostrarum literarum authoritate, vicecomites aut custodes liberaverint, aut elabi permiserint, antequam episcopo excommunicati se submiserint, et superioribus impensis plectentur, et decem addent alias libras arbitratu judicis in cistam pauperum infundendas. Si vero negent aut differant has ita pecunias ponere, quomodo nos hoc decreto nostro jussimus, custodes publicæ nostræ pacis invocati statim opem ferant, nisi nostræ velint authoritatis contemptores haberi: quibus si ita visum fuerit, in bona licebit et possessiones eorum intrare, et illa seponere et segregare, donec plene sit ab illis omni ratione satisfactum.

Cap. 14. *Excommunicatus non liberatur nisi resipuerit.*

Cum ratio sacris in Scripturis proposita, consuetudoque sanctorum patrum, ab authoritate Scripturarum repetita, non permittat excommunicatos liberari pœnarum suarum vinculis, donec violatam Ecclesiæ pacem et integritatem, quantum in se est, emendarint, et priori statui restituerint, (nec enim æquum est illos in Ecclesiæ corpus inseri, donec peccata formulis ecclesiasticis eluerint, nec salus ab Ecclesia unquam ostenditur, nisi prius ad probitatem se ipse reus revocaverit,) hæc igitur cum ita sint, judex cum plane cognorit reum in ecclesiæ disciplina mansuete

et clementer acquieturum, et si quem privatim offen-
derit, illi plene satisfacturum; tum demum ad mini-
strum proprium curet reum remitti, ministrumque
certiorem faciat quomodo reus in loco suo rursus
collocari possit, postquam ecclesiæ se rite summi-
serit. Ad extremum omni cum officio perfunctus
sit, in ecclesiam reus inducatur, et ibi rite a legitimo
ministro dimittatur, et ad veram Christianæ charitatis
omnem societatem adhibeatur, nisi forte simulatio
sit aliqua rei in hoc negotio deprehensa, planeque de
eo constet, quod non sincere sed fucate se gerat.
Minister autem imprimis curet, ut ad legitimum ju-
dicem totam rem perscribat quomodo tractata sit,
et reus jam liber ipse novæ nuntius suæ fortunæ, se
quamprimum ad judicem conferat: vel sic mini-
strumque certiorem faciat de ritu et forma pœniten-
tiæ, et de tempore quo reus astrictus sit ecclesiam, 84
quam malo exemplo offenderit, emendare. Minister
vero et syndici, aut præstantes aliquot parochiæ viri,
imprimis curent, ut ad legitimum judicem bona fide
et mature rescribant, an reus mandatam a judice
pœnam summisse et plene luerit, et externo corporis
habitu animi vere pœnitentis signa declaraverit, an
sic se gesserit, ut aut contumaciæ aut simulationis
notas aliquas palam ostenderit. Judex vero cum
reum omni officio præscripto perfunctum esse cog-
noverit, illum a vinculis excommunicationis liberabit,
curabitque ut ministri omnes qui excommunicatum
declararunt, jam rursus liberatum et ecclesiæ recon-
ciliatum esse populo divulgent. Hæc vero semper
ita procedant, nisi mortis periculum in excommuni-
catione reum deprehenderit; tum enim illum statim
dimitti placet, si promissis pignoribus caverit se in-
tegre satisfacturum omni ratione, si fuerit saluti re-

stitutus. Cum autem convaluerit, si mutaverit sententiam, et nolit ecclesiæ disciplinam subire, rursus illius in excommunicationem perfidia relabatur.

Cap. 15. *Cum appellatur ab excommunicante quid fiat.*

Pronunciata semel excommunicationis sententia, non potest a quoquam nisi ab ipso illo authore rescindi, vel ejus legitimo vicario; nisi reus appellationis usus remedio causam superiorem ad judicem transmoverit. Tum autem si reus vel injuria se dicat excommunicatum, vel injuste ab ecclesia, quam omnibus officiis legitime conquisierit, author excommunicationis accersetur, et nisi is quindecim dierum spatio postquam ad causam dicendam evocatus fuerit, aperte possit ostendere, quod recte et juste contra reum processum fuerit, ejus prior sententia tanquam iniqua rejicietur, et ad nihilum recidet. Verum author excommunicationis si superiori judici suam sententiam probaverit, rursus in ejus potestate reus erit, pignoribus tamen ab illo interim providebitur, ut impensæ præstentur, et ut omnibus qui violati fuerunt aut affecti injuria, satisfaciat. Sed dum hæret in judicio hæc excommunicationis causa, reus authoritate superioris judicis excommunicationis supplicio potest eximi. Sed si post reus litem amiserit, et in judicio succubuerit, vel ipse sibi diffisus deseruerit appellationem, tum aut spatio viginti dierum posteriorem damnationem vel relictam appellationem consequentium, omnia faciat perfecte et abundanter, quæ superiori sententia peragere jussus est, aut si recusarit, rursus in luto prioris excommunicationis hæreat.

Cap. 16. *De reis qui mortis sententiam acceperunt.*

Cum civilis magistratus aliquis flagitiosos homines adhuc non excommunicatos præoccuparit, in carcerem abduxerit, ii si post sententiam mortis acceperint, et nos illis postea pepercerimus, nolumus tum indulgentia nostra Ecclesiæ disciplinam impediri. Judex igitur ecclesiasticus illos satisfactionis et reliquorum officiorum commonefaciat: quæ si non omnia rite perficiant, excommunicationis virga tantisper flagellentur, donec salubriores cogitationes susceperint.

Formula reconciliationis excommunicatorum.

Primum omnium[1] eo tempore quod ab ordinario constitutum fuerit, reus ad ecclesiam accedens coram foribus subsistet, illo prorsus omni corporis habitu quem legitimus judex assignavit. Pastor autem ex altera parte occurret, ac illum in ecclesiæ[2] frequenti
cœtu sic affabitur. "Visne, frater N. in Christo 85
charissime, peccatum coram Deo tuum et in hujus ecclesiæ conspectu confiteri detestarique tandem, ut animum intelligamus a pravitate, qua prius tenebaris, abalienatum esse, teque ut rursus ad ecclesiæ nostræ societatem aggregemus, a qua prius singulari perversitate tua revulsus eras." Et subjiciat reus, "Valde volo, meque quamprimum ad superiorem meam conditionem, unde turpiter et miserabiliter excidi, Dei beneficio et vestro revocari vehementer postulo." Tum pastor eum in templum introducat, et ad omnem circumfusam multitudinem hanc orationem habeat. "Viri fratres, adduximus ante oculos vestros, et in vestra præsentia collocavimus, quemadmodum muneris nostri ratio fert, reum hunc, fratrem nostrum, qui suos ut plane nobis probet emendatos

[1] omni. [2] ecclesia.

sensus et correctam morum labem, peccati sui deformitatem, qua Dominum communem nostrum Deum, et sacrosanctam hanc ejus Ecclesiam offendit, publice coram vobis paratus est agnoscere. Quæ res licet pudorem illi nonnullum allatura sit, tamen Dei gloriam et ecclesiæ nostræ statum vehementer amplificabit. Ad hoc igitur præbet se, vobiscum ut rursus coram Deo conjungatur, et fraternam recens intermissam ut iterum necessitudinem colat. In quo meæ partes sunt, ut ex sacris apud vos Scripturis repetam primum quid separatim ac proprie de prærentis rei crimine statui debeat, deinde quæ communis omnibus nobis de communi fragilitate nostra cogitatio suscipienda sit. Principio sacrarum Scripturarum authoritas duo nos de peccato docet: alterum est quod omnes sine ulla exceptione peccatorum in carcerem detrudimur: alterum quod ad hunc finem vincula nostra referuntur, non ut semper in illis jaceremus, sed ut ex illis immensam et infinitam Dei Patris misericordiam propter Christum explicaremus. Quibus rebus facile possumus intelligere quid ipsi de nostris, deinde de aliorum criminibus cogitare possimus, et quis in illis noster[1] sensus esse debeat. Communitas enim illa peccandi quæ prius ad omnes pertinere dicebatur, in eo nos erudit, naturam sane nostram universam ipsam per se semper ad omne flagitiorum genus ferri. Quapropter, offensiones aliorum miserabiles nobis videri debent, nec fratres decet in officiis vel claudicantes vel ruentes aut atrociter accusare aut superbe despicere: sed hoc potius Christianæ conjunctionis est, ut non minor nobis in fratrum ruinis, quantumcunque magnis et capitalibus, dolor accideret, quam si nos ipsi concidis-

[1] nostri.

semus. Imo vero fratrum in nostrorum occasu, nostram ipsi debilitationem et præcipitationem contemplemur, et de illa flebiliter communi voce coram Deo Patre nostro conqueramur. Nam illud si vere nobiscum ipsi[1] cogitamus, quod omnium hominum natura peccati dedecus concipit, in eo nimis[2] acerbe nunquam alios insectabimur in quo nos teneri posse[3] videmus; imo potius mansuete et summisse Deo[4] gratias agemus, quod in tam grande crimen ipsi non sumus prolapsi, nostræque constantiam innocentiæ vehementissimis a Deo[5] et ardentissimis votis flagitemus. Et quoniam quidem omnes peccatorum mancipia sunt illis in miserabilem servitutem dedita, illa nos invicem resipiscentibus et supplicibus condonemus. Nam si secus faceremus, ipsi contra nos testimonium diceremus, in eo fraternam improbitatem accusantes, in quo nostra pravitas similiter delinquit. Cum autem in cœno peccatorum omnes ita volutemur, ut nulla nostrorum operum perfectione vel excellentia possimus ex illo extrahi, sed ex sola Dei Patris propter Christum et gratuita misericordia nobis levatio sit, ut ejus ex eo nomen in summa celebritate versetur et sempiterna gloria, maturus nobis ad pietatem et officium reditus esse debet, et tempestivus ad singularem Dei misericordiam respectus, qui nos 86
in charissimo filio et hærede Christo tam arcte complexus est, ut omnem peccatorum nostrorum pœnam in illum derivaverit, et acerbissimis ejus tormentis condonaverit, si nos in sceleribus nostris ipsi coarguamus, nec flagitiorum nostrorum excusationem quærentes, culpam in Deum et divinarum legum acerbitatem deflectamus, sed potius ad illos clementiæ thesauros confugiamus, quos Deus Pater in filio Jesu

[1] ipsi *om.* [2] minus. [3] posse *om.* [4] Deo *om.* [5] adeo.

Christo condidit, et ad illam perpetuo solam adhærescentes, salutarem ejus et propitium favorem uno consensu animorum firme et sincere postulemus. Neque vero lautus est in his rebus aut delicatus Dominus et Pater noster Deus ut ad misericordiam eliciendam aut emendicandum favorem pompa nobis et apparatu verborum opus sit. Animum enim expendit, verba non numerat. Si nos intimis mentium fibris veram et seriam[1] conquestionem deprompserimus, ac optima fide contra nequitiam nostram ipsi constiterimus, et cum ea dimicaverimus, et ad ejus gratiam recolligendam certa spe vota fecerimus, præsto statim est Deus, etiam antequam invocetur, ad amplexus se nostros offert, et voces antevertit priusquam illas ulla ratione moliri possimus. Imo vero salubrem hanc et necessariam peccatorum agnitionem animis nostris infundit, et hac disciplina condocefactos ipse suis humeris imponit, et ad beatissimum ovile suum devehit, et magis exultat in unica persona tandem ad sanitatem revocata, quæ vera peccatorum agnitione et morum emendatione se recuperaverit, quam in nonaginta novem justis et perfectis viris, quos prius regni sui participes habuit. Hæc igitur cum ita sint, fratres charissimi, et collocatus hoc tempore sit in conspectu vestro reus frater, qui peccati sui turpitudinem coram vobis agnoscere, pœnamque illius a Domino Deo communi Patre nostro deprecari velit vestra in præsentia, quam veluti sanctissimam Dei veneratur et reveretur Ecclesiam, et suppliciter petat, ut hac summissa sui dejectione viam ad cœtum vestrum invenire possit, et ad superiorem suum inter vos ordinis fraterni locum pervenire, Christianæ vos ex vestra parte mansuetudinis

[1] sævam.

recordari debetis, et vestra delicta cum hujus præ-
sentis rei fratris nostri peccatis conjungere, perpetu-
amque quandam et similem nostrarum affectionum
consuetudinem esse statuere. Sed et arrogantiam
nostram et spiritus frangat, et contumaciam minuat
hujus abjectio nostri fratris et sui despicientia, qui
se quemadmodum ipse quodammodo deserit et fugit,
pudore vitiorum confusus et perculsus, eadem vestra
sit coram Deo scelerum memoria vestrorum et vere-
cundia. Deinde cum ad hujus rei publicam et aper-
tam criminum confessionem attenderitis[1], et illam
optima fide propositam existimaveritis, exemplo Do-
mini Dei Patris illum in humeros vestros injiciatis,
fractaque et quassata gravissimis peccatorum ruinis
ejus membra clementi fraternæ charitatis lenitate
sustentetis; sic enim misericordiæ mutuis officiis
peccatorum nostrorum onera sublevantes, legem illam
Christi novam et auream faciendæ charitatis inter
nos præclare conservabimus. Proficiscantur ad Deum
Patrem cum hujus rei precibus vestræ preces, per-
gant cum ejus lachrymis etiam vestri fletus, et ita
demum certam divini favoris fiduciam animo suscipi-
entes[2], quod propter Christum immensam nobis et
infinitam misericordiam impartire velit, omnes una
cum hoc reo fratre nostro veniam peccatorum expec-
temus, et id ipsi, reum ad nos fratrem pie et officiose
suscipientes, nostris quomodo possumus studiis con-
testemur. Quæ majore ut in luce versentur, et faci-
lius cerni possint, reum hunc charissimum fratrem,
interposita mei muneris ratione, membrum assuma-
mus et agnoscamus communis in Christo nostri cor-
poris; et intimus ut noster affectus in hoc corporis 87
nostri recuperato membro testatior sit, publicis illum

[1] attendentes. [2] suscipietis.

et precibus et gratulationibus et ad extremum etiam osculis consignemus. Tu vero, mi frater, primum et ante omnia in te ipse descende, ac tuum ipsius animum, testem et judicem adhibens Deum, omnibus partibus perscrutare; cogita te[1] coram Deo consistere, non coram hominibus solum apparere, nec in hoc sæculo tantum hæc cum hominibus te tractare puta, sed in cœlo præcipue cum[2] Domino Deo[3] Patre nostro. Quapropter diligentissime tibi circumspiciendа sunt omnia, ne religione mei muneris ad illudendum Deo et Spiritui sancto turpiter abutare. Certe quidem, mi frater, utcunque nos tumultuamur miseri, Deus nos erudiet. Itaque vehementer et iterum atque iterum provide, ne quicquam in hoc negotio sanctissimo veteratorie vel dissimulanter feceris. Nos externi testes sumus summissionis tuæ, quam contemplati sumus; sed Deus in secretos et penitus abstrusos mentis tuæ secessus intrat, et ulciscetur gravissime, si quicquam in te perfidiæ deprehenderit. Quapropter amplifica, mi frater, quantum in te est, Dei gloriam; quod uberrime facies, si tuorum vitiorum sordes vehementer et serio detestatus fueris, et prorsus eorum omnem memoriam abhorreas. Is enim maximus est divinæ gloriæ splendor, ut nos ipsi aversantes et abjicientes, Dei favorem per Christi Filii sanctissimum nomen imploremus. Et hoc unum est excellens divinæ bonitatis lumen, ut spretis omnibus aliis et conculcatis, sola Dei Patris et gratuita misericordia conservemur; quam tibi salutem, et nobis etiam omnibus, largiatur Deus Pater, cui cum Filio sit et Spiritui sancto sempiternus honos. Amen." Hanc orationem cum pastor explicuerit, reus in oculis et auribus ecclesiæ circumfusæ

[1] cogitato. [2] coram. [3] Deo *om.*

verba, quæ sequuntur, clare distincteque pronunciabit. "Æterne Deus, omnium rerum author et parens, tu cœlum et terram et quæcunque collucentia sunt in illis ornamenta, jam inde ab initio tui nominis ad gloriam et usum vitæ nostræ præparavisti, tui nos ut honoris et laudis maximam semper rationem haberemus, et ad sanctissimam voluntatem tuam omnes actiones nostras dirigeremus. Verum ego teterrimus inter omnes et ærumnosissimus peccator, ab hoc tuo tam sancto salubrique consilio resiliens, tuam divinissimam majestatem immani perversitate mea gravissime violavi, summoque meo damno et periculo purissimam illam innocentiæ vestem, qua me baptismi sacramento per Christum Servatorem nostrum cooperueras, labe scelerum infeci et pollui, deinde ad extremum a me perdite prorsus abjeci, meque ab ecclesia, cui per baptismum infundebar, perfidiose disjunxi. Quo factum est, ut in miserabilem peccatorum servitutem detrusus fuerim, et a tua majestate nihil præter horribilem pœnam et sempiternum exitium expectare possim. Sed tamen ingenti promissorum tuorum fiducia, quibus favorem et veniam omnibus denuntias, quantumcunque scelestis et flagitiosis, qui Christi merita certa fide prensantes, et ad illam semper incubantes, acrem et magnum ex suis criminibus dolorem accipiunt, et in illorum recordatione gemunt et lugent, peccatum coram te meum, mi Pater, et coram his fratribus meis, in hac ecclesia præsenti tua collocatis, libenter profiteor, agnosco, detestor, et execror. Quapropter parce mihi, Domine Deus, miserere meæ prorsus miserabilis et afflictæ conditionis; tuam appello miseri ·rdiam infinitam, immensam. Teterrimus peccator, appello tuam omni[1] cogitatione[2] superiorem

[1] omni *om.* [2] cogitationem.

misericordiam, O Deus Pater, propter Filium tuum et Servatorem meum Jesum Christum, qui pro communibus omnium peccatis incredibili quodam humani generis amore ad atrocem et infamem crucis mortem trusus est, miserere mei, mei inquam abjec- 88
tissimi et luctuosissimi et facinorocissimi peccatoris miserere, tui[1] que posthac tantum robur mihi Spiritus infunde, tuum ut semper nomen perpetua beneficiorum tuorum memoria colam, et clementiæ tuæ laudem, actionum et officiorum constanti integritate, privatim et publice, testificari[2] dilatareque possim."

¶ *Cum hæc recitarit, erectus astet, ac*[3] *in altiorem aliquem locum translatus, ex quo facile videri possit et audiri, clare dicat ea quæ sequuntur et aperte.*

"Fateor, O viri fratres, fateor me gravissimis sceleribus meis Deum[4] meum imprimis, deinde vos etiam omnes, incredibiliter offendisse, meque adeo fateor omnibus modis indignissimum ut ad ecclesiam vestram rursus assumar, ac ad membra pretiosissimi corporis Christi annumerer; quoniam sanctissima cœlestis mei Patris mandata flagitiosissime scelestissimeque projeci et conculcavi, et Christi Servatoris mei sacrosanctum sanguinem, quo sum ex faucibus inferni ereptus, quantum in me fuit, immani flagitio profanavi, vobisque, fratres, peccandi licentiam et impietatis exemplum subministravi."

¶ *Deinde suum intexat proprium*[5] *peccatum cujus reus est factus, et eo exposito, sic instituto sermone pergat.*

"In hac igitur mea tam inquinata vivendi ratione, mihi ipse sum gravis, et maleficii mei labes est ea quidem omnibus modis mihi intolerabilis; atque adeo vos omnes per Deum immortalem obtestor, ne meo corruptissimo quisquam exemplo maleficium ad

[1] tu. [2] testificare. [3] ac *om.* [4] et Deum. [5] proprium *om.*

hoc præsens meum aut ullum[1] hujusmodi aliud adducatur. Imo terreri potius miseria vos mea decet, ne simili vos dedecore contaminetis. Deinde suppliciter a vobis peto, per immensam Domini nostri Jesu Christi charitatem, per ejus acerbissimam mortis in cruce perpessionem, qua totum genus humanum a diaboli vinculis liberavit, ut præsens hoc crimen meum condonetis, in quo præclarissimam ecclesiæ vestræ societatem turpiter inquinavi. Deinde vos etiam magnopere rogo, me rursus ut ad cœtum vestrum, quantacunque perversitate fuerim, clementer aggregetis."

¶ *Tum pastor circumfusam ecclesiam sic interroget.*

"Vultis, viri fratres, huic reo resipiscenti suam condonare culpam, qua cœtum hunc vestrum offendit, et ejus causam communibus vestris precibus Deo Patri commendare, suam ut illi misericordiam impartiat, et quod nos hic in terris facimus, ille velit idem in cœlo confirmare?" Respondeat populus, "Volumus."

¶ *Rursus pastor sic interroget.*

"Vultis ne reum hunc in vestrum cœtum recipere, charissimorumque posthac in numero fratrum habere?" Respondeat populus, "Volumus."

¶ *Tum pastor reum in genua inclinatum sic alloquatur.*

"Charissime frater, quoniam in conspectu totius ecclesiæ professus es maximum et summum te tuo ex flagitio dolorem cepisse, et intimis propter illud sensibus commotum fuisse; præterea cum ecclesiasticæ disciplinæ pœnam[2] tranquille et summisse subieris; deinde cum a Deo criminis veniam depoposceris, et eandem[3] a fratribus demisse et suppliciter requisiveris, vehementer ab illis contendens, ne tuo exemplo 89

[1] ullum *om.* [2] pœnam *om.* [3] tandem.

ad delinquendum abutantur, sed potius fruantur ad recte vivendum; denique cum illorum tibi charitas veniam concesserit, et ad suam societatem rursus apposuerit;

(¶ *Hic pastor, rei capite contacto*[1], *ita pergat*)

Ego coram[2] hac ecclesia, cujus mihi administratio commissa est, te tuorum pœna delictorum et excommunicationis exsolvo vinculis, per authoritatem Dei potestatis[3], Jesu Christi, et Spiritus sancti, consentientibus hujus ecclesiæ præsentibus membris, et etiam ordinario suffragante; tibique rursus pristinum in ecclesia tuum locum et plenum jus restituo."

¶ *His rebus conclusis, pastor reum complectatur et osculo sancto fratrem agnoscat, eumque manibus attollat, et medio templo prope mensam deducat communioni præparatam, accinens interim, Te Deum, vel, Gloria in excelsis, vel, ut maxime convenire videbitur; et chorus in alternis versibus perpetuo succedat. Ad finem pastor addat,* "*Sit nomen Domini laude affectum.*" *Respondeat populus,* "*Ex hoc tempore usque ad omnem æternitatem.*" *Sequatur his verbis oratio.*"

"Agimus tibi gratias, clementissime Pater, quod hunc fratrem nostrum a lata via, quæ sempiternum ad exitium descendit, mature tua singulari misericordia revocaveris, et salutarem resipiscendi spiritum illi suppeditaveris, qui dux ad vitam æternam est, ut ex pestiferis diaboli paludibus emergens, in dulcissima Jesu Christi Servatoris nostri pascua commigraverit, ac proprium se receperit ad gregem, a quo periculosissime jam ante peregrinabatur. Itaque tuum in perpetuo sit honore nomen, tua semper laus perpetua commemoratione nostra dilatetur, tua nobis gloria continuis officiorum nostrorum sermonibus usurpetur, et frequentetur, cum in omni reliqua

[1] contracto. [2] te coram. [3] potestatem.

infinita bonitate tua, tum in hoc particulatim fratre nostro, quem nostra communi lætitia et exultatione reduxisti in viam, ut ex ejus per te[1] recuperata salute maximum gaudium caperemus, qui sua prius calamitosissima ruina summum nobis dolorem afferebat. Quapropter a te[2] quæsumus, ut hæc ad te pro fratre nostro fusa vota perveniant, et in illis ipse pondus et firmitatem esse velis, ut ille nobiscum, et nos una cum illo, timore, fide, spe, dilectione, reliquorum comprehensione tuorum mandatorum ad tuam voluntatem vitam omnem nostram conformemus, et in perpetua veneratione tui nominis semper acquiescamus. Animadverte, Deus Pater, animadverte, nobisque Spiritum tuum tuis famulis largire, propter Jesum Christum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus." Quum pastor extremam hanc orationem terminaverit, ad reum jam plane reconciliatum se convertat, et cum illo vehementer agat, ne rursus ad peccandi licentiam recidat, ostendens quam periculosæ sint secundæ ruinæ, quibus, authoritate Scripturarum, extrema necesse est prioribus esse deteriora; deque eo rei[3] publicam requirat professionem, quod firme secum ipse constituerit, quemadmodum a Deo se postulat et sperat adjuvari, diligentissimam et summam adhibere cautionem, ne Dei posthac in iram incurrat, et a sanctissimis ejus mandatis tam longe peregrinetur, ut rursus publico fidelium cœtu sit illi merito carendum. Deinde et Deum ipse rogabit, et ad id communes ecclesiæ preces postulabit, ut suum Deus hoc institutum constabiliat, et in Christo Jesu corroboret.

Quoties aliquis excommunicatione propter peccatorum magnitudinem ejectus ex ecclesia, propriorum[4]

[1] parte. [2] a te *om.* [3] deque ea re. [4] propriorum *om.*

authoritate judicum ad hoc adhibita, rursus in suum cœtum hac, quæ anteprogressa est, formula receptus fuerit, et crimine solutus, curet ut ad certum tempus sibi præscriptum, ordinarius suæ reconciliationis certior fiat, et illam syngrapha publico signo consignata comprehensam mittat, in qua syngrapha[1] subscribat primum ipse pastor, vel ejus vicarius, et aliquot ex gravissimis et integerrimis in ecclesia viris, qui rei gestæ interfuerint, partim ut ipsa reconciliatio testatior esse possit; partim ut ordinarius, cum actum fuerit, intelligat, et in eo quod pie Christianeque factum est, communem cum aliis lætitiam percipiat.

DE JUDICIIS, ET UBI QUIS AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

Cap 1. *Quid judicium.*

Judicium est actus legitimus rite ac ordine pervestigandi et decidendi, quæ in controversiam[2] apud judicem producuntur.

Cap. 2. *De judiciis ordinariis.*

Ordinaria judicia sunt, in quibus ea omnia requiruntur, quæ in legitima causarum cognitione observari debent. [3]Ordine enim juris non servato, processus redditur nullus, si judicium fuerit ordinarium.

[1] publico —— syngrapha *om.*

[2] controversia.

[3] Ordine omnis juris —— ordinarium. These words are made the title of Cap. 3, the real title being omitted.

Cap. 3. *Quid requiratur ad sententiæ pronuntiationem in judicio ordinario.*

In judiciis ordinariis civilibus, ad pronunciandam sententiam[1] sufficiat plena cognitio causæ. Verum in criminalibus propter periculum acerrima indagatio adhibeatur, neque in illis pronuncietur, nisi cognitio causæ habeatur plenissima, et probationes fuerint ipsa luce clariores.

Cap. 4. *De judiciis extraordinariis.*

In extraordinariis judiciis procedendi ordo non observatur quoad omnia. Distribuuntur[2] autem in[3] judicia summaria, de plano et sine strepitu, et sine forma et figura judicii.

Cap. 5. *De judiciis summariis.*

In summariis judiciis lites absque exacta probatione possunt definiri, ut si actio sit ad exhibendum, et quoad omnes illas[4] quæstiones quæ circa indagationem principalis causæ emergunt, modo tales fuerint, ut earum definitio non pariat præjudicium litigantibus, quo minus jus suum alio judicio prosequi possint[5]. Illa quoque summaria sunt judicia, in quibus probationes adversus absentem admittuntur.

Cap. 6. *Processus de plano et sine strepitu judicii.*

Quandoque de plano, vel (ut dicitur) sine strepitu procedi potest, quando scilicet[6] a judice extra locum ordinarium, dum pro tribunali non sedet, et feriis non observatis judicium agitatur, recipiendo libellum actionis, aut literas appellationum, et quicquid est eorum, quæ parti adversæ non pariunt præ-

[1] summam. [2] Describuntur. [3] in *om.* [4] alias.
[5] possunt. [6] scilicet *om.*

judicium. Quanquam et integras causas nonnunquam de plano cognosci posse volumus, ut cum levia delicta sunt punienda; in quo tamen judicii genere ceteras observationes judicialis[1] processus non volumus prorsus omitti.

Cap. 7. *Processus absque forma et figura judicii.* 91

Processus absque forma et figura judicii tunc sit, quando ea tantum, quæ sunt juris naturalis, in processu conservantur, ut citatio, legitimatio[2] personarum, qua scilicet[3] mandatum exhibeant, qui postulare quippiam nomine alterius velint, petitio, defensio, et alia hujusmodi: ea vero, quæ solius juris civilis et positivi sunt, resecantur[4], ut libellus, feriæ[5] ob necessitatem hominum constitutæ, litis contestatio et similia.

Cap. 8. *Quando procedere licet summarie, et de plano, et sine strepitu ac forma judicii.*

Judex in cognitione causæ nequaquam pro suo arbitrio summatim de plano et absque figura et forma judicii procedat, sed tantum cum id ei nominatim a legibus nostris permittitur. In causis beneficialibus, matrimonialibus, testamentariis, nec non decimarum et usurarum[6], ac eas quoquo modo tangentibus, simpliciter, ac de plano, et sine strepitu et figura judicii processus fiat. In aliis autem civilibus judiciis et criminalibus non notoriis, ordinem judiciorum observari volumus, nisi ex consensu partium aliud statuatur, vel ex commissione nostra regali rescribatur.

[1] juridicialis. [2] et citatio legitimarum. [3] scilicet *om.* [4] recitantur. [5] fieri. [6] usurariarum.

DE CRIMINIBUS.

Cap. I.

Criminalia judicia tunc agi dicantur, quando in judicio ipso de crimine agitur, ut[1] animadversione juridica[2] puniantur; quod interdum fiat per accusatores, quandoque per denunciatores, qui ad judicem de eo referant. Nonnunquam judex ex officio suo inquirat, non existente accusatore aut denunciatore; aliquando vero per exceptiones inter litigantes objectas. An vero in his criminalibus judex ordinarie vel extraordinarie procedere debeat, partim ex legibus, partim ex verbis commissionis factæ sibi a nobis, intelligat.

Cap. 2. *De criminibus notoriis.*

Quando crimen est notorium, non requiritur observatio judiciarii ordinis, sed ex[3] evidentia (cum jam constet a quo crimen[4] sit commissum), satis esto citari obnoxium ad audiendam sententiam, ut, si quas habeat, probabiles afferat causas, propter quas ad hanc vel ad illam pœnam condemnari non debeat. Et si crimen sit notorium, nulli[5] tamen legitima sui defensio neganda est. Cum de crimine constat notorio, seu citatus veniat, seu non veniat, contra eum summarie procedatur.

[1] vel. [2] juridicia. [3] ex *om.*
[4] crimine. [5] nulla.

Cap. 3. *De crimine non notorio.*

De crimine si qua dubitatio fuerit, cum eam probationibus tolli sit necessarium, et quidem luce clarioribus, judiciarium ordinem severissime servari volumus. Etenim error in his non potest esse nisi nocentissimus.

Cap. 4. *De criminali accusatione.*

Ad accusandum criminaliter nemo admittatur, nisi se[1] prius astrinxerit ad subeundam[2] pœnam, cui accusatus victus subjici debuerit[3], si succumbat in judicio, et nisi fidejussores dederit, quibus de lite prosequenda caveat.

DE JUDICIIS. 92

Cap. 1. *Judex non suus ex consensu fit suus.*

Jurisdictio cujuslibet judicis non sui, qui tribunali præest, vel aliam jurisdictionem habet, ex partium litigantium consensu prorogari possit, at privatorum consensus judicem eum non facit, qui nulli præest jurisdictioni, nec quod is[4] statuit, rei judicatæ continet authoritatem. Non solum expresse sed etiam tacite prorogatio fieri possit. Nam si litigatores judicem non suum scienter adiverint[5], jurisdictionem illius prorogare intelliguntur. Si quis in aliquem judicem coram ipso et cum suo adversario consentit, quoad[6] certam aliquam causam, non po-

[1] se *om.* [2] scribendum. [3] debuerat. [4] eis.
[5] admiserint. [6] quod ob certam.

test in ea illum declinare. Non videtur in judicem consensisse, qui edi sibi genus apud eundem judicem desiderat actionis.

Cap. 2. *De judicibus*[1] *delegatis.*

Cum judex ordinarius unum ex pluribus delegatis judicare vetat, ceteris id committere videtur.

Cap. 3. *Qui judices nequeunt esse.*

Non omnes homines indiscriminatim judices dari[2] possunt. Quidam enim natura impediuntur, ut surdus, mutus, et perpetuo furiosus, quia judicio carent. Quidam lege impediuntur, ut infames, quidam moribus, ut fœminæ et servi, non quia judicium non habent, sed quia receptum est, ut civilibus non fungantur officiis ; quidam ætate[3], ut impubes, et minor octodecim annis. Tales enim judices esse non permittimus, etiam si ex consensu litigantium postulentur.

Cap. 4. *De recusatione judicis.*

Judex etiam ordinarius potest recusari ex omni causa per quam[4] verisimiliter in favorem alterius partis inclinare præsumitur. Sed qui recusat, causas debet exponere ac verisimiles ostendere. Si alter ex litigatoribus judicem solum hæredem, vel ex parte, aut[5] executorem fecerit, alius judex necessario sumendus est, quia iniquum est aliquem suæ rei judicem fieri. Observandum est ne is judex detur, quem altera pars nominatim petit ; id enim iniqui exempli esse judicamus, nisi hoc specialiter a nobis ob dignitatem judicis petiti permittatur.

[1] judiciis. [2] judices esse. [3] ætate *om.*
[4] causa qua. [5] aut *om.*

Succedens judex supplere potest quod præcedens non præstiterat. Mortuo judice, succedens in ejus locum potest procedere juxta formam retroactam, prout ille potuit, in cujus locum successit.

Si judex, cui certa tempora præstita erant, decesserit, et alius in ejus locum datus fuerit, tanta ex integro in persona ejus præstita intelligemus, quamvis delegans nominatim hoc in sequenti datione non expresserit, quanta prior judex, qui decessit, præstiterat: ita tamen, ut legitima tempora non excedant. Qui judex est in judicio possessorio, idem esse debet in petitorio, ne causæ continentia dividatur.

Tres judicii partes.

Tres partes habet judicium, principium usque ad litis contestationem, medium usque ad conclusionem in causa, et finem per sententiam.

De citatione.

Per citationem inchoatur judicium, et jurisdictio perpetuatur. Eum qui in jus vocandus est, non tribus edictis, sed uno peremptorio pro omnibus (ut 93
circuitus evitetur) vocari placuit.

Quando partes procuratores mittere possunt.

Juris esse ambiguum non videtur, judicem ordinarium sive delegatum jubere non posse alterutram partium coram se personaliter comparere, nisi causa fuerit correctionis, vel nisi pro veritate dicenda, vel pro juramento calumniæ faciendo, aut alia juris necessitas partes coram eo exigeret personaliter præsentari. Principales personæ non per[1] procuratores,

[1] per *om.*

aut advocatos, super facto in judicio proposito, sed per se ipsas[1] respondere debent, si judex eas interrogandas vel examinandas fore duxerit.

Citatus comparere debet coram judice etiam non suo.

Si quis ex aliena jurisdictione ad judicem vocetur, debet venire; judicis enim est existimare an sua sit jurisdictio, vocati autem est non contemnere authoritatem judicis. Nam et privilegiati in ea sunt causa, ut in jus vocati veniant privilegia sua allegaturi[2].

Mutatio loci post citationem non sufficit ad declinationem fori.

Si quis, posteaquam in jus vocatus est, alterius fori esse cœperit, exceptio illius fori non obstabit, quod ab alio sit jam præventus.

Citatis tutus sit ad judicem accessus et recessus.

Ad judicem[3] ecclesiasticum vocatus per judicem secularem, cujuscunque sit privilegii, eundo, stando, vel redeundo non molestetur, vel realiter capiatur, sub pœna decem librarum applicandarum cistæ pauperum.

De solvendis impensis.

Si reus vocatus ad judicium comparuerit, et actor nihil objecerit, reus exhibita copia citationis, et fide facta super diem comparitionis[4], una cum expensis dimittatur. Eum quem temere adversarium suum in judicium vocasse constiterit, viatica litisque sumptus adversario suo reddere oportebit. Victum victori judex condemnabit in expensis, nisi justa causa ei qui succumbit subveniat. Expensas litis judicis

[1] pro se ipsis. [2] allegantur. [3] judicium. [4] comparationis.

est post sententiam in executione taxare, et deinde juramentum super veritate earundem parti vincenti deferre.

De foro judiciali.

Juris ordo est, ut actor rei, et non reus actoris forum sequatur. [Rei quatuor rationibus forum sortiuntur, in titulo de officio et[1] jurisdictione omnium judicum, et ibi expungitur[2].] Cum reus potest conveniri in pluribus locis, tunc est in arbitrio actoris positum, ubi velit eum convenire. Clericus tamen[3] in foro civili si quempiam convenerit, in eodem potest ab adversario suo reconveniri, ac ibidem judicabitur, non tamen quoad criminalia. Ubi cœptum est semel judicium[4], ibi et finem accipere debet.

Quatuor modis potest reus forum sortiri.

Rei quatuor rationibus forum sortiuntur; aut propter domicilium (a judice quippe loci ubi quis habitat est judicandus); aut ob delictum commissum (ibi enim quis judicatur, ubi peccatum admisit et deprehensus fuit[5]); aut ob locum ubi sita res fuerit 94
de qua contenditur (nam si de beneficio ecclesiastico, aut de decimis agrorum aut domuum, litigetur, judex loci earum rerum est adeundus); aut propter locum contractus: siquidem ubi quis contraxit, plerumque de contractu est litigandum.

Ordinarius judex non potest mutare locum consuetum.

Ordinarius judex in loco majorum jus reddere, et in eodem sententiam proferre debet, nisi de consensu partium alius locus deputetur.

[1] officio in ju. [2] exponantur. [3] tamen *om.*
[4] judicium *om.* [5] fuerit.

De libello.

Actionem in libello actor non tenetur exprimere, sed factum ipsum et rei veritatem pure et simpliciter, ut ex eo jus agendi colligatur, narrare sufficit. Judex quandocunque de ineptitudine libelli ei constiterit, reum absolvere debet: ita tamen quod si actor aptum et congruentem libellum porrexerit, reus nihilominus respondere teneatur.

Judicium quando solvitur.

Judicium solvitur vetante eo qui judicare jusserat, vel etiam eo qui majus imperium in eadem jurisdictione habet, vel etiam si ipse judex ejusdem imperii esse cœperit, cujus est qui judicare jussit. Si unus ex litigatoribus habens procuratorem post litem contestatam decesserit, judicium non solvitur. Nam judex contra procuratorem tanquam Dominum litis, usque ad[1] sententiam inclusive procedere poterit: executio tamen contra executorem, seu bonorum administratorem demortui, et non contra procuratorem fiet.

De causis incidentibus.

Quoties in causa et lite pendente coram judice, aliqua causa incidens seu emergens concurrit, nihil prohibet quin apud eundem judicem hujusmodi causa terminetur, licet principaliter super eandem cognoscere non possit. Judicium valet super emergenti, etiam super quo judex non pronunciat, sed ultra processit.

[1] ad *om.*

Infra annum causæ omnes terminentur.

Cum nonnunquam lites plus justo per superfluas allegationes et dilationes protelentur, ideo causas ecclesiasticas omnes, post litem contestatam, infra annum terminari[1] volumus; alias peribit instantia. Si judex negligens causam infra annum sua culpa non finierit, pœna viginti librarum, fisco nostro solvenda, ultra interesse partium, punietur: et partes nihilominus, nisi inter se concordarint, pergant cœpta processus forma litem prosequi. Si causa infra statuta tempora propter unius litigantium negligentiam non terminetur, tum judex partem negligentem in expensis et damnis adversario restituendis, ac in pœna decem librarum fisco nostro solvenda, condemnabit, et partes nisi inter se concordarint, cœpta forma processus litem prosequentur.

De officio judicis.

Judici in causa instantionata, [cujus instantia elapsa fuerit,] testes et instrumenta recipere ex suo officio, ut tollatur omnis suspicio, non permittitur. Judices oportet imprimis rei qualitatem plena inquisitione discutere, et tunc utramque partem interrogare sæpius, numquid novi addi desiderent: ac deinde tam[2] allegationibus facti, quam juris pensatis, suam sententiam definitivam in scriptis proferre. De qua re cognoverit judex, de ea quoque pronunciare per superiorem cogendus est.

Judex post conclusionem in causa non potest ex
suo officio aliquid facere, nisi super prius actitatis, 95
si fuerint obscura.

[1] terminare. [2] tam in alleg.

Pœna judicis scienter ferentis[1] *sententiam injustam.*

Judex parti ad interesse tenetur, si evidenter arguatur ejus sententia vel gratia, vel inimicitia, vel etiam sordibus lata: tunc volumus, ut veram æstimationem litis præstare cogatur.

Absens contumaciter non est audiendus si appellet.

Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum, si modo per contumaciam defuerit; sin minus, audietur.

De nondum adultis.

Eum qui ad ætatem adultam pervenerit, et a tutoribus liberatus[2] sui juris esse cœperit, per se aut per procuratorem judicium suscipere posse certi juris est. At infra id tempus, per[3] se agere aut defendere non poterit, sed per tutores ejus lites (cum inciderint) agitabuntur.

DE OFFICIO ET JURISDICTIONE OMNIUM JUDICUM.

Jurisdictio ordinaria et delegata.

Inter jurisdictionem ordinariam et delegatam hoc interest, quod ordinaria vel lege, vel privilegio, compositione aut consuetudine, delegata vero ab homine datur et conceditur.

[1] ferentes. [2] liberatores. [3] pro.

Jurisdictio regis.

Rex tam in archiepiscopos, episcopos, clericos, et alios ministros, quam in laicos infra sua regna et dominia plenissimam jurisdictionem, tam civilem quam ecclesiasticam, habet et exercere potest, cum omnis jurisdictio et ecclesiastica et secularis ab eo tanquam ex uno et eodem fonte derivatur[1].

Jurisdictio archiepiscopi, episcoporum, archidiaconorum et aliorum.

Archiepiscopi, episcopi infra suas dioeceses, et capitulum, sede vacante, jurisdictionem ordinariam ex lege; archidiaconi vero ac ceteri ecclesiarum prælati solum ex privilegio, compositione, aut consuetudine præscripta acquirunt et habent.

Jurisdictionem ordinariam ex privilegio, compositione, vel consuetudine præscripta ante has leges nostras ecclesiasticas per quemcunque ecclesiæ prælatum acquisitam, in suo robore (ubi his legibus nostris non adversatur) permansuram fore judicamus.

Jurisdictionem ex privilegio, compositione, vel consuetudine præscripta, per archiepiscopos antehac infra suas provincias usitatam (si his legibus nostris non repugnet) non solum consistere, sed etiam per eosdem in futurum exercere posse placuit.

Judicis officium.

Congruit bono et gravi judici ex officio suo curare, ut pacata et quieta et ad pietatem dedita jurisdictio sit, quam regit; quod non difficile obtinebit, si sollicite de malis hominibus conquirat, et prout quisque deliquerit, in eum animadvertat.

[1] derivantur.

Atque fama vel indiciis[1] potest judex descendere ad inquisitionem.

Jurisdictio delegata. 96

Cui jurisdictio data est, ea quoque concessa esse videtur, sine quibus jurisdictio explicari non potuit; et ideo potest delegatus partes citare, et contumaces severitate ecclesiastica coercere, etiamsi literæ commissionis id non contineant.

Jurisdictio episcoporum et prælatorum.

Habeant episcopi in suis diœcesibus, et alii ecclesiarum prælati in suis jurisdictionibus, liberam potestatem de adulteriis et sceleribus, quæ ad suum forum pertinent, inquirendi, ulciscendi, et judicandi, absque impedimento alicujus. Et cum opus fuerit, judicium convocent seculare.

De loco judicii.

Placuit, ut episcopus in quolibet loco suæ diœceseos, et archidiaconus, et alii prælati jurisdictionem habentes in locis solitis per se vel per alium sedere pro tribunali, causas ecclesiasticas audire, delinquentium excessus corrigere, et cetera, quæ ad suum[2] officium spectant, libere exercere possint. Nemo tamen pro tribunali, in quocunque[3] loco, sedere de consensu ordinarii loci prohibeatur.

Archiepiscopi privilegium.

Archiepiscopus potest eligi in judicem a subditis suffraganeorum, licet suffraganei ignorent.

[1] judiciis. [2] suum *om.* [3] quorumcunque.

Pœna in contumaces.

Judices ecclesiastici in contumaces et non obedientes pœnas ecclesiasticas proferant, atque ecclesiasticæ jurisdictionis contemptores hujusmodi pœnis coerceant.

Cancellarius.

Vicarius episcopi judex est ordinarius, neque jurisdictionem habet subdelegatam.

Vicarii jurisdictio, eo mortuo qui eum fecit vicarium, non[1] desinit.

Ætas judicis.

Judex non deputetur minor viginti quinque annis.

Quando impune non paretur judici.

Extra territorium[2] jus dicenti impune non paretur. Idem est et si supra jurisdictionem suam velit jus dicere.

De delegatione jurisdictionis.

More majorum ita comparatum est, ut is demum jurisdictionem mandare possit, qui eam suo jure, non alieno beneficio, habet. Cui aliqua causa est delegata, illam alteri subdelegare non potest, nisi a nostra regia majestate causa fuerit ei commissa. Nam tunc non solum delegare potest, sed etiam alios cogere ad causam acceptandam, quam ipsis delegaverit; si tamen industria personæ ejus in commissione causæ deprehendatur electa[3], ipsam totam delegare non poterit. Delegatus tamen nostræ majestatis subdelegato suo non potest dare facultatem subdelegandi. Delegatus etiam majestatis

[1] non *om.* [2] territorum. [3] elector.

nostræ non potest subdelegare, adjiciendo hanc clausulam, appellatione remota, licet ipse cum ea fuerit delegatus.

Solvi mandatum non dubitatur, si is, qui[1] mandaverit jurisdictionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est, geri cœperit. Potest judex ordinarius suam jurisdictionem mandare, et aut omnem mandat, aut speciem unam. Nam et is, cui
mandata jurisdictio est, fungitur vice ejus, qui man- 97
davit, non sua. Delegatus regius vices nostras gerit; unde in causa illa superior est et major illis, quorum causam suscepit terminandam. Ideo si quis litigantium rebellis aut[2] contumax fuerit, secundum qualitatem facti poterit a judice delegato per censuras ecclesiasticas coerceri. Delegatus potestatem habet non solum in partes principales, sed etiam in alios, qui suam jurisdictionem impediant, ac eos districtione ecclesiastica coercere[3] poterit. Delegatio facta dignitati, non expresso nomine personæ, ad successorem transit, nisi fortasse in commissione fiat mentio anteactæ vitæ, doctrinæ, aut acuminis, et similium, quæ personam, non dignitatem, describunt. Sin vero fiat per nomen proprium, morte delegati expirat.

Delegatio causæ illis quoque personis fieri potest, quæ fuerunt inferiores partibus litigantibus. Si duobus causa committitur, etiamsi non inseritur[4], ut unus sine altero procedat in ea, nihilominus unus ex ipsis sive suo conjudici, sive alii, vices suas committere potest.

Si causa tribus committitur, cum clausula, quod si omnes interesse nequiverint, duo eam nihilominus exequantur, priusquam de impotentia tertii appareat,

[1] qui *om.* [2] rebellis et. [3] coerceri. [4] inferitur.

duo nihil in causa agere valeant: sed si aliquis ex ipsis, cum possit, noluerit interesse, tunc duo in causa procedant, licet tertius sit arguendus pro eo, quod mandatum superioris subterfugiat aut contemnat. Idem quoque per omnia dicimus observandum, in causa quæ committitur duobus, eo apposito[1], ut si ambo interesse nequiverint, alter nihilominus exequatur.

Jurisdictio pluribus delegata sine conditione, si non omnes interesse possint, qui valent[2] adesse, procedant; uno eorum mortuo expirat.

Si plures judices delegati fuerint, omnes oportet actis interesse, nisi expressum sit in commissione, aliquo vel aliquibus eorum non valentibus adesse, reliquos debere in causa procedere: quo tamen casu, collega sive collegæ debent a reliquis requiri, an possint[3] an velint adesse.

Licet delegatus ordinarii inferioris a principe subdelegare non possit, tamen unam speciem, sive aliquam partem ejusdem causæ committere licitum existat. Delegatum ordinarii inferioris a principe ad universitatem causarum subdelegare posse non dubitatur, cum ordinarius et delegatus ad universitatem causarum in jure propemodum assimulantur. Delegatus, si sit de jurisdictione delegantis, onus commissionis in se suscipere tenetur sub pœna contemptus.

Jurisdictio delegati re integra morte mandantis expirat.

Si quis se asserat esse delegatum principis, vel cum mandatis secretis missum, sciant omnes ei, cujuscunque sit dignitatis, non esse credendum, nisi id scriptis probaverit. Si delegatus pronunciaverit se

[1] opposito. [2] valeant. [3] possunt.

jurisdictionem non habere, ipsam etiam de consensu partium non reassumat.

Subdelegatus, postquam cœpit causam cognoscere, non potest per delegantem removeri. Vicarius autem episcopi removeri potest, quandocunque voluerit episcopus, quia non est ejus delegatus. Subdelegatus inferioris a principe aliquem articulum causæ potest subdelegare, et actum (ut appellant) non jurisdictionalem[1], quemadmodum est citatio, et similia.

Causa potest alicui delegari hoc mandato, ne ad ejus decisionem procedatur, nisi adhibito consilio vel delegantis, vel nominati alicujus prudentis viri; quod si fiat, necessarium erit subdelegatum, priusquam sententiam ferat, consilium audire juxta mandatum: non tamen cogetur juxta illud ferre sententiam. Posset[2] enim fieri, ut esset injustum, et contrarium ordini juris; et sententia[3] tum secundum conscientiam tum secundum jura ferenda est. 93

Illi, cui commissum fuerit excommunicare, vel absolvere aliquos, vel pro delictis pœnitentias injungere, liceat hoc demandare; quia non sibi jurisdictio, sed certum ministerium potius committitur: et tamen excommunicare potest impedientes eum exercere suum ministerium injunctum, ne illusoria et sine exitu esset talis commissio.

A delegato ad delegantem appellari debere non ambigitur. Est receptum ut si quis[4] major vel æqualis subjiciat se jurisdictioni alterius, possit et pro eo et adversus eum jus dici.

[1] jurisdictionem. [2] possit.
[3] sententiam. [4] quis *om.*

Audiat judex tantum ea quæ suæ sunt jurisdictionis.

Primum debet judex, quando aditur[1], id explorare, an jurisdictio earum rerum, personarum, aut criminum, quæ in judicio proponuntur, ad se pertineat: cumque illi constiterit ea suæ jurisdictionis esse, judicandi munus aggrediatur. Sin vero animadverterit[2] ad suam jurisdictionem non pertinere, causam remittat ad proprium judicem, reum ab observatione sui tribunalis absolvat, et actorem in expensis, si quæ intercesserint, condemnabit.

De foro competenti.

Clerici litigaturi suum episcopum seu ejus vicarium adeant, et absque illius consensu et voluntate in nullum alium judicem consentiant. De criminibus mere ecclesiasticis nemo quenquam nisi apud judicem ecclesiasticum conveniat.

Causæ ecclesiasticæ.

Hæ sunt vero causæ subsequentes jurisdictionis ecclesiasticæ, beneficiales, matrimoniales et divortii causæ, testamentariæ, et bonorum administrationis defunctorum, subtractionis legatorum, mortuariorum, decimarum, oblationum et aliorum jurium ecclesiasticorum, necnon et usurarum, et hæresium, incestus, adulterii, fornicationis, sacrilegii, perjurii, blasphemiæ, fidei læsionis, diffamationis, et convicii, injectionis manuum violentarum in clericum, perturbationis divinorum, morum correctionis et reformationis, computus ecclesiarum et œconomorum, causæque debiti ecclesiis earumque ministris, reparationis et dilapidationis ecclesiæ, cœmeterii, ac aliorum ædi-

[1] auditur. [2] animadvertit.

ficiorum ecclesiasticorum. In his namque causis cum
suis incidenter[1] emergentibus, dependentibus, et
connexis quibuscunque, atque in omnibus aliis causis,
quod ad correctionem peccati spectat, judex ecclesia-
sticus, et nullus alius, se intromittat, cognoscat, et[2]
judicet.

De recusatione judicis.

Ordinarius judex quando ut suspectus recusatus
fuerit, expeditum et consultum id est, ut sine mora
causam alicui deleget, in quem partes, tanquam in
non suspectum, consentiant. Quod si justa aliqua
ratione motus facere nolit, causas suspicionis a recu-
sante coram se jubeat assignari, de quibus an justæ
sint cognoscent et pronunciabunt arbitri, vel a liti-
gantibus, vel a judice et reo (si nullus fuerit actor)
electi; et ne res diutius protrahatur[3], terminus arbi-
tris est præfigendus, quo de causis[4] suspicionis con-
stituant, an justæ vel injustæ videantur. Qui si non
concordarint, una pars unum, et altera alterum deli-
gat[5], qui intra certum terminum pronuncient. At
si non consenserint, ad se tertium advocent, et quod
duo decreverint, id esto judicatum. Et si defini-
tum[6] fuerit suspicionis causas non esse justas, tum
ordinarius munere suo fungatur. Sin vero pronun-
cientur justæ, ordinarius aut litigantes transmittat
ad superiorem judicem, vel det illis delegatum, in
quem tanquam in non suspectum consentiant. Cum
vero judex ordinarius fuerit vicarius episcopi, aut 99
inferior episcopo, tum episcopus ipse de causis suspi-
cionis judicabit, neque arbitros adhibere opus erit,
nisi episcopus forte extra diœcesin fuerit, aut in loco
multo distanti agat; nam tunc arbitri, prout dictum
est, eligentur.

[1] incidentibus. [2] aut. [3] pertrahatur.
[4] causa. [5] delegat. [6] diffinitum.

Causæ recusationis.

Causæ, quibus judex recusari potest, permultæ sunt: ut si recusans cum judice, tanquam cum privato, causam habeat: si judex cum recusantis dignitate causam habeat: si judex noluit recusantem admittere ad osculum pacis, vel ea exhibere illi officia, quæ iis præstare mos est, qui sunt paris aut consimilis gradus: si judex minatus fuerit parti, se velle illi nocere, si præbeatur occasio: si noluerit eum salutare, ut antea consueverat: si judex cum inimicis recusantis frequenter versatur: si mortem aut gravia damna conatus est inferre: si accusavit eum criminaliter: si judex sit dominus partis adversæ: si sit ejus vasallus: si sit ejus suffraganeus: si consanguineus: si fuit advocatus partis adversæ in eadem causa: si judex habet cum alio consimilem causam. Potest denique judex recusari, si partis sit socius, aut[1] concanonicus, aut si simul habitet, aut si partis fuerit doctor, aut discipulus; et si quæ aliæ inveniuntur causæ harum similes.

A judice juste recusato potest appellari.

Judex suspectus, qui recusatus fuerit juste, ac secundum formam nostrarum legum, si recusationem non admiserit, ab eo appelletur.

Episcopus non delegat causam extra diœcesin.

Ordinarius non deleget causas ad se pertinentes ad locum extra diœcesin, nisi fortasse partes tum temporis ibi commorentur.

Episcopos negligentes archiepiscopus corripiet.

Si episcopus fuerit negligens in administranda justitia, pertinet ad ejus archiepiscopum ipsum

[1] aut si.

compellere ad jus dicendum, illique terminum præscribet, quem si non observaverit[1] absque legitimo impedimento, non modo censuris ecclesiasticis puniet, verum et in æstimationem justam litis damnabit.

De delegatione ad tempus.

Instantia elapsa, judex in causa nihil ulterius aget. Quæ prius tamen acta fuerint[2] non peribunt, sed ad litem prosequendam sub altero judice inservient: si qua tamen post elapsam[3] instantiam fiant, pro cassis et irritis habebuntur. De causis quæ infra certum tempus decidendæ committuntur, statutum est, quod nisi dies præfixus de communi consensu partium prorogetur, eo[4] transacto[5] mandatum expirat.

Judex non habenti advocatum providere potest.

Quoniam litigando pars compelli non potest ad respondendum, nisi advocatum habeat, ad officium judicis[6] pertinebit advocatum illi parti providere, quæ advocatum habere non potest, et si videatur, suum domesticum dare poterit. Potest etiam cogere quem voluerit alium advocatum ad patrocinandum indigenti pro congrua mercede, quam potest ei solvere; et si omnino solvere non possit, ad gratis patrocinandum.

Judex fugientem repetere potest a judice loci ad quem fugerit[7].

Quando grave delictum commissum fuerit, judex ejus loci potest petere a judice loci quo reus fugit[8], ut illum ad se remittat[9].

[1] observaverint. [2] fuerunt. [3] elapsam *om.* [4] eo *om.*
[5] transactum. [6] judicis non p. [7] fugiat. [8] fugiat.
[9] mittat.

Judices mutuo opem ferre debent. 100

Sententia lata a judice loci, ubi delinquitur, vel ubi domicilium habetur a reo, executioni mandetur (si oportuerit) a judice, in cujus ditione rei sita sunt bona, modo a judice, qui sententiam tulit, id requiratur: quandoquidem judex unius diœceseos non potest exequi in alia diœcesi.

Judex aliis excommunicatum absolvendi jus committere potest.

Judici, qui absolvere ab excommunicatione potest, aliis hujusmodi absolutionem committere liceat.

Pœna arbitraria.

Ubi certa pœna in jure non reperitur, judex ordinarius sive delegatus arbitrariam imponere potest.

Judex appellationis non probabit testamentum, neque bonorum administrationem concedet.

Si quæstio super viribus testamenti, sive super administratione bonorum defuncti concedenda coram judice ordinario fuerit, et in causa illa appellatio ad superiorem interposita extiterit, judex ille superior super justitiæ causa pronunciare habet[1]; et is ordinarius, ad quem pertinet, debet testamentum probare, seu administrationem concedere, ac alia requisita et[2] necessaria in ea parte facere, in quibus judex appellationis nullo modo sine expresso consensu ordinarii se intromittat.

[1] habent. [2] et ea neces.

De prorogatione jurisdictionis judicis delegati.

Per procuratorem non habentem mandatum jurisdictio delegati de re ad rem prorogari non potest, cum procurator ad illa solummodo intelligatur constitutus, quæ in commissionis literis inveniuntur expressa, nisi dominus hoc scit et patitur.

Excommunicatus ab uno ab alio absolvi non potest.

Excommunicatus a suo judice ab aliis est vitandus, nec judex alter eum absolvere possit, nisi sit superior, qui per viam appellationis vel querelæ aditus fuerit.

DE LITIS CONTESTATIONE.

Litis contestatio quid sit.

Litis contestatio est fundamentum judicii; ex ea enim vere demum lis existit, et in ea versatur, oriturque ex congruo responso rei, seu ad libellum, seu ad petitiones, vel in scriptis datas, vel in scripta jussu judicis redactas: neque respicit litis contestatio incidentia, vel emergentia, sed principale caput controversiæ. Et quando in forma et figura judicii procedendum est, si omissa fuerit, inanibus laboribus et sumptibus vexantur litigantes.

De confessione.

Cum libello jam oblato reus confitetur, ex illius confessione lis est contestata, si quidem judex ea habita potest ad sententiam ferendam progredi: sin vero confessio præcedat oblationem libelli, ex ea non

fit litis contestatio, neque sententia fertur, sed tantum judex reo præcipere debet, ut intra certum tempus, quod debuerit, persolvat. Si quis ad libellum vel ad petitiones respondeat, præmittendo protestationem, qua se affirmat per illas responsiones in animo non habere, ut litem contestetur, lis non erit contestata.

Contestatio litis non requirit præsentiam actoris.

Contestatio litis etiam absente actore fieri potest, modo libellus datus sit[1], aut petitiones in scripta redactæ, quas judex reo proponere possit ad respondendum in judicio. Nam si sequatur responsum, quo vel affirmentur[2] vel negentur[3] petita, sive protestatione alieni animi a lite contestanda, lis (quamvis actor absit) erit contestata.

In responsione, quæ requiritur ad litis contestationem, minime refert, sive per verba credulitatis, sive per verba veritatis respondeatur a reo.

Quare sit[4] litis contestatio.

Litis contestatio in causis idcirco exigitur, ut inde liquere possit, quænam sit inter litigantes de principali negotio controversia, quod nisi planis et perspicuis verbis cum petatur, tum respondeatur, fieri non poterit. Ideo a judice omnes ambiguitates et obscuritates hinc removeri volumus.

Reus in litis contestatione certum dabit responsum.

Si reus ad petitiones responderit, se illas neque fateri, neque negare, quoniam perinde est, ac si nihil respondisset, ad certum aliquod responsum urgeri debet.

[1] sit *om.* [2] affirmetur. [3] negetur. [4] fit.

Reus ad singulas petitiones seorsim respondebit.

Cum in libello multa petuntur, non est permittendum ut una responsione reus omnia simul in universum neget. Sic enim facile judicium eluderetur, nec de lite inter actorem et reum constaret, neque judex posset litem justa sententia dirimere. Nam sæpe contingit, ut ex multis petitionibus aliquæ veræ sint, aliquæ falsæ, ad quas cum una eademque responsione satisfieri non possit, volumus ut reus de singulis seorsim respondeat.

Contumax contra se ipsum præjudicium facit.

Per contumaciam non comparentis minime fit litis contestatio. Verum contumax habebitur, vel pro confitente, vel pro negante, prout magis in ejus præjudicium vergit.

Exceptiones dilatoriæ litis contestationem impediunt.

Dilatoriæ exceptiones litem prorsus non contestantur; imo si probatæ fuerint (saltem ad tempus) vetant ne lis contestetur, quia circa principale negotium controversiæ non versantur, de quo proprie fieri debet litis contestatio.

Similiter exceptiones peremptoriæ.

Quædam exceptiones peremptoriæ litem, ne contestetur, impediunt, ut exceptio transactionis, rei judicatæ, et litis finitæ. Quare judex de exceptionibus dilatoriis, et iis peremptoriis, quæ litis contestationem impediunt, ab initio causæ cognoscere et pronunciare debet. Aliæ autem exceptiones præter enumeratas, litis contestationem (si objiciantur) non prohibent.

Testes ante litis contestationem non admittuntur ad probandum causam principalem, sed ad probandum exceptiones dilatorias et peremptorias.

Testes ante litis contestationem possunt admitti, non sane quoad principale totius causæ caput, sed ad probandas vel improbandas exceptiones dilatorias, et peremptorias, quæ litis contestationem impediunt. 102

Testes ad perpetuam rei memoriam ante litis contestationem admitti possunt.

Quamvis communi regula testes ante litis contestationem recipi non debeant, attamen si de morte illorum timeatur, aut absentia diutina, sive periculum fuerit (quando negotium perplexum est, et involutum[1]), ne rerum gestarum et ordinis obliviscantur, ad testandum recipientur senes valetudinarii, et quorum vel diuturna absentia, vel oblivio suspecta est, etiam[2] cum lis non adhuc fuerit contestata, præmissa nihilominus partis citatione; quæ si haberi præsens non possit, actorem oportebit suum convenire adversarium tempore, quod judex illi assignabit, computando a die quo primum conveniri poterit, vel illi saltem (cum possibile fuerit) hujusmodi testium admissionem renuntiare; quod si facere neglexerit, recepta testimonia non valebunt.

In quibus causis testes admittantur de principali causa, ante litis contestationem.

Poterunt etiam de principali capite negotii admitti testes, absque litis contestatione, cum agitur de electione prælatorum, de postulationibus, provisionibus, dignitatibus, personatibus, officiis, canonicatibus, præ-

[1] immolatum. [2] est, et cum.

bendis, seu quibusvis beneficiis ecclesiasticis, decimis, usuris, et notoriis, quibus addimus etiam matrimoniales causas. In his enim simpliciter de plano, absque forma et figura judicii, procedi permittimus. In criminalibus actionibus, quando crimen non[1] est notorium, testes recipiendi non sunt, nisi lis fuerit contestata, cum is, cujus agitur causa, in iis gravissime periclitatur.

Quando non requiritur litis contestatio.

Non requiritur contestatio litis, ubi non agitur contra certam personam, sed tantum judici concluditur; quamvis aliorum utcunque utilitas et præjudicium attingatur; item ubi causa mere spiritualis fuerit, quæ absque alicujus incommodo tractetur, in sententiis interlocutoriis, et sententiis censuræ, nec non quæstionibus emergentibus, in omnibus notoriis et summariis processibus, atque cum jus agendi ad publicum commodum dirigitur. In inquisitione criminum si eam quispiam impetravit, et ejus prosequutor fuerit, litis contestatio adhibeatur: sed si judex ex officio suo sponte moveatur, litis contestatione minime opus erit. Ubi litis contestatio non requiritur, volumus ut primus actus, qui post litem contestatam fieri solet (ut est receptio testium et id genus alia) exceptiones dilatorias, quas ipsa litis contestatio excludere solebat, penitus excludat, vimque et effectum ipsius litis contestationis etiam in ceteris omnino habeat.

Vel de litis contestatione sic scribatur.

Quandoquidem in causis ad forum nostrum ecclesiasticum pertinentibus quibuscunque, nullus libellus,

[1] non *om.*

sed petitio duntaxat simplex in actis redacta, requiratur, statuimus, quod nec litis contestatio in præfatis causis quovismodo exigatur, sed absque ea ad finem usque causarum omnino procedatur. Volumus autem, quod primus actus, qui post litem contestatam fieri solet, (ut testium receptio et id genus alia,) exceptiones dilatorias, quas ipsa litis contestatio excludere solebat, penitus excludat, vimque et effectum ipsius litis contestationis etiam in ceteris omnibus habeat et obtineat.

DE JURAMENTIS ET PERJURIIS. 103

Cap. 1. *De differentia juramentorum.*

Quemadmodum juramenta, quæ ad Dei gloriam vel ad fratrum utilitatem aliquid afferunt, Christianis concessa sunt (modo suscipiantur in judicio, justitia, et veritate) sic illa jurandi levitas ex animis et sermonibus nostris exterminari debet, quæ familiaribus et quotidianis in colloquiis nostris volitat. Posterioribus enim istis Dei reverentia minuitur, et in perjuria facile incurritur. Quare qui perversa jurandi consuetudine contaminati sunt, et monitis[1] ab ea absterreri non possunt, illos (quoniam Dei nominis contemptores sunt et divinarum rerum) justo supplicio coerceri oportet.

Cap. 2. *De pœna temerarii juramenti.*

Qui temere jurantem audierit aut sine justa causa quamcunque personam, statim eam admoneat, ut duodecim denarios proximo die dominico conferat

[1] moniti.

in communem thesaurum, quem cistam pauperum vocant, et in illius loci cista pecuniam deponat, in quo jurandi crimen est admissum. Et hoc si facere persona rea neglexerit, nomen ejus ab illo, qui audierit, ad ordinarium deferatur, et[1] is ad se personam evocabit, et illi culpæ pœnam publice implendam præscribet; nec tamen a mulcta duodecim denariorum liberabitur.

Cap. 3. *Forma publicæ pœnæ.*

Publica pœna temere jurantis hæc erit, ut nudo capite astet ante suggestum, et altiore loco quam sunt ceteri, tantisper donec homilia die dominico recitatur, et illa terminata, statim in eodem loco confiteatur, se temeritatis suæ vehementer pœnitere, qua sine causa jurando Dei sacrosancto nomine sit abusus.

Cap. 4. *Forma legitimi juramenti.*

Legitimum autem juramentum iis verbis, et nullis aliis, suscipi volumus: Ita me Deus per Dominum nostrum Jesum Christum adjuvet.

Cap. 5. *Perjurium quid sit.*

Ut facilius a scelere perjuriorum abesse possimus, primum explicanda nobis erit ejus natura, deinde patefaciendum quam gravis in eo sit Dei offensio. Perjurium autem est mendacium juramento confirmatum, vel juramenti liciti violatio. Perjurus autem is habetur, qui sciens et proposito fallendi juramento quemquam dolose circumvenit, aut qui volens juramentum licitum violat, aut qui jurans verba tam perplexe involvit, ut juramenti sensus non percipiatur; contra quam fraudem hanc regulam semper

[1] et *om.*

tenere volumus, ut id jurasse credatur, quod is, ad quem juramentum referebatur, communi loquentium more intelligit.

Cap. 6. *De judicibus juramentum postulantibus.*

Gravissimum est perjurii crimen; primum enim contra Dei præceptum est; deinde Deus in eo rei falsæ testis adhibetur; postremo juramentum, quo veritas, res humanæ societati maxime necessaria, confirmari debet, ad suffulcienda mendacia detorquetur. Cum igitur tam vehementer in perjuriis peccetur, judices in postulandis juramentis non sint[1] faciles, præsertim cum ex juramentis perjuria consequutura non obscure conjiciunt.

Cap. 7. *De pejerantium pœna.* 104

Clerici, qui scientes et volentes juramenta de rebus licitis et honestis interposuerint, si fidem post fefellerint quam servare poterant, aut si juramento confirmaverint quæ, cum jurarent, ipsi falsa esse sciebant, primum ordinis gradu pellantur in quo sunt; deinde beneficiis, ut vocant, excludantur, et non solum præsentibus careant, sed etiam ab iis omnibus, quæ forte consequi poterant, perpetuo summoveantur. Laicus qui fuerit in crimine perjurii convictus, si facultates judici videbuntur hoc ferre posse, decem libras in cistam conferet pauperum ejus loci, in quo perjurium est admissum, et publica confessione coram ecclesia suam sibi culpam displicere contestabitur. Si vero rei convicti non sint tantæ opes, ut mulcta possit ad decem libras pervenire, tum in ecclesiæ conspectu publice crimen suum agnoscat, et ante suggestum astet capite et pedibus

[1] sunt.

nudis toto tempore, quo vel homilia perjurium tractans recitatur, vel concio peragitur; atque hæc universa patiatur isto modo tribus diebus dominicis continue succedentibus, et in cistam pauperum conferet, quantum ejus facultates judicabuntur ferre posse. Judici tamen ecclesiastico potestas erit, ut pro circumstantiarum ratione sua sapientia vel demat de præscripta pœna, vel ad eam addat. Interim hoc ipsis judicibus nostris vehementer imperamus, ut in hoc horribili crimine perjurii, cujus nullum modum aut finem homines inveniunt, non conniveant. Nam si quicquam eorum neglexerint, quæ a nobis in hoc genere proposita sunt, jam antea denuntiamus illis, hanc illorum flagitiosam socordiam in summum incursuram[1] nostrum odium. Quin et hoc æquissime videtur a nobis adjiciendum esse, ut quicunque causam perjurio scientes dederint, eisdem pœnis comprehendantur, quibus perjurii convictos ante subjecimus[2]. Hoc autem summatim ad omnes pertineat, in quibus crimen perjurii convincitur, ut infames sint, nec ad testimonium dicendum admittantur, nec unquam post tempus perjurii juramentum illis deferatur, nisi forte oneris juramentum sit, in quo suam ipsi causam deteriorem faciant. Denique quicunque perjurio alteri damnum dederit, cogatur illi plene pro damno satisfacere.

Cap. 8. *De legitimis juramentis non detrectandis.*

Nec tamen iis perjurii pœnis homines ab omni genere juramentorum abalienari volumus. Itaque si quis authoritate[3] legitima jurare, vel juramento interposito respondere jussus sit, judici hoc rite postulanti non negabit; et si forte negare voluerit, in

[1] incursurum. [2] subjecerimus. [3] authoritatem.

eo contumax censebitur, et excommunicationis pœnam sustinebit, si major sit quatuordecim annis et mente integra.

Cap. 9. *De fide læsa.*

Firmissimum est vinculum humanæ societatis fides; quapropter in ea custodienda legibus homines constringi debent. Itaque si pacta[1] vel promissa non consistant nec impleantur, in quæ vel a juratis vel non juratis consensum est vel serio tantum affirmantibus, illos qui fidem hujusmodi suam fefellerint, primum arbitrariis pœnis a judicibus ecclesiasticis affici volumus; deinde cogantur, ut illis personis plene satisfaciant, quæ sunt illorum perfidia deceptæ.

Cap. 10. *Exceptiones in perjurii et fidei læsæ culpis quæ sint.*

Verum superiores hæ leges duas exceptiones habere debent. Altera est, illos non debere perjuros videri, nec fidei læsores, qui cum omnia summa fecerint, ut juramentum et fidem servarent, tamen 105
aliqua sunt hujusmodi ratione impediti, quam vitare non poterant. Istis enim satis erit judicibus probare suam voluntatem et operam secundo loco, nec illi sunt fidei læsores aut perjuri censendi, quibus exciderunt subito nec cogitantibus nec opinantibus promissa rerum iniquarum, inhonestarum, aut quæ fieri non possint[1], vel si primum recta fuerint, et progressu temporis in hanc absurditatem degeneraverint. Hoc tamen posito et retento, quod volens et sciens qui rem inhonestam, injustam, aut quæ fieri non possit, juraverit aut promiserit, illum quidem hoc crimine non teneri, si jurata non præstet; sed tamen ecclesiastico judici justas temeritatis suæ pœnas daturum esse.

[1] parta. [2] possunt.

Cap. 11. *Generalia juramenta et promissa qualia esse debeant*[1].

Qui summatim jurat vel promittit statuta vel consuetudines ecclesiarum, capitulorum, universitatum, vel hujusmodi quorumcunque locorum vel societatum se conservaturum esse, non potest talis juramenti vel promissi authoritate compelli, res ut iniquas suscipiat, aut eas quæ fieri non possunt. Nec enim jurantis vel promittentis animus[2] ullum honestum ad talem perversitatem respectum habere potest. Quapropter in conclusionibus talium juramentorum et promissorum hoc attexi placet: "Hæc omnibus partibus servabo, quibus cum sacra Scriptura cum legibus civilibus et ecclesiasticis hujus regni consentient, et quantum vires meæ patientur."

DE JURAMENTO CALUMNIÆ.

Cap. I. *Tam actor quam reus initio litis præstet juramentum calumniæ.*

Quoniam calumniantes odimus, et summo studio et cura aversamur, libidinem eorum, qui facile ac temere ad litigandum procederent, reprimere summopere cupientes, necessarium duximus et præsentem legem ponere, per quam sancimus, quod non aliter neque actor neque reus in quibusvis causis ecclesiasticis (nam et in iis frequenter calumniari solet) ad litis certamina admittatur, quam si in ipso litis exordio jusjurandum calumniæ subeat uterque.

[1] debent. [2] animis.

Cap. 2. *Judex, cum primum ad munus admittitur, præstet juramentum de calumnia.*

Judex, licet de calumnia in singulis causis non juret, tamen hoc juramenti genus quoad omnes causas in universum a se tractandas ab initio, cum suscipit judicandi munus, præstare debet.

Cap. 3. *Forma juramenti calumniæ.*

Tam actor quam reus, cum de calumnia jurant, hæc præcipue testentur: se putare justam habere causam, nolle in universa actione (quæ subsequutura est) quicquam calumniari, nilque largitos esse, aut largituros, aut per se aut per alios, vel ad judicem vel ad alios corrumpendos, per quos judicium administratur, nolle tergiversari, aut dolos in probationibus nectere, neque dilationes vel in fraudem adversarii, vel ad protrahendam litem petere, et denique se fideliter esse responsuros his omnibus, quæ in judicio (modo ad causam pertineant) ab ipsis requirentur.

Cap. 4. *Juramentum malitiæ.* IC

Licet juramentum calumniæ semel exigatur quoad totam causam post litis contestationem, attamen juramentum malitiæ in omnibus litis partibus exigi potest, cum judici visum fuerit, neque manifestum perjurium timetur.

Cap. 5. *Discrimen inter juramentum malitiæ et juramentum calumniæ.*

Juramentum malitiæ a juramento calumniæ hoc differt, quod hoc juramentum non (ut illud) ad totam litem refertur, sed ad illud tantum quod

tunc malitiose agi præsumitur, debetque is, a quo exigitur, jurare se non esse conscium sibi ullius malitiæ aut fraudis, qua studeat, in eo quod proponit aut agit, adversarium circumvenire. Potestque hoc juramenti genus et ante litis contestationem et postea exigi, non solum a dominis litis, sed etiam ab eorum procuratoribus et substitutis, ut dictum est, quoties præsumptio est malitiose agi.

Cap. 6. *Juramentum aut per dominum litis fiat, aut per procuratorem.*

Dominus causæ de calumnia jurare debet, quando facile haberi potest ; alioqui juramentum sufficiet procuratoris, modo speciale mandatum habeat ad jurandum in ea causa de calumnia. Attamen si a domino fuit ante discessum universalis constitutus procurator negotiorum ejus, non erit opus speciali mandato. Si domini litis de calumnia jurarunt, et deinde suos procuratores instituerunt ad litem prosequendam, procuratores etiam de calumnia jurare debebunt, sed ad hoc speciali mandato non opus erit.

Cap. 7. *Jurans debet non levem habere causæ notitiam.*

Œconomum seu procuratorem aut syndicum, qui ad jurandum de calumnia est admittendus, justam et non levem causæ notitiam habere oportet.

Cap. 8. *Mortua altera parte, successor idem præstabit juramentum.*

Quando is qui litem instituerat[1] mortuus fuerit, hæres aut successor ejus, qui litem est prosequuturus, juramentum calumniæ præstare debet, licet qui mortuus est juraverit.

[1] instituerit.

Cap. 9. *In appellatione jurandum.*

In appellationis quoque causa de calumnia jurandum est, quamvis ab initio institutæ litis juratum fuerit.

Cap. 10. *Recusans juramentum calumniæ causa cadet*[1].

Is a quo juramentum calumniæ seu malitiæ requiritur, si recuset ipsum præstare, causa cadet, sive reus fuerit sive actor.

Cap. 11. *Juramentum calumniæ non est omittendum.*

Sed quia veremur, ne forsitan partes collusione quadam utentes remittant sibi invicem hujusmodi sacramentum, et vel hoc[2] pacto sanctionem nostram deludant, præcipimus (quandoquidem non pro commodo privatorum tantummodo, verumetiam pro communi utilitate præsentem legem posuimus) quod judices minime patiantur jusjurandum istud, nedum expresse, sed ne tacite quidem remitti, sed illud (ut præmittitur) omnino exigant, et nullo modo prætermittant. Est enim hoc juramentum calum- 107
niæ inter legitimas observationes judiciorum numeratum. Quod si judex neglexerit, præsertim a parte monitus, sententia ejus jure cassabitur.

[1] cadat. [2] hoc *om.*

DE PROBATIONIBUS.

Cap. 1. *Probatio quid sit.*

Probatio est rei dubiæ per legitima documenta ostensio.

Cap. 2. *Reo confitente, non est opus probatione.*

Quid est opus causam in examen trahere, quam reus sua confessione certam facit et indubitatam? Proinde non est quærenda probatio, cum reus id quod contra eum principaliter propositum est, fatetur. Probationis facultas amplianda potius, quam restringenda est, ut veritas in omnibus causis elucescat.

Cap. 3. *Species probationis.*

Sive igitur per testes, instrumenta, præsumptiones, indicia[1] aut famam, probationes offerantur, prudens judex, (cui multum quoad hoc tribuendum esse judicamus), facile existimabit, pensatis rerum et personarum circumstantiis, quatenus cuique credendum sit. Neque enim ad unam probationis speciem judex sese alligare debet, sed ex justa animi sui sententia æstimabit, quid aut credat, aut parum probatum sibi videatur, cum intelligat multa sæpe conjunctim evincere, seorsim vero accepta nequaquam fidem facere.

[1] judicia.

Cap. 4. *Probatio non est admittenda, nisi reo præsente, aut per contumaciam absente.*

Quanquam vero judici, et non parti, fides facienda sit, nolumus[1] tamen aliquod probationis genus adversus aliquem admitti vel exhiberi, nisi ipse[2] aut præsens fuerit, aut per contumaciam absens.

Cap. 5. *Probatio facienda est in judicio et*[3] *coram judice.*

Probatio recipienda est coram judice, et in judicio, non extra judicium, neque coram notario aut tabellione.

Cap. 6. *Actori non reo interest probare.*

Actore non probante, reus etiam si nihil præstiterit, absolvendus est, nisi tantæ adversus ipsum præsumptiones insurgant, ut in eum probationes transferre[4] possint. Alioqui enim non convenit ut, actore palam profitente [5] se probare non posse quod asseveravit, reum[6] necessitate monstrandi contrarium astringat; cum per rerum naturam factum negantis nulla probatio sit. In negativis tamen, coarctatis loco et tempore, veterem modum probandi observari volumus.

Cap. 7. *Contrariæ probationes.*

Si ab una et eadem parte contrariæ probationes aliquando producantur, invicem sibi ipsis et merito derogare debent. At si a diversis partibus contraria fortassis allegantur, et proponentibus hujusmodi probationes adhibitæ fuerint, fortiori probationi[7] ad-

[1] volumus. [2] ipso. [3] et *om.* [4] transferri. [5] profitente se profitenti se. [6] rerum. [7] probatione.

hærendum erit. Sed si de ea non constet, favendum est reo, nisi favor reipublicæ, salus animarum, aut natura causæ aliud suaserit.

Cap. 8. *In communibus judiciis tam reo quam actori* 108
incumbit probatio.

In communibus judiciis, tam actor quam reus probationibus oneratur[1], isque vincet, qui meliores et efficaciores probationes attulerit. Sed si omnia hujusmodi æqualia sint, pro possessore judicabitur, nisi favor causæ aliud suaserit.

Cap. 9. *Post publicationem non licet contrarias probationes afferre.*

Si de impedimento aliquo, etiam in causa matrimoniali, probationes aliquæ publicatæ sunt, non licebit alteri parti contrarias probationes aliquando inferre vel producere.

Cap. 10. *In omni actu judiciali adesse oportet aut notarium aut duos testes.*

In recipiendis probationibus, atque in omnibus aliis actibus judicialibus judex debet publicum notarium aut duos, loco illius, honestos viros adhibere, per quos cuncta quæ aguntur fideliter scribi mandamus; ut si quæ postea super actitatis oriatur controversia, ea penitus per ipsa originalia publica et communia tollatur.

Cap. 11. *Affirmanti incumbit probatio, non neganti.*

Ut creditor, qui pecuniam petit, numeratum probare cogitur, ita rursus debitor, qui solutam affirmat, ejus rei probationem præstare debet. Ei enim incumbit probatio, qui affirmat, non qui negat.

[1] onerantur.

Cap. 12. *Aliena a causa nihil probant.*

Probationes vero, vel necessario vel præsumptive, inferre debent id de quo agitur. Quæ vero aliena sunt a causa seu controversia nihil probant.

Cap. 13. *Accusatores in judicium deferre non debent rem quæ probari non*[1] *possit.*

Sciant cuncti accusatores, eam se rem deferre in publicam notitionem debere, quæ munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel indiciis[2] ad probationem indubitatis, et luce clarioribus expedita.

Cap. 14. *Testes synodales.*

Testibus tamen synodalibus, ac aliis probationibus ex magnis et vehementioribus suspicionibus exortis, antiquam[3] vim veteremque authoritatem reservamus.

Cap. 15. *Officium injunctum quisque probare tenetur se implevisse.*

Quotiescunque aliquis ex officio sibi injuncto aliquid facere tenetur, ipse semper probare debet, quod officium suum hujusmodi ac onus injunctum fideliter adimplevit, vel per eum non stetit, quo minus adimplevit.

Cap. 16. *Monumenta publica.*

Census et monumenta publica potiora testibus esse censemus.

Cap. 17. *Reus potest probandi onus in se suscipere.*

Potest reus onus probandi in se assumere, et docere de jure suo, licet ad hoc nullo jure astringatur.

[1] non *om.* [2] judiciis. [3] antequam.

Cap. 18. *Reus exceptiones suas probare debet.*

Qui dolo aliquid factum esse dicit, seu excipit, ipse de dolo docere debet. In exceptionibus quo- 109
que omnibus reus actoris partes sustinebit, ipsamque exceptionem (ut actor suam intentionem) implere cogitur[1]. Qui mutatam voluntatem dicit, probare hoc necesse habet.

Cap. 19. *Ad probandum ea quæ nihil causam juvant, nemo admittatur.*

Ad probationem illius rei nemo admitti debet, quæ etiam probata nihil relevaret, ne et partes inanibus expensis onerentur, et lites plus justo differantur.

Cap. 20. *Quando confessio omnibus probationibus sit præferenda.*

Probationes omnes confessioni partis merito cedere debent. Sive igitur contra instrumenta, testes, aut sententiam, in favorem suum introductam sive latam, aliquid confitetur, locum semper obtinebit, contrariis probationibus non obsistentibus, nisi animæ periculum in causa vertatur, aut leges confessioni hujusmodi resistant, et nisi confessio pro causa confitentis faciat.

Cap. 21. *Probationes valent, etiam nullo designato termino ad probandum.*

Probationes non censentur reprobatæ, licet sine assignatione alicujus termini, aut nulla ad probandum concessa dilatione, factæ reperiantur.

[1] cogetur.

Cap. 22. *Probationes inductæ ad unum effectum valent ad alium.*

Probationes inductas ad unum effectum facere fidem ad alium effectum inter easdem personas æquum esse judicamus.

Cap. 23. *Alleganti statuti ignorantiam non facile creditur.*

Alleganti constitutionis aut statuti ignorantiam non est credendum, nisi probationem suæ ignorantiæ adducat, aut præsumptiones verisimiles; quibus judex (consideratis rei et personæ circumstantiis) possit in plenam probationem alleganti ignorantiam[1] juramentum differre.

Cap. 24. *Probatio per juramentum.*

Quando aliquid ad conscientiam solam pertinet, per juramentum admittitur probatio.

Cap. 25. *Aliquando negativa probanda est.*

Ab ea parte quæ dicit adversarium suum ab aliquo jure prohibitum esse speciali lege vel constitutione, id probari oportet. Idem respondendum est, si quis neget aliquid recte factum, ipsum[2] præstare debere probationem.

Cap. 26. *Antiquitatis probatio.*

In finibus ac rebus antiquis probandis, fama ac testes de auditu, librique antiqui sine suspicione aliqua confecti, custoditi, et reperti, possunt judicem ad credulitatem adducere, ut recte pro sic probante sententiam ferat, nisi adversæ partis fortiores probationes aliud requirant.

[1] ignorationem. [2] ipsam.

Cap. 27. *Acta judicii fideliter custodienda.*

Acta judicii plenam inducunt probationem. Volumus igitur eadem omnia et singula fideliter descripta ac more solito clausa transmitti ad judices appellationis, illud requirentes seu exigentes, ut ex illis colligant, an per inferiorem judicem recte judicatum existat.

DE POSSESSIONE. 110

Cap. 1.

Possessori non incumbit onus probandi res possessas ad se pertinere, cum, actore in probatione deficiente, dominium apud possessorem manere debeat. In possessionis jure is superior et victor existimabitur, qui de antiquiore possessione fidem facere possit, maxime si illa aliquo titulo justificata sit; nisi altera pars meliores et efficaciores probationes introduxerit, possessionem suam justificantes.

Res alienas possidens, licet justam causam tenendi fortassis non habeat, non nisi intentionem suam implenti restituere cogitur.

Si fraude tamen[1] vel violentia possessionem rei alienæ aliquis nactus fuerit, illa possessio non solum illi non proderit, sed eum fortiori probatione aggravat, si ipse rem ipsam vel suam vel sibi debitam postea affirmet.

[1] tamen *om.*

DE FIDE.

Cap. 1. *De fide instrumentorum.*

In persequendis litibus eandem vim obtineant fides instrumentorum et depositiones testium.

Cap. 2. *Instrumenta publica.*

Instrumentorum alia sunt publica, alia privata. Publica, quæ a notario nostra authoritate creato cum subscriptione testium fiunt: quæ autem nostri, alicujusve archiepiscopi, episcopi, archidiaconi ejusve commissarii, seu officialis, aut alterius cujuscunque, publicum gerentis officium, sigilli appensione muniuntur, authentica recte nuncupentur.

Cap. 3. *Instrumenta privata.*

Scripta privata dicimus, quæ a privatis personis conficiuntur, nec aliquo publico seu authentico sigillo coadjuvantur; quæ nisi ex archivo publico causam in se complectentia proferantur, vel aliter[1] probata fuerint, fidem facere nolumus.

Cap. 4. *Privata scripta non valent, nisi trium testium subscriptione firmentur.*

Privata scripta, quibus inter aliquas personas contrahitur, tum in judicio valida sunto, et robur habento, si trium testium subscriptione firmentur, ne manus ambiguitate atque characterum collatione cum utriusque partis periculo sit laborandum, neve perfide negandi quæ acta sunt, detur occasio.

[1] alii.

Cap. 5. *Libri mercatorum.*

Exemplo perniciosum est, ut ei scripturæ credatur, qua unusquisque annotatione propria debitorem sibi aliquem constituit. Unde neminem ex suis subnotationibus debiti probationem præbere posse oportet. Mercatorum tamen et aliorum artem aliquam approbatam exercentium libris et rationibus, cum aliis adminiculis, plenam fidem adhiberi volumus.

Cap. 6. *Modus conficiendi instrumenta.*

In conficiendo instrumento hanc seriem observari volumus, ut scriba cum primis a Dei nomine auspicetur, annum Domini subdat, regis nomen, titulum, et regni annum, posthac mensem et diem ejus, et nomen loci ubi contractus initur. Deinde narrentur quæ sunt exponenda, testes adscribantur, aut 111
subscribant. Notarii quoque obsignatio cum subscriptione ac proprio signo in fine adjiciatur. Scriptura tamen[1] alieno sigillo munita[2] non minorem facit fidem quam si proprio esset obsignata, si hoc ipsum et causa in eadem exprimatur.

Cap. 7. *Scripturarum comparatio.*

Scripturæ legitimo modo comparatæ semiplenam faciant probationem.

Cap. 8. *Instrumenta ipsa in judicio exhibenda sunt.*

Instrumento publico causam suam probaturus ipsum exhibeat in judicio. Exemplaria nempe nihil facient[3], nisi congrui judicis authoritate descripta fuerint. Instrumento semel in judicium[4] producto,

[1] Scriptura cum alieno. [2] minuta. [3] faciant. [4] judicio.

viso, ac perlecto[1], sufficiat verum ipsius exemplum, fideliter cum originali authoritate judicis collatum, actis judicii esse insertum.

Cap. 9. *Instrumenta quando exhibenda sunt.*

Unusquisque instrumenta usque ad conclusionem in causa, vel in causis, in quibus non concluditur, usque ad secundam termini ad audiendam sententiam assignationem exhibendi facultatem habeat. Et non post[2], nisi judici, qui de causa cognoscit, ex justa causa aliter visum fuerit.

Cap. 10. *Contraria scripta.*

Sibi imputet, qui contrarias inter se scripturas in judicio protulerit, fidem sibi invicem derogantes; cum in ipsius fuerit potestate quam maluerit non proferre.

Cap. 11. *Instrumenta publica valent mortuis testibus.*

Scripta publica propter mortem testium in eisdem descriptorum deficere nulla ratio permittit.

Cap. 12. *De exustis aut amissis instrumentis.*

Sicut iniquum est, instrumentis vi ignis consumptis, debitores renuere solutionem, ita non statim casum conquerentibus facile credendum est. Intelligere itaque debetis, non existentibus instrumentis, aliis argumentis probare debere fidem petitionibus adesse. Apud eos, qui rem gestam ignoraverunt, amissorum instrumentorum habita testatio nihil ad probationem veritatis prodesse potest.

[1] prælecto. [2] non potest.

Cap. 13. *De instrumentis suspectis.*

Instrumentum, si in loco minus suspecto sit abrasum, per hoc non censetur vitiosum, nec corruit ex fractura sigilli. Si loco suspecto instrumentum vel rasuram vel lituram habeat, aut aliud aliquod notabile vitium, corruptum quidem est, et improbatur; verum non in universum, sed solummodo quoad illud caput, ubi vitium est deprehensum. Quo vero ad alia capita potest[1] fidem facere: secus tamen statuimus, cum aliqua sua parte instrumentum falsum convincitur; quoniam tunc totum suspectum redditur, et ut falsum improbari potest. Si sculptura sigilli ejus dignitati vel officio, qui imposuisse dicitur, minus conveniat, instrumentum redditur suspectum. Cum chartam scriptura multo vetustiorem, vel dissimilitudinem in cera videas, instrumentum non immerito suspectum habeas. Instrumenti fides, in quo una litera vel syllaba alterius loco apponitur, vel deest, si de sensu liquere possit, per hoc non vacillat. Propter falsum Latinum ex unius literæ vel syllabæ appositione loco alterius, aut literarum transpositione, vel similibus resultans, instrumentum corruere nolumus.

Cap. 14. *Instrumenti improbatio.* 112

Si aliquod instrumentum quasi falsum improbare in judicio quis voluerit, primum juramento se obstringat, quo se nil calumniandi causa esse dicturum[2] testetur; alioqui non audiatur.

Ad aliquod instrumentum improbandum quatuor aut quinque testes ad minimum exiguntur[3], qui sint probatæ fidei, et judici omnino videantur idonei.

[1] post. [2] ducturum. [3] exigantur.

Cap. 15. *De instrumentorum custodia.*

Si de tabulis testamenti vel aliis instrumentis communibus deponendis agatur, et dubitetur apud quem ea deponi oporteat, semper seniorem juniori, et amplioris honoris inferiori, et marem fœminæ præferemus.

Cap. 16. *Instrumentum a diversis tabellionibus factum.*

Instrumentum ab aliquo tabellione inceptum, necdum vel propter subitaneam fortasse mortem, vel propter diuturnum impedimentum perfectum, authoritate ordinarii, et iis requirentibus, quorum interest, potest a quovis alio tabellione perfici, perpetuam ut habeat fidem.

Cap. 17. *Descriptio vetusti instrumenti.*

Si instrumentum propter vetustatem vel aliam justam causam describi petatur, congruo judici offeratur; qui si diligenter inspectum in nulla sui parte vitiatum repererit, per publicam personam præcipiat describi, eandem authoritatem per hoc cum originali habiturum.

Cap. 18. *Antiquitatis probatio.*

In factis antiquis, et quæ hominis excedunt memoriam, libros antiquos, et id genus alias privatas scripturas in archivo publico seu[1] alias fideliter custoditas plenam fidem facere statuimus.

[1] seu *om.*

Cap. 19. *Scripturis authenticis detrahitur fides, si unus ex testibus contradixerit.*

Sigillis authenticis, ac instrumentis quibus ipsa appenduntur seu adhibentur, consuetam fidem volumus adhiberi[1], donec per probationes contrarias reprobentur; meritoque fides illius instrumenti vacillabit, cui vel unus testis in eodem descriptus contradixerit.

Cap. 20. *Adversarius non est cogendus in medium proferre quod contra se faciat.*

Actori deliberandum est antequam agat, quibus probationibus uti voluerit, frustra expectaturus, ut adversarius suus cogatur aliquid, quod contra se faciat, in medium proferre. Civilium tamen legum dispositioni, quoad instrumentorum editionem, per hanc legem nolumus derogari.

Cap. 21. *De rationibus defuncti.*

Rationes defuncti, quæ in bonis ejus inveniuntur, ad probationem sibi debitæ quantitatis solæ sufficere non possunt, nec etiam si in ultima voluntate defunctus certam pecuniæ quantitatem aut etiam res certas sibi deberi[2] significavit.

1 adhibere. 2 deleri.

DE CRIMINE FALSI.

Cap. I. *Crimen falsi*[1] *quid sit, et quando committatur.*

Crimen falsi veritatis est immutatio, quæ dolo malo fit[2], et cum jactura fratris conjungitur, et cum in verbis tum in scriptis committitur, denique in omnibus quæ in judicio et usu publico rata et firma esse debent. Principio in hoc crimen incidunt qui falsa testimonia dicunt; deinde etiam qui mercede adducuntur, vel ut testimonium non ferant, vel ut ferant.

In eodem crimine sunt, qui testamenta, supremas hominum voluntates, codicillos, acta, instrumenta, syngraphas, vel alias[3] ejus generis quascunque probationes, ex quibus in judiciis fides fieri possit, immutaverint[4], vel ulla ratione perverterint, vel ad opprimendam, vel occulendam[5] veritatem[6] ista celaverint, diffregerint, combusserint, aut sponte summoverint, aut quorumcunque scriptorum hujus generis signa corruperint, seu ipsa scripta deleverint, seu quocunque modo interleverint. Nec solum authores ipsi sunt rei, verumetiam et illi tenentur, qui scripta vel adulterata vel ullo modo depravata[7] descripserint, obsignaverint, recitaverint, et induxerint, allegaverint ad judicium, vel qui talia scripta fieri procuraverint[8] aut consenserint ut fierent, modo scientes hæc egerint et dolo malo. Tenentur etiam, qui citationes, inhibitiones, decreta, edicta, acta, vel scri-

[1] falsum. [2] sit. [3] alia. [4] nuntiaverint. [5] occulenda. [6] veritatem *om.* [7] deprivata. [8] pronunciaverint.

pta sive civilis fori, sive ecclesiastici, malitia violaverint quocunque modo, vel eorum obsignationes et signa seu corruperint, seu pro veris falsa subjecerint. Hoc falsi crimen etiam in illis hæret, qui nomina ponunt in scriptis absentium, quasi præsentes fuissent, vel ipsa nomina distorquent, pervertunt, aut immutant dolo malo. Itidem, qui falsas literas vel edicta falsa in nomine judicum, tam civilium quam ecclesiasticorum, mittunt aut divulgant. Ad illos etiam crimen falsi pertinet, qui signis quomodocunque detractis aut dimotis alienas literas patefaciunt, licet sint forte privatorum hominum, et eas vel ipsi legunt, vel adversario ejus, a quo sunt scriptæ, legendas ullo modo curant aut permittant; illo semper proviso, quod scientes et dolo malo faciant. Hujus etiam criminis rei sunt, qui apud se deposita quæcunque instrumenta cum illis, qui contrarias[1] partes tuentur, communicant, nisi judicis assensu fecerint, aut illius, qui instrumenta deposuit, et cui subserviunt. Eadem est illorum causa, et par culpa, qui testamentum clausum aut quomodocunque involutum explicant et evolvunt, si fraus suberat, et si nullum in patefaciendo jus habebant, ut id juste possent facere; quod eodem modo valet in his, qui codices rationarios, præsertim mercatorum, quacunque ratione corrumpunt, vel folia ex illis aliqua eximunt. Participes sunt hujus criminis ipsi etiam notarii et scribæ, cum testes scriptorum adhibent rerum omnium, quæ tractantur, ignaros; si scientes hoc et dolo malo fecerint. Similiter peccant, qui supplicando aut petendo quippiam a principibus mentiuntur[2], seu veritatem ad rem præsentem necessariam tacent.

[1] contrarias etiam p. [2] metuuntur.

Omnis igitur ad principes talis obrepsio justissimum habere videtur hoc supplicium, ut illis omnibus careant, ad quæ non veritate sed mendacio et simulatione pervenerint. Deinde involvuntur omnes in hoc crimen, qui literas, instrumenta, syngraphas et hujus generis alia quæcunque scripta, cum illa sciant vitiata vel depravata[1] esse, tamen eadem apud se detinent, et illa nec rumpunt, nec exurunt, nec ullo modo abolent; immo ne notam quidem apponunt ullam, qua secerni possint. Nam damnum ex illis ad posteros sæpe descendit. Denique illos etiam æquum est huc annumerari, quorum tam insatiabilis et hians cupiditas est, ut eandem rem solidam et integram diversis partibus[2] distrahant, et diversis hominibus divendant.

Cap. 2. *Hujus criminis rei et suspecti quomodo conveniuntur.* 1

Hos igitur ac eorum similes, contra quos falsi crimen objici potest, judex istis quatuor rationibus conveniet, per inquisitionem nimirum, aut accusationem, vel exceptionem, vel denuntiationem. Qui vero falsi non obscure suspectus fuerit, eum judex apprehendi curabit, et apprehensum non liberabit, donec illi de veritate plane constiterit[3].

Cap. 3. *Convictorum pœnæ.*

Qui vero accusati fuerint et legitime convicti, si conquiri possint et inveniri, pœnas ecclesiasticas subibunt judicum arbitrio rite pronunciatas. Deinde fructibus carebunt et emolumentis, quæ fuerant ex scripturis corruptis, aut ulla ratione perversis, ad se perventura, et illis etiam quæ jam pervenerint. Præterea cogentur, quantum facultates sinent, illis omni-

[1] deprivata. [2] pactis. [3] constituerit.

bus plene satisfacere, quorum conditio illorum fraude ulla in re deterior facta est. Infames etiam erunt, officiis et beneficiis, si quæ sunt, removebuntur et pellentur, et nec officiorum nec beneficiorum unquam capaces erunt, ex eo tempore, quo in hoc genere criminis convicti damnatique sunt. Et si ministri fuerint, munere quo funguntur in ecclesia eos excludi oportet.

Cap. 4. *De scriptis corruptis quid statuendum sit.*

Quoniam diximus falsariis quid faciendum sit, consequens est ut videamus quid de scriptis ipsis statuendum sit; quæ quoniam corrupta depravataque sunt, nullius illa momenti aut ponderis esse volumus, nec in judicium introduci. Quin et illud præcautum sit, ut sententia si fuerit a judicibus aliqua vel falsorum testium, vel scripturarum violatarum authoritate perlata, revocetur eadem et retexatur[1], et omnino pro nulla sit, et alia nova pronuncietur, quæ conveniens sit regulæ veritatis et justitiæ.

Cap. 5. *Fraus et dolus malus spectantur in crimine falsi.*

Interdum evenire potest, ut aliquis non dolo malo, nec sciens, sed ignorans, et ipse deceptus ab alio, falsum instrumentum pro vero sumat, et eo utatur. Quod si accidat, et is qui scripto sit usus, innocentiam in hac re suam judici probare possit, illum omnino volumus hoc crimine liberari, quod nunquam consistere potest, nisi fraus et dolus malus ibi concurrerint.

[1] retaxatur.

Cap. 6. *Scribæ vitium negligentia inductum quomodo puniatur.*

Accidit etiam, ut cum ex archetypo, vel (ut vulgo nominant) originali, describitur aliquod instrumentum, scriba negligens et non satis animadvertens erret, ac aliquid secus ponat, quam[1] in originali collocatum est. Quod si nulla fraude factum esse, nec dolo malo, scriba defenderit et obtinuerit, falsi quidem non damnabitur, sed tamen negligentiæ pœnam dabit quam judex assignaverit. Etenim illum oportebat[2] in eo vigilare, ut suam scripturam ad primum exemplum diligenter accommodaret. Scriptum autem ipsum, in quo sic aberratum est, nullam omnino fidem habere potest.

Cap. 7. *Sigilla universitatum et societatum sine consensu præfecti et majoris partis universitatis non valent.*

Sigilla capitulorum, ecclesiarum, universitatum, hospitalium, et aliarum id genus societatum, non apponentur ad ullum diploma vel scriptum quodcunque, nisi præsens sit, aut consentiat, qui in societate 115
præfectus est ceteris, et nisi cum præfecto conspiret etiam major pars canonicorum, vel sociorum, vel collegarum, vel ejus cujuscunque universitatis, penes quam eo tempore rerum gerendarum authoritas est. Qua in re qui secus fecerint, aut fieri procuraverint, acerbe judicum ecclesiasticorum arbitratu puniantur, et instrumenta vel diplomata vel scripta cujuscunque generis secus obsignata quam præcepimus, ut falsa removeri volumus, et pro nullis haberi. Et si forte per illa quicquam damni fuerit cujusquam rebus illatum, pro illo plene satisfiet ab iis, qui vel ipsi

[1] ponat quod in. [2] oportet.

consignarunt, vel effecerunt vel consenserunt ut consignarentur scripta secus, quam a nobis prius est constitutum.

DE TESTIBUS, EORUMQUE DICTIS.

Cap. I. *Quando testes examinandi sunt ante litem contestatam.*

Considerandum est, an probatio per testes fienda sit in causa principali, an in causa accessoria et emergenti. Si in causa incidenti et accessoria, (cujusmodi sunt, quæ oriuntur ex oppositis exceptionibus dilatoriis, de declinatoriis judicii, atque etiam peremptoriis quibusdam, ut est exceptio transactionis rei judicatæ, litis finitio per jusjurandum,) non est opus ut expectetur litis contestatio, quia tales controversiæ obstant, quo minus fieri judicium de principali quæstione possit, nisi de illis prius constet id, quod constare non potest, si non afferantur[1] probationes. Necesse est itaque testes ad probandas tales exceptiones ante litis contestationem in principali causa factam admitti. In causa vero principali regulariter non admittitur testium probatio, nisi lis contestata sit; quia ante litis contestationem constitui non potest, quæ sit inter litigantes principalis controversia. Ineptus itaque esset judex, qui admitteret ejus rei probationem fieri, de cujus controversia nondum ei satis constaret. Nonnunquam tamen et principalis negotii testes recipiuntur ante litis contestationem; sed hoc fit certis solum ex causis, et ex beneficio quodam juris; ut si quis diuturnam absentiam aut mortem metuat eorum, quibus

[1] offerantur.

compertum sit negotium, quod in controversiam venire possit, curare potest, ut ad æternam memoriam publico instrumento eorum testimonia describantur; vel si lis jam mota[1] sit, ut a judice examinentur, lite nondum contestata. Ubicunque autem id fuerit factum, necesse est ut depositiones testium consignentur, et quamprimum fieri possit, denuncientur illis, quos metuat quis sibi futuros adversarios ea in re; nec publicentur, donec elapsus sit annus post receptionem talium testium, aut lis sit contestata, ne fraudi sit illis ignorasse ea de re receptos esse testes.

Cap. 2. *Dilatio ad producendum testes.*

Ea pars cui incumbit probatio, potest petere sibi dari dilationem a judice ad producendum testes; quam ei dare judex tenetur, adhibita competenti moderatione temporis, secundum spatia quibus distat testium habitatio a judicis domicilio. Et dum durat tempus datæ dilationis, potest producens vel una vel terna vice ad judicem nomina eorum, quos producturus est testes, referre; quarta vice hoc ei non[2] conceditur, nisi juret de calumnia.

Cap. 3. *Articuli probationis.*

Relatis ad judicem nominibus testium, simul exhibenda sunt capita dicendi testimonii.

Cap. 4. *Testium citatio.* 116

Producens vero testes curet eos a judice citari, et eis certum constitui tempus deponendi suum testimonium. Suspecti enim habentur testes, qui se ultro obtrudunt judici ad perhibendum testimonium.

[1] nota. [2] non *om.*

Ad fidem tamen rei gestæ etiam non rogati testes sufficiunt.

Cap. 5. *Adversæ partis citatio.*

Non solum autem testes, sed et pars, contra quam illi producuntur, vocanda est ad audiendum et videndum testes produci, generali clausula citationum adjecta, quod sive venturus sit, sive non, tamen judicem processurum in causa, quantum de jure possit. Estque simul ei facienda copia articulorum, quos ille, qui testes produxit, judici exhibuit; ut si ei libeat, interponere possit suas interrogationes.

Cap. 6. *Interrogationes.*

Interrogari autem potest et de personæ fide, et de negotii circumstantiis. Ad personæ fidem spectant explorandam studia, mores, voluntates, fortunæ, ætas, cognatio, totiusque vitæ conditio. Ad negotii vero circumstantias pertinent quomodo in ejus rei notitiam testis pervenerit, an ipse[1] negotio interfuerit, an ab aliis acceperit, et quare factum, quodque sit, quo tempore, quo loco, qua spe, quo consilio.

Cap. 7. *Dilatio ad interrogationes concipiendas.*

Ad has autem interrogationes concipiendas itidem potest peti dilatio a parte, contra quam testes producuntur. Non autem debet judex interrogationum copiam facere parti producenti testes, ne eos ex his ad respondendum instituat.

Cap. 8. *Protestatio in exhibitione interrogationum.*

Potest quoque pars in exhibitione interrogationum protestari, quod eatenus velit admittere testes productos, ut sibi salvum maneat jus reprobandi

[1] ipsi.

eorum personas et dicta per alios testes. Nisi enim quis ante publicationem testimoniorum de reprobatione testium protestatus fuerit, postea non auditur, nisi juret se nulla malitia nec dolo ad protrahendam litem, ad faciendum talem reprobationem induci, et nunc primum se id reperisse, quod testibus objecturus sit.

Cap. 9. *Juramentum testium.*

Requiritur autem, ut testes juramentum præstent, antequam quicquam deponatur; quia testi non jurato, quantumvis religiosus ille fuerit, non creditur in alterius præjudicium. Jurabunt autem totam dicturos veritatem, quam norunt, de re super qua jurant, nec ullam admixturos falsitatem; quod pro utraque parte dicent veritatem, quam sciunt ad negotium pertinere, etiam non interrogati; et quod nec pretio, nec amore aut odio, nec timore aut commodo quocunque dicent testimonium. Nihilominus partibus invicem remittentibus[1] ut non jurent testes, creditur etiam non juratis. Juramentum testium extendere volumus ad omnem causam, et etiam interrogatoria quæcunque legitimæ rei, nisi specialiter super uno articulo producantur.

Cap. 10. *Diebus feriatis non juretur.*

Testes diebus feriatis juramentum ne præstent, cum de processu juris sit, et actus judicialis. Examinari vero testes jurati quocunque tempore possunt, quia examinatio testium non est judicialis actus, sed seorsim et secreto loco fit, ut liberiores sint testes 117
ad dicendum testimonium. Nam testimonium habetur pro nullo, quod palam omnibus dictum est.

[1] renuentibus.

Cap. 11. *Delegatio*[1] *examinationis.*

Potest autem judex vel ipse testes examinare, vel id munus alteri committere; verum is, cui[2] commiserit testium examinationem, non potest porro alii delegare, quia ejus industria videtur esse electa.

Cap. 12. *Rejectio testium quando fienda.*

Testes admitti volumus ad dicendum testimonium, etiam si contra eorum personas objectum sit; nisi objecta sit eis excommunicatio, aut opponens[3] afferat promptam suæ oppositionis probationem.

Cap. 13. *Testes per judicem cogendi sunt, si venire recusant.*

Si qui testes requisiti venire recusaverint, hi judicis authoritate compellendi sunt, cum non minus fere delinquat is, qui veritatem supprimere conatur, quam qui falso deposuerit.

Cap. 14. *Qui in testimonium venire cogi non possunt.*

Testes non temere evocandi sunt per longum iter, multoque minus milites a suis signis vocandi sunt, perhibendi testimonii causa.

Cap. 15. *Ad nobiles et debiles eundum est pro illorum examinatione.*

Si testes in majori aliqua dignitate constituti fuerint, aut aliquo naturali inevitabilive impedimento detenti, ut ad judicium congrue et commode venire non possunt, tunc judex aut ad eosdem descendat, aut examinationem illorum bono viro committat.

[1] Deligatio. [2] qui. [3] apponens.

Cap. 16. *Officium testium.*

Officium testis in hoc maxime versatur, ut de rebus sibi bene notis veritatem exponat. Prohibemus igitur, ne qui testes cujuscunque status, conditionis, seu nominis existant, judicandi officium in se assumant, neque de criminibus aliquibus aliquid statuant, nec etiam inquirant, nisi ad mandatum illius judicis, qui cognitionem ipsius causæ, in qua aliquid agere conantur, habere dinoscatur, sub pœna contemptus.

Cap. 17. *Qui a testimonio repellendi sunt.*

Repelli volumus a testimonio omnes de crimine aliquo famoso condemnatos, inimicos capitales, domesticos, quibus imperari potest ratione patriæ vel dominicæ potestatis, parentes etiam, et eos qui loco parentum sunt, impuberes, ac mente captos, palam quæstum facientes, proxenetas et causarum sollicitatores in illis causis, quas sollicitasse noscuntur (nisi utraque pars consentiat), nec non eos, qui in re sua testimonium dicere conantur: a testimonio penitus arceantur. De criminibus autem suspecti, mercenarii (alias probi, et honesti) amici, mulieres, consanguinei, cum quibus matrimonium de jure divino non prohibetur, qui ante in[1] alteram partem testimonium dixerint, ad testimonium admitti possunt. Sed bonus judex ex fide, dignitate, moribus, gravitate constantiaque illorum, ac rei, de qua controvertitur, mole, facile existimare poterit, quid aut credat, aut parum per ipsos probatum opinari debeat.

[1] in *om.*

Cap. 18. *Quorundam testimonia repellenda sunt.* 118

Qui falso vel varia testimonia dixerint, vel utrique parti causam prodiderint, quique ob testimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepisse[1] judicati fuerint, non solum fide omni carebunt, sed etiam a judicibus condigne punientur, et parti læsæ satisfaciant.

Cap. 19. *Qui a testimonio repellendi sunt.*

Particeps criminis minorque viginti annis in criminalibus causis testimonium reddere non debent; nec is etiam qui ante in simili causa testimonium in eum dixisse probabitur. Procuratores, advocati, ceterique negotia alicujus gerentes ad testimonium pro dominis suis non admittantur. At si adversa pars eorum testimoniis uti voluerit, veritatem, quam noverint, post depositum officium dicere cogentur.

Cap. 20. *Testes de universitate.*

Singuli de universitate aliqua possunt esse testes in causa ipsius universitatis, si non principaliter de jure ipsius testis agatur, aut de singulari suo et non universitatis commodo agatur.

Cap. 21. *Testes domestici quando adhiberi possunt.*

Usu compertum est, nonnullos sive tædio prioris conjugii affectos, sive spe secundi magis prosperi matrimonii ductos, crimen adulterii conjugibus suis impingere. Sit igitur judex in hac parte prudens, nec facile sibi imponi permittat, nec quibuscunque credat, qui suspicione aliqua laborent, quive dictorum suorum probabilem aliquam et concludentem ratio-

[1] recipisse.

nem non attulerint. Sed quando de natura istius actus non solent testes adhiberi, domesticis (alias honestis et fide dignis) credi potest, nisi partis accusatæ bona fama et inculpata vita conversatioque honesta præponderet.

Cap. 22. *Qui semel approbat personam testis semper videtur approbare, nisi nova emerserit exceptio.*

Qui approbat personam testis in uno actu, approbat eam in omni alio, nisi nova infirmandi causa supervenerit. Ideo contra personam testis, quem quis semel produxerit, non potest opponere[1], nisi causa de novo emerserit; contra ejus tamen dicta licebit opponere.

Cap. 23. *In aliena causa plures testes ex eadem familia adhiberi possunt.*

Nil obstat, quo minus plures etiam testes ex eadem familia alieno negotio semper possunt adhiberi.

Cap. 24. *Testis alicujus scripti propter crimen postea commissum aut patefactum rejici non debet.*

Si quis ex testibus testamenti quidem, aut alterius cujusquam instrumenti, confectionis tempore (in quo ipse testis describitur) liber aut ab omni crimine alienus communi hominum æstimatione et opinione habebatur, testimonium ipsius ex crimine aliquo latenti, seu ex delicto aliquo postea detecto, patefacto, seu commisso, infici non debet, nec quicquam fidei illius detrahendum est, nisi testator per tres menses a crimine hujusmodi patefacto supervixerit, nec alium loco illius submittendum curaverit.

[1] apponere.

Cap. 25. *Qui pœnitentiam egerunt, ad testimonii fidem restitui possunt.* 119

Ceterum cum nos semper pro pietate nostra in subditos nostros magis cupiamus eos semper lucrari, quam in desperationem adigere, si quis criminosus crimini suo penitus renunciaverit, ac condignam pœnitentiam ecclesiæ judicio pro eodem peregerit, ac ad frugaliorem vitam redierit, testimonii tunc dicendi facultatem illi restituendam duximus.

Cap. 26. *Quibus testibus fides sit habenda.*

Testibus juratis et non testimoniis convenit fidem adhibere: illis tamen testibus credendum est, qui concludenter aut præsumptive rem, de qua agitur, approbant.

Cap. 27. *Super eisdem aut contrariis articulis non licet sæpius testes producere.*

Quicunque semel, aut pluries[1] testes aliquos produxerit, ac testificata tractaverit, aut quoquo modo eadem didicerit, non habebit ipse licentiam vel eosdem vel alios super eisdem vel directo contrariis articulis producendi.

Cap. 28. *Quando testes repeti possunt.*

Testes plene examinandi sunt, nec a suis negotiis sæpe avocandi. Si tamen aut dolo judicis aut negligentia debito modo examinati non sunt, id parti recte libellanti, seu articulos proponenti, nocere non debet, quin iidem[2] testes repeti possunt. Ceterum si partis culpa aut negligentia defectus aliquis in testium dictis deprehendatur, illi nusquam succur-

[1] plures. [2] eidem.

retur, nec ipsi testes postea repetiti sive ex officio, sive ad ejus instantiam aliquid sibi prodesse poterunt.

Cap. 29. *Pœna testium pejurantium.*

Si quis posthac adeo officii sui immemor fuerit, ut aliqua cæca[1] affectione ductus falsa aut multum[2] varia reddidisse deprehendatur testimonia, is extraordinarie pro arbitrio judicis, quem in hac parte offenderit, punietur. Volumusque omnes ministros nostros in executione pœnarum hujusmodi falsis testibus inflictarum, sive infligendarum, ad requisitionem dictorum judicum promptos ac paratos semper esse, sub pœna contemptus.

Cap. 30. *Quando testis rationem sui dicti reddere teneatur.*

Testis in actibus[3] omnibus sensu corporeo perceptibilibus[4] debet reddere rationem dicti sui per illum sensum ita demum si fuerit interrogatus. At in rebus sensibus hujusmodi non subjectis, debet rationem reddere non interrogatus.

Cap. 31. *De testibus extra judicialibus.*

Dictum testis judiciale non tollitur per dictum suum extrajudiciale contrarium; sed nisi aliquam justam rationem, quod tam varia aut repugnantia protulerit testimonia, reddere idem testis poterit, multum fidei illius detrahetur.

Cap. 32. *Testibus expensæ sunt solvendæ.*

Quotiescunque testes a suis negotiis pro ferendo testimonio avocentur[5], id fieri volumus expensis partis eos producentis, qui expensas illorum tempore

[1] cæca *om.* [2] multa. [3] actis.
[4] perceptilibus. [5] avocantur.

arrepti[1] itineris, donec iterum ad habitationes suas reversi fuerint, sustinebit.

Cap. 33. *Reprobatorii testes non sunt per alios reprobandi.*

Reprobatorii reprobatoriorum testium admittendi non sunt, ne si producendi quartos contra tertios et
sic deinceps licentia tribueretur, negotium longius 120
quam par est protelari contingeret.

Cap. 34. *Dicta testium interpretanda sunt secundum loquendi consuetudinem.*

Testium dicta non cavillanda, sed potius benigne interpretanda sunt, maxime vero secundum communem usum ac ipsius testis loquendi consuetudinem.

Cap. 35. *Quando dictum unius testis suppletur per dictum alterius.*

Dictum quoque unius testis suppletur per dictum alterius testis plenius deponentis; interpretationemque a pleniori illo dicto merito recipiet, si modo constet, quod de uno et eodem facto deponere conentur.

Cap. 36. *Testis inconstantia.*

Testes, qui adversus fidem testationis suæ vacillant, audiendi non sunt.

Cap. 37. *Pars intentionem suam obscuram interpretari potest.*

Si testes clare de re aliqua testificantur, quæ obscure fortassis a parte proponebatur, potest tamen pars suam intentionem interpretari, ut dicta testium illi prosint.

[1] accepti.

Cap. 38. *Testes pro utraque parte deponere debent, si requirantur*[1].

Testes pro utraque parte deponere debent, si requirantur vel a judice, vel a parte non producente, licet a parte principaliter producente expensas recipiunt.

Cap. 39. *Examinatio testium.*

Notarii opera, et non industria, in examinatione testium videtur electa. Ideo ad mandatum judicis debent scribere dicta testium, etiam extensive, prout unusquisque loquutus fuerit, cum in verbis omissis plus aliquando efficaciæ reperitur, quam in iis, quæ a notariis quibusdam describuntur.

Cap. 40. *Testes singulares.*

Testes singulares nihil probant; adeo ut veteres non permittebant juramentum, etiam in defectu probationis, tales testes producenti deferre, nisi hujusmodi singularitas tendat ad unum et eundem finem: quod et nos approbamus.

Cap. 41. *Variatio testium.*

Si qui tamen testes deponant de aliqua summa debita, aliqui de majori, aliqui rursus de minori, ac in una aliqua summa numerus sufficiens concordat, potest illis judex fidem adhibere, si nihil aliud est, quod illorum fidei detrahat.

Cap. 42. *Testimonia de scire et credere.*

Licet testes sæpe adeo rudes sunt et ignari, ut nihil distinguant inter verba veritatis assertiva (ut scio), ac illa quæ nihil necessario ponunt (ut credo,

[1] requiratur.

videtur, et recordatur), tamen nolumus fidem hujusmodi testibus adhiberi, si ipsi de natura horum verborum a judicibus nostris admoniti (quod semper fieri volumus), congrua non reddiderint testimonia. In casibus tamen illis, in quibus veteres leges fidem hujusmodi testimoniis adhiberi voluerunt, idem observandum esse[1] duximus.

Cap. 43. *De testibus examinatis coram arbitris.*

Testibus examinatis coram arbitris non tenetur quis stare coram judice, si vivunt, sed potest petere eos iterum examinari, si velit; sed si sunt mortui, non requiritur ulterior examinatio, sed standum erit eis, sicut si coram judice fuissent recepti, salvo tamen jure objiciendi contra personas et dicta.

Cap. 44. *Quomodo judex de multis testibus judicabit.* 121

Si testes omnes ejusdem honestatis et existimationis sunt, et negotii qualitas ac judicis etiam motus cum iis concurrat, sequenda sunt omnia testimonia. Si vero ex his quidam illorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est quod naturæ negotii convenit, et quod inimicitiæ aut gratiæ suspicione careat, confirmabitque judex motum animi sui ex argumentis et testimoniis, quæ et rei aptiora et vero proximiora esse compererit; neque enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis assistit[1].

Cap. 45. *Variatio testium quando non noceat.*

Si testes in circumstantiis non necessariis (ad quas simplices homines non solent magnopere re-

[1] esse *om.* [2] assiscit.

spicere) varii aliquando inveniantur, in rei tamen, de qua agitur, substantia conveniant, plena fides illis adhibenda est. Neque enim omnis varietas reprobata est, sed ea tantum, quæ contrarietatem quandam et incompassibilitatem in se contineat, nihilque nocet narrandi diversitas, cum eadem dicuntur.

Cap. 46. *Præferendi sunt testes qui absolvunt, his qui condemnant.*

Cum ad absolvendum potius quam ad condemnandum promptiora sunt jura nostra, volumus, quod si testes aliqui faciant pro bona fama seu innocentia alicujus, ac rursus alii pro mala fama seu noxa, quod præferantur hi, qui pro innocentia fecerint, modo alias ipsi testes inter se æquales fuerint.

Cap. 47. *De numero testium.*

Quanquam quibusdam legibus amplissimus[1] numerus testium definitus sit, tamen hanc licentiam ad sufficientem numerum coarctamus, ut judices tamen moderentur, et eum[2] solum numerum, quem necessarium esse putaverint, evocari patiantur, ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua testium multitudo protrahatur. At ubi numerus testium non requiritur, duo testes probabunt.

Cap. 48. *Judex testibus jubere potest silentium, et mutare articulorum ordinem in examinatione.*

Judicis est cuncta rimari, et veritatem[3] plena inquisitione discutere. Ideo ei permittimus ut injungat[4] testibus juramenti religione, ne dicta sua contestibus aut aliis quibusvis propalent, ac ut

[1] amplissimis. [2] cum. [3] varietatem. [4] jungat.

testes (non observato ordine articulorum) super omnibus examinare possit, prout ei videbitur expedire.

Cap. 49. *In animæ periculo juramentum exigi potest.*

Si acta nihil probaverint, judex juramentum exigere potest a parte principali, ubicunque animæ periculum vertitur.

Cap. 50. *Testimoniorum copia partibus non est neganda.*

Judex post testium publicationem testimoniorum
copiam faciat partibus petentibus, ipso retinente
originale. Et judicis est illis constituere terminum,
intra quem publicata testimonia evertant, aut tu-
eantur[1], cum hac interminatione, quod si istud fa- 122
cere neglexerint, deinceps non sit admissurus ut
id faciant[2].

Cap. 51. *Testimoniorum publicatio.*

Examinatis testibus, ea pars cui maxime interest testimonia esse nota, petere potest a judice, ut ea publicentur. Id vero ut rite fiat, necesse est partes citari ad audiendum testimonia publicari. Ita vero fiet publicatio, si aut ipse judex aut publicus notarius præsentibus partibus palam testimonia recitet, aut coram exhibeat chartam, in qua ea descripta[3] sunt, et clara voce testetur in ea contineri depositiones testium productorum fideliter annotatas, quas sua exhibitione publicatas velit. Postea judex partibus constituet terminum, intra quem accepturi sint[4] exempla testimoniorum, et alium terminum, intra quem disputaturi sint, si velint.

[1] teneantur. [2] faciat. [3] discripta. [4] sunt.

Cap. 52. *Testium productio post testimoniorum publicationem.*

Quamvis partibus non regulariter permittatur, ut post testimoniorum publicationem denuo alios testes producant, judex tamen ratione sui officii non solum [1]post testimoniorum publicationem[2], sed et postquam in causa conclusum est, testes examinatos potest denuo interrogare de re, quam sua depositione non satis declarasse videtur, si ejus notitia necessaria aut utilis appareat ad causæ cognitionem. Et si judex a seipso[3] hoc non faciat, possunt partes petere a judice, ut id fiat.

Cap. 53. *Quando admittitur probatio post testium publicationem.*

Rursus si post testium publicationem quisquam probare aliquid voluerit, quod in prioribus suis articulis, quoad necessitatem facti et probationis, inesse dinoscatur, id ei nullatenus permittatur. Sed si quid inopinatum, et de quo quis facile cogitare non poterat, ab adversa[4] parte probatum fuerit, quod causæ alterius magnopere noceat, non incongruum esse putamus id a parte læsa (si potest) reprobatum iri, publicatione testium non obstante. In causis etiam matrimonialibus favore animarum olim constitutum erat, ut testium publicatio aliorum testium productioni non obstaret; quod nos moderantes ita temperamus, ut publicatio in his causis non noceat, si testes illi post publicationem producendi omni exceptione majores fuerint, ac tales qui omni careant suspicione, ac quibus me-

[1] solum potest post. [2] receptionem. [3] ex scripto.
[4] diversa.

rito credendum est; alioqui judex eos vel non admittat, vel fidem, quam voluerit, illis adhibere poterit.

Cap. 54. *Neque testes neque dicta testium refelli possunt post primam assignationem ad audiendum sententiam.*

Si quid in dictis testium a veritate alienum deprehenditur, aut persona illius reprobari aliquando possit, id usque ad primam assignationem ad audiendum sententiam proponi permittimus, sive quis protestatus fuerit contra eos, sive non est protestatus.

Cap. 55. *Officium judicis in examinandis testibus.*

Pertinet autem peculiariter ad officium judicis, diligenter testes examinare de singulis negotii circumstantiis, ut quod per partes vel earum advocatos omissum forte sit in articulis et interrogatoriis concipiendis, illud ipse suppleat.

DE CONSUETUDINE. 123

Cap. 1. *Consuetudo quid sit.*

Consuetudo est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex, seu jus quoddam moribus seu usibus populi totius vel majoris partis ratione initiatum, continuatum, et constitutum, legis habens authoritatem. Ex non scripto enim jus venit quod usus approbavit. Nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur.

Cap. 2. *Consuetudo non valet contra rationem aut legem.*

Quamvis consuetudinis ususque longævi non sit vilis authoritas, verumtamen non est usque adeo valitura, ut aut rationem vincat aut legem, seu juri positivo præjudicium generare debeat.

Cap. 3. *Consuetudo non valet contra jus divinum aut naturale.*

Cum peccata tanto sint graviora, quanto diutius infelicem animam detinent alligatam, nemo sanæ mentis intelligit juri divino aut naturali (cujus transgressio periculum salutis inducit) quacunque consuetudine (quæ dicenda est verius in hac parte corruptela) posse[1] aliquatenus derogari. Quælibet enim consuetudo, quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati omnino est postponenda, et usus, qui veritati est contrarius, est abolendus.

Cap. 4. *Statuta et consuetudines ecclesiæ cathedralis non sunt mutandæ sine episcopi et capituli consensu.*

Quia novitates sæpenumero pariunt discordiam, non immerito statuendum videtur, ne quis episcopus absque consensu capituli statuta aut consuetudines ecclesiæ cathedralis antiquas immutare, aut novas facere possit; itidem nec capitulum sine episcopo. Quod si aliter facta fuerint, decernantur irrita, nisi statuta et consuetudines hujusmodi priores verbo Dei aut ecclesiæ ædificationi repugnent.

[1] possit.

DE PRÆSCRIPTIONIBUS.

Cap. 1. *Præscriptio quid sit.*

Præscriptio est jus quoddam ex tempore congruens, authoritate legum vim capiens, pœnam negligentibus inferens, et finem litibus imponens, quod non in totum a naturali jure recedit, nec per omnia ei servit. Quemadmodum enim natura æquum est neminem debere locupletari cum alterius jactura, ita naturali rationi congruum est et negligentibus pœnam inferri et finem litibus imponi.

Cap. 2. *Præscriptio decimarum in aliena parochia.*

Si una ecclesia decimas in alterius parochia quadraginta annos possederit, volumus de jure meliorem conditionem fieri possidentis: quia quadragenalis præscriptio omnem prorsus actionem excludit.

Cap. 3. *Malæ fidei possessor præscribere non potest.*

Nulla antiqua dierum possessio juvat aliquem malæ fidei possessorem[1], nisi resipuerit, postquam se[2] aliena noverit possidere, cum bonæ fidei possessor[3] dici non possit[4]. Derogandum enim erit omni constitutioni atque consuetudini, quæ absque mortali peccato non potest observari. Oportet igitur eum, qui præscribit, ut in nulla temporis parte
rei habeat conscientiam alienæ, sitque in bona fide 124
constitutus, sine qua nulla valet præscriptio ecclesiastica.

[1] professorem. [2] si. [3] professor. [4] potest.

Cap. 4. *Interruptio tollit præscriptionem.*

Si de præscriptione et interruptione mota fuerit quæstio cum receptis testibus seu probationibus (quæ recipi debent ab utraque parte) probata fuerit interruptio, præscriptio non tenebit.

Cap. 5. *Contra visitantes nemo præscribere potest.*

Quia secundum apostolum, qui spiritualia seminat, non est magnum si metat carnalia, cum nemo suis stipendiis militare cogatur, statuimus, ne subditus contra superiorem visitationem, aut procurationem ratione visitationis debitam, in seipso præscribere possit. Allegantes igitur se non meminisse procurationem solvisse aut petitam fuisse, audiendos non fore decernimus; sed negantes pœna condigna afficiendos, nec non ad condignam satisfactionem compellendos, quacunque præscriptione temporis non obstante, statuimus.

Cap. 6. *Præscriptio ecclesiarum vel decimarum in aliena diœcesi.*

Episcopum qui ecclesias et decimas in aliena diœcesi se legitime præscripsisse proponit, oportet hujusmodi præscriptionis titulum allegare, et (cum jus commune contra ipsum faciat) probare. Nam licet ei, qui rem præscribit ecclesiasticam, si sibi non est contrarium jus commune, vel contra eum præsumptio non habetur, sufficiat bona fides; ubi tamen est ei jus commune contrarium, vel habetur præsumptio contra ipsum, bona fides non sufficit, sed est necessarius titulus, qui possessori causam tribuat præscribendi, nisi tanti temporis allegetur præscriptio, cujus contraria memoria non existit.

Cap. 7. *Præscriptio vel interrumpi potest vel cessare vel impediri.*

Præscriptio aliquando cessat, aliquando interrumpitur, sed non idem æstimandum quando cessat, et quando rumpitur. Cessare præscriptio dicitur, quando propter aliquod privilegium personæ cujus res est, aut conditionem ipsius rei, non habet locum præscriptio. Similis huic cessationi videri potest impeditio, quando præscriptio quasi intersistit, ut cum propter publicum aliquem motum judicia exercere, et jus suum requirere non licet, ut in tempore belli, vel quando in loco jus non redditur, [1] defectu judicis vel rei[2], atque tempore pestis. In quibus casibus et similibus præscriptio non prorsus intermoritur, sed vi quadam impedita interquiescit, et præsertim cum actoris protestatio intercedit. Interrumpi vero naturaliter præscriptio[3] dicitur, cum cœpta retrahitur, ne progredi possit. Id vero fit, cum possessio nobis non vi legitima, (quam vocant compulsivam[4],) sed violenta eripitur. Et ratio est, quia sine possessione præscriptio non procedit. Est autem in naturali interruptione hoc regulare, quod ea prodest omnibus, qui habent jus in re. Rumpitur etiam præscriptio, quando is, cujus res est, illam contestata lite in judicio repetit, quamvis litem non perficiat; item per alluvionem maris, aut fluminis, per solutionem pensionis aut partis debiti, per secundam cautionem ad debitorem[5] factam. Impeditur ad hæc præscriptio ne currat, quando is, cujus res est, illam non potest repetere; ut sunt impuberes, quique adhuc sub aliena potestate con-

[1] et defectu. [2] vel reip. (sic). [3] præscripto.
[4] compulsiva. [5] a debitore.

tinentur, et furiosi, quibus etiam adnumeres excommunicatos; nam dum ita sunt, non audiuntur sua repetentes. Præscriptioni conjunctæ cum bona fide nemo per suum pactum potest renunciare; cum 125
præscriptio sit propter bonum publicum inventa, ne scilicet dominia rerum sint incerta, et jus publicum pacto privatorum non remittatur. Ad præscribendum in rebus incorporalibus[1], ut est servitus prædii, jurisdictio, et consimilia, non requiritur possessio, sed scientia et patientia adversarii. Interrumpitur quoque præscriptio ne currat, protestatione coram judice, vel si ejus copia non fiat coram notario et testibus; quo protestationis genere principes inter se utuntur ad impediendam præscriptionem, cum sese non possint convenire sub judice, qui sit utrique parti communis.

Quiete dicitur quis possidere, quando non vocatur in judicio, sincere autem, quando cum bona fide. Bona autem fides in dubio præsumitur, et quando non habetur notitia rei alienæ. Mala vero probatur variis modis; primo per confessionem propriam possidentis; secundo per famam quæ erat in vicinia; tertio per denunciationem factam tempore contractus; denique per incidentes conjecturas, et si contra jus fuit acquisita, et non observata juris solennitate. Præscriptio contra bona ecclesiæ vel pia legata non currit minor quadragenaria, post quam elapsam potest ecclesia in integrum restitui: si tamen restitutio intra quadriennium petita fuerit; nam post hoc tempus non audietur. Mala fides præscriptionem impedit, priusquam terminus ejus elabatur. At[2] cum perfecta fuerit præscriptio, bonam habens fidem conjunctam, si postea res præscripta noscatur

[1] corporalibus. [2] Ac.

fuisse aliena, minime cogitur, qui præscripsit, eam restituere. Nam quando novit alterius eam fuisse, jam non alienam, sed suam cœperat possidere; nam leges et jura ei addixerunt. Qui alieno nomine possidet, non præscribit. Usucapionis trium annorum spatium assignatur; præscriptionis autem, quoad præsentes decem, quoad absentes viginti; longior est triginta, longissima vero quadraginta annorum; utque usucapio ad res mobiles pertinet, ita præscriptio ad immobiles.

DE VIOLENTA PERCUSSIONE CLERICORUM.

Cap. 1. *Vis contra clericum quibus pœnis afficiatur.*

Quicunque manus violentas in clericum sciens injecerit, nisi voluerit arbitratu judicum ecclesiasticorum ei satisfacere, pœnitentiamque subire tam atroci scelere dignam, in excommunicationem ruet. A qua nullo modo patimur illum sublevari, donec pœnitentia plene sit perfunctus, ordinarii sui arbitratu indicenda.

Cap. 2. *Quæ sunt exceptiones in hac causa.*

Quoniam omnis honesta ratio relinqui debet expediendæ salutis, si quis se legitime defendens, aut justitiæ serviens, ad vim contra clericum progressus sit, si coram ordinario suo patefecerit vim his causis profectam esse, quas posuimus, omnino illum liberari volumus, et sine pœna dimitti. Esto quoque par clericorum pœna, si violentas manus in laicos homines injecerint.

DE PRÆSUMPTIONIBUS.

Cap. 1. *Præsumptio quid sit.*

Præsumptio est alicujus rei ex variis circumstantiis collecta conjectura.

Cap. 2. *Præsumptio temeraria et probabilis.*

Temeraria præsumptio ex mera suspicione proficiscitur, et nulli vestigio rei gestæ incumbit. Probabilis vero rei vestigiis inhæret, licet per seipsam 126
non tollit dubitationem, sed tantum credulitatem inducat.

Probabilis præsumptio, vel unius[1] testis assertione aut aliqua semiplena probatione adjuta, plenam fidem facit. Temeraria vero prorsus est rejicienda.

Cap. 3. *Præsumptio violenta.*

Violenta præsumptio est, quæ indiciis[2] adeo apertis innititur, ut id, quod esse contenditur, inde quodammodo necessario sequi videatur. Judex non ad unam speciem probationis animum suum coarctabit; et ideo in causis, quæ de sui natura directe probari nequeunt, præsumptionibus ad ferendam sententiam adduci poterit. Ex violenta præsumptione judicem posse ferre sententiam exemplo regis Salomonis docemur, qui causam inter duas mulieres audiens, atque ex[3] naturali unius amore alteriusque odio erga infantem veram matrem discernens, eun-

[1] unus. [2] judiciis. [3] ex *om.*

dem mulieri, quæ divisionem abhorrebat, adjudicavit. Curet attamen judex, ut violenta præsumptio, qua motus est ad ferendam sententiam, scripta extet in actis, quo appareat sententiæ latæ fundamentum.

Cap. 4. *Probatio carnalis copulæ per præsumptiones.*

Violenta præsumptione probari carnalem commistionem nullus dubitet, veluti si masculus et fœmina, solus cum sola, nudus cum nuda, in eodem lecto jacentes deprehensi fuerint. In probanda commixtione maris et fœminæ, sufficiat probatio actuum propinquorum ad eam, dum tamen testium accedat credulitas. Uxor cui maritus non abs re denunciabit, ne cum eo, quem suspectum habuerit, colloqueretur, secretove consortio uteretur, si mariti denunciationem spernat, adultera censeatur.

Cap. 5. *Quis sit habendus pro patre.*

Ejus filius esse præsumitur, in cujus domo, et cujus ex uxore quis nascitur, licet uxor forsitan tempore conceptionis cum alio concubuerit, nisi mariti diuturna absentia, adversave valetudo, aut alia justa causa, aliud suadeat.

Cap. 6. *Præsumptio mali animi.*

Is, qui contra legum interdicta, quicquam molitur, malam fidem semper habere præsumitur[1]. Deprehensi in delicto semper præsumitur malus animus. Itaque qui cum nocuisset alicui, joco se id fecisse dicit, tanquam obnoxius tenetur, nisi suam probet innocentiam.

[1] præsumatur.

Cap. 7. *Præsumptio boni animi.*

Per exteriora, quæ intus sunt præsumuntur[1]. Quemcunque igitur studere virtutibus, præsertim simplicitati et modestiæ, videris, hujus bonum et rectum esse animum intelligas. Ex transacta cujuslibet vita dinoscere possumus quid de subsequenti ejus conversatione præsumamus: quia præteritorum consideratio nos instruit de futuris.

Cap. 8. *Qui ad objecta crimina tacet, suspectus est.*

Si quis ad crimina, quæ sibi fuerint objecta, vel proposita in judicio ad respondendum, taceat, præsumptionem haud levem præbet probabilem[2] defensionem se non habere.

Cap. 9. *Qui subterfugia quærit, malam causam habere præsumitur.*

Quisquis dilationibus judicium subterfugere conatur, is malam causam semper fovere præsumatur.

Cap. 10. *Quando ignorantia non est præsumenda.*

Ea quæ publice aguntur, et quæ quis indagare debet, nemo ignorare censetur.

Latere non potest vicinos, quod ad nos in lon- 127
ginquo pervenit; vicinis enim cum res præsumantur notiores esse, quam remotis, illis cum primis creditur.

Cap. 11. *De fama.*

Communis et pervulgata fama de aliquo gravem inducit præsumptionem.

[1] præsumatur. [2] probabilem *om.*

Cap. 12. *Præsumptio continentiæ.*

Non præsumitur incontinens in senili ætate, qui in juventute continuit; atque id maxime si divinarum literarum studiis incumbit, et eo genere doctrinæ apprime fuerit ornatus.

Cap. 13. *Præsumptio ex habitu.*

Talis quisque præsumitur in quali habitu reperitur.

Cap. 14. *Præsumitur neminem velle perdere*[1] *sua.*

Præsumitur neminem esse qui sua bona velit aut prodigere aut perdere.

Cap. 15. *Præsumitur non mutari voluntatem, nisi probetur.*

Quilibet præsumitur manere in eadem voluntate, qua semel fuisse constat. Proinde qui mutatam asserit voluntatem, probare debet.

Cap. 16. *Judicis sententia præsumitur bona.*

Propter religionem judicantis semper pro ejus sententia est præsumendum, nisi per appellationem fuerit suspensa.

Cap. 17. *Præsumitur pro scripto.*

Præsumitur pro scriptura, nisi aliud actum aliudque[2] scriptum esse probetur.

Cap. 18. *Præsumptio juris et de jure.*

Præsumptio non est tanti momenti, quin contraria probatione elidatur; nisi sit præsumptio juris, et de jure, quam sola ejus confessione, de cujus commodo agitur, tolli posse putamus.

[1] prodere. [2] aliudve.

Cap. 19. *Pares præsumptiones se mutuo conficiunt.*

Duæ præsumptiones paris potentiæ invicem se collidunt, et major minorem vincit, prorsusque enervat.

Cap. 20. *Præsumptio infirmitatis tollitur per actum.*

Præsumptionem infirmitatis tolli per exercitium actus non compassibilis cum infirmitate, manifesti juris est.

Cap. 21. *Judex ex circumstantiis judicabit.*

Si probationes rei et actoris tantum præsumptive concludant, judicis est ex diligenti circumstantiarum consideratione judicare. Ut cum vir se sponsam suam cognovisse affirmat, illa vero illud negat, matronæque aliquæ, quæ corpus inspiciebant, cum illa consentiant, judex considerata opportunitate cognoscendi, mora, et diutina conversatione, et ætate utriusque, et matronarum fide et peritia, quid sequendum sit judicabit.

DE DIFFAMATIONIBUS.

Cap. 1. *Obtrectatores legibus esse puniendos.*

Quoniam omnes Christiani mutua charitate veros se debent Christi discipulos esse ostendere, coercenda quorundam improborum malevolentia est, qui fratres odio tam capitali prosequuntur, ut illos falsis criminibus calumniose velint opprimere. Quo fit 128
ut legum fræna illorum licentiæ sentiamus injici-

enda, quorum mentes Christiana charitas, quæ prorsus illis abest, mollire non potest; et quos ipsum per se non movet officium, illos juris acerbitate devinciemus[1].

Cap. 2. *Obtrectatores quando et quomodo puniantur.*

Primum igitur hoc constitutum sit, ut quicunque malitiosa voluntate ac dolo malo famam cujusquam crimine conficto ac ementito violaverint, aut ullo modo ut violaretur effecerint, aut sermone contumelioso contra quenquam utuntur, aut libellum famosum vel ipsi componunt aut scribunt, vel ab aliis compositum aut scriptum, cum invenerint, non continuo rumpunt, aut ignibus cremant, sed divulgant aut in lucem proferunt, aut proferendum curant, primum quidem ab eo cui hæc facta est injuria (si modo velit injuriam prosequi) deducantur ad ecclesiæ pastorem et seniores, qui talium obtrectatorum importunitatem acri[2] vehementique sermone perterrefaciant. In quorum authoritate si acquiescere velint, et hominis existimationem quam ante calumniis oppugnaverant, recolligere parati sint, quantum in se est, et recuperare, in eo ipso causa terminetur; nec ille, qui calumniis fuerit appetitus, ullam suis obtrectatoribus exhibebit aliam molestiam, nec illos ad judices ordinarios trahet. Nam præcipua semper ratio salutis animarum esse debet, et sumptus non necessarii, quantum licet, sunt amputandi. Verum hujusmodi calumniatores et obtrectatores si nolunt salutaribus pastorum et seniorum præceptis inflecti, tum demum ad ipsos judices ecclesiasticos illorum nomina deferantur, apud quos (cum manifestis probationibus de calumniis illorum

[1] denunciemus. [2] acri *om.*

et obtrectationibus plene constiterit) damnentur sententia judicum ad illas pecuniarum summas in cistas pauperum infundendas, quæ suarum ecclesiarum propriæ sunt, quas illorum opes commode videbuntur ferre posse; et etiam excommunicationis pœna plectantur, a qua nullo modo volumus illos liberari, donec arbitratu judicis ecclesiastici satisfactum est illi, cui injuria facta est, et etiam ea perfuncti sint pœnitentia, quæ tanto crimini convenire videbitur.

Cap. 3. *Qui probant crimen objectum, non puniantur.*

Quoniam reipublicæ vehementer interest, ut crimina suppliciis coerceantur, et ut[1] sua cuique justa defensio reservetur, constituimus, ut si quis aliquem reum fecerit accusatione, denunciatione, vel exceptione, vel alia quacunque ratione legitima et solenni, judicique criminis objecti fidem fecerit, illum (quoniam non calumniam, sed veritatem sequutus sit) omni[2] legis istius pœna liberari debere. Si vero qui accusaverit fuerit causa dejectus, pœnis legis teneatur, nisi possit ostendere, quod non proposito male dicendi, nec calumniandi voluntate, sed aliqua justa ratione fuerit ad hoc institutum adductus.

[1] ut *om.* [2] omnium.

DE DILATIONIBUS.

Cap. 1. *Dilatio quid sit.*

Dilatio est agendi facultas infra tempus vel a legibus, vel a judice[1], vel ex conventione partium præscriptum.

Cap. 2. *Dilationum species.*

Dilationum alia est legalis, quæ a legibus definitur; ad appellandum enim, et petendum restitutionem in integrum, et similia, tempus a legibus præscribitur: judicialis, quæ datur arbitrio judicis: conventionalis, quæ terminum habet ex conventione 129
partium. Ex dilationibus judicialibus citatoria datur a judice, ad comparendum: deliberatoria oblato libello datur ad deliberandum de his, quæ petuntur, vel de cedendo[2], vel de lite suscipienda[3]: recusatoria terminum concedit ad proponendas exceptiones omnes, et ad declinandum seu differendum judicium: probatoria datur ad probandum et allegandum in causa: definitoria datur ad negotium definiendum: judicatoria datur condemnatis ad patiendum vel solvendum judicata: appellatoria datur ad appellandum.

Cap. 3. *Dilationes, quantum fieri potest, amputandæ sunt.*

Materias dilationum ubique amputare volumus, et hac ratione judicibus non concedimus dandæ dilationis, quoties voluerint, facultatem, sed quatenus rerum urgentissima ratio flagitaverit[4], et neces-

[1] vel a judice *om.* [2] cædendo. [3] suspicienda.
[4] flagitaverit *om.*

sitas desideratæ instructionis exegerit. Idcirco non nisi justa de causa petenti, bonaque fide imploranti dilatio concedi debet. Proinde si morandæ solutionis gratia a debitore falsi crimen objicitur, nihilominus salva executione criminis, debitorem ad solutionem compelli volumus. Et idem in consimilibus faciendum existimamus.

Cap. 4. *Certa dilationum spatia.*

Quamvis jure antiquo receptum sit, ut quælibet citatio spatium decem dierum concedat, et dentur ad deliberandum viginti dies pro testibus et instrumentis producendis, quando fuerint in provincia, tres menses, quando in locis provinciæ contiguis, sex, quando in transmarinis regionibus, novem, actori vero contumaci triginta dies; istas nihilominus dilationes judicum arbitrio (ratione habita personarum, locorum et causarum) magis minusve contrahi volumus, prorogari vero nullo modo. Cumque judex eas multum contraxerit, causas exprimat, quæ in actis inserantur ut appellandi materia præcidatur. Appellatoria tamen dilatio judicis arbitrio non mutabitur: semper enim erit quindecim dierum, qui neque contrahentur, neque ampliabuntur.

Cap. 5. *Dilationes quæ ad causæ cognitionem pertinent, judice sedente, et parte adversa præsente fiant.*

Dilationes citatoriæ atque deliberatoriæ, licet a judice non sedente, sed ambulante in loco judicii, concedi possint, attamen quæ causæ cognitionem requirunt, a judice sedente dari volumus, et dum adversaria pars adest; ut si reclamet, et de dilationibus hujusmodi quæstio emergat, sententia judicis lis dirimatur.

Cap. 6. *Si judex tempore probationi[1] præscripto jus non dicat, pars ad tempus amissum restituetur.*

Si tamen non stat per partem, quo minus facere possit suas probationes in dilatione ei data, sed stat per judicem, quia non reddit jus in illo die, tunc non est danda nova dilatio ; sed volumus partem eandem restitui ad tempus amissum.

Cap. 7. *Terminus dilationis utrique parti communis sit.*

Ubicunque a judice data erit dilatio, statuimus, ut idem terminus sit communis utrique parti ; ita ut utraque possit in illo probare. Sed si is, cui data est dilatio, re integra renunciaverit dilationi, adversarium ratione ejusdem dilationis posse probare nolumus[2].

Cap. 8. *Dilatio certum tempus præscribere habet.* 130

Volumus dilationem a judice partibus datam, certam esse, vel per numerationem dierum, vel ad certum tempus.

Cap. 9. *Data dilatione cessat judicis officium, dum durat dilatio.*

Data dilatione judicis officium conquiescere decernimus, donec petiti temporis defluxerint curricula, feriis illi tempori non excludendis, sed connumerandis.

Cap. 10. *Qui prodiderit acta, ad aliam probationem non admittetur.*

Si quis probaverit intentionem suam per testes, vel per aliud simile, et postea prodiderit acta, etiam

[1] probationum. [2] volumus.

si casum possit probare, nullam esse ei amplius dandam dilationem volumus.

Cap. 11. *Libellus, si in citatione inseratur, excludit dilationem ad deliberandum.*

Cum in citando exemplum libelli reo transmittitur, vocaturque ad respondendum, deliberatoriæ dilationes ei non dabuntur, modo citatio æquum et decentem contineat terminum; alioqui dilationes ad deliberandum habebit.

Cap. 12. *In causæ initio non dabitur actori tempus ad deliberandum.*

Deliberatoriæ dilationes ab initio causæ actori non concedentur[1], (existimatur enim venire instructus:) attamen si reus excipiat, vel illum reconveniat, dilationem aliquam ad deliberandum jure habebit.

Cap. 13. *Mutatio libelli non semper requirit novam dilationem ad respondendum.*

Si libellus mutatur in eo, quod non alterat primam petitionem, quo minus de ea certus esse possit reus, non erunt novæ dilationes deliberatoriæ concedendæ. Nam cum plene quis potuit instrui per primum libellum, licet aliquid addatur, quod non mutat naturam negotii, novæ non erunt impartiendæ dilationes.

Cap. 14. *Prorogatio dilationis.*

Plures dilationes, quam leges nostræ permittunt, nolumus alicui dari: tamen decernimus eas posse prorogari ex causa, et illæ non erunt novæ dilationes, sed priores prorogatæ. Prorogatio enim de-

[1] conceduntur.

bet fieri antequam primum tempus dilationis sit finitum; tempore autem toto finito, nolumus tunc posse habere locum prorogationem, sed erit nova dilatio.

Cap. 15. *Secunda dilatio ex causa dari potest.*

Secundam dilationem ex causa dandam esse statuimus, et hoc solummodo respectu temporis, in quo impeditus fuit aliquis, et respectu ejus rei, in qua fuit impeditus. Et ideo si aliquis impeditus fuerit producere unum testem, et procuravit, quantum potuit, in prima dilatione eundem producere, dabitur nova dilatio ad producendum illum testem, et non alios, quos non procuravit in prima dilatione producendos.

Cap. 16. *Dilatio quando potest revocari.*

Dilatio, quæ de partium consensu data est, altera parte invita non debet sine causa revocari; sed quando judex ex officio suo dilationem præfixit, 131
si causa tollatur, quæ illum movit, eam potest revocare.

Cap. 17. *Dilatio data reo ad jurandum intelligenda est dari actori ad probandum.*

Decernimus dilationem datam reo ad jurandum etiam intelligi debere datam actori ad probandum per testes vel instrumenta.

Cap. 18. *Dilatio quando reus opponit exceptiones.*

Utrique parti dilationem dari debere de juribus suis decernimus, quando reus opponit exceptiones.

Cap. 19. *Dilatio ad consulendum.*

Potest a principio dilatio peti ad illos consulendos, quorum consilium arduitas causæ requirit, et quos aliqua ex parte negotium tangit, ut ab eis, is qui citatus est, informetur. Si pendente causa, super quopiam emergente positiones offerantur, dandæ sunt induciæ procuratori, ut dominum suum consulere possit, si tale sit emergens, ut probabiliter nihil ab initio de hoc scire potuerit dominus constituens. Nam si ab initio prævideri potuisset, et a causa principali perspicuam dependentiam haberet, tempus ei, ut dominum suum consulat, non dabitur. Est enim quod dominus sibi imputet, quare ab initio, ut debuit, procuratorem suum plene non instruxerit.

Cap. 20. *Citatio peremptoria.*

Citationi peremptoriæ nimis brevis terminus non affigatur, nisi maxima necessitas id suggerat. Alioqui parti sic vocatæ licebit appellare.

Cap. 21. *Propter injustas dilationes licet appellare.*

Si judex absque causa et injuste dilationes vel contrahat vel ampliet, ab eo licet appellare.

Cap. 22. *Citatio terna.*

Citatoriæ dilationes aut sunto tres, aut una esto peremptorie inscripta, sed quæ spatium temporis id concedat, quod tribus æquari et congruere possit. Præter citatoriam primam et secundam dilationem aliæ sunto peremptoriæ, licet fortasse non sic inscribantur.

Cap. 23. *Absens reipublicæ causa a judicio excusabitur.*

Absens reipublicæ causa tantisper a terminis in judicio sibi præfixis excusatur, quamdiu causa absentiæ durat.

Cap. 24. *De remoto ab administratione.*

De dilapidatione[1] suspectus, et ob id ab administratione remotus, quamvis nondum sit restitutus, in judicio respondere cogitur, neque restituetur, nisi causa cognita absolvatur.

Cap. 25. *Quando idem terminus duobus actis præscribi potest.*

Licebit eundem terminum duobus actibus præfigere, quando simul et in idem tempus possunt concurrere, ut ad producendum testes probatorios, et ad producendum reprobatorios. Nihil enim vetat judicem testes admittere simul, super principali, et reprobatorios. At si actus ordine successivo sint explicandi, eundem terminum communem habere non poterunt. Judici licet dilationem dando, vel adhuc pendente, quæ jam data est, terminum ad alium actum successive explicandum statuere, tam
eidem quam alteri parti; quoniam sic dilationi jam 132
concessæ nullum fit præjudicium: ut si decem dies ad instrumenta producenda, et quinque ad testes assignentur; non enim ii se mutuo actus impediunt. At si unus actus pendet ab altero, id facere non convenit. Male quippe darentur decem dies ad positiones producendas, et decem ad intentionem probandam; quia positiones fortasse tam erunt

[1] De lapidatione.

claræ, ut probatione non egeant, vel adeo erunt ineptæ, ut omnino sint repudiandæ.

Cap. 26. *Judex uni parti parcere non potest in alterius partis præjudicium.*

Tametsi judex propitius nonnihil potest reo contumaci parcere (unum scilicet aut alterum diem, illum post terminum peremptorium, expectando) id tamen in præjudicium partis ne faciat, neque ita ut impensas non jubeat recompensari.

Cap. 27. *Diebus feriatis judicia non fiant.*

Feriis institutis ad honorem Dei, ut sunt omnes festi dies, a litibus et judiciis abstineri volumus; neque testes his temporibus dicent testimonia, atque processus tunc facti, et sententia lata non valebit.

Repentinæ feriæ, quæ jussu nostræ regiæ majestatis indicuntur vel ob res feliciter gestas, vel propter inaugurationem regni, vel publicas supplicationes, feriis institutis ad honorem Dei sunto pares et ejusdem rationis, utque illis contendere non licet in judicio, (etiam volentibus partibus,) ita in istis non concedatur.

Cap. 28. *Quæ in feriis liceant.*

In feriis, quæ ad pacem et concordiam pertinent, fieri permittimus, ut juramenta, pacta[1], transactiones. Licebit etiam his diebus miserabilium personarum causas agere.

[1] facta.

Cap. 29. *Citationes non fiant diebus feriatis.*

Citationes quæ fiant die feriato non valent; et cum nominatim diem feriatum præfigunt ad comparendum, sunt temerariæ. Proinde citet judex ad certum diem, et adjiciat, quod si dies is fuerit feriatus, proximo venias.

Cap. 30. *De messe et vindemia.*

His feriis quæ ad hominum utilitatem sunt institutæ, ut messis et vindemiarum, partes pro suo arbitrio renunciare possunt[1]. Quod si faciant, et processus judicialis et sententia lata valebit. Testes tamen compelli non possunt, ut his diebus testificentur, si nolint.

Feriis hominum causa institutis, non solum partes renunciare queunt, sed certis de causis cogi possunt, ut ad judicium veniant; ut si res tempore sit peritura, nec patiatur moram. Ad hæc, sententia, quæ ante has ferias lata fuit, per eas mandari potest executioni, et gravia in Deum scelera cognosci possunt et puniri.

Cap. 31. *De certis feriis.*

Toto quadragesimæ tempore, septem diebus post resurrectionis festum, et septem diebus ante natalem Domini, quiescant judicia.

[1] possint.

DE EXCEPTIONIBUS.

Cap. 1. *Exceptio quid sit.*

Exceptio est defensio, qua conventus in judicio conatur agentem a se depellere, atque ab actione vel ejus effectu excludere.

Cap. 2. *Exceptiones peremptoriæ et dilatoriæ.* 13

Peremptoriæ exceptiones, si probentur, susceptas actiones seu lites penitus tollunt: dilatoriæ vero illas tantum differunt. Et inter dilatorias aliquæ appellantur declinatoriæ, sumunturque ab observatione judiciorum a ratione personarum, loci, et temporis, ac rescripti, et judicium conantur declinare.

Cap. 3. *Exceptiones reales et personales.*

Reales exceptiones ita rebus, de quibus agitur, cohærent, ut ad omnes illos devolvantur, ad quos res extenduntur, de quibus agitur. Exceptio enim quæ convenit reo, convenit etiam ejus fidejussori. Personales autem sic certe alicui personæ sunt propriæ, ut ad alios non transeant.

Cap. 4. *Exceptiones peremptoriæ semper possunt objici.*

Exceptiones peremptoriæ sunt perpetuæ. Nam semper obstant agentibus, neque illis præscribitur, quo minus in omni parte judicii actori objici valeant.

Cap. 5. *Quæ exceptiones sint temporariæ.*

Dilatoriæ atque declinatoriæ exceptiones temporariæ sunt. Nam illis qui utuntur, causari solent tempus (aut solutioni condictum, aut intra quod leges agere prohibent), nondum elapsum esse, vel conditionem appositam nondum extare, vel judicem non esse competentem, et alia id genus. Exceptiones hujusmodi actorem in perpetuum non vetant quin agat, sed ob mutationem rerum et temporum facile potest contingere, ut amplius locum non habeant. Sunt etiam ea de causa temporariæ, quoniam si quis eis non utatur tempore a jure præscripto, illis deinceps uti non poterit.

Cap. 6. *Declinatoriæ exceptiones quando sint opponendæ, et quando probandæ.*

Omnes exceptiones declinatorias (cum processum judicii impediant, non autem causam perimant) ante litis contestationem, vel primum causæ actum, si lis non sit contestanda, proponi volumus; et si quis ante litem contestatam vel primum actum eas proponere omiserit, illis postea non utatur: quoniam eas prætereundo actis videtur consensisse. Atque hujusmodi exceptiones cum objectæ fuerint, probari a reo volumus, priusquam vel ad litis contestationem vel ad primum causæ actum veniatur.

Cap. 7. *Exceptiones dilatoriæ quando proponendæ et probandæ.*

Dilatoriæ vero exceptiones (quibus non processus judicii sed actoris intentio impeditur) cum ad negotium et rem, quæ agitur, pertineant, et ipsæ proponantur ante litis contestationem; sed eas probare nullus reus cogatur, antequam ipse actor suam inten-

tionem probare cœperit. Attamen etiam si post litis contestationem proponantur, non erunt repellendæ a judicio.

Cap. 8. *Declinatoria exceptio contra judicem ante omnes alias proponenda.*

Exceptio declinatoria, quæ contra judicem est, non solum ante litis contestationem debet proponi, sed ante omnes alias, sive dilatorias, sive declinatorias. Nam si de aliis incipiat reus respondere in judicio, judicem videbitur ut suum approbare.

Cap. 9. *Terminum esse proponendum ad judicem*[1] *ante litis contestationem ad omnes dilatorias exceptiones proponendas.*

Ne dilatoriis exceptionibus lites malitiose protrahantur, judici mandamus, ut ante litis contestationem certum aliquem terminum præscribat, intra quem si reus omnes dilatorias non opponat, deinceps de iis non audiatur, nisi fortassis aliqua ex tempore oriatur inter agendum, aut si prius fuit, reo non erit cognita, aut si fuit cognita, tunc non habuit, ex quo illam probaret, quod postea illi occurrit. Qua de re priusquam audiatur, juramento malitiæ interponat.

Cap. 10. *Tempus proponendarum exceptionum peremptoriarum.*

Peremptoriæ exceptiones, quæ judicium impediunt et causam perimunt, ut exceptio rei judicatæ, transactionis et litis finitæ, possunt et ante et post litis contestationem opponi. Quæ vero solum causam et negotium perimunt, ut est exceptio pacti de non petendo et similia, recte opponuntur lite demum contestata.

[1] a judice.

Cap. 11. *Quæ exceptiones per totam causam objici possunt.*

Exceptiones excommunicationis et falsi procuratoris per totam causam objici possunt.

Cap. 12. *Exceptio excommunicationis intra octo dies est*[1] *probanda.*

Ut vero lites plus justo non protelentur, præcipimus, ut is qui excommunicationem objicit, speciem illius et nomen excommunicatoris exprimat, sciturus eam rem se deferre debere in publicam notionem, quam intra octo dierum spatium (die in quo proponitur minime computato) probare valeat apertissimis documentis. Quod si non probaverit, judex in causa procedere non omittat, reum in expensis, quas actor ob hoc diebus illis se fecisse docuerit, pro habita[2] taxatione condemnans.

Cap. 13. *De exceptionibus mixtis.*

Exceptiones mixtæ, quæ sic dicuntur, ut partim dilatoriæ sunt et partim peremptoriæ, si post litis contestationem proponantur, vim dilatoriarum non habebunt, sed tantum peremptoriæ censebuntur.

Cap. 14. *Dilatoria judicii processum impediens omissa in prima instantia in appellatione non poterit objici.*

Exceptio dilatoria, quæ judicii processum impedit, in causa principali non opposita in appellatione objici non poterit.

Cap. 15. *Peremptoriæ omissæ in prima instantia possunt in appellatione objici.*

Si peremptoriæ exceptiones in instantia omissæ

[1] est post probanda. [2] præhabita.

fuerint, et quidem non ex malitia, neque ad vexandum adversarium, in appellatione produci poterunt; non autem declinatoriæ aut dilatoriæ illæ exceptiones, quæ judicii processum elidunt, sed illas tantum licebit objicere, quæ negotium ipsum et rei summam spectant, modo prius ex malitia non fuerint omissæ.

Cap. 16. *Quid sit replicatio, et quando sit probanda.*

Ad reorum exceptiones actores replicationes adhibere solent, quæ nihil aliud sunt, quam allegationes
actorum, per quas exceptio solvitur; neque actor 135
cogi debet ad suam replicationem probandam, nisi prius reus probaverit exceptionem.

Cap. 17. *An judex de replicationibus pronunciare debeat.*

Ut judex de replicationibus pronunciet non est necessarium: quia vires earum satis intelligi poterunt, cum judex de ipsis exceptionibus constituerit, an admittendæ vel repudiandæ sint.

Cap. 18. *Quantum possit replicatio paris criminis.*

Replicatio paris criminis repellit excipientem. Nam exceptio alicujus criminis ab illo non debet opponi, qui eodem laborare convincitur.

Cap. 19. *Neque excipiens neque replicans omnia fatetur, quæ dicit excipiendo vel replicando.*

Excipiens non est censendus fateri omnia, quæ in ejus exceptione includuntur; quemadmodum et actor non omnia judicabitur fateri, quæ in replicatione continentur.

Cap. 20. *De exceptione contra testes, cujusmodi*[1] *sit, et quamdiu valeat.*

Exceptio contra testes, cum non sit dilatoria, indirecte et oblique est peremptoria. Nam ea spectat ut probationem tollat, qua sublata jus actoris eliditur. Ea vero duplex est: nam vel contra personas testium excipitur, cum criminosi dicuntur, vel aliqua alia ratione non idonei, vel contra testium dicta, ut cum falsi arguuntur. Exceptio igitur contra personas testium usque ad sententiam potest objici et probari. Postea vero non audietur, nisi ad appellationem ventum fuerit. Ibi enim poterit objici. Si vero excipiatur testes falsum dixisse, usque ad viginti annos locum habet exceptio, ne dum in appellatione; quod tamen accipi volumus, cum in agendo non fuit proposita. Nam si tunc objecta est, et non probata, minime valebit ejus vis ad annos viginti, sed tantum in appellatione repeti poterit.

Cap. 21. *De exceptione contra testes, et replicatione testium.*

Testis contra quem excipitur de crimine, si contra excipientem de eodem crimine replicet, ob id non admittetur ad testimonium. Quia non relatione criminis reus purgatur, sed si se innocentem ostenderit.

[1] cujuscemodi.

DE SENTENTIA ET RE JUDICATA.

Cap. 1. *Judex quando allegata et probata sequi potest contra conscientiam.*

Utile est quod a doctis et sapientibus præcipitur, ne quis in judicando sequatur aliquam suam cogitationem, quam secum domo attulerit in judicium, sed secundum allegata et probata pronunciet. Sed hæc regula locum habere debet, quando judex levibus quibusdam argumentis ductus existimat aliter se rem habere quam probatum sit. Nam isto casu potius sequi debet allegata et probata, quam suam opinionem et conscientiam ex quadam imaginatione conceptam. Si vero judex habet conscientiam rei indubitatam, tunc nullo modo debet aliquid statuere contra eam propter allegata et probata. Sed et in hoc casu rursum distingui debet. Nam si judex habeat conscientiam contra reum, et tamen in actis reus probatur innocens, tum propter suam conscien- 136
tiam, qua scit eum nocentem[1], condemnare eum non debet, sed illum, secundum id quod probatum est, absolvere. Quia etiamsi hoc faciat, non tamen potest dici eum contra conscientiam fecisse, cum reum non ut innocentem, sed ab instantia judicii tantum absolvat. Si vero judex habeat conscientiam pro reo contra allegata et probata, tum non debet contra indubitatam conscientiam in causa decernere. Quia judici credendum est, qui allegat conscientiam in præjudicium alterius, si eam probare possit.

[1] innocentem.

Quoniam judex non potest supplere omissa in facto, operæ pretium est judicare, quonam modo possit conscientiam suam pro reo contra allegata et probata adducere, ut non impingat in constitutiones, quibus prohibetur aliquid supplere in facto. In tali igitur casu judex per consultationem superiori judici declaret suam conscientiam. Petat igitur a parte urgente ac precibus instet, ut detur[1] sibi spatium consulendi superiorem judicem. Cui suam cum exposuit conscientiam, potestatem facit, ut se[2] tanquam veritatis testem audiat, ac deinceps juxta allegata et probata sententiam pronunciet; neque ut judex factum supplet, sed ut minister justitiæ cavet ne[3] ejus culpa innocentia proximi oneretur.

Cap. 2. *Judex primum certam exquirere debet facti notitiam.*

Judex in hoc potissimum incumbat, ut ante omnia certus sit de facto, et præcipue in criminalibus quosvis audiat, innocentiam cujusvis probaturos, donec in plenam causæ cognitionem veniat. Nam in judiciis ordinariis judices jubentur plena inquisitione rei qualitatem discutere. In criminalibus vero judiciis tam clara requiritur facti notitia, ut non permittatur juramenti dilatio in defectu apertarum probationum, sicut in causis civilibus.

Cap. 3. *Deinde exquirat quod in facto jus sit.*

Post certam facti cognitionem proximum est ut sententia, qua declaraturus est jus, facto probato sit conveniens, et juri atque consuetudini, quibus quæque regio aut civitas in ea specie facti utitur. Si vero neque ex lege neque ex consuetudine manifesta judici constare possit, quid in casu proposito

[1] det. [2] si. [3] cavet in ejus.

pro jure habendum sit, procedendum illi est de similibus ad similia jura, donec, argumento aliquo ex usitato jure ducto, constituere possit, quid eum sequi in pronunciando oporteat.

Cap. 4. *Si ambigat, favendum est reo.*

Si vero neque id quidem consequi sua investigatione aut ex[1] peritorum consultatione possit, tum in dubio juris potius pro reo quam pro actore pronunciandum est, nisi actor foveat causam favorabiliorem.

Cap. 5. *Quid sit sententia.*

Hactenus traditum est quæ sunt judici consideranda, antequam ad ferendam sententiam progrediatur. Statuendum nunc est de ipsa sententia, ut intelligi possit quæ pronunciatio judicis mereatur dici sententia. Ea solum pronunciatio judicis meretur dici sententia, qua finis imponitur controversiæ legitima disceptatione in judicium ductæ.

Cap. 6. *Quomodo sententia recte feratur.*

Statuimus igitur, ut in observatione solennitatis[2] circa ferendas sententias, partes ad sententiam audiendam citentur. Alioqui (cum maximi præjudicii sit sententia) eam partibus non citatis pro nulla haberi volumus. Deinde statuimus, ut præsentibus partibus, vel altera contumaciter absente, sententia
a judice pro tribunali vel alio loco honesto et[3] pub- 137
lico sedente promulgetur; quodque sententia concepta ex breviculo, in quo est descripta, per judicem aut tabellarium recitetur, judice clare attestante, se juxta recitata ex scripto de causa pronunciare; nisi

[1] ex *om.* [2] solennitas. [3] vel.

talis sit casus, de quo verbo tenus absque breviculo liceat pronunciare.

Si lis debeat per sententiam dirimi inter contendentes, necesse est ejus orationem non esse exegeticam, sed definitivam et decisoriam. Porro non sufficit sententiam esse absolutoriam, vel condemnatoriam, nisi in ea etiam diserte res exprimantur, ad quas præstandas aut ferendas reum condemnet, aut a quibus eum liberet. Est enim judici omnino conandum, ut quam fieri possit, sententiam ferat certam, et præcipue secundum libelli petitionem dirigenda est certitudo sententiæ.

Vitandum quoque est ratione certitudinis, quæ in causarum decisione requiritur, ne sententia sub conditione feratur. Operæ pretium non est ut causa, quæ judicem movet ut sententiam ferat, in sententia exprimatur. Verum si propter ineptitudinem libelli lata sit sententia, tunc necesse est ut causa ineptitudinis sententiæ inseratur, qua reus ab instantia judicii absolvatur. Sed tamen est necessarium in causa appellationis[1], ut judex, ad quem appellatum est, semper inserat causam in sententia. Nam judicare eum oportet, quare latam sententiam ab inferiori judice vel approbet vel improbet.

Cap. 7. *Sententiarum species.*

Forma sententiarum generali absoluta, tandem ad sententiarum species est descendendum, et primum de interloquutoria est decernendum, quia ad eam ordine procedendi in causis prius pervenitur.

Cap. 8. *De sententia interloquutoria.*

Sententiam igitur interloquutoriam eam esse de-

[1] approbationis.

cernimus, qua aditus ad principalis causæ cognitionem paratur. Id vero duobus fit modis: aut enim judex simpliciter aliquid imperat litigantibus ut faciant, aut remoras exceptionum, quas utrinque attulerunt, sua pronunciatione aufert, ut absque obstaculis ad decisionem principalis causæ venire possit. Unde eam sic definiri volumus. Interloquutoria sententia est, quæ inter principium et finem causæ fertur, super iis quæ incidunt vel emergunt citra principalis causæ cognitionem. Talis igitur sententiæ non sit tanta vis, quanta in definitiva. Nam ea lata semper potest revocari per judicem, nisi per eam jusserit partem alteri aliquid restituere vel dare. Tunc enim judex eam revocare non potest, quia definitivæ speciem habet; ut cum propter[1] contumaciam, aliqua pars alteri condemnatur in expensis solvendis, aut si jusserit expoliatum restitui in possessionem, priusquam procedatur in petitorio. Idem censendum est de omnibus exceptionibus peremptoriis. Nisi enim lata de eis sententia firma haberetur, at judici liceret, quoties illi visum esset, eam revocare, tum incerta admodum esset progressio ad principalis causæ decisionem.

Cap. 9. *De sententia definitiva.*

Impensius vero in sententia definitiva (qua de principali causa pronunciatur) operam navari decernimus. Nam si quid ex illis, quæ circa solennitatem[2] actus, aut quæ in ipsa forma orationis observanda esse judicavimus, omissum sit, tanquam illegitimam eam rejiciendam esse volumus.

1 propter aliquam con. 2 solennitatem *om.*

Cap. 10. *Sententia definitiva retractari non potest nisi contra jus divinum feratur.*

Porro si nihil talium in sententia definitiva desideretur, ut tanquam illegitimo modo lata, pro nullo[1] haberi possit, nec ab ea intra spatium, quo appellatio[2] 138
permissa est, appellatum sit, tunc eam in rem judicatam transire volumus, hoc est, talem consequi authoritatem, ut contravenire nemo possit: nec judici quidem liceat eam revocare, mutare, aut aliquam ejus partem tollere, vel emendare, sive bene sive male suo officio in ea parte ferenda functus sit. Sed in hac regula magnopere observandum, quod sententia contra jus litigantium male lata transeat in rem judicatam, modo ab ea appellatum non sit. Sed secus esse statuimus, si sententia contra jus divinum aut naturale lata sit. Nam sententia manifestam iniquitatem continens est ipso jure nulla, nec debet quis jure cogi ut ei stet, etiamsi ab ea appellare sit prohibitus. Proinde sententia, quæ sine peccato mortali servari non potest, recte a judice revocatur, et a litigantibus tanquam nulla negligitur; quia transire in rem judicatam non potest propter offensionem conscientiæ, licite etiam judex mutabit sententiam, si viderit eam obesse reipublicæ.

Cap. 11. *Judici quando liceat sententiam mutare, addere, et minuere.*

Vitium grammaticum si quod est in verbis sententiæ, illud per judicem tolli liceat. Porro judex sententiam definitivam latam non solum mutare, sed et supplere in pronunciando de accessionibus et imminutionibus[3] actionum, si tamen eadem die, qua

[1] nulla. [2] appellari. [3] immunitionibus.

ferat sententiam, id ab eo fiat, et antequam pronuncietur in actis, id petitum sit. Nefas enim videtur, peracto semel judicio, iterum permittere, ut ex sopita lite nova lis de actionibus et imminutionibus[1] actionum moveatur.

Cap. 12. *De impugnatione sententiæ.*

Porro nobis nunc pergendum est, ut de impugnatione sententiæ interloquutoriæ et definitivæ decernamus. Cum proclive admodum sit falsam sententiam ferre, operæ pretium est modos quosdam tenere, quibus occurri ei possit, ne nobis fraudi sit illius ratihabitio, aut nostra in ea admittenda supinitas. Ceterum antequam quis conetur sententiam impugnare, videre debet, an secundum allegata et probata, et ut exigunt[2] jura et consuetudo atque legitima forma, cum observatione solennitatum lata sit. Nam si tale quid circa eam non observatum esse appareat, non est opus eam impugnare, quia ipso jure illam pro nullo haberi volumus, quæ manifestum juris errorem continet, adeo ut nec in rem judicatam transeat, etiamsi ab ea appellatum non sit, aut provocatio ab ea facta deserta sit. Igitur contra quem talis sententia lata est, defendere se nullitatis exceptione potest, si ex ea conveniatur; et talis exceptio competit illi perpetuo, hoc est, quadraginta annis, quibus omnis actio et obligatio tollitur.

In casibus, quibus judex sententiam suam revocare potest, sententiæ ejus emendationem simpliciter petitam esse sufficiat: quia in talibus casibus, aut evidens est causa ejus revocandæ, aut solennitas processus judicarii[3] non requiritur. Sed si ratione nullitatis petatur mutari aut corrigi sententia, necesse

[1] immunitionibus. [2] exigant. [3] judicari.

est errorem aut fraudem judicis legitimis documentis declarari, ut causa, propter quam contenditur esse nulla[1], fiat manifesta. Et probandum erit, si quid eorum, quæ ad cognitionem legitimam necessario requiruntur, a judice neglectum fuerit, ut si omissa[2] sit citatio partium, aut non oblatus libellus, aut lis non contestata, aut de calumnia non juratum, aut sententia non sit lata secundum legitimam formam, quæ supra est descripta, tunc ea debet dici nulla: 139
quia ea judiciorum recte constituendorum causa observari jubentur, ut judex recte et ordine pervenire in causæ notitiam possit.

Quoties vero exigit casus, ut de nullitate sententiæ pronuncietur, non apud alium judicem superiorem, sicut in appellationibus, sed apud eundem, qui de causa principali judicavit, causa agenda est. Sed hoc tunc solum fit, quando coram ordinario causa agitata est, non cum apud delegatum judicem. Nam ejus jurisdictio extinguitur, cum ab eo male judicatum est quoad sententiam definitivam; et nec[3] interloquutoriam revocare potest, neque propter illam officio suo est functus. Verum si definitiva sententia male judicavit, potest ab eo ad delegantem appellari, ac peti, ut aut ipse causam cognoscat, aut alteri eam cognoscendam demandet.

Cap. 13. *Subsidium impugnationis sententiæ.*

Reliquum est ut de subsidio impugnandæ sententiæ aliquid decernamus, quod huc videtur referendum, nempe querela falsi. Nam et illud subsidium generaliter omnibus competit, qui falsorum instrumentorum aut testium authoritate et subornatione, se judicio succubuisse ostendere possunt. Si in per-

[1] esse nulla *om.* [2] amissa. [3] et non.

vestigatione causæ cognitum de crimine falsi non sit, et apparet judicem specie talium probationum deceptum esse, tunc propter odium ejus criminis non solum jubemus sententiam rescindi, antequam ab ea appellatum sit, sed volumus, ut postquam ea transierit in rem judicatam, læsus per eam in integrum restituatur, ut denuo experiri judicium possit. Ac si quid secundum eam solutum sit, licet ei illud repetere.

Cap. 14. *De re judicata.*

Decisio litis est res judicans, sed illud quod in ea decisione statuitur fit[1] res judicata, si ea rite et legitime facta sit, ita ut tanquam nulla impugnari non[2] possit, nec ab ea appellatum sit.

Cap. 15. *Quando res inter quosdam judicata præjudicat aliis.*

Et cum tanta sit vis rei judicatæ, obiter considerandum venit, an illis solum ea præjudicet, inter quos judicatum est, an illis etiam, quos controversia, de qua judicatum est, vel ratione communis rei vel contractus contingat. Videndum igitur quam late jus sententiæ se extendat, ad nocendum aliis, vel eos juvandos. Est generalis regula, quod res inter quosdam gesta non nocet aliis. Et habet hæc regula locum, sive in judicio sive extra judicium aliquid actum sit. In re autem in judicio acta hoc addendum est regulæ: quod ne tum quidem nobis præjudicent acta aliorum, si nostro nomine quid fecerint, si id sine[3] nostro mandato aut ratihabitatione[4] factum sit. Licet autem hæc regula sit generalis, attamen si quid fiat, me sciente et non prohibente, ab eo, qui commune jus in ea re, de qua mecum habeat, cum potuerim eum pro-

[2] non *om.* [3] sive. [4] ratihabitatione.

hibere, tum sententia contra eum lata mihi præjudicium parit: secus est si ejus molitionem nescierim, neque potestatem eum prohibendi habuerim.

Suntque casus, in quibus sententia simpliciter omnibus præjudicat, quorum interest non esse ita judicatum, si ea in rem judicatam transiit: ut si querela inofficiosi testamenti resciscum sit testamentum, ea, quæ ex ejus dispositione nomine legatorum debita fuissent, si contra illud non fuisset judicatum, peti non possunt, imo etiam soluta repetuntur. Cum ubi majus est periculum, ibi cautius sit[1] agendum, æternique tribunal judicis illum reum non habere certum sit, quem injuste judex condemnat, maximopere cavendum est ecclesiasticis judicibus, atque prudenter attendendum, ut in causarum quibuscunque processibus nihil vendicet odium vel favor usurpet, 140
sed timor exulet, præmium aut expectatio præmii justitiam non evertat; sed stateram in manibus gestent acceptionem[2] personarum non habentes, lances pro libramine appendentes, ut in omnibus, quæ in causis agenda fuerint (præsertim in concipiendis sententiis et ferendis) præ oculis habeant solum Deum, illius imitantes exemplum, qui querelas populi tabernaculum ingressus ad Dominum referebat, ut secundum ejus imperium judicaret. Quisquis enim judex ordinarius sive etiam delegatus, famæ suæ prodigus, et proprii persecutor honoris, contra conscientiam et contra justitiam in gravamen alterius partis quicquam per gratiam vel per sordes in judicio fecerit, per annum ab executione officii noverit se remotum, ad æstimationem litis parti, quam læserit, nihilominus condemnandus.

[1] cst. [2] acceptationcm.

DE APPELLATIONIBUS.

Cap. 1. *Appellatio quid sit.*

Appellatio (ut a definitione incipiamus) est a minore ad majorem provocatio, et per eam legitime interpositam et pronunciatam et jurisdictio judicis quoad illam causam suspenditur, et ipsius cognitio et examen ad superiorem transfertur. Distinguitur autem in judicialem et extrajudicialem.

Cap. 2. *De appellatione judiciali.*

Appellatio judicialis est, cum in judicio provocatur ad superiorem judicem a definitiva, ab interloquutoria, vel a gravaminibus, quæ in agendo causam quandoque partibus infliguntur: cumque appellatur a definitiva sententia sufficit dixisse, ab iniqua hac sententia appello; sed quando ab interloquutoria vel gravamine aliquo provocatur, causa omnino assiganda est, quæ vera sit justa et expressa.

Et si proprie loqui velimus, appellatio non est, nisi in judicio; quæ vero fit extra judicium, provocatio dici poterit.

Cap. 3. *De appellatione extrajudiciali.*

Extrajudicialis appellatio est a præsenti seu verisimiliter futuro gravamine ad superiorem provocatio, antequam ad judicium veniatur; in qua probabilis et verisimilis ratio debet assignari, quæ si reddita fuerit, causam ad superiorem judicem transfert. Et appellatione hujusmodi pendente, nil in appellantis præjudicium tentari potest a judice, a quo est appellatum.

Cap. 4. *Appellare licet etiam in actis*[1] *extrajudicialibus.*

In actis extrajudicialibus appellare licet, ut ab electionibus, postulationibus, provisionibus, et ceteris hujusmodī. Sed interponere oportet appellationem infra dies decem a notitia, qua quis gravari se intellexit. Nam elapsis decem diebus, per viam appellationis non amplius audietur: sed per alia remedia juris petere poterit, ut in[2] integrum restituatur et revocetur gravamen.

Cap. 5. *Quæ sit vis appellationis extrajudicialis.*

Appellatio extrajudicialis, si interponatur ex probabilibus et verisimilibus causis, adeo devolvit causam ad superiorem, ut actus gestus contra eam sit nullus. Unde si quis appellaverit, ne in[3] possessione molestetur, cum se molestandum verisimiliter suspicetur, si ea spoliatur, restituitur ante omnia in statum, in quo erat tempore appellationis emissæ.

In extrajudiciali appellatione si appellans et ejus adversarius diversos habeant judices, licebit appellanti ad eum provocare[4], qui sibi ordine competit, et 141
valida erit ejus appellatio.

Cap. 6. *In judicio non licet appellare a futuro gravamine.*

In judicio non potest appellari a gravamine futuro etiam sub conditione; ut si, ne gravaveris, appelles; sed debet prius expectari gravamen et postea appellare. Ut enim a futuro gravamine appelletur, solum extra judicium conceditur.

[1] causis. [2] in *om.* [3] in *om.* [4] revocare.

Cap. 7. *Si appellatio scripta porrigatur judici, satis est, nec requiritur ut coram eo legatur.*

Appellatio in scriptis judici porrecta non potest, quod coram eo lecta non fuerit, legitime impugnari.

Cap. 8. *Quid agendum sit, si justus metus impediat ab appellando.*

Si justus metus vel judicis vel adversarii vel municipalis legis, quæ prohibeat ab aliquibus causis appellari, fortasse impediat quenquam ab appellando, excusabitur; et esse volumus ac si appellaverit, modo coram judice protestetur, a quo gravatur de metu, si audeat, et fieri possit, vel ejus copiam habeat. Quod si non est ausus, et copiam illius non habuit, si fieri possit, coram judice, ad quem decernit appellare, suam interponat appellationem. Quod si non succedat, satis ei tunc esto, coram uno aut pluribus viris bonis, notario[1] adhibito ac testibus, de hoc metu protestari, appellare, et causas, propter quas appellarit, exprimere; atque ab eo vel ab eis apostolos obtinere, coram quibus appellat. Curandum tamen est, ut judici appellatio hujusmodi quoquo modo intimetur intra decem dies a gravamine vel a sententia. Alioqui si ad ulteriora in causa procederet, quæ ageret non essent invalida. Adversarii vero præsentia, dum sic appellatur, non est necessaria. Sufficit enim ut ei fiat intimatio. Cum vero neque justus metus obstat, et judicis copia potest haberi, semper coram eo tam judicialis quam extrajudicialis appellatio fieri debet, atque in scriptis porrigi, nisi a defini-

[1] notorio.

tiva sententia statim, ut dictum est, viva[1] voce sit appellatum.

Cap. 9. *Quibus casibus appellare non licet, aut frustra appellatur.*

Neque a correctione neque ab executione licet appellare, nisi modus excedatur, atque tunc causa, et ea quidem vera exprimenda est. In notoriis[2] etiam prohibemus appellationem. A pœna quoque juris non licet appellare: sed a sententia judicis appellatur, qua pronunciavit litigantem in pœnam juris incidisse. In omnibus, in quibus jura prohibent appellationem, judex non cogitur ei deferre, cum interponitur, nisi causa diserte exprimatur; atque isto casu appellando a definitiva sententia causam exprimere necessarium est, cum alias non requiratur. Ad hæc in his, quæ dilationem temporis non admittunt, appellatio non recipiatur. Si appellatio est manifeste frivola, judex eam admittendo non recte agit. Tertio appellare ab eodem articulo vel ab eadem sententia non licet. Ab arbitrio appellare etiam non licet, neque in enormi et gravi scelere. Qui appellat post decem dies non audiatur per viam appellationis, quamvis conqueri possit, et alia ratione agere, ut in integrum restituatur. In civilibus unus pro alio non appellat, nisi ejus intersit. Cum quis in judicio confessus fuerit, non admittitur ejus appellatio, modo per seipsum non per procuratorem sit confessus, neque confessio per tormenta aut eorum metum sit extorta: imo etiam id requiritur, ut de eo, quod est confessus in judicio, sit convictus. Et appellationi 142
foventi aliquam injustitiam vel iniquitatem nun-

[1] unica. [2] notariis.

quam est deferendum: neque recipietur appellatio, quando a nostra regia majestate causa subdelegata est sub conditione ut inde non appelletur.

Cap. 10. *Quando ante sententiam definitivam liceat appellare in causis ecclesiasticis.*

In causis ecclesiasticis ante sententiam definitivam appellare sive querelare prohibemus, nisi a sententia censurarum aut correctionis, ubi modus excedatur, aut ubicunque damnum aut gravamen illatum per appellationem a definitiva non est reparabile. In quibus casibus appellare et etiam querelare ante sententiam definitivam licebit.

Cap. 11. *Quo ordine appellandum sit.*

Ab archidiaconis, decanis, et his, qui sunt infra[1] pontificiam dignitatem, et jurisdictionem ecclesiasticam habent, ad episcopum liceat appellare, ab episcopo ad archiepiscopum, ab archiepiscopo vero ad nostram majestatem. Quo cum fuerit causa devoluta, eam vel concilio provinciali definiri[2] volumus, si gravis sit causa, vel a tribus quatuorve episcopis, a nobis ad id constituendis. Quibus rationibus cum res fuerit definita et judicata, per appellationem amplius cognosci non poterit. Observari tamen præter hæc volumus, ut si causa fuerit subdelegata, semper ad subdelegantem appelletur, a quo si rursus fuerit appellandum, ordo jam descriptus conservetur.

Cap. 12. *Quomodo a pluribus judicibus appelletur.*

Si plures judices fuerint, lata ab eis sententia, vel gravamine aliquo inflicto, cum omnes simul haberi

[1] intra. [2] definire.

non possint, coram majori parte illorum appellare licebit, et apostoli peti seorsim ab eis poterunt[1]. Sed tamen appellatio ipsa, delatio ad certum judicem, et præfixus terminus adversario, si non adfuerit, sunt intimanda.

Cap. 13. *Qui per appellationem in una causa liberatur a suo judice, in aliis tamen ei debet respondere.*

Pendens appellatio non est sufficiens et idonea causa, ut judex, a quo appellatum est, in aliis causis repudietur. Unde cum quis duas diversasque causas habet sub eodem judice, licet quoad unam earum appellaverit, de altera tamen cogetur judici respondere a quo appellavit.

Cap. 14. *Non obstat prior appellatio deserta, quando propter novum gravamen rursus appellari possit ab eodem judice.*

Qui appellavit, et appellationem deseruit, rediitque ad judicem, a quo appellavit, si rursus ab eo gravetur, denuo poterit appellare.

Cap. 15. *In causa communi plurium unius appellatio alios etiam juvat.*

Si ex pluribus una sententia condemnatis, qui communi interesse jure juventur[2], idemque habeant negotium et eandem causam defensionis, unus appellaverit, ejus victoria proderit aliis. Et si fortasse is unus qui appellavit, ceteris tacentibus et scientibus, appellationem deseruerit, quivis alius ex illis eam prosequi poterit.

[1] poterint. [2] jubentur.

Cap. 16. *An juramentum interpositum prohibeat appellationem.*

Si quis juraverit se staturum judicatis et definitis
in aliquo judicio, quoniam juramenta semper ad 1.
causas honestas contrahenda sunt et verisimiliter cogitatas, ideo si eveniat, ut sententia vel mandatum judicis et honestatis et justitiæ limites excedat, licite qui juravit inde potest appellare, cum juramentum iis casibus non urgeat. Verum si hoc non accidat, sua ipsius promissione astringitur ut non appellet.

Cap. 17. *Ob suspectum locum licet appellare.*

Locus judicii exercendi, ad quem judex citaverit, debet esse tutus domino et omnibus his qui pro eo interveniunt, ut ad locum possint ire secure. Alias proposita exceptione de loco suspecto libere licet appellare.

Cap. 18. *Tam in majoribus quam in minoribus causis licet appellare.*

Et in majoribus et in minoribus causis appellandi facultas non denegetur. Nec enim judex injuriam sibi fieri debet existimare, eo quod litigator appellat. Quia quantitas causæ non facit, quare sit appellandum, sed iniquum gravamen.

Cap. 19. *Qualis causa reddenda sit in appellationibus.*

Quum sit extra judicium appellatio, causa potest assignari, quæ sit generalis et incerta respectu personarum seu gravaminis, cum fiat sæpissime de futuro, quod minime potest determinate sciri. Sed in appellatione judiciali, quando reddenda est causa,

illam et certam et specialem esse oportet, cum semper ferme sit vel de præsenti vel de præterito gravamine. Præterea in judicio causa appellandi debet esse vera. Sed extra judicium satis est quod causa sit verisimilis et probabilis, ut puta verisimiliter timui gravari in possessione alicujus[1] rei, licet adhuc non sum gravatus, tamen extra judicium possum appellare.

Cap. 20. *Cum appellatur a definitiva, licet aliter agere quam in aliis appellationibus permittatur.*

In appellatione a definitiva sententia cum non sit necessarium causam exprimere, appellans, cum unam causam exposuerit in agendo, aliam poterit prosequi, et post eam, aliam, quoad ei suppetent. Sed in aliis appellationibus, cum debeat causa exprimi, non poterit citra expressam alia tractari in prosecutione.

Cap. 21. *Coram quo judice appellationis causa sit proponenda, et coram quo justificanda.*

Causa appellationis cum est exprimenda, coram judice, a quo appellatum est, proponetur, nisi metus obest, et si copia ejus haberi potest; sed coram judice, ad quem appellatum est[2], justificabitur.

Cap. 22. *Si exceptiones legitimæ cum probationibus offerantur judici, si rejectæ*[3] *fuerint, et licite*[4] *appellatur, et justificatur appellatio.*

Exceptiones legitimæ et earum probationes, quando judici oblatæ fuerint, si ab eo non admittantur, justa causa præbetur appellandi; quin et appellatio coram judice, ad quem provocatum est

[1] alterius. [2] est *om.* [3] si rectæ. [4] licitæ.

propter hoc justificabitur, licet veritas exceptionis non probetur. Non tamen volumus sufficere appellanti, si dicat se materiam sive exceptionem legitimam et veram proposuisse et appellasse, nisi doceat propter exceptionem non admissam appellasse.

Cap. 23. *Justificata appellatione, non est probata ob id*[1] *exceptio.* 1

Constituimus præterea, ut talis oblatio probationis justificet solum appellationem, quoad devolutionem causæ, non autem ut exceptio habeatur pro probata in præjudicium partis adversæ.

Cap. 24. *Ob quas alias injurias et cavillationes judicis licet ab eo appellare.*

Præterea si judex procedat ad ulteriora, exceptione vel materia neglecta, licet expresse eam non repulerit, potest ab eo appellari. Ad hæc si judex non procedat ad ulteriora, sed supersedeat vexando excipientem vel materiam proponentem, quem sæpe citat ad audiendum deliberationem suam, vel ad idem sæpe assignavit terminum, tunc volumus, quod si judex bis humiliter requisitus non pronuntiat, possit ab hoc gravamine appellari.

Cap. 25. *Quomodo in diversis appellationibus processus justificetur.*

Et licet processus primi judicis justificari vel impugnari non possit, quando appellatur ab interloquutoria, nisi ex actis coram eo in appellatione, tamen in appellatione a definitiva sententia, potest judex ad quem, ex novis actis coram eo habitis, suum processum justificare, et contrarium primæ

[1] obiter.

sententiæ pronunciare. Quia non allegatum vel non[1] probatum in causa principali, potest allegari et probari in causa appellationis.

Cap. 26. *Ad quid inventæ sint[2] appellationes.*

Appellationes non ad deprimendam cujusquam justitiam sunt inventæ, sed ut gravamen impositum reparetur, et ad corrigendam iniquitatem et imperitiam judicis, et nonnunquam ad ipsius afflicti succurrendum inscitiæ. Nam in appellatione persæpe locum habet, quod jactatur, non probatum probabo, et quod non est oppositum opponam. Etenim quæ in prima instantia sunt omissa, frequenter in secunda locum habent.

Cap. 27. *In causa appellationis aliquæ exceptiones repeti possunt, quæ in prima instantia locum non habuerunt.*

Cum peremptoria exceptio in instantia non fuit admissa, interposita appellatione a definitiva sententia in causa appellationis, denuo poterit objici et probari. Idemque licebit, si eadem exceptio peremptoria in priori instantia vel negligentia vel oblivione omissa fuerit. Verum exceptiones illæ quæ in priori instantia necessario erant opponendæ ante litis contestationem, in causa appellationis objici non poterunt.

Cap. 28. *Lapsus termini quandoque non obest.*

Lapsus termini ad appellandum vel appellationem finiendum non præjudicabit appellanti, quo minus ex causa legitima audiatur, saltem per beneficium restitutionis in integrum; et fiet restitutio usque ad tantum tempus quantum fuit tempus impedi-

[1] non *om.* [2] sunt.

menti. Quia si impedimentum non fuisset, habuisset effectum suum appellatio. Volumus tamen ut suam diligentiam ostendat infra tempus impedimenti, quia aliter constare non possit impedimentum causam præstitisse; neque sufficit probare impedimentum fuisse, nisi doceatur id impedimentum fuisse causam non agendi, quod probatur probando tunc temporis diligentiam.

Cap. 29. *Terminus ad appellandum est decem dierum.* 145

Appellationes et nullitatum querelas infra decem dies utiles a tempore notitiæ latæ sententiæ aut gravaminis, a quo per constitutiones nostras appellare sive querelare licet, coram judice, a quo provocatur, fieri volumus.

Cap. 30. *De terminis ad prosequendam et ad finiendam causam appellationis.*

Cum quis appellaverit, vel de nullitate conquestus fuerit, nisi infra duos menses a tempore appellationis sive querelæ interpositæ eandem prosequutus fuerit, et judicem a quo de prosecutione hujusmodi per citationem vel inhibitionem superioris certiorem fecerit, ac infra sex menses, a fine ipsorum duorum mensium numerandos, ipsam appellationem sive querelam (legitimo impedimento cessante, quod a judice, a quo appellatum est, approbandum erit) finiri obtinuerit, sententiæ contra eum prius latæ stare compelletur: et debebit ejus appellatio deserta censeri. Terminum vero ad prosequendam litem datum a lege concedimus cum a judice tum ab appellante posse imminui, non autem prorogari.

Cap. 31. *Lata sententia definitiva non est ante decem dies mandanda executioni.*

Illis decem diebus a lata sententia, quibus appellare licet, judicatum non mandetur executioni; quod non modo in civilibus, verum et in criminalibus observari decernimus. Volumus etiam ut in ipsis criminalibus, etiam invito condemnato, quivis alius pro eo possit appellare.

Cap. 32. *Quomodo labatur terminus in extrajudiciali appellatione.*

In appellatione extrajudiciali, propter gravamen aut futurum aut jam inflictum interposita, terminus vel a jure datus vel a judice vel appellante præfixus ad litem prosequendam, non a die appellationis fluere incipiet, sed a die qua oppressus cognovit se gravatum; qui nihilominus terminus si fuerit elapsus, non obstabit quin oppressus a superiori judice audiatur, non quidem appellationis via sed querelæ: cum in appellatione appellans, qui semel eam deseruerit, quoad ipsam non amplius audiri debeat.

Cap. 33. *Terminus finiendæ causæ appellationis a judice, a quo appellatur, non potest mutari.*

Judex a quo est appellatum, licet valeat præfigere terminum appellationis prosequendæ, non tamen illius finiendæ alium terminum potest constituere ab eo, quod jus concedit.

Cap. 34. *Si compromissum interponatur, non labitur terminus.*

Si appellatione interposita partes consenserint in compromissum terminum ad prosequendam appellationem, currere nolumus, nisi judex, animadvertens ex nimia dilatione imminere periculum, in causa juberet progredi.

Cap. 35. *De generibus apostolorum.*

Apostoli non omnes sunt ejusdem generis. Aliqui sunt dimissorii, atque tunc dantur, cum judex appellationi defert: sunt et refutatorii, qui dantur cum appellatio non est admissa[1]: tertio loco dicuntur alii reverentiales, hique dantur quando non merito causæ, sed propter honorem judicis, ad quem appellatum est, defertur appellationi. Postremo apostoli, si quandoque in appellatione dantur extrajudiciali, vel conventionales vel testimoniales dici consueverunt.

Cap. 36. *Quando sit opus apostolis et quando non.* 146

In appellatione judiciali semper opus est apostolis, non item in appellatione extrajudiciali.

Cap. 37. *Quando petendi apostoli, et quis terminus eorum petendorum concedatur.*

Quando judex appellatione interposita præfixit diem ad dandos apostolos, appellans tunc ad eos petendos debet comparere; quod si non faciat, sententia contra illum lata poterit executioni mandari. Et quum spatium termini præfixi ad apostolos dandos amplum fuerit, appellantem satis erit aliquando comparere, et loco et tempore congruo apostolos instanter petere. At si judex aperte dixerit, se nolle dare, vel si præfixo termino aut ex malitia aut ex[2] negligentia non dederit, poterunt litigantes appellationem sine illis prosequi. Et si judex, qui non dederit, procedere attentet in causa, omnia quæ fecerit erunt invalida; et a judice, ad quem appellatum est, arbitraria pœna plectetur. Tempus autem quoad apostolos dandos longissimum, et quod proferri non possit, triginta dies esse volumus, intra

[1] amissa. [2] ex om.

quod spatium, si appellans eos instanter loco et tempore congruo non petierit, appellationi renunciasse censebitur.

Cap. 38. *Quid in apostolis contineri debeat.*

In apostolis appellationis causa exponetur; et an admissa sit appellatio, vel non admissa declarabitur. Et a quocunque dentur apostoli, illis apponendum est ejus sigillum, a quo dantur. Cumque judex apostolos dederit, appellanti quoque terminum prosequendæ appellationis constituet. Verum ex apostolis datis vel præfixo termino non intelligetur judex appellationi interpositæ detulisse. Nam apostoli facile potest fieri ut sint refutatorii; et constituitur terminus ad malitiam litigantium compescendam, ne superfluis moris lites extrahant.

Cap. 39. *Appellanti non est fraudi, si post gravamen aliquid agat*[1] *ad tribunal judicis, nec ob id impeditur, quin intra*[2] *decem dies ab eo appellare*[3] *possit.*

Quando aliquis est in judicio gravatus, licet post gravamen ad judicem venerit, qui eum gravavit, et aliquid ad ejus tribunal egerit, propter hujusmodi acta non eripitur ei facultas, quin infra decem dies ab inflicto gravamine appellare possit, præsertim cum ea, quæ post gravamen egit, non sponte, sed vi judicis adactus egerit.

Cap. 40. *Appellans si quid cum protestatione agat coram judice a quo appellavit, non*[4] *propterea deserit appellationem.*

Quando aliquis appellavit, licet ad judicem, a quo appellatum est, post appellationem interpositam ve-

[1] gravamen aligat ad. [2] quando intra. [3] appellari. [4] ne.

nerit, et aliquid ad ejus tribunal egerit, modo protestetur, se non ob id velle appellationem deserere[1], non judicabitur illi[2] renuntiasse.

Cap. 41. *Post appellationem debet judex a tota causa supersedere, nisi gravamen inflictum revocet.*

Quamvis appellatio interdum certum aliquem causæ articulum spectet, nihilominus ea interposita judex, a quo appellatum est, a tota ipsa causa supersedebit. Non enim quispiam cogi debet, ut illi
judici respondeat in ea causa, in qua se gravatum 147
ab eo sentit; neque amplius ad illum comparere adigitur, ut respondeat, neque ut de gravamine doceat, nisi fortasse citetur ad audiendam gravaminis illati revocationem. Quam revocationem si judex fecerit, sive comparente eo, qui appellavit, sive non comparente, et ad solvendas expensas, si quas appellans fecerit, sese obtulerit, et adeundus est, et sub eo agendum. Nam causam, a qua fuit appellatum, potest reassumere, et ad ulteriora procedere. Quod tamen tunc solum habet locum, quando appellationi minime detulit. Nam si eam fortasse receperit, neque gravamen revocare, neque causam potest resumere. Etenim jurisdictio ejus, quoad illam causam, prorsus transfusa est in judicem superiorem. Poterit nihilominus postea de illa cognoscere, si judex, ad quem est appellatum, illam ad eum remiserit. Itaque deferendo appellationi causam illam judex omnino a se abdicat, nisi deseratur[3] appellatio, et terminus præfixus elapsus fuerit, intra quem appellans debuit prosequi appellationem. Isto siquidem casu lis denuo ad illum redit.

[1] deferre. [2] illi non ren. [3] deferatur.

Cap. 42. *Quæ attentantur post appellationem sunt irrita.*

Quæ attentantur contra et post appellationem, sive judicialem sive extrajudicialem, sunt ipso jure nulla. Potest attamen judex, a quo appellatum est, omnia ea facere pendente appellatione, quæ ad ejus faciliorem exitum tendant.

Cap. 43. *Quæ innovata post appellationem a judice appellationis revocari debeant, et quæ non.*

Innovata post appellationem a definitiva, aut inter sententiam et appellationem, ante omnia per appellationis judicem revocari debent. Innovata vero post appellationem ab interloquutoria seu gravamine, donec appellationis causam veram esse constiterit, revocari non debent, nisi post inhibitionem (ne procederet in causa) a superiore factam, inferior judex processit. Nam irritum est et invalidum, quicquid agitur post inhibitionem.

Cap. 44. *Quatenus judex, a quo appellatur, de appellationis justitia potest cognoscere.*

Judex, a quo appellatur, de appellationis justitia potest cognoscere, quo sese instruat, an illi sit deferendum: non autem in præjudicium appellationis. Nam hoc[1] ad judicem pertinet, ad quem est appellatum.

Cap. 45. *Quando judex appellationis causam debeat ad inferiorem judicem remittere.*

Inferior judex quando appellationi a definitiva minime detulit, debet superior, vanitate seu malitia cognita illius, appellationis causam ad illum remit-

[1] hæc.

tere, ac eodem die appellantem injuste condemnare quoad expensas. Cum vero judex inferior appellationi detulerit, in potestate superioris erit causam ad eum remittere vel apud se retinere, quod accipiendum est, si prosecutio coram superiore fiat. Item cum superior appellationem ab interloquutoria sive gravamine frivolam esse[1] cognoverit, causam ipsam remittat. Si vero ipsam appellationem ex veris et justis causis fuisse interpositam cognoverit, causam principalem in suam accipiet potestatem. Nec ulterius eam ad inferiorem judicem remittat.

Cap. 46. *Judex ad quem appellatum est non prohibeat inferiorem, nisi prius ei constet legitime appellatum esse.*

Prohibemus ne judex, ad quem appellari seu querelari contigerit, judici, a quo appellatum est, prius inhibeat, quam appellatum sive querelatum legitime sibi fuisse constiterit. Nisi a definitiva statim, ju- 148
dice pro tribunali sedente, viva voce apud acta fuerit appellatum sive querelatum: quo casu sufficiet judici, ad quem appellatum est, de hoc per appellantis aut procuratoris ejusdem habentis mandatum, juramento constare.

Cap. 47. *Sententiæ excommunicationis et suspensionis non revocandæ a judice appellationis, nisi vocatis partibus.*

Non solum statuimus, ut si negetur per appellationem negotium devolutum, non inhibeat judex appellationis judicem a quo, in causa procedere; nisi de devolutione[2] constiterit. Verum sententias quoque suspensionis sive excommunicationis in appellantem ab eo, a quo appellatum proponitur, promulgatas[3], nullatenus (nisi vocatis partibus et de appel-

[1] esse causam cog. [2] de volutione. [3] provulgatas.

latione constiterit) volumus judices appellationes revocare aut denunciare esse nullas.

Cap. 48. *Puniendus quomodo sit judex, qui justæ*[1] *appellationi non detulerit.*

Si judex legitime appellationi non detulerit, est puniendus; et si criminalis fuerit causa, deponetur. Sin vero civilis, a superiori arbitraria pœna mulctabitur.

Cap. 49. *Non est necessaria citatio partium in causa appellationis.*

In cognoscendo de appellatione primum omnium esse videretur, ut partes citarentur ad justificandam et impugnandam appellationem. Sed hoc necessario non requiritur, cum tempus præfixum habent ad prosequendam appellationem.

Quando judex, a quo appellandum est, puniendus fuerit a judice, ad quem fuit provocatum, debet citari: quin et si volet, assidere judici superiori poterit, dum causam a se judicatam retractat, ne quid in ejus præjudicium fiat.

Cap. 50. *Judex a quo appellatum est non punietur a superiori, nisi citatus, et illi assidebit in causa retractanda, si visum fuerit.*

Quando judex, ad quem appellatum est, definit contra sententiam inferioris judicis propter novas rationes coram ipso allatas, quæ in priori judicio non fuerunt agitatæ, non simpliciter dicet in sententia inferiorem judicem male judicasse, sed cum adjectione ob defectum probationum, quæ tum non fuerunt adductæ.

[1] juste.

Cap. 51. ***Judex ad quem appellatur, pro arbitrio non potest appellationem requirere vel admittere.***

Non est in facultate judicis, ad quem appellatum fuerit, vel recipere vel renuere appellationem, quin si justa sit[1], eam recipere cogitur. Judicandi quippe munus publicum est, neque illi[2] ab eo renuntiari potest, qui judicandi munus occupat.

Cap. 52. *Partes quandoque possunt renuntiare appellationi.*

Partes de mutuo consensu valent interpositæ appellationi renuntiare, et ad judicem, a quo appellatum est, reverti: neque ad hoc faciendum sufficit unius partis voluntas, et etiam fieri non potest, si judex appellationi detulit. Quia tunc eam eandem causam non amplius judicare valebit, nisi vel judex, ad quem appellatum est, illam ad se remiserit, vel terminus præfixus ejus prosequendæ fuerit elapsus.

Cap. 53. *Suspectus appellans aut fidejubeat aut custodiatur.*

Si appellans fuerit suspectus de fuga, vel det fidejussores de prosequenda appellatione, vel custodiatur. 149

Cap. 54. *Inferior judex exequatur[3] a se sententiam latam, si confirmetur a superiori.*

Si lata sententia confirmetur per judicem, ad quem appellatum fuit, executioni mandabitur a judice, a quo est appellatum.

[1] fuerit. [2] illi *om.* [3] exequetur.

Cap. 55. *In appellatione a definitiva gravamen quodcunque per interlocutoriam illatum, a judice appellationis revocari potest.*

Cum a sententia definitiva appellatum vel de nullitate querelatum fuerit, gravamen quodcunque, quod per interloquutoriam illatum fuit, licite per appellationis judicem emendari possit.

Cap. 56. *Appellans cum deserit appellationem, condemnatur adversario prosequenti in expensis.*

Cum quis appellationem interpositam deserit, et adversarius eam prosequitur, desertor ei condemnabitur in expensis.

Cap. 57. *Qui non sui adversarii appellationi defert, sciat suæ quoque non deferendum.*

Si quis appellationi interpositæ a suo adversario non detulerit, nec suæ, si postea in eadem causa interponatur, cogi poterit adversarius ut deferat.

Cap. 58. *Post appellationem non est denuncianda excommunicatio.*

Si appellatio fuerit interposita, priusquam excommunicatio sit denunciata, denunciationem ejus impedit.

Cap. 59. *Excommunicatio post appellationem lata est invalida.*

Et sicut non tenet excommunicatio lata post appellationem judicialem, ita neque post[1] appellationem extrajudicialem. Timens ergo injuste excommunicari appellat extra judicium, et suspendit

[1] post *om.*

jurisdictionem judicis. Sed post gravamen inflictum necesse est appellare.

Cap. 60. *Revocatio causæ ab episcopo facta vel a superiori judice quanti sit momenti.*

Episcopus causas ad se revocare potest, quæ coram suo vicario aguntur, et revocatio alicujus causæ per superiorem facta magis jurisdictionem suspendit inferioris judicis, quam appellatio.

Cap. 61. *Post appellationem legitimam a sequestro appellans libere fructus percipit.*

Si a sequestro fuerit appellatum, et appellatio legitime prosecuta fuerit, ea pendente, possessores bonorum sequestratorum, et alii eorum nomine libere et impune utantur eisdem.

DE REGULIS JURIS.

.4. Quod non est licitum in lege, necessitas facit licitum.

Quæ propter necessitatem introducta sunt, non debent in argumentum trahi.

Semel malus semper præsumitur esse malus.

Quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari.

Refertur ad universos, quod publice fit per majorem partem.

Cum tempus in testamento adjicitur, credendum est pro hærede adjectum, nisi alia mens fuerit testantis.

Quæ in testamento ita scripta sunt ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent.

In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

Fere in omnibus pœnalibus judiciis et ætati et imprudentiæ succurritur.

Imperitia culpæ annumeratur.

Generi per speciem derogatur.

89. Semper generalibus specialia insunt.

60 In toto pars continetur.

Accessorium naturam sequi congruit principalis.

Cum principalis causa non consistit, nec ea quæ sequuntur locum habent.

Non debet, cui quod plus est licet, quod minus est non licere.

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non obtemperat.

ff. de reg. 62. et de verb. sing. 24. Hæreditas est successio in universum jus, quod functus habuit tempore mortis.

ff. 70. Qui rebus mobilibus præficiuntur per defuncti tamentum, hæredes testamentarii sive execut appellantur.

Hæredis appellatione omnes significari succes credendum est.

Nulla mora ibi intelligitur ubi nulla petitio est.

173 Qui dolo desiit possidere, pro possessore damnat

48 Quicquid calore iracundiæ vel fit vel[1] dicitur, prius ratum est, quam si perseverantia appar judicium animi fuisse.

Quoties idem sermo duas sententias exprimit, e tissimum accipiatur, quæ rei gerendæ aptior e

55 In dubiis benigniora sunt præferenda.

9. 60 In obscuris quod minimum est sequendum.

10 Secundum naturam est, commoda cujusque rei sequi, quem sequuntur incommoda[2].

Vani timoris[3] non justa excusatio est.

194. 6. 10 Ratihabitio[4] retrahitur, et mandato æquiparatur.

69 Ratum quis habere non potest, quod ipsius no gestum non est.

6. 11 Cum sint partium jura obscura, reo favendum potius quam actori.

13 Ignorantia facti non juris excusat.

15 Odia restringi, favores convenit ampliari.

16 Decet concessum a principe beneficium esse r surum.

17 Indultum a jure beneficium non est alicui a rendum.

20 Nullus pluribus uti defensionibus prohibetur.

21 Quod semel placuit, amplius displicere non potes

21 Non debet aliquis alterius odio prægravari.

[1] ut. [2] commoda. [3] temporis. [4] Ratihabitati

23 Sine culpa, nisi subsit causa, non est aliquis puniendus.

27 Scienti et consentienti non fit injuria neque dolus.

37 Utile per inutile non debet vitiari.

38 Ex eo non debet quis fructus consequi, quod visus est impugnare.

39 Cum quid prohibetur, prohibentur omnia quæ sequuntur ex eo.

40 Pluralis locutio duorum numero est contenta.

41 Imputari non debet ei, per quem non stat, si non facit quod per eum fuerat faciendum.

43 Qui tacet, consentire videtur.

ff. 184 Qui tacet, non fatetur, sed nec utique negare videtur.

r. 47. Præsumitur ignorantia, ubi scientia non probetur.

r. 52. Non præstat impedimentum, quod de jure non sortitur effectum.

r. 54. Qui prior est tempore, potior est jure.

61 Quod ob gratiam alicujus conceditur, non est in ejus dispendium retorquendum.

62 Nullus ex consilio (dummodo fraudulentum non sit) obligatur.

63 Exceptionem objiciens non videtur de intentione adversarii confiteri.

67 Quod suo nomine non licet, nec alieno licebit.

68 Potest quis per alium, quod potest facere per seipsum.

74 Quod alicui gratiose conceditur, non debet ab aliis in exemplum trahi.

76 Delictum personæ in detrimentum ecclesiæ non debet redundare.

81 In generali concessione non veniunt ea, quæ quis non esset verisimiliter in specie[1] concessurus.

[1] spem.

83 Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.

84 Quum quid una via prohibetur alicui, ad id alia non debet admitti.

87 Infamibus non patent portæ dignitatis.

88 Is committit in legem, qui legis verba complectens contra legis nititur voluntatem.

Non quicquid judicis potestati[1] permittitur, juris necessitati subjicitur.

De qua re cognoverit[2] judex, de ea quoque pronunciare cogendus est.

Nullus existimandus est dixisse, quod non mente prius agitaverit.

ff. 195 Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

ff. 43 et 44. Quæ esui, potui, cultuique corporis, quæque ad vivendum hujusmodi necessaria sunt, vestimenta quoque et stramenta, et cetera, quibus vivendi curandive corporis nostri gratia utimur, victus verbo continentur.

ff. 51 Parentis[3] appellatione pater avus proavus et omnes superiores continentur; sed et mater avia et proavia.

220 Liberorum appellatione nepotes et pronepotes cetérique qui ex his descendunt, continentur.

201 Filii appellatione sicuti filia ita et nepos comprehenditur.

ff. 64. Intestatus est, non tantum qui testamentum non facit, sed etiam is, cujus ex testamento hæreditas adita[4] non est.

79 Impensæ necessariæ sunt, quæ si non fiant, res aut peritura est aut deterior fiet; utiles, quæ rem meliorem faciunt; voluptuariæ, quæ speciem duntaxat ornant.

[1] potestate. [2] cognovit. [3] Parentes. [4] œdita.

Usura pecuniæ in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, ex nova obligatione.

Qui mortui quique abortivi ante septimum mensem aut octavum nascuntur, neque nati neque procreati videntur.

Ea mulier creditur filium habere cum moriretur, quæ[1] exciso ventre edere possit; tamen falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

Hominis appellatione tam fœminam quam masculum contineri non dubitatur.

Pueri appellatione etiam puella significatur.

Solutionis verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet, quam creditor acceptare voluerit.

Qui in utero est, pro jam nato habetur, cum de ipsius commodo quæritur.

Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis quam prohibet.

Sylva cædua est, quæ in hoc habetur ut cædatur[2], et quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

Authentica sigilla declaramus nostra, archiepiscoporum, episcoporum, decanorum, ecclesiarum cathedralium et earundem ecclesiarum capitulorum, archidiaconorum, et eorum officialium. Quæ penes ipsos aut ipsorum legitimos deputatos, et nullo modo apud suos registrarios seu actorum scribas, custodiri volumus.

[1] qui. [2] cedatur.

APPENDIX.

THE MS. of the Reformatio Legum Ecclesiasticarum now preserved in the British Museum (MSS. Harl. 426) appears to have been written for the use of archbishop Cranmer about the year 1551. It is written distinctly and accurately.

The laws contained in the MS. had doubtless been for the most part compiled in the reign of king Henry VIII, under the direction of the same archbishop, and with the assistance of the most able men of that period. An act had passed in the year 1533 (stat. 25 Henry VIII. c. 19.) enabling the king to appoint thirty-two persons for the compilation of a code of ecclesiastical laws, and to give them legal effect under the great seal. A similar act was also passed in the year 1535 (stat. 27 Henry VIII. c. 15), and again in the year 1543 (stat. 35 Henry VIII. c. 16). In conformity with these acts, so much progress was made in the compilation, that letters patent were prepared (see above, p. xxviii) before the death of king Henry VIII. for the purpose of issuing the code, and giving it legal effect.

A new reign having now begun, and new authority having been obtained from parliament in the year 1549, the compilation was again examined for the purpose of adapting it to the altered condition of the church and of public opinion, and a transcript being taken for the use of archbishop Cranmer, he was directed by the royal commission of 1551 to revise it, in conjunction with Peter Martyr and six others. The duty of revision was discharged altogether by the archbishop and Martyr; for the corrections and additions to the first text are all in their

handwriting, with the exception of some verbal alterations from the pen of Dr. Haddon, a few corrections in an unknown hand, and some notes and a table of contents inserted afterwards by John Foxe the martyrologist.

In this appendix then are recorded two kinds of different readings; the alterations made on the face of the MS. by archbishop Cranmer and Peter Martyr, and the deviations from the so altered MS., which were made on the authority of archbishop Parker in the edition of 1571. The alterations made by Haddon, being merely matters of idiom and interpretation, are not noticed.

The MS., as has already been stated in the preface, does not comprise the sections contained in pp. 70—80, and pp. 156—177. It has two tables of contents, giving the titles of the sections merely, the first in the writing of archbishop Cranmer, except the titles De dilapid. De alien. De elect. De testam., and those of the eight absent sections, which titles were added by Foxe; and the second having all the titles, but arranged in a different order, in the writing of Foxe. The latter table is headed thus:—Ordo titulorum in Codice D. Matt. Cant.

Pag. lin.

1, 10. ad ipsum Eccl. MS. ad pium Eccl.

3, 15. possint MS. possunt

— 18. sint MS. sunt

4, 9. ex ipsis MS. ex his

— 28. Epistolas Canonicas. These words were added by Cranmer, but were probably intended to be placed immediately after Acta Apostolica; otherwise the latter of the two words is a mistake for Catholicas.

5, 3. ad salutem MS. om.

— 27. ac MS. at

6, 28. actionibus juris MS. actionibus nostris

7, 8. judices MS. indices

— ult. defecerunt MS. defecerint

8, 19. debeat MS. debet

— 20. distinguunt MS. disjungunt

— 25. The title to. cap. 3. is in Cranmer's writing, the old title Ex hæresibus quæ prima sit being erased.

9, 12. tantum added by Cranmer.

—, 14. altered by Cr. originally it ran thus ad earum auctoritatem nullum omnino respectum habeant; et hi peculiarem quendam sibi spiritum arrogant, a quo suppeditari scientiam rerum affirmant.

— 16. The title to Cap. 3 is in Cr.'s writing, the former title Quæ secunda tertia quarta, being erased.

— 22. malum added by Cr.

— 26. abrogato jam et obsoleto penitus altered by Cr. the former reading nihilo being erased.

10, 2. In the MS. the 4th Cap. proceeds thus Subsequitur etiam tertius illorum error qui morte Christi talem nobis licentiam concessam et impunitatem omnium rerum ita permissam arbitrantur, ut ne morum quidem illis solennibus decalogi præceptis teneamur, nec ullis denique reliquis vitæ sanctis institutis, quibus sacræ Scripturæ persperssæ sunt. It is uncertain whether the erasure was by Cr.

— 4. duabus added by Cr.

— 10. assumpto et in virginis uterum added by Cr., who also placed the word Valentinus in the margin.

— 12. Verbum in carnis naturam conversum asserunt quæ altered by Cr. from the old reading Eutichetis somnium de corpore Christi resuscitant, quod

— 14. a morte added by Cr.

— — rursus instead of statim Cr.

— 15. reversam instead of conversum Cr.

— 17. aut omnes locos simul aut innumeros Cr. instead of omnem locum.

— 24. Qui errores omnes Cr. instead of Quæ tria

— 26. sempiternus added by Cr.

— 27. ex tempore .... materia quam added by Cr.

— 29. vera et added by Cr.

— 30. ac quemadmodum .... circumscriptum Cr. instead of the following factum et expressum; quod sane corpus ut tantum semel est effectum, ita semel et unico tempore in crucem pro communi salute nostra vere sublatum, et ibi Deo patri oblatum est. The arrangement of the sentences was also altered by Cr.

11, 14. veritatem instead of auctoritatem Cr.

— 15. in Adamo .... transierit added by Cr.

— 22. alia speciali added by Cr.

— 23. After recte the words et perfecte erased by Cr.

11. 28. collocari MS. ponderari, and then comes the following, which seems to have been excluded by abp. Parker: sed existere illam ex sola fide, quam habemus in Jesu Christo defixam. Id tamen semper in omnibus consequi debet, ut cum fide justi sunt facti bonis in operibus se collocent, quæ Sacra Scriptura flagitat, quasi fructus necessarios ex vera et sincera fide profectos.

— 29. perfectione instead of innocentia Cr.

12, 14. unde.... possint added by Cr.

— 16. title altered by Cr. from De statu justificatorum et de mortali peccato.

— 19. After facti sunt the words licet in hoc seculo versentur tamen erased by Cr.

— 26. et remitti non posse added by Cr.

— cap. 10. In the margin is the following note in Foxe's hand: Hoc caput in Cod. D. Mat. Cant. habetur pro 10 in codice isto refertur ad appendicem cap. 19. fol. 14. Similar notes appear in other places, where the order of the sections was altered.

— l. 32. plene omitted MS.

13, 1. in quibus.... procurandam added by Cr.

— 8. latum MS. licentiosum

— 10. Qua in re.... devolvunt added by Cr.

— cap. 11. title altered by Cr. from De naturali lumine; de pœnis temporariis damnatorum.

— 25. enitantur MS. annitantur

14, 1. definito .... luerint Cr. instead of ex præscripto divinæ providentiæ magnitudine pœnarum propter peccata sibi impositarum Dei justitiæ satisfecerint.

— 12. extremi MS. postremi

— 23. nec ejus .... dormivit added by Cr.

— 24. post mortem vivimus added by Cr.

— cap. 13. MS. in title tollendis erased by Cr.

15, l. 6. MS. adds what follows: Igitur in nostra republica legitimi magistratus omnis generis permanebunt et cum humanas tum imprimis divinas leges firme et inviolate servari curabunt.

— 12. divina Scriptura altered by Cr. from lege Dei.

— 19. imo et uxorum added by Cr.

— cap. 15. tit. participatione dominicæ cœnæ Cr. instead of communione sacramentorum.

16, l. 2. detineri MS. distineri

16, 6. illum direxerit Cr. instead of illos dixerit

— 15. et Spiritum sibi vindicant added by Cr.

— 21. Magna quoque Cr. instead of Contraria.

— 23. tantum added by Cr.

— 26. inania et vacua credere Cr. instead of exhaurire et obterere.

— 29. facta .... vero Parker instead of exhibitæ. Deinde Dei gratia et Spiritus Sanctus in Christianorum mentibus disseminatus.

— 30. quasi sigillo quodam Cr. instead of tanquam communi quadam nota

17, 3. Spiritus .... instillatur added by Cr.

18, 8. habere judicamus Cr. instead of est

— ult. per agros added by Parker, as also in crastinum

19, 5. communicationis MS. communionis

— — non majorem Cr. instead of eandem omnino

— 10. After consecrationis the words ut aiunt erased by Cr.

— 17. res .... continent Cr. (after several corrections) instead of ita comparata sunt ut rerum significationem afferant et earum repræsentationem quandam habeant, res autem ipsas suis in membris et substantiis non contineant aut exprimant.

— 26. imo .... portentosas added by Cr.

20, 4. Next comes in the MS. the following chapter: De abusu eucharistiæ in missis. Notetur etiam illorum amentia qui sacramentum eucharistiæ non solum in mensa Domini volunt adhiberi, et inter nonnullos communicari, sed illud etiam separatim ad missam contra Scripturarum institutum sevocant, all this erased by Cr.; the rest of the chapter being transferred to cap. 10. p. 12.

— cap. 20. title. the words sublato religiosorum et ministrorum ecclesiæ erased by Cr.

21, 21. sine .. . conscientia added by Cr.

22, 20. cum et .... generaliter Cr. instead of et cum promissiones tum minas in Sacris Scripturis sibi

23, De Judiciis etc. Several of the titles of chapters in this section were altered by Cr., but the alterations involve no points of importance.

23, 5. After exceptione the MS. has what follows: Judicum peculiaria vero sunt quædam, quæ solum in hoc hæresum judicio valent, ex quibus unum est quod erased by Cr.

23, 8. After episcopo Cr. added suo·

— 9. After vero Cr. added episcopi non sunt et

— 15. The MS. adds Et ad nos si res deducta fuerit, tres episcopos adhiberi volumus in scientia sacrarum literarum instructissimos, et ad hos assumi duos Juris Civilis Doctores usu præstantes et doctrina legum, ut ab illis tota causa ratione et ordine pertractari possit. all erased by Cr.

— 24. Si vero .... emanet. erased by Cr. but restored by Parker. In the margin is this note in Foxe's hand, Hæc in exemplari Cant. stant.

24, 19. After fructus Cr. added judicum arbitratu

— 21. After et Cr. added ne contagio serpat erroris

25, 20. After puniendus the MS. has vel ut in perpetuum pellatur exilium vel ad æternas carceris deprimatur tenebras, aut alioqui pro magistratus prudenti consideratione plectendus, ut maxime illius conversioni expedire videbitur supposed to be in Foxe's hand.

— ult. over relapsurum the MS. has rediturum in a different hand.

27, 16. judicabitur Cr. instead of videbitur.

— 23. After satisfecerit Cr. added nulla illi valebit indulgentia, quin

— 25. After consilia the word percipienda erased by Cr.

29, 2. fervescente MS. effervescente

— 4. divinam MS. divinissimam

— 8. inscienter MS. inscientia

— 19. conterreretur MS. contereretur

30, 7. charitate nos mutua MS. charitatem inter nos mutuam

31, 19. fixum MS. suffixum

32, 8. importatum MS. comportatum

— 16. sit habuerit MS. fit habuit

35, 3. abducant MS. abducat

— 9. patiantur MS. patiatur

— 10. Christiana MS. Christianæ religionis

— 15. ullam MS. illam

36, 11. perpendant MS. appendant

37, 3. pervulgaverit MS. permulgaverit

— 29. After this chapter there follows in the MS. a chapter bearing this title, In cathedralibus collegiis quis sit ordo concionum, with this marginal note in Cr.'s writing: Ponatur hoc in

titulo De divinis officiis, vel De ecclesiis cathedralibus. As the chapter is not to be found under either title, it is added here.

Valde nobis convenire videtur ad omnes sacros cœtus, quantum fieri potest, ut concio possit haberi. Itaque mandamus ut in omnibus ecclesiis cathedralibus singulis diebus dominicis vel episcopus ipse vel decanus vel aliquis ex numero præbendariorum concionem habeant. Itidem in singulis diebus festis aut aliquis illorum ad populum concionetur, aut homilia saltem recitetur.

Then follows another chapter with the title In Academiis ordo quis sit, and a marginal note by Cr., Ponatur in titulo De Academiis. As it does not appear in that section, it is added here.

In Academiis concio sit singulis dominicis et festis diebus in templo quod vocant Universitatis, nisi quo die legitima concio et solennis in aliquo Collegio separatim explicatur. Et peragentur hæ conciones partim a Theologiæ baccalaureis, partim doctoribus ejusdem, partim a Collegiorum præfectis, qui quidem præfecti rite fuerint ad concionandum advocati. Quoniam autem Oxonii cathedralis est ecclesia, singuli in ea collocati canonici quatuor intra tempus unius anni conciones ad populum habebunt. Nec in Academiis hanc libertatem damus baccalaureis Theologiæ, vel doctoribus ejusdem, canonicis aut præfectis Collegiorum, ut cum illorum erunt concionandi tempora vicarios substituant, qui muneribus illis satisfaciant, nisi morbus illos oppresserit, vel absentia manifeste necessaria sevocet et sevocaverit.

Then follows a chapter bearing this title, In oppidis et pagis quis sit ordo, with a note by Cr., Ponatur in titulo De divinis officiis. As it does not appear there, it is added here.

Per oppida quoque et pagos conciones peragantur et in illis usurpentur; aut illis interdum deficientibus clara sit homiliarum et distincta lectio, quam, si tempus concione non fuerit occupatum, in omnibus regni nostri ecclesiis singulis dominicis et festis diebus sine ulla exceptione locum habere volumus: hoc etiam adjicientes amplius ut singulis annis in quibuslibet parochiis, cum minimum erit, quatuor conciones peragantur.

38, 20. honoratissimo Cr. instead of ornatissimo

40, 5. prælusiones MS. prolusiones

41, 7. damnentur MS. demantur

— 11. ducant aut nubant Cr. instead of sumant

— 12. fecerint Cr. instead of sumpserint

— 15. After nuptiarum MS. has honestis

41, cap. 5. tit. et locus added by Cr.

42, cap. 7. tit. Quæ Cr. instead of Qui morbi

43, l. 4. caret MS. carent

— 30. Here follows in the MS. a chapter entitled, In absentia conjugis quid sequendum sit, with a marginal note from Cr., Habetur in titulo De adulteriis et divortiis. Its substance is given in cap. 9. of that section, p. 53, but the whole chapter is as follows:

Si forte conjugum alteruter abfuerit diu a domo, nec de vita quicquam illius vel morte certo cognosci possit, relicta persona judices ecclesiasticos adeat, et exposita causa biennium ab illis vel triennium accipiet, in quo personam absentem expectet. In quo tempore diligenter interim perquisita si tamen non comparuerit, nec de vita quicquam ejus compertum sit, si relicta persona novas nuptias petat, judex eas concedet. Post quas si prior maritus redierit, uxorem tamen non recuperabit, nisi tantas ostendat fuisse suas difficultates, ut nec ipse celerius redire, nec quicquam de statu suo renuntiare potuerit.

44, 28. After jam MS. has et perfecto

45, 3. After ad MS. has honesta et

47, 17. nominatim MS. om.

— 18. After personas MS. has solas

— 29. conjunctæ .... personis Cr. instead of terminantur, illas sumentes

48, 28. Between sororis uxoris et soror Cr. has added uxor avunculi

49, 5. illegitima Cr. instead of naturali

— 11. After oppresserit Cr. has erased the following words: Et eadem similium causa multarum personarum est.

— 15. patrui aut Cr. instead of aut paterni

— 17. matrimonium cum illis contrahere Cr. instead of idem crimen

51, 11. volet MS. velit

— 27. conceditur MS. concedetur

56, 2. After uxorem the words aut uxor contra virum erased by Cr.

57, 9. conjunctione Cr. instead of conditione

— 10. Quod et .... volumus added by Cr.

58, 16. After judices MS. has nostri

— 24. imponant Cr. instead of sit.

60, 3. tuto added by Cr.

— 10. After quæstu the following words erased by Cr.: qualis a nobis in illo capite sublatus est, quod De sacerdotiis inscriptum est integre conferendis.

— cap. 5. tit. neque .... conferri added by Cr.

61, cap. 6. tit. a patrono ad quos devolvatur Cr. instead of quibus tribuatur.

64, cap. 16. In the margin is this note in Cr.'s hand, Ista duo capita melius differentur ad titulum De Præbendariis.

65, l. 6. proventibus Cr. instead of vectigalibus

66, 22. hujusmodi .... privari Cr. instead of prorsus illos ab hujusmodi muneribus ecclesiasticis depelli volumus.

67, 27. decanis ... archidiaconis added by Peter Martyr.

68, 13. primum added by P. M.

— 15. si diaconi fuerint added by P. M.

— 18. quo exacto .... adigentur added by Cr.

69, 27. vel quamprimum .... fuerit added by Cr.

69, cap. 25. The whole of this chapter and its title added by Cr.

— tit. De renunc. Here the MS. has the following note in Foxe's writing: Desiderantur hoc loco sex articuli; videlicet De renunciatione vel defectione beneficiorum. 2. De permutatione beneficiorum ecclesiasticorum. 3. De purgatione. 4. De dilapidationibus. 5. De alienatione et elocatione beneficiorum. 6. De electione &c. In quibus titulis continentur capitula 39. And then follows another note in the same hand: De dilapidationibus, alienatione, elocatione vide in fine hujus codicis. So that only the first three sections are wanting, viz. from page 70 to page 80.

80, l. 30. vocant MS. dicunt

84, ult. ecclesiasticis MS. om.

85, cap. 1. tit. Nullæ .... mercaturæ Cr. instead of Puniendos esse mercatores

— l. 13. fuerint MS. fuerunt

— 21. ecclesiæ MS. om.

87, 8. ministrorum MS. injustorum

— 20. donatus MS. affectus, and so again l. 22.

88, cap. 1. In the margin Animadversio adhibenda in Foxe's hand.

89, l. 22. tertiam Cr. instead of quartam

90, 27. occupabit MS. obtinebit

91, 10. nisi .... postulet added by Cr.

— 15. Qui vero .... sunt Cr. instead of quoniam illi

92, 5. volumus MS. placet

— 20. ne .. ullo MS. ut .. nullo

— 22. diligenter MS. om.

— 27. consenserint .... definiatur MS. consentire non poterunt, episcopi judicio res definiatur

99, 17. Domini MS. divino

100, 3. After incumbant MS. has what follows: Nullus aut rasuram aut tonsuram papisticam in vertice gerat.

103, cap. 9. In the margin is this note by Cr.: Hoc loco recte adderentur ca. 16 and 17 ex titulo De admittendis ad ecclesiastica beneficia

105, l. 10. annuatim MS. anni

— 25. qui MS. quem

107, 30. ab archiepiscopo MS. erased.

108, 17. collocatione MS. collatione

— 31. episcopum et archiepiscopum MS. ipsos archiepiscopos

110, 6. prævideat MS. provideat

— 14. quem .... archidiaconus MS. erased.

— 22. archidiaconus vel MS. erased

111, 27. utrinque MS. utrique

112, 10. archiepiscopum MS. nos in an unknown hand.

— 13. correxerit archiepiscopus MS. correximus in the same unknown hand.

— 23. After incestuosos MS. has usurarios underscored.

— 30. After interesse MS. has de more underscored.

113, 5. subscriptas added by Cr.

114, 11. comparare so also MS. instead of comparere

— 20. ordinarius MS. episcopus in an unknown hand.

115, 3. After Si MS. has inter controversiam but erased; and vertendam (after ecclesiastico) also erased.

— 12. in libro .... reponent added by Cr.

— 17. libris MS. libras as also persolvendas

— 21. After decimis MS. has ipsius æstimationem erased by Cr.

— 30. in quibus MS. cum earum major pars vel saltem

117, 2. humanarum MS. humaniorum

— 17. fecerit MS. fuerit

119, 19. et unoquoque .... concionentur erased in MS.

121, De Decimis. In the margin is this note in Cr.'s hand: This is finished by us, but must be overseen again by Dr. Haddon.

— 19. obligari MS. alligari

124, 13. consuetudine MS. consuetudini

125, 22. divisione MS. divulsione

125, 30. Anglicanæ .... accommodata MS. reads thus — congregari, et libello rituum ecclesiæ Anglicanæ non adversantur, consuetudine locorum, et præscripto constitutionum a nobis prius ad has res accommodatarum

127, 5. proficitur MS. proficit

— 18. ullo MS. illo

128, 20. quæ MS. quam

— 22. eas MS. eos

130, cap. 18. This chapter was inserted by Foxe, with the following marginal note: Hoc caput in codice Mat. Cant. refertum hic omissum fuerat.

133, 13. After relinquentur MS. has what follows, but erased: et illorum etiam erit ut æditum suis communibus expensis sustentent, illum quidem quem ecclesiæ pastor ad hoc munus aptum existimabit. See supra, p. 96.

— 16. After invigilabunt MS. has what follows, but erased: Syndici vero, quos gardianos vocant, ecclesiasticorum bonorum sibi creditorum quotannis rationem reddent, et communis thesauri reliquum integrum et illibatum illis tradent, quorum est proxima successio. See supra, p. 97.

— 20. non MS. om.

134, 28. vocatur MS. vocant

— 29. certo MS. certe

135, 3. indicaverit MS. cœperit judicare

— 4. illam MS. illum

— 7. stari MS. stare

135, 23. After ponantur MS. has quantum quidem commode fieri potest

— 24. After appellant MS. has ut major testamentorum authoritas existat: qui cum forte sumi non possunt

137, 5. After possit MS. has vel ignorationem rei gestæ pro se alleget

— 13. Here MS. adds: Ignoratio quidem facti, quoniam aliquando si fraude caret, veniam meretur, mensem sibi tribu

habebit, in quo nisi jus suum actor prosequatur, omnino post in judicio non consistat.

138, 10. exercitarint MS. exercitant

— 12. vulgari MS. vulgi

139, 31. hanc MS. hoc

140, 23. erat MS. erit

——— After descensurum MS. has tantum

— ult. subjecimus MS. subjiciemus

, 140, 7. noverca MS. patris conjuge

141, 20. potest MS. possit

142, 7. parentes MS. patres

— 8. iis MS. his

— 18. After hæc MS. has testamentis

143, 13. utuntur MS. vivunt

144, 15. After proprium MS. has jus

— 16. confirmare MS. has confirmandi, with the following: potestatemque concedendi suorum scriptorum authoritate

146, 3. quoquam MS. quoque

147, 7. persequi MS. prosequi

— 12. reperitur MS. reperiri potest

— 19. nihil MS. om.

— 25. recolligere MS. intelligere

149, 3. aut MS. et

— 17. primum MS. om.

150, 19. fidejussionibus MS. fidejussoribus

152, 15. et quæcunque MS. ut quæcunque

153, 3. restituendæ MS. instituendæ

— 6. vident MS. videtur

— 16. obligaverint MS. obsignaverint

155, 12. After scriba MS. has tamen

156, — In the MS. the five sections which follow next in order, viz. De pœnis ecclesiasticis, De suspensione, De fructuum deductione &c., De deprivatione, et De excommunicatione, are wanting.

177, 19. et in hujus .... detestarique added by Cr., tandem seems to have been substituted for tuum, which is repeated by mistake in the MS.

178, 6. allatura MS. illatura

— 20. MS. immensa et infinita Dei Patris misericordia propter Christum explicaremur

— 29. miserabiles MS. admirabiles

178, 29. MS. non debent

— ult. accideret MS. acciperetur

179, 14. sunt MS. sumus

— 14. illa nos .... condonemus Cr. instead of non solum illa nos inter nos agnoscamus, sed toleremus etiam et patienter feramus

— 17. fraternam MS. fratrum

180, 2. MS. illum and solum

— 9. Si MS. Et si

— ult. Christianæ MS. Christiani

181, 4. affectionum MS. offensionum

— 19. faciendæ MS. sanciendæ

— 20. After nos MS. has authorem

— 22. etiam MS. om.

182, 14. nos erudiet MS. non irridetur

— 17. externi MS. externe

— 24. abhorreas MS. exhorrueris

— 27. per MS. propter

183, 18. baptismum MS. baptismi vim

— 26. illam MS. illa

184, 2. MS. Deus, O Deus

— 31. ea quidem MS. om.

185, 5. nostri MS. om.

— 14. sic MS. om.

— 32. et eandem .... requisiveris added by Cr.

186, 21. MS. perpetuitatem altered by Cr.

— 29. MS. commigraret and reciperet

— penult. MS. sermonum nostrorum officiis

187, 8. MS. nostro om.

— 9. esse MS. inesse

— 32. Jesu MS. om.

— 34. magnitudinem MS. multitudinem

188, 3. MS. antegressa

— 11. partim ut ordinarius .... intelligat MS. om.

— cap. 1. The titles of the chapters of this and several following sections are in Cr.'s writing.

— l. 23. Ordine .... ordinarium added by Cr., it having previously been placed after chap. 7, p. 194.

189, 9. Distribuuntur .... judicii added by Cr.

190, ult. regali MS. regia

191, 23. notorio MS. notorie

192, cap. 4. After this chapter the MS. has what follows, erased by Cr.: Si de fuga dubitetur, tam accusator quam accusatus sub custodia detineri possunt donec de crimine constet. Qui perpetratis delictis vel aufugiunt vel latitant, ne in judicium trahantur, cum per edicta de more vocati fuerint, si non compareant, eorum bona sequestrentur. Quod ubi factum fuerit, rursus edictis et citationibus evocentur; et si neque ita comparuerint, et bona eorum confiscabuntur, et illi cum apprehendi potuerint, absque dilatione capientur.

— De Judiciis. It does not appear from the MS. that either this or the preceding one was intended to be a separate section. The MS. here also has the following chapter erased by Cr.: Ætas judicis. Judicem minorem XVIII. annis esse non permittimus, etiamsi ex consensu litigantium postuletur. This he added to chapter 3.

193, cap. 2. Here the MS. has the following chapter erased by Cr.: Post judicis obitum successor procedat. Mortuo judice succedens in ejus locum potest procedere juxta formam retroactam, prout ille potuit, in cujus locum successit. This he added to the title of chap. 5.

195, 18. After per MS. has officialem seu erased by Cr.

— 25. nihil objecerit Cr. instead of absens fuerit

— 29. Victum .... deferre added by Cr.

196, 7. Rei .... debet added by Cr., part of it being taken from a subsequent chapter. The first sentence, being of the nature of a note, has been enclosed in brackets.

— 18. quatuor Cr. instead of quinque

— 24. decimis agrorum aut domuum Cr. instead of agris vel domibus.

197, 21. The MS. here has the following chapter erased by Cr.: De judicio possessorio. Possessorium priusquam petitorium in judiciis discutiatur. Si de vi et possessione quæratur, prius cognoscendum de vi quam de possessione rei decernimus.

198, 1. Here the MS. has the following chap. erased by Cr. Judex dolo malo offendens damna partium persolvet. Non quicquid judicis potestati permittitur, id subjicitur juris necessitati. Judex si quid adversus legis præcepta in judicando dolo malo prætermiserit, legem offendit, et damna partium, quæ inde forte sequentur, persolvet.

198, 5. omnes Cr. instead of tam spirituales quam

— 19. instantionata added by Cr. over the words which follow and explain it.

— 27. De qua re. After this sentence the MS. has the following chap. erased by Cr. Victus victori solvet impensas. Victum victori judex condemnabit in expensis, nisi justa causa ei qui succumbit subveniat. Expensas litis judicis est post sententiam in exequutione taxare, et deinde juramentum super veritate earundem parti vincenti deferre.

199, 3. After Judex the MS. has si litem suam faciat erased by Cr. and after tenetur the words Judex tunc litem suam facere intelligitur, cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit: dolo malo hoc facere videtur also erased by Cr.

200, 28. et ad pietatem dedita added by Cr.

— penult. de Cr. instead of agat ut, the words jurisdictio careat, eosque being also erased after hominibus.

202, 19. comparatum MS. compertum

— 28. Delegatus tamen .... delegatus added by Cr.

203, 11. nostras Cr. instead of regiæ majestatis

— 16. After Delegatus the words regiæ majestatis erased by Cr.

— 27. fuerunt MS. fuerint

206, 11. Here follows in the MS. the chapter Quatuor modis &c. (see p. 196) which Cr. removed; and then the following, which Cr. erased: Demum sortiuntur quandoque forum propter originem, ibi videtur ut quis judicetur unde est oriundus: quæ causa movit Pilatum ut Christum remitteret ad Herodem, nempe audito quod est Galilæus.

Actor sequatur forum rei. Quando reus conveniri potest in pluribus locis, tunc est in arbitrio actoris positum, ubi velit eum convenire.

207, 7. Here the MS. has what follows, erased by Cr. Causa vero jurispatronatus et annuæ pensionis ecclesiasticæ ita conjuncta et connexa est spiritualibus causis, quod non nisi ecclesiastico judicio valeat definiri.

— penult. multo MS. multum

208, 16. adversæ added by Cr.

209, 5. Here the MS. has what follows, erased by Cr. Judex negligens modo fuerit interpellatus, litem facit suam, et in æstimationem justam litis condemnabitur. Si quis judex laicus clericis aut ecclesiasticis personis justitiam administrare deneget,

tertio de hoc requisitus jurisdictionem suam amittat. Judex ecclesiasticus inhibere potest judici laico, ne in illa causa procedat, quæ ab ea pendet, quam ipse actu cognoscit.

210, 15. After this chap. the MS. has what follows, erased by Cr. Qui jurisdictioni præest neque sibi jus dicere debet, neque uxori vel liberis suis vel ceteris quos secum habet. Licet princeps sit solutus legibus, tamen illius delegatus leges in suo processu sequi et observare debeat, et si ejus commissio aliquid de plenitudine potestatis sapuerit, hujusmodi commissio tanquam per obreptionem concessa non valebit.

211, 12. Here the MS. has what follows, erased by Cr. Si a regia majestate super aliqua causa ecclesiastica rescriptum ad lites impetratur, et aliud postea in eadem causa, non facta mentione prioris rescripti, emanaverit, judices supersedere debent in utriusque exequutione, donec principis voluntatem plenius exinde cognoscant

— 25. Cum libello .... persolvat added by Cr.

212, penult. aliquod responsum Cr. instead of quid respondendum

213, penult. non MS. om.

215, 5. After permittimus the MS. has what follows, erased by Cr. Nec etiam requiritur litis contestatio, quando testes examinantur ad perpetuam memoriam: quod interdum fit, cum quis timet aliquod sibi creandum periculum aut præjudicium, nisi quod contigit, dum potest fieri, confirmetur per testes.

216, 11. After obtineat MS. adds omnino

218, 9. confirmari debet MS. om.

219, 26. perjurio alteri Cr. instead of fratri

225, 7. After Quid MS. has igitur

— 18. facile .... credendum sit underscored by Cr.

226, 15. præsumptiones MS. probationes

227, 28. numeratum MS. numeratam

229, 22. vertatur MS. citatur

230, penult. adversæ added by Cr.

231, 11. Possessori .... debeat added by Cr. instead of the following, which was placed at the end of the paragraph. Possessiones quas ad te pertinere dicis, more judiciorum persequere; non enim possessori incumbit onus probandi eas ad se pertinere, cum te in probatione cessante dominium apud eum remanebit.

233, 14. titulum et regni annum Cr. instead of et regni ejus nomen

— 19. scriptura .... exprimatur added by Cr.

235, 16. After suspectum the MS. has what follows, erased by Cr. Scriptura alieno sigillo signata. Scriptura alieno sigillo munita non minorem facit fidem, quam si proprio esset obsignata, si hoc ipsum et causa in eadem exprimatur.

— 26. improbare MS. confutare

236, cap. 15. Here the MS. has what follows, erased by Cr. Cum instrumentis non intervenientibus facta rata maneat, consequenter amissis quæ intercesserant, non tolli substantiam veritatis placuit. Statum tuum natali professione perdita non esse mutilatum, si eundem aliter probare poteris, certi juris est. Si adversarius tuus apud acta præsidis, cum fides instrumenti quod proferebat in dubium revocaretur, non usurum se testatus est, vereri non debes ne ex ea scriptura, quam non esse veram etiam ex professione ejus constiterit, negotium denuo repetatur..

237, capita 19. 20. 21. added by Cr.

243. De Testibus. In the margin in Cr.'s hand: For Mr. Morres.

— 11. de MS. et

245, 16. ætas cognatio totiusque vitæ added by Cr.

246, 11. deponatur MS. deponant

247, 20. After causa the MS. has what follows, erased by Cr. Ceterum quoad hoc consuetudinem cujusque provinciæ regni nostri quoad testes evocandos observari præcipimus.

248, 9. After qui MS. reads per has leges nostras erased by Cr.

250, 2. istius MS. ipsius

— 12. produxerit MS. produxit

252, 10. Volumusque Cr. instead of volentes

253, 5. reprobatoriorum MS. reprobatiorum

— 18. After dicto MS. has juxta veteres leges erased by Cr.

259, 6. sententiam MS. om.

260, penult. priores added by P. M.

261, 19. nisi .... possidere. In the margin is this note from P. M. Ista non faciunt ad legem.

262, 10. Marginal note by P. M. Puto de visitationibus hoc idem propemodum haberi.

263, 6. rumpitur MS. interrumpitur

263, 13. vel quando .... pestis. In quibus casibus added by P. M.

— 17. et præsertim .... intercedit added by P. M.

— 23. quod MS. quia

— 24. Rumpitur. The rest of the chap. is in the writing of P. M.

265, 26. After progressus sit the MS. has et contra superioris legis verba quicunque commiserit erased by Cr.

268, 6. esse MS. om.

270, 7. Præsumptionem MS. Præsumptione

— 19. After sit MS. facile. This chap. is in Cr.'s writing.

271, 8. malitiosa voluntate ac MS. prudens et sciens

— 13. non MS. aut non

— 22. oppugnaverant MS. oppugnaverint

275, 26. prodiderit MS. perdiderit: and so in l. ult.

276, cap. 11. At the end of this chap. the MS. adds atque hoc non solum in civili judicio, sed in criminali quoque observari volumus erased by Cr.

277, 9. ejus MS. om.

— 13. Before dabitur the MS. has certe erased by Cr.

279, 4. causa Cr. instead of impedimentum

— 5. Here the MS. adds what follows, erased by Cr. Qui fuerit spoliatus atque suis bonis vi dejectus, ut respondeat adversariis suis in judicio compelli non potest, nisi prius restituatur. Deinde restitutus in integrum ad comparendum quatuor aut sex mensium dilationem habebit.

280, 25. In feriis the MS. has Repentinis feriis nec non institutis ad honorem Dei

— ult. Here Cr. has erased what follows Quæstiones quoque ac tormenta latronibus propter has ferias non remittentur

281, 20. et gravia .... puniri added by Cr.

283, cap. 5. In the rest of this section the titles of chap. are in the writing of P. M.

284, 19. erit MS. erat

285, 2. MS. possint

288, penult. Quia .... possit. Here a marginal note in the writing of P. M. Videtur redundare.

289, 8. Petat .... oneretur added by P. M.

290, 10. nisi .... favorabiliorem added by P. M.

— 12. Hactenus .... sententia. Here P. M. notes Redundat.

290, 18. Here the MS. has Restat nunc ut modus indicetur, quo sententia rite feratur with the note Redundat from P. M.

— ult. nisi .... pronunciare added by P. M.

291, 12. et præcipue .... sententiæ added by P. M.

— 21. Sed tamen .... improbet added by P. M.

— cap. 7. On this chap. P. M. notes Redundat.

292, 18. aut si .... petitorio added by P. M.

— 28. quæ circa P. M. instead of citra

293, 8. consequi P. M. instead of consequatur

— 12. parte MS. om.

— 24. licite .... reipublicæ added by P. M.

294, 8. Porro .... decernamus. Here P. M. notes Redundat.

— 20. nullo MS. nulla

295, 4. Et probandum erit added by P. M.

— 12. recte P. M. instead of rite

— 18. tunc MS. om.

— 21. quoad .... judicavit added by P. M.

— 23. functus MS. defunctus

296, 17. Et cum .... juvandos. P. M. notes Redundat.

— 30. Licet .... generalis. P. M. notes Redundat.

297, 15. After judicibus MS. ceterisque omnibus erased.

— 21. pro MS. in an unknown hand instead of æquo

298, cap. 1. The titles in this section are in the writing of P. M. The following marginal note is in Cr.'s writing: For Mr. Morres.

299, 16. MS. ad molestandum

— 20. appellanti MS. appellatori

301, 6. executione MS. exequutore

— ult. foventi MS. faventi

302, cap. 11. tit. MS. adds ad superiores judices

— 21. vel a tribus quatuorve Cr. instead of alioqui a duobus tribusve

— cap. 12. This chap. added by P. M., the following chap. being erased: In causa communi plurium unius appellatio reliquos etiam juvat. Si plures qui communi jure juventur idem negotium et eandem defensionis causam habent, cum una sententia condemnati fuerint, unius eorum appellatio et ejus victoria ceterorum juri et causæ suffragatur.

304, 17. licet MS. possit

— 27. sit MS. fit

306, 3. Non tamen volumus P. M. instead of Insuper ordinamus non

— 29. in appellatione added by P. M.

308, 5. possit MS. posset

313, 20. potest MS. possit

— 28. a definitiva added by P. M.

314, 4. detulerit MS. detulit

— 6. After Item MS. has volumus erased.

— 26. Non solum added by P. M.

— 29. Verum added by P. M.

315, 2. volumus added by P. M., the following moods being changed accordingly.

316, 3. requirere MS. vel rejicere

— 5. recipere MS. suscipere

317, 24. lata MS latam

319. De Reg. All the marginal references are in Cr.'s writing.

320, 6. appellantur MS. appellamus

323, 28. deputatos MS. deputatores

[illegible]